ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
COMISIA PENTRU STUDIUL FORMĂRII LIMBII ȘI POPORULUI ROMÎN

I

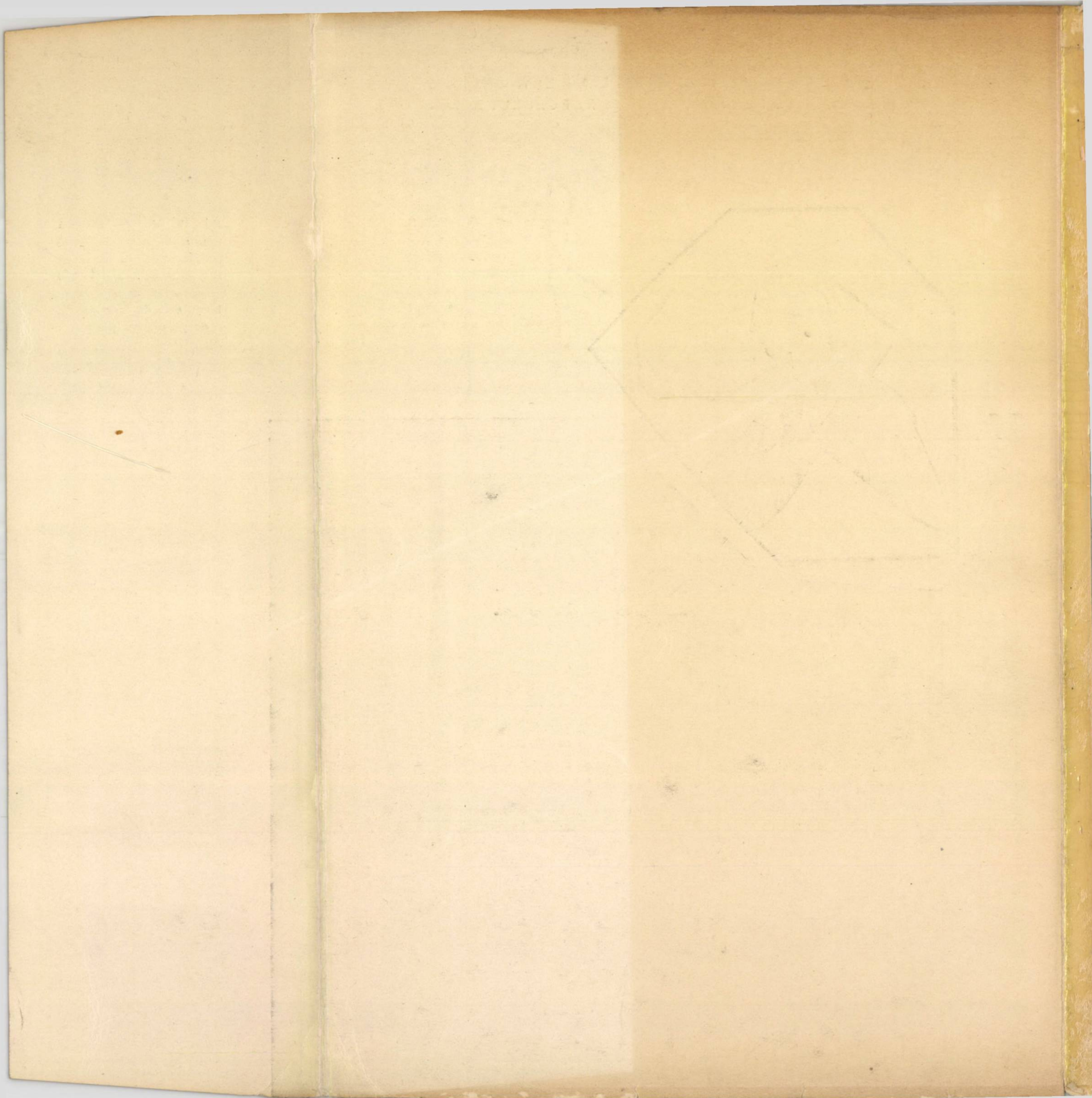

I. I. RUSSU

Limba traco-dacilor

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

Figurile de pe copertă reprezintă o femeie tracă (fragment de vas pictat) și, respectiv, pe Orfeu cîntînd cu acompaniament de liră, înconjurat de traci (scenă de pe un vas pictat).

LIMBA TRACO-DACILOR

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMISIA PENTRU STUDIUL FORMĂRII LIMBII ŞI POPORULUI ROMÎN

LIMBA TRACO-DACILOR

DE

I. I. RUSSU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1959

CUPRINSUL

CUVÎNT ÎNAINTE

În anul 1955 a luat ființă, pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R., Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn. Această Comisie are sarcina să conducă și să coordoneze munca colectivelor de lingviști, istorici, arheologi, etnografi și antropologi care lucrează, în cadrul diverselor institute de cercetări ale Academiei R.P.R., la rezolvarea acestei probleme de excepțională importanță științifică și națională.

Munca colectivelor amintite se desfășoară potrivit unui plan de lungă durată, întocmit de Comisie în înțelegere cu directorii unităților respective ale Academiei R.P.R., care răspund, direct și prin responsabilii speciali ai temelor studiate, de îndeplinirea planului. Pe măsură ce cercetările întreprinse cu privire la un anumit aspect al problemei au dat rezultate care merită să fie aduse la cunoștința unui cerc mai larg de specialiști, această muncă ia forme concrete, în sensul că lucrarea, ajunsă la stadiul final, se publică, pentru a putea fi consultată și discutată de către cei interesați.

Studiul de față, cu care inaugurăm seria publicațiilor Comisiei, conține materialul antic sigur privitor la limba tracilor și a dacilor, precum și interpretarea acestui material, de acord sau în contradicție, de la caz la caz, cu părerile emise de numeroșii predecesori ai autorului în acest domeniu.

Acad. IORGU IORDAN,
Președintele Comisiei

PREFAȚĂ

Prezenta monografie a limbii traco-dacilor a izvorît din necesitatea mai de mult simțită de a înfățișa un cadru, cît mai larg și riguros verificat, al cunoștințelor actuale despre acest idiom indo-european dispărut la sfîrșitul epocii antice, făcînd o sumă de rectificări și precizări într-un sector al lingvisticii comparate și al antichităților carpato-balcanice, care s-au bucurat de o atenție deosebită din partea eruditilor începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. În curs de peste un veac a fost colectat din texte literare și epigrafice grecești și latine, din papyri și monede, și a fost supus examinării critice un material documentar destul de bogat cantitativ, dar lacunar, fragmentar, obscur și prea adesea echivoc sub raport lingvistic și cultural-istoric, constînd din glose (cuvinte izolate din graiul cotidian, apelative), nume proprii trace și cîteva fraze din inscripțiile frigiene. Despre acest material s-a scris și discutat mult și în feluri variate, existînd astăzi o bibliografie amplă, în care — pînă în ultimii ani (cum se va arăta amănunțit) — se amestecă achizițiile precise și prețioase cu o mulțime de afirmații confuze, contradictorii sau complet eronate, izvorîte fie din însăși calitatea materialului (nume proprii ori glose) greșit ales, corupt în manuscrise ori inscripții, fie din unele opinii ciudate ale eruditilor și criterii lingvistice străine de spiritul și legile interne ale limbii trace. Aceste criterii nepotrivite au generat în chip firesc unele analize morfologice și semantice nejuste cu soluții etimologice eronate, în baza cărora s-au formulat apoi cîteva concluzii de ordin general mai mult sau mai puțin deplasate. Asemenea elemente documentare și argumente false ori fals utilizate au făcut ca în unele lucrări (chiar din cele mai recente) să fie prezentat un tablou pe alocuri confuz și plin de contradicții, în ce privește fonetica, lexicul și poziția grupului traco-dac în cadrul marii familii a limbilor indo-europene.

Atare situație nu tocmai clară, ca și îmbogățirea continuă a materialului epigrafic și a criteriilor comparative justifică, deci, munca noastră și noua încercare, bazată pe o documentare mai amplă și pe o selectare severă, de a separa elementele sigure sau foarte probabile, respectiv false și inadmisibile, în acest sector al comparatisticii indo-europene care este limba marelui

popor al traco-dacilor. Întemeiată pe o muncă îndelungată de adunare integrală, control riguros, verificare și noi sondaje și analize comparative mai minuțioase ale resturilor limbii trace, lucrarea va căuta nu numai să înfățișeze stadiul actual al cunoștințelor în materie, dar—prin noi contribuții și achiziții, mai ales în sectorul etimologiei numelor proprii — să aducă și unele precizări pe cît de utile, pe atît de necesare pentru înțelegerea corectă a poziției ocupate de limba traco-dacilor în cadrul indo-european, ca și pentru cunoașterea justă a antichităților carpato-balcanice pînă la sfîrșitul epocii prefeudale.

Pentru studiul științific și realizarea de noi progrese în acest sens, în legătură cu o limbă dispărută (cunoscută astăzi numai din fragmente disparate) cum este cea tracă din grupa limbilor indo-europene înrudite genetic, singura metodă ce duce la rezultate valabile este cea comparativ-istorică, metodă care „cu toate lipsurile ei grave, este totuși mai bună decît analiza realmente idealistă a celor patru elemente a lui N. I. Marr, deoarece prima îndeamnă la muncă, la studiul limbilor, pe cînd a doua îndeamnă doar să zaci pe cuptor și să ghicești în cafea despre cele patru faimoase elemente" (*I. V. Stalin*, Marxismul și problemele lingvisticii, *1953, p. 30*). *Aplicată cu prudență și spirit critic, metoda comparativ-istorică se dovedește a fi nu numai utilă, dar și absolut necesară în munca noastră, fiind evident că „înrudirea între limbi este o înrudire genealogică și poate fi explicată numai admițînd existența în trecutul îndepărtat a unei limbi comune din care s-au separat limbile respective. Teza fundamentală ce stă la baza lingvisticii comparativ-istorice și anume că limbile înrudite genetic provin dintr-un izvor comun își păstrează valoarea și în momentul de față"* (Limba romînă, *III/6 (1954), p. 110—111, după lingvistul sovietic B. V. Gornung).*

Cunoașterea cît mai temeinică și riguros științifică a limbii „celui mai numeros popor după inzi" va servi ca mijloc principal și indispensabil pentru detectarea și explicarea elementului lexical autohton în limba romînă, pentru istoria limbii albaneze, precum și pentru alte probleme importante lingvistice și istorice ale teritoriilor carpato-balcanice din antichitate și chiar pentru etnogeneza unora dintre popoarele acestor teritorii.

ABREVIERI

A. Bibliografie

(Sînt omise din acest tabel numele de autori greci şi romani ce se pot întregi uşor, ca: Apoll(onios) Rhod(ios), Apollod(oros), Caes(ar), Cic(ero), Demosth(enes), Eurip(ides) ş.a.).

AA = *Archaeologischer Anzeiger* (în *Jahrbuch des deutschen archaeologischen Instituts*), Berlin, I (1889)-.

ADB = *Antike Denkmäler in Bulgarien*, bearb. von Ernst Kalinka (Akad. d. Wissenschaften, Schriften d. Balkankommission, Antiq. Abteilung, IV), Viena, 1906.

AEp = *Année épigraphique*, în RA.

AEM = *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen*, Viena, I (1877)— XX (1896).

AErt = *Archaeologiai értesitő*, Budapesta.

AIIN = *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj (Sibiu).

AISC = *Anuarul Institutului de studii clasice*, Cluj, I (1928—1932), II (1933—1935); Sibiu, III (1936—1940), IV (1941—1943) (p. 73—146: I. I. Russu Graniţa etnică între traci şi illiri; p. 186—233: Onomasticon Daciae), Cluj, V (1944—1948) (p. 61—139: Religia geto-dacilor; p. 282—295: Onomasticon Daciae).

AM = *Mitteilungen des deutschen archaeol. Inst.*, Athenische Abteilung, Atena.

Amm. Marc. = Ammianus Marcellinus.

App. = Appianus.

Arr. = Arrianus.

BB = *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen*, herausg. von A. Bezzenberger, Göttingen, I (1877)—XXX (1907).

BCH = *Bulletin de correspondence hellénique*, Paris, I (1877)-.

BIAB = *Bulletin* (Izvestiia) *de l'Institut archéol. bulgare*, Sofia, I (1921)-.

BSAB = *Bulletin* (Izvestiia) *de la Société archéol. bulgare*, Sofia, I (1910)—VII (1919).

CIG = *Corpus inscriptionum graecarum*, ed. A. Boeckh, Berlin, I—IV, 1828—1877.

CIL = *Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin.

Decev, *Charakt.* = D. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, 134 p. (text bulgar p. 5—62, versiune germană p. 63—119 ; cf. infra, p. 42—44).

Decev, *Pflanzen* = D. Detschew, *Die dakischen Pflanzennamen*, în *Godişnik* Sofiiskiia universitet, istor.-filol. fakult., XXIV, 1 (1929), 56 p. (cf. infra, p. 28—29).

Decev, *Sprachreste* = D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philos.-histor. Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XIV), Viena, 1957, 582 p. (cf. infra p. 44—46).

Diosc. = Pedanii Dioscuridis Anazarbei *De materia medica* libri V, ed. Max Wellmann, Berlin, Weidmann, I, 1907 ; II, 1906 ; III, 1914 (cf. infra, p. 27—30).

DR = *Dacoromania*. Buletinul Muzeului limbii romîne, Cluj (Sibiu), I (1921)—XI (1948).

DThR = G. I. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien* (Dissertationes Pannonicae, II, 14). Budapesta, 1938.

EDR = *Ephemeris Dacoromana*. Annuario della Scuola romena di Roma, I (1923)—X (1945).

Epigr. prin. = V. Beşevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952.

FGH = *Die Fragmente der griechischen Historiker*, ed. Felix Jacoby, Berlin, I, 1923 ; II, 1926 ; Leiden, III, 1940.

FHG = *Fragmenta historicorum graecorum*, ed. C. et Th. Müller, Paris, Didot, I, 1885 ; II, 1878 ; III, 1883 ; V, 1885.

GDI = *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, ed. H. Collitz, Göttingen, I, 1884 ; II, 1899 ; III, 1888 ; IV, 1886-.

Godişnik Pl. = *Godişnik na narodnata biblioteka* v Plovdiv, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928—1929 ; Godişnik na narodnata bibl. i muzei — 1939 ; Godişnik na narodn. arheol. muzei I (1948), II (1950) ; 1954 Godişnik na muzeite v Plovdivski okrăg [1954].

Graff. Memn. = *Les graffites grecs du memnonion d'Abydos*, ed. P. Perdrizet-G. Lefebvre, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919.

Hdn. = Herodianus technicus, *Reliquiae* (ed. Lentz).

Hdt. = Herodotus.

HGM = *Historici graeci minores*, ed. L. Dindorf, Lipsca, Teubner, I 1870, II 1871.

Hsch. = Hesychios (ed. M. Schmidt).

IA = *Itinerariul Antonin* (în K. Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart, 1916).

IF = *Indogermanische Forschungen*, herausg. v. K. Brugmann — W. Streitberg, Strassburg-Berlin, I (1892)—.

IG = *Inscriptiones graecae*, Berlin.

IGR = *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*. Paris.

ILS = *Inscriptiones latinae selectae*, ed. H. Dessau, Berlin, I—III, 1892—1916.

Iord. = Iordanes (*Getica*. *Romana*).

IPE = *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae*, ed. B. Latyšev, Petropoli [Leningrad], vol. I—IV (vol. I, ed. II, 1916).

Izv. muz. = *Izvestiia muzei*, Sofia, I (1907).

JHS = *The journal of hellenic studies*, Londra.

JÖAI	= *Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Instituts*, Viena, I (1898)—.
Kretschmer, *Einl.*	= Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896 (cf. infra, p. 36—37).
KZ	= *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, herausg. v. Ad. Kuhn. Berlin, I (1852)—.
LL	= *Langue et littérature*. Bulletin de la section littéraire. Académie Roumaine, București, I (1940), II (1943), III (1946), IV (1948).
OGIS	= *Orientis graeci inscriptiones selectae*, ed. W. Dittenberger, Lipsca, I—II, 1903—1905.
PG	= *Patrologia graeca* (ed. J. P. Migne), Paris.
PL	= *Patrologia latina* (ed. J. P. Migne), Paris.
Ps. Apul.	= Pseudo-Apuleius Platonicus, *Herbarius*, în Corpus medicorum latinorum, vol. IV, ed. E. Howald — H.E. Sigerist, Lipsca, Teubner, 1927, p. 15—225 (cf. infra, p. 37—41).
RA	= *Revue archéologique*, Paris.
Rav.	= Geograful Ravenat (anonim), în *Itineraria Romana*, vol. II, ed. J. Schnetz, Lipsca, 1940.
RE	= *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly — Wissowa), Stuttgart, I, 1893—.
REA	= *Revue des études anciennes*, Paris.
REG	= *Revue des études grecques*, Paris.
RIGI	= *Rivista indo-greco-italica*, ed. F. Ribezzo, Napoli, I (1917)—XX (1937).
RIR	= *Revista istorică romînă*, București, I (1931) — XVII (1947).
RLV	= *Reallexikon der Vorgeschichte*, herausg. v. Max Ebert, Berlin-Lipsca, I, 1924—XV, 1932.
Sanct. Batkun	= D. Tsoncev, *Le sanctuaire thrace près du village Batkun*, Sofia, 1941.
SB.	= *Sitzungsberichte*.
SCIV	= *Studii și cercetări de istorie veche*. București, I (1950)—.
SCL	= *Studii și cercetări lingvistice*, București, VIII (1957), p. 27 — 40 : I. I. Russu, Studii illirice I; p. 161—170 : Etimologii trace).
SEG	= *Supplementum epigraphicum graecum*, ed. J. Hondius, Lugdunum Batavorum [Leiden], I, 1923—.
St.B.	= Stephanus Byzantinus (ed. A. Meineke).
Str.	= Strabo (*Geographica*, ed. A. Meineke).
Syll.	= *Sylloge inscriptionum graecarum*, ed. W. Dittenberger, ed. III, Lipsca, 1915—1921.
TLL	= *Thesaurus linguae latinae*, Lipsca, 1900.
Tomaschek, *Thr.*	= Wilhelm Tomaschek, *Die alten Thraker*. Eine ethnologische Untersuchung, I. Uebersicht der Stämme, în *SB. Akad.* Wien 128 (1893), IV, p. 1—130; II. Die Sprachresten, 1. Glossen aller Art und Götternamen, în SB. Wien 130 (1893), II, p. 1—70; 2. Personen- und Ortsnamen, în SB. Wien 131 (1894), I, p. 1—103 (cf. infra, p. 34—36).
TP	= *Tabula Peutingeriana* (în K. Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart, 1916).
WH	= Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, ed. III, J. B. Hofmann, Heidelberg, 1935—.
WP	= A. Walde — J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin, I—III, 1927—1932.

ZoeG = *Zeitschrift für die oesterreichischen Gymnasien.*
ZONF = *Zeitschrift für Ortsnamenforschung,* herausg. v. J. Schnetz.
ZslPh = *Zeitschrift für slavische Philologie,* herausg. v. Max Vasmer, Berlin, I (1924)—.

B. Cuvinte și semne convenționale

ags.	= anglosaxon	mhd.	= mittelhochdeutsch
ahd.	= althochdeutsch	m.irl.	= mediu irlandez
alb.	= albanez (arnăut)	nhd.	= neuhochdeutsch
arm.	= armean	norv.	= norvegian
av.	= avestic (zendic)	rad.	= radical (rădăcină)
bavar.	= bavarez	rom.	= romînesc
der.	= derivat	sl.	= slav
frig.	= frigian	srb.	= sîrbesc
gal.	= galic (celtic).	ucr.	= ucrainean
germ.	= germanic	v. fris.	= vechi frisian
got.	= gotic	v. ind.	= vechi indian (sanscrit)
gr.	= grec(esc antic)	v. irl.	= vechi irlandez
hit.	= hitit	v. isl.	= vechi islandez
i.-e.	= indo-european	v. nord.	= vechi nordic
irl.	= irlandez	v. pers.	= vechi persan
isl.	= islandez	v. prus.	= vechi prusian
lat.	= latin	v. sax.	= vechi saxon
let.	= leton	v. sl.	= vechi slav
lit.	= lituan		

Steluța *înaintea unui cuvînt arată o formă neatestată și reconstituită (ex. : **abh-r-*, **ak-m-au-l-*, **bhendh-*) ;

semnul < arată derivarea din forma următoare ; > arată derivarea din forma precedentă ;

cifrele romane (I, II, III etc.) se referă la volumul operelor, cifra mică arabă după un titlu de lucrare indică ediția.

I. TRACII. ŢARA, CULTURA, ISTORIA LOR

Bibliografie generală. Thraces şi Thrace. Răspîndirea tracilor. Numele etnic Thrax. Triburile. Tipul somatic. Insuşirile sufleteşti, rolul istoric-cultural al tracilor în lumea greco-romană. Aşezările. Istoria Traciei. Colonizarea greacă, influenţa scitică şi celtică. Geto-dacii.

Pentru orientarea generală asupra populaţiilor traco-dace — a căror limbă este studiată în lucrarea de faţă — sînt date aici cîteva elemente informative cu privire la triburile, aşezarea geografică, formele de viaţă social-economică şi culturală ale traco-dacilor ; nu e posibil şi nici necesar să expunem detalii ce pot fi găsite în lucrările ample şi temeinice de documentare şi sinteză mai vechi (Tomaschek, Kretschmer, Kazarov) ori recente (în RE, RLV etc.). Principalele scrieri generale asupra tracilor şi a Traciei antice (cultură materială, societate, istorie etc.), cu vastă documentare şi bibliografie mai detaliată, sînt, în ordinea cronologică a apariţiei lor :

W. Tomaschek, *Die alten Thraker* (cf. infra, p. 34),

P. Kretschmer, *Einleitung*, p. 171—243 (cf. infra, p. 36),

G. I. Kazarov, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916 ; *Thrace*, în *Cambridge ancient history*, VIII, 1930, p. 534—560, 781—783,

G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în EDR I (1923), p. 57—290,

S. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926, 357 p.

R. Vulpe, *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, în *Mélanges de l'Ecole roumaine en France*, 1929, p. 339—557,

Schrader-Nehring, art. „Thraker", în *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, II, 1929, p. 523—534.

O bună orientare de ansamblu şi documentare se află în excelentul articol de mari proporţii „Thrake" din RE VI A (1936), p. 393—551, tratînd teritoriul cu particularităţile locale, populaţia şi limba, istoria, religia, resturile culturii materiale etc. : p. 393—404 „Thrake" nume, întindere, graniţe, ţara, clima, produse, populaţie, de Eugen Oberhummer ; p. 404—407 „triburile trace" de B. Lenk ; p. 407—414 „limba" de W. Brandenstein (cf. infra, p. 41) ; p. 414—

—452 „istoria" de B. Lenk ; p. 452—472 „Tracia sub stăpînirea romană" de A. Betz ; p. 472—551 „religia" de G. I. Kazarov.

Despre bithyni cf. infra, nota 3 ; despre geto-daci p. 22—23 ; frigieni p. 31—32.

Thraces și **Thrace** (Tracia) sînt noțiuni etnico-geografice de extensiune și accepțiune variate. Sub numele colectiv de „traci", anticii — în primul rînd grecii care, între popoarele de cultură, i-au cunoscut primii, lăsînd informații scrise asupra lor — înțelegeau marea grupă de triburi, înrudite prin limbă și forme de viață social-economică, ce locuiau în vastul teritoriu din nord-estul Peninsulei Balcanice, și anume nu numai în *Thracia* propriu-zisă (aproximativ între Egee și Munții Haemus-Balcani), ci și în teritoriile din jur, între Marea Neagră, Egee pînă la hotarele Macedoniei și Illyriei[1], Dunăre, ca și la nord de marele fluviu pînă în Carpații Galiției și stepele sarmatice (daco-geții și tracii liberi, nesupuși de romani), iar mai la răsărit importante enclave în preajma Mării Azov în Bosporul cimerian[2] ; în afara Peninsulei Balcanice spre sud erau locuite de traci insulele Mării trace (Thasos, Samotrace, Lemnos, Imbros, Tenedos etc.), ca și o parte din vestul Asiei Mici. Populații trace ori strîns înrudite cu tracii trăiau în Bithynia[3], Mysia, Phrygia (cf. infra, p. 31), Troas și Lydia — cum o dovedește și toponimia, dar mai ales onomastica acestor teritorii unde elementele trace s-au amestecat cu alte populații (microasiatice, iraniene, grecești etc.). Limitele geografice ale teritoriului etnic trac nu pot fi peste tot stabilite cu exactitate, pe de o parte din cauza lipsei de precizie în informațiile disponibile ori a totalei lipse de informații, de altă parte din cauza amestecului tracilor cu alte seminții (illyri, celți, iranieni, greci etc.) și a expansiunii în masă ori sporadic a tracilor în diferite epoci mai ales spre sud, în Grecia, insulele egeene și Asia Mică[4].

Numele etnic *Thrax*, *Thraex*, ce apare încă în epopeile homerice (Θρῆιξ, Θράιξ, Θράικες, fem. Θρᾷσσα, după care s-a numit țara

---

[1] O linie convențională în direcția sud-nord, aproximativ de la lacul Prespa pînă la Dunăre, spre vest de Belgrad, formă granița între populațiile illyre și cele trace ; v. AISC IV, p. 73—147.

[2] Elementele traco-getice din regatul bosporan au fost studiate de G. G. Mateescu, EDR II (1924), p. 223—237, cu multe exagerări și greșeli ; L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955, p. 278—293 et passim ; într-o cercetare deosebită am adunat din nou și supus unui examen critic toate aceste știri, *Elementele traco-getice în Scythia și Bosporul cimmerian*, SCIV IX (1958), p. 303—331. Asupra răspîndirii nord-vestice a tracilor la începutul istoriei, v. art. cu acest titlu de I. Andrieșescu, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 1—11 ; C. Daicoviciu, *Steaua*, 1955, 6, p. 114—116.

[3] Despre bithyni : Ed. Meyer, RE III (1897), p. 510—524 ; ei sînt numiți „tracii din Asia", „tracii thyni și bithyni" (Hdt. I 28, III 90, Thucyd., Xenoph. etc.). Numele personale purtate de bithyni (cunoscute din texte, inscripții, papyri, monede) sînt curat trace ori de tip tracic, de ex. : *Cosingis* (cf. infra, p. 62), *Diazelmis* SEG VIII, p. 497, *Diliporis, Dindiporis* CIG 3795, *Doidalses* (cf. infra, p. 66), *Mocaporis, Mocazis, Mucantios* (inscr.), *Orodaltis, Orsobaris* (Head, *Historia nummorum*², p. 513), *Seuthes, Teres, Zielas, Zipoites* etc., — dovadă și aceasta despre strînsa înrudire dintre bithyni și tracii din Europa, mult mai apropiați unii de alții decît de frigieni.

[4] Informațiile literare și epigrafice despre expansiunea lor în epoca protoistorică și istorică sînt adunate în dizertația noastră manuscrisă *Tracii și frigienii în istoria și civilizația Greciei antice* (teză, Sibiu, 1942).

locuită de ei Θρηικίη, Θράικη etc., lat. *Thraex*, *Thraeci*, *Thraces*, *Thracia*, etc.)[1], devenit nume național și extins asupra triburilor dintre Egee și Dunăre — nu este un cuvînt din limba tracilor înșiși, cum arată fonetismul lui (tenua aspirată *th-*), ci e un cuvînt grecesc ori cel puțin cu fonetism ellenic, de veche dată, cu etimologie nesigură și care a fost răspîndit și generalizat în primul rînd de către greci (ca și numele „Phryges", care prin aspirata *ph-* indică aceeași origine). „Thraices" (format ca *Temmices* în Beoția, *Aithices* în Tessalia, *Graeces*-Graeci) are la bază un i.e. **dhrē-* (rad. **dher-*) „a ține, a susține" etc., dar cu semnificație obscură în epoca arhaică, înainte de a desemna toate triburile trace dintre Egee și Balcani. Triburile tracilor (cum observa la 1893 Tomaschek, *Thr.* I, p. 11) cu greu și-ar fi putut da un nume colectiv, căci la ei erau curente numele tribale, de clanuri, mai cu seamă că, fiind „în veșnică vrajbă între ei, puteau prea puțin să fie conștienți de apartenența lor comună"[2]. Numele colectiv și general „Thraices" pare a fi fost dat inițial unui sau unor clanuri din sud (eventual chiar din Grecia, în epoca protoistorică, în jurul anului 1000 î.e.n.) ce se aflau în contact mai strîns cu grecii, extinzîndu-se apoi treptat asupra tuturor sau a majorității triburilor de limbă tracă dintre Marea Egee și Dunăre ; nu însă și asupra celor din stînga fluviului, care continuă să poarte numele tribale specifice : daci (geți), carpi, costoboci etc.

Triburile. Caracteristic pentru dezvoltarea social-politică a populațiilor trace în epoca istorică a antichității greco-romane este fărîmițarea în formații tribale mărunte, cu n u m e și alcătuiri statale (respectiv prestatale) deosebite, legate între ele prin limbă și religie comună, avînd în general aceleași nume proprii (toponime și antroponime, formate exact după aceleași criterii și cu elemente identice), cu nuanțe variind poate de la o regiune la alta, și pe care le-ar putea elucida în bună parte o cercetare pe baze topografice a atestărilor de nume în diferite zone ale teritoriului etnic trac. Cum s-a relevat, în legătură cu numele lor „național", tracii nu au format niciodată o organizație politică unitară, un „stat trac", care să cuprindă toate semințiile și teritoriile locuite în masă compactă de ei ; triburile erau în continuă vrajbă și lupte între ele (la fel ca celții, germanii etc.), căci, cum observă părintele istoriei, „neamul tracilor este cel mai numeros din toate neamurile de oameni, după inzi ; dacă ar fi sub domnia unei singure căpetenii, ar fi de neînvins și mai puternic decît oricare alt popor, după părerea mea ; aceasta însă este la ei foarte greu, ba chiar imposibil de realizat, iar din această cauză sînt slabi. Au nume multe și variate după regiuni, dar au aceleași datini și așezăminte, afară de geți, trausi și de cei ce locuiesc deasupra crestonilor"[3]. Clanuri mai puternice, sub conducerea căpeteniilor energice, au izbutit să-și extindă prin forța armelor influența asupra unor teritorii ceva mai întinse, să înglobeze și alte seminții în uniuni, formînd „state" mai mari, dar de scurtă durată (odrysi sub regele Teres, de la Dunăre la Egee, sec. V — IV ; daco-geții sub Burebista sec. I î. e.n. și Decebal, sec. I e.n., aproximativ

[1] Toate formele și variantele numeroase ale numelui tracilor sînt înșirate cu amplă documentare de Oberhummer în RE VI A, 393—394.

[2] P. Kretschmer, *Einl.*, p. 171—172.

[3] Herodot, V 3.

în teritoriul actual al Romîniei). Triburile trace sînt foarte numeroase; numele lor trec de o sută, unele cunoscute numai prin simple mențiuni la autorii greco-romani sau deduse din toponime, inscripții etc., de formă uneori dubioasă; liste de asemenea nume tribale au întocmit în ordinea topografică (după Tomaschek) N. Jokl, RLV, XIII, p. 278—280, în ordine alfabetică Lenk, RE VI A, 404—407, cu multe omisiuni. Vom menționa formațiile tribale trace din Europa și Asia Mică, numai cu n u m e l e lor, care încă sînt interesante mărturii despre bogăția vocabularului limbii trace, deși majoritatea din ele rămîn neexplicate și deocamdată inexplicabile etimologic:

Agriani, Aletoi, Apsinthioi, Arsietai, Artaci, Astai, Bebryci, Bennoi, Berecyntae, Bessi, Bettegerri, Biessi, Bisaltai, Bistones, Bithyni, Bottiai, Briantai (Priantai?), Brisai, Brygoi, (Briges), Caeni, Carpi (Carpodaci), Cebreni, Ceiageisoi, Celegerri, Ciconi, Coelalite, Coralli, Corpili, Costoboci, Crestoni, Crobyzi, Crusaei, Daci (Daco-getae, cf. infra, p. 22), Dantheletai, Darsioi, Datyleptoi, Derrones, Digerri, Dioi, Diebessi, Disorai, Dolioni, Dolonci, Drosoi, Drugeri, Edoni, Entribai, Galabrioi, Galaioi, Getae (Daci), Gondrai (?), Hypsaltai, Ladepsoi, Laiai (Lâi), Maduateni, Maedi, Maedobithyni, Mariandyni, Melanditai, Mezeanoi (?), Morylli, Mygdones, Mysoi (Moesi), Nipsaioi (Tranipsai), Odomanti, Odrysi, Oitensioi, Olizones, Orresci, Paitoi, Paioplai, Panaioi, Piastai, Piengitai, Piephigoi, Pieres, Pyrogeri, Rondaioi, Saboi, Saioi, Samaioi(?), Sapaioi, Satrai, (Satrocentai), Selletes, Serdoi, Sialetai(?), Sintoi, Siriopaiones, Sithones, Terizi, Thunatai, Thynoi, Tilataioi, Tintenoi, Tralleis, Tranipsai, Trausi, Treres, Triballi, Usdicesi, Zbalenoi, Zeialeoi, Zeranioi. — Sînt omise din acest tabel unele nume dubioase (mai ales din lexiconul geografic al lui Steph. Byz.) și unele derivate tîrzii din nume de localități (ca Saldensioi, Buridavensioi etc.), ca și numele de clanuri daco-getice (cf. infra, p. 23).

Tipul somatic al tracilor și geto-dacilor (amestecați desigur și cu populații mai vechi, de alt neam și limbă, „neindo-europeni") era cel obișnuit la triburile indo-europene: în general părul blond (*flavi*, *rubri*, ξανθοί, πυρροί), pielea de culoare deschisă (la fel erau imaginați și zeii lor); erau oameni de statură înaltă, viguroși, robuști, excelenți călăreți și vînători. În ce privește însușirile sufletești, acești „barbari" apar în unele relatări literare greco-latine ca duri, primitivi, vicleni, desfrînați și leneși — după criteriile rafinate ale grecilor. Asemenea trăsături, pe care le relevă în chip firesc scriitorii și călătorii la orice popor străin ceva mai înapoiat, nu spun totul despre traci, căci alte informații, privind mai ales perioada legendară-eroică și cea clasică, îi prezintă într-o altă lumină, și anume încărcați de calități alese și virtuți. De exemplu, sînt știrile referitoare la muzica și înțelepciunea populară a tracilor, la marii cîntăreți Orfeu și Thamyris și la virtuțile geților, alături de alte relatări în care nu lipsesc însă exagerările[1]. De asemenea, afirmația unor antici că tracii disprețuiau munca considerînd-o umilitoare și socoteau mai demn să trăiască din război și jaf[2], este o exagerare literară, care nu poate fi interpretată ca o trăsătură generală a populației trace, ci trebuie înțeleasă numai ca o caracteristică a păturii suprapuse care domina masa populară.

[1] Pentru exagerările în legătură cu religia geto-dacilor, v. AISC V, p. 124—128.

[2] Herodot, V 6. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a Romîniei* (București, 1958), p. 267—268.

În realitate, acest popor numeros și viguros avea nu numai vicii și cusururi, ci și mari resurse intelectuale, cum arată remarcabila lui cultură materială și spirituală, mai ales produsele meșteșugărești și de artă (ceramică, metalurgie etc.), muzica, religia bogată și originală, medicina populară etc. În aceste domenii un rol destul de important l-au avut înrîuririle din afară (greacă, iraniană, celtică și romană). Semnificativ pentru marile resurse intelectuale și fizice ale tracilor este faptul că, deși lipsesc pînă acum dovezile că ei ar fi dezvoltat o literatură proprie sau de împrumut, ori formații politice de mare însemnătate și lungă durată, traco-frigienii au dat elemente de cultură (în muzică, în religie, zeități ca Dionysos, Semele, Sabazios, Silenul, Sirene etc. ; în medicina populară, zeul-medic Aesculap[1], plante medicinale, cf. infra, p. 27 etc.), cîteva cuvinte importante în limba greacă[2] și o serie de mari figuri ale civilizației ellenice (de ex. cel mai de seamă istoric Thucydides[3], artiști ca Brygos, Doidalses, gramatici ca Dionysios Thrax etc.) ; în lumea ellenistică și romană tracii au jucat un important rol militar și politic, prin răspîndirea și asimilarea lor în statele ellenistice și imperiul roman ; cu deosebire în epoca imperială și la Roma au avut ei un rol de prim rang în formațiile auxiliare și legiuni, iar începînd din secolul al III-lea în ierarhia armatei și în conducerea politică și militară a imperiului : din rîndul tracilor s-au ridicat mulți șefi militari celebri și împărați romani (cei mai de seamă : Maximinus Thrax, Aurelianus, Claudius al II-lea, Galerius, Constantin cel Mare, Licinius, Iulianus Apostata, Aetius, Marcianus, Leon I, Vitalianus, Iustinus, Iustinianus, Belisarius) ; acest fenomen istoric-cultural și etnic n-a fost relevat deajuns pînă acum și va trebui să fie pus în lumină de o cercetare deosebită[4].

Precum dovedesc numeroasele inscripții și știrile literare, tracii din Moesia și Tracia s-au păstrat, în bună parte romanizați ori grecizați, fără a dispărea deodată integral ca neam în primele secole ale imperiului roman. Există știri despre graiul lor, ca și numele lor naționale de persoane (de ex. Belisarius, Boraides, Zimarchus Thrax, Ziper Thrax etc.) pînă în secolul al VI-lea e.n., cînd limba lor a dispărut în fața celei latine-romanice și a celei slave (cf. infra, cap. IX), iar masa populației deznaționalizate a tracilor s-a transformat cu multe amestecuri în popoarele ce locuiesc începînd din secolele VI—X e.n. aceste teritorii : romîni, slavi (în primul rînd bulgari) și poate în albanezi.

Așezările tracilor, ca popor de plugari și crescători de vite, erau (ca la majoritatea populațiilor din zona centrală și de nord a Europei

[1] Cf. art. *Aesculapius, contribuție la preistoria medicinii*, în *Istoria Medicinii*. Studii și cercetări. București, 1957, p. 9—24.

[2] De ex. ἄμβων, βασιλεύς (LL IV (1948), p. 186—199), βραβεύς și altele, care necesită un studiu comparativ riguros și atent.

[3] Istoricul „atenian" Thucydides era fiul tracului *Oloros*, v. *Die Herkunft des Historikers Thucydides*, în BIAB XVI (1950), p. 35—40 (Sbornik G. I. Kazarov).

[4] Răspîndirea, numărul relativ mare și importanța elementelor trace în lumea ellenică au fost puse în lumină de cercetarea noastră inedită citată p. 16, nota 4 ; expansiunea și rolul lor în imperiul roman au fost în bună parte ilustrate în lucrările lui Mateescu (cf. infra, p. 39). Dar știrile literare, epigrafice, papyrologice despre traci adunate și analizate critic în lucrarea noastră *Elementele trace în imperiul roman și bizantin* (1943, ms.) arată că numărul și însemnătatea lor în lumea romană și prebizantină pînă la anul 600 a fost mult mai mare decît s-a admis în baza rezultatelor lui Tomaschek și Mateescu.

antice, aflătoare în orînduirea comunei primitive) de caracter rural sate (*-para*, *-dava* în numeroase toponimice) mai mici sau mari, cu bordeie ori case de lemn, lut și stuf ori aglomerări de proporții mai întinse, „centre" de regiuni ori de triburi, pe care autorii greci și romani le numeau „orașe (poleis)", „capitale" ale unor căpetenii de trib, de obicei cetăți cu fortificații primitive de valuri de pămînt și palisadă (*-dizos*, *-bria*). Dezvoltarea orașelor în sens mediteranean și clădirea în piatră apar mult mai tîrziu, numai sub influența grecească și romană, respectiv celtică (cf. infra, p. 23).

Istoria tracilor și a Traciei este bogată în evenimente și date, din care nu pot fi relevate aici decît cele mai de seamă, semnificative pentru cunoașterea etapelor de pătrundere a influenței grecești și romane în lumea tracă și pentru timpul și felul cum apar informațiile despre acest popor și despre limba lui, ce ne interesează cu deosebire în această cercetare[1]. Precum s-a spus, în teritoriul lor național tracii n-au ajuns niciodată la unitate politică, încît istoria Traciei este de fapt istoria separată a fiecărui clan mai mare sau mic, ca și a dominației diferitelor state și orașe străine care și-au extins puterea politică asupra teritoriului tracodacic. Admițîndu-se că triburile numite indo-europene se răspîndesc și se stabilesc în teritoriile lor istorice în cursul epocii bronzului, s-a recunoscut că și tracii au imigrat dinspre nord în Tracia epocii istorice cam pe la începutul mileniului al II-lea î.e.n., deși unii arheologi le-au atribuit și cultura neolitică din valea inferioară a Dunării, ceea ce au contestat categoric alții. Între Carpați și Marea Egee, tracii s-au amestecat cu populații „neindoeuropene" și au ocupat inițial, se pare, un teritoriu mai întins decît în epoca istorică (schițat mai sus, p. 16), găsindu-se urme trace în toponimie și legende-tradiții istorice în Dalmația, Macedonia, Grecia continentală etc. Se pare de asemenea că în epoca pre- și protoistorică tracii au jucat un important rol cultural în bazinul egeean : elemente trace au fost recunoscute în obiectele de podoabă din Troia și Mycene, ca și în alte părți, iar în Iliada tracii figurează la loc de frunte în cetele de războinici care au participat la „campania" troiană. Migrația illyrilor (sec. XIII î.e.n. ?) în nord-vestul Peninsulei Balcanice a împins triburile trace spre sud-est și a determinat emigrarea unora din ele în Asia (Brygoi-Phryges), apoi în secolul al VII-lea a fost împinsă altă grupă mare, în frunte cu bithynii ; în acest timp se produce amestecul elementelor illyre cu cele trace în zona de graniță, mai ales în Paeonia și Dardania. — *Colonizarea greacă* începută în secolul al VIII-lea î.e.n. a stabilit pe toată lungimea țărmului Mării Egee și Negre — de la Salonic la Byzantion, Istria, Chersones și Kuban — un brîu de orașe înfloritoare, a căror înrîurire culturală și politică asupra tracilor (mai ales în zona maritimă) a avut o covîrșitoare importanță, după cum și rolul triburilor trace în dezvoltarea economică și politică a acestor centre ellenice a fost considerabil. Interiorul Traciei a rămas însă multă vreme foarte puțin cunoscut (inscripțiile apar aici abia în secolul I e.n.), izolat și conservativ, înrîurirea greacă și elenizarea fiind superficială și neputînd schimba prin nimic felul de viață autohton, credințele și practicele religioase primitive moștenite din vremuri atavice. —

[1] Știrile și bibliografia despre istoria tracilor sînt analizate detaliat în RE VI A, 414—472.

Influenţa scitică asupra tracilor începe a se manifesta în acelaşi timp, pe la mijlocul mileniului I î.e.n., mai ales după pătrunderea sciţilor în Peninsula Balcanică. De la ei ar fi luat tracii unele obiceiuri ca tatuajul, practici funerare şi produse de artă meşteşugărească. — *Influenţa celtică* se constată începînd din secolul al III-lea î.e.n., cu invazia celţilor în Tracia (a doua fază a fierului, La Tène).

Dintre evenimentele politico-militare de la începutul epocii istorice cel mai remarcabil este expediţia persană a lui Darius împotriva sciţilor la a. 513, de la Bosporul tracic la gurile Dunării prin zona de coastă, apoi expediţiile lui Mardonios şi Xerxes (a. 492, 480) contra Greciei, cînd apar primele ştiri mai precise (Herodot) cu privire la triburile trace de la coasta mării şi din interior, din care unele au fost aduse vremelnic la supunere de forţele persane. În cursul secolului al V-lea, după expediţiile persane, sînt cunoscute luptele de rezistenţă ale tracilor împotriva penetraţiei greceşti în zona gurilor Strymonului; în această perioadă relaţiile politice, economice şi culturale dintre greci şi traci sînt în plină desfăşurare, informaţiile asupra Traciei încep să sporească. În a doua jumătate a secolului al V-lea, odrysii, tribul cel mai puternic din sud-estul Traciei, sub „regele" Teres, se ridică la rolul de hegemon asupra unei mari părţi din triburile vecine, întemeind un „imperiu" trac, extins şi consolidat sub Sitalces şi Seuthes : căpeteniile clanurilor supuse erau un fel de „vasali" ai „regelui" odrys, căruia trebuiau să-i aducă daruri bogate, iar oraşele greceşti tribut ; centrul acestui „stat" — un fel de uniune de triburi — pare să fi fost Cypsela[1] ; rolul lui militar şi politic, mai ales în luptele dintre greci şi Macedonia, a fost destul de important. După Sitalces (mort la a. 424), „imperiul odrys" începe să decadă, luptele interne dintre triburi se înteţesc din nou, sfîrşind — după o îndelungată rezistenţă—prin a fi supuse de către regele macedonean Filip al II-lea, care transformă o mare parte a Traciei în provincie sub un şef macedonean (στρατηγὸς ἐπὶ Θρᾴκης): triburile supuse îşi păstrează căpeteniile naţionale, plătind un tribut şi furnizînd contingente în armata macedoneană. Stăpînirea aceasta, ale cărei limite geografice nu se cunosc cu precizie, variind în diferite perioade între Dunăre şi rîul Nestos (Mesta), a fost consolidată şi menţinută cu grele eforturi sub Alexandru cel Mare, Antipatros şi Lysimachos. După moartea celui din urmă (a. 281), influenţa politico-militară greco-macedoneană în Tracia scade, mai ales din cauza invaziei *celtice*, de pe urma căreia rămîne aici un stat cu centrul la Tyle (a. 278—212 î.e.n.) ; numai dispariţia acestuia face posibilă refacerea regatului odrys. Încercările regilor macedoneni de a restabili stăpînirea asupra tracilor au mereu mai puţin succes, ivindu-se alt concurent mult mai puternic şi tenace : republica romană. Penetraţia treptată şi sistematică a romanilor în nord-estul Peninsulei Balcanice, după supunerea Macedoniei, s-a izbit de rezistenţa dîrză nu numai a triburilor trace, dar şi a altor populaţii locale (dardanii ş. a.) ori venite din stînga Dunării (bastarni, celţi etc.) ; prin desfiinţarea „statului

[1] Vrednic de menţionat este şi oraşul traco-grec *Seuthopolis* (după regele Seuthes al III-lea), ale cărui ruine au fost explorate lîngă satul Koprinka (raion Kazanlîk, în centrul Bulgariei), acum acoperite de apele unei hidrocentrale ; v. art. lui D. P. Dimitrov, în *Sovetskaia arheologhia*, 1957, fasc. 1, p. 199—216.

clientelar” al tracilor (la a. 46 e.n.), după zdrobirea sîngeroasă a unei serii de răscoale populare (ultima la a. 45 e.n.) contra ocupației și impilării romane, Tracia este transformată în provincie de la Egee la Haemus (Balcani), iar fîșia dintre Haemus și Dunăre în provincia Moesia ; astfel, întreagă Peninsula Balcanică intră sub ocupația romană. La a. 106 e.n., după două lungi și sîngeroase războaie (101/2, 105/6), a fost sfărîmată rezistența geto-dacilor din arcul carpatic și desființat statul lui Decebal, în locul căruia se organizează provincia Dacia, stăpînită de romani pînă la a. 271, care cuprindea cea mai mare parte a teritoriului și populației daco-getice din „regatul” lui Decebal ; în afara granițelor romane au rămas o serie de triburi traco-dace libere : o parte din daci, costobocii, carpii, biessi, arsietai etc. Populațiile traco-dace înglobate în imperiul roman, încadrate în armata (legiuni, auxilia, numeri), administrația, fiscalitatea, viața publică și cultural-religioasă și în modul de producție adus de ocupația romană, nu au putut să reziste multă vreme și să-și păstreze conștiința apartenenței etnico-naționale și limba strămoșească în fața covîrșitoarei presiuni romane : deznaționalizarea pe care o putem constata în fenomenul înlocuirii numelor de persoane, a numelui etnic și a l i m b i i trace au dus la transformarea populațiilor traco-dace și la dispariția lor din istorie (v. cap. IX și „Anexa”).

Geto-dacii formează o grupă aparte în marea familie a triburilor trace. Cu numele de *„geți”* grecii și romanii desemnau principala ramură de nord a tracilor („geții sînt cei mai viteji și drepți dintre traci ”, Hdt. IV 93 ; „geții traci”, Strabo VII 295 ; Scymnos 659 sqq.), locuind între munții Haemus (Balcani), Marea Neagră și Dunăre pînă la rîul Osma (Osem, afluent al marelui fluviu în care se varsă în fața orașului Turnu-Măgurele), ca și în teritoriul de pe malul stîng al cursului inferior al Dunării (Muntenia, Moldova etc.). Grupa de nord-vest a traco-geților, în Carpați și podișul Transilvaniei, apare sub numele diferit de *„daci”*, care sînt însă numiți uneori și „geți” de autorii greci și unele inscripții, după cum apar „daci” și în Moesia Inferior[1]. Nu putem ști deocamdată cu siguranță care este semnificația și rostul celor două numiri regionale deosebite (geți, daci) pentru o populație ce se întindea din Dobrogea pînă la izvoarele Tisei și chiar mai la vest și nord-est ; sigură este o înrudire strînsă și identitatea de limbă între geți și daci, cum atestă știrile antice, precizînd că ei vorbeau a c e e a ș i l i m b ă (Str. VII 305 ὁμόγλωττοι εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις ; Iustinus XXXII 3,16 Daci quoque suboles Getarum ; Appian, *prooem.* 4 Γετῶν τῶν ὑπὲρ Ἴστρον, οὓς Δακοὺς καλοῦσιν), fiind în aceeași măsură „Thraces” ca moesi, triballi, crobyzi etc. de la nord de Haemus. Resturile de limbă ale geto-dacilor (mai reduse numeric decît ale tracilor meridionali) : nume de plante (cf. infra, p. 27) și nume proprii personale[2] și locale — prezintă nuanțe deosebite regionale ; dar cuvintele (ori elementele onomastice) cu etimologie clară ori foarte probabilă arată că este vorba

---

[1] Dobrogea, la Adamclissi, CIL III 14437, 2 ; despre această inscripție și dacii menționați în ea : D. Tudor, *Cohors I Cilicum în Scythia Minor și Taurida*, în *Analele Univ. C. I. Parhon, Istorie,* 5, 1956, p. 51—56.

[2] *Onomasticon Daciae*, în AISC IV, p. 207—222 și V., p. 287—9 ; A. Alföldi, *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944, p. 20—39, 44—51.

eventual numai de o diferențiere dialectală între geto-daci și tracii de la sud de Dunăre și Haemus. — Geto-dacii din stînga Dunării încă erau diferențiați în triburi, numite de romani „gentes" (v. lista și observațiile în legătură cu ele, în *Miscellanea Dacica*, AIIN XI (1947), p. 398—403, extras).

Toate informațiile literare și epigrafice cunoscute mai de mult cu privire la geți și daci sînt analizate și interpretate în cele două articole *Dacia* în RE IV (1901), 1948—1976 de Brandis și *Getae* în *RE* VII (1910), 1330—1334 de Weiss, la care sînt de adăugat rezultatele mai recente ale cercetărilor, cu deosebire arheologice, privind așezările, resturile civilizației materiale și felul de viață, în primul rînd lucrările eruditilor romîni : marea operă de documentare și sinteză a lui Vasile Pârvan (1882—1927), *Getica. O protoistorie a Daciei* (București, 1926), 724 p., cu un rezumat francez p. 725—804, 43 planșe, cuprinzînd aproape tot ce se știa la acea dată despre geto-daci, urmată de o lungă serie de monografii și contribuții, mai ales arheologice, ale elevilor și continuatorilor marelui inițiator. Despre geții din Dobrogea : Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja* (București, 1938), p. 48—58, 72—79, 81—115, 132—143 et passim ; I. I. Russu, SCIV VI (1955), p. 75—84 cu bibliografie. În teritoriul extracarpatic (Muntenia, Moldova), principalele așezări tipic getice — cu bogate materiale rezultate din săpături sistematice — sînt la Crăsani pe Ialomița (raion Lehliu), Tinosu (raion Ploești ; materialul în *Getica* lui Pârvan), Poiana (Piroboridava ; raion Tecuci, pe Siret) R. și E. Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în *Dacia*, III—IV (1927—1932), p. 253—351, SCIV II (1951), p. 177—216, III (1952), p. 191—220 ; Popești (raion Mihăilești, reg. București, 25 km sud-vest de oraș) : SCIV VI (1955), p. 239—264. *Materiale și cercetări arheologice* III (1957), p. 227—242, V (1959), 339—347. Pentru Dacia intracarpatică rezultatele cu bibliografia recentă : C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia* AISC III (1941), p. 200—270, *La Transylvanie dans l'antiquité* (București, 1945), p. 44—73 „période dace" ; despre cercetările și săpăturile de mari proporții la cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei (Sebeșului, la Costești, Grădiștea Muncelului, Piatra Roșie etc.), din anii 1949—1957. v. C. Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei* (București, 1951), cu un „studiu bibliografic asupra așezărilor" de Al. Ferenczi ; *Cetatea dacică de la Piatra Roșie* (București, 1954) ; rapoartele anuale de săpături publicate în SCIV II (1951), p. 95—126, III (1952), p. 281—310, IV (1953), p. 153—219, V (1954), p. 123—159, VI (1955), p. 195—238 ; *Materiale și cercetări arheologice*, III (1957), p. 255—276 ; V, 380—399 ; — religia și viața sufletească : I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, în AISC V, p. 61—139 (cu bibliografie amplă) ; — problema orașelor în Dacia : M. Macrea, *Procesul separării orașului de sat la daci*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, I, București, 1954, p. 119—146, precum și observațiile critice cu rezervele lui M. Roller, *ibid.*, II, p. 1190—1194, urmate de intervențiile în dezbateri ale lui I. Nestor, D. Berciu, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, *ibid.*

Sub raportul culturii materiale și al formelor de viață social-economică și politică, daco-geții alcătuiau o străveche și firească unitate omogenă cu restul triburilor trace, nefiind nici „superiori" nici inferiori acestora ; diferențierile locale în masa triburilor trace au intervenit abia tîrziu, în măsura în care o parte din traci au suferit mai intens efectele influenței culturale grecești (respectiv din partea altor cercuri de civilizație : scitică, celtică etc., care sînt însă cunoscute azi mult mai puțin din cauza lipsei de informații documentare scrise), în deosebi în zona din apropierea țărmului Mării Egee și al Mării Negre.

II. MATERIALUL LINGVISTIC TRAC

Lipsa textelor în limba tracă. Caracterul fragmentar al resturilor limbii trace. Inscripţia de pe inelul de la Ezerovo. Glosele. Numele dace de plante. Numele proprii. Tradiţia literară şi epigrafică. Graiul frigienilor.

Pentru cunoaşterea limbii traco-dacilor, astăzi dispărută, fiind înlocuită prin alte idiomuri (latin, slav etc.), sîntem lipsiţi de principala bază documentară — textele — unde s-ar fi oglindit ţesutul viu al organismului vorbirii. În construcţii de propoziţii şi fraze s-ar fi putut vedea valoarea şi funcţia fiecărui element alcătuitor. În această privinţă, cercetătorul limbii traco-dacilor se află într-o situaţie foarte dificilă, de umilitoare inferioritate din cauza lipsei de texte, oricît de scurte şi modeste ar fi. În afară de cîteva formule de ameninţări şi afurisenie la adresa profanatorilor de morminte, respectiv inscripţii funerare şi religioase frigiene (cf. infra, p. 31—32) şi de textul pe inelul de la Ezerovo (p. 25—27, deocamdată inutilizabil pentru istoria limbii trace), nu s-a păstrat nici măcar o propoziţie cît de simplă în limba traco-dacilor. Tot ce se va fi scris în acest idiom a pierit fără urmă (cît putem şti azi), ca de ex. „cărticica de versuri" în grai getic scrisă de poetul Ovidius Naso în timpul surghiunului la Tomis (Constanţa), unde, în contact de cîţiva ani cu localnicii geţi şi sarmaţi, a învăţat limba acestora : „nam didici getice sarmaticeque loqui" (*Ex Ponto*, III 2,40) „et videor geticis scribere modis" (*Tristia*, III 14,48) ; bardul de la Sulmona şi-a însuşit atît de bine limba getică, încît, cum spune, „getico scripsi sermone libellum structaque sunt nostris barbara verba modis" (*Pont.*, IV 13, 19—20), foarte probabil în hexametri şi pentametri (deci limba traco-getică avea cantităţi, vocale scurte şi lungi, ceea ce ar rezulta şi din transcrierea în greceşte a unor nume trace cu ω şi η). Devenit „paene poeta getes", Ovidiu recita cu mult succes gloatei de ascultători „barbari" localnici stihurile „getice", scrise în cinstea lui Augustus[1], pe care însă nu le-a înţeles nimeni mai tîrziu şi

[1] V. Pârvan, *Getica*, p. 167 ; N. Lascu, *Pămîntul şi vechii locuitori ai ţării noastre în opera lui Ovidiu*, în volumul comemorativ *Publius Ovidius Naso*, Bucureşti, 1957, p. 171.

deci nu le-a transcris vreun copist în epoca medievală, spre a le transmite posterității. — O tradiție documentară greacă vorbește de niște formule pentru leacuri scrise pe „tăblițe trace": οὐδέ τι φάρμακον θρῄσσαις ἐν σανίσιν, τὰς ὀρφεία κατέγραψεν γῆρυς, Euripide, *Alcesta* 966—969 („tăblițele trace unde era scris cuvîntul lui Orfeu"), iar — după notița scholiastului—„fizicianul" Heraclides spunea că de fapt ar fi existat acele tăblițe ale lui Orfeu fie într-un sanctuar din Rodope, fie mai departe în Haemus; lucru repetat în schol. la Eurip. *Hecuba* 1267. Ce vor fi putut conține aceste tăblițe, în ce limbă și cum vor fi fost scrise nu știm în afară de menționarea unui „pharmacon", leacuri ori formule medicale-vrăjitorești, descîntece (ἐπῳδαί), care se bucurau de un prestigiu deosebit în ochii grecilor, alături de leacurile „date de Phoebus (Apollo) Asclepiazilor" (*Alcesta*, 966—969). În orice caz, este foarte îndoielnic că acele tăblițe ar fi cuprins texte (cu alfabet grec?) în limba tracă, pentru care lipsește orice alt indiciu documentar.

Ce a rămas din limba tracilor sînt numai f r a g m e n t e : elemente lexicale, cuvinte izolate (glose) și nume proprii. Toate aceste resturi scrise fragmentar, de valoare variabilă și foarte inegală, alcătuiesc deocamdată singurul material disponibil : fie elemente ale graiului cotidian, fie nume de persoane, zei, locuri, triburi etc., ori fragmentele lor; fiecare silabă și literă (sunet) din ele reprezintă un crîmpei de limbă vie traco-dacică, ca și elementele lexicale conservate și transformate în actualele limbi romînă și albaneză, ca moșteniri din substratul lingvistic și etnic trac, respectiv traco-dac, eventual illyr. O ilustrare a acestei remarcabile bogății și varietăți a fragmentelor limbii trace (relevată încă în repertoriul lui Tomaschek, *Thr.*) e înfățișată în marele repertoriu de resturi ale limbii alcătuit de D. Decev (cf. infra, p. 44).

Inscripția tracă de pe inelul de aur (greutate 31,30 g; păstrat în Muzeul din Sofia), în formă de potcoavă, deschis, cu diametrul de 27 mm și un disc oval (17 × 20 mm), cu o axă fixată la cele două capete ale inelului în care se învîrte liberă (v. fig. 1); a fost găsit, împreună cu o oglindă de bronz și o diademă de aur, în aprilie 1912 de către niște țărani într-un mic tumulus funerar (de incinerație), pe care l-au săpat în hotarul satului Ezerovo de lîngă Borisovgrad (Bulgaria de sud-est). A fost publicat de B. Filov, BSAB III (1912—1913), p. 202—223, foto pl. III 3—4, reprodus în mai multe rînduri[1]. Textul este scris cu litere grecești, datînd după forma lor și stilul obiectului, ca și restul inventarului funerar (cum a stabilit Filov) din secolul al V-lea î.e.n. Repartizat pe opt rînduri (ultimul pe latura discului), textul continuativ (fără nici un semn despărțitor între cuvinte, scriptio continua) este : ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ/ΕΡΕΝΕΑΤΙΛ/ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ/ΡΑΖΕΑΔΟΜ/ΕΑΝΤΙΛΕΖV/ΠΤΑΜΙΗΕ/ΡΑΖ/ΗΛΤΑ. Este îndeobște considerat de erudiți ca un text în limbă tracă; dar precum separarea cuvintelor nu este indicată și nu rezultă din nimic, nefiind nici un cuvînt identificat (detașat) cu certitudine ori măcar cu oarecare probabilitate în această succesiune de 61 semne grafice — tot așa analiza

[1] AA 1914, p. 419, fig. 2; RLV II (1925), pl. 109, 3—4; *Cambridge ancient history*, III planșe, 62 a; Decev, *Sprachreste*, p. 566; Vl. Georgiev, *Trakiiskiiat ezik* (1957), p. 17 (cf. infra, p. 47).

textului și identificarea elementelor lui lexicale ca și încercările de explicare etimologică s-au dovedit pînă acum zadarnice : din ele este imposibil să alegi vreun cuvînt ori sufix interpretat ori „tradus" cu oarecare certitudine ; încît întreg sensul și destinația textului (spre a nu mai vorbi de „traducerile" formulate) rămîn deocamdată total enigmatice. Din nume-

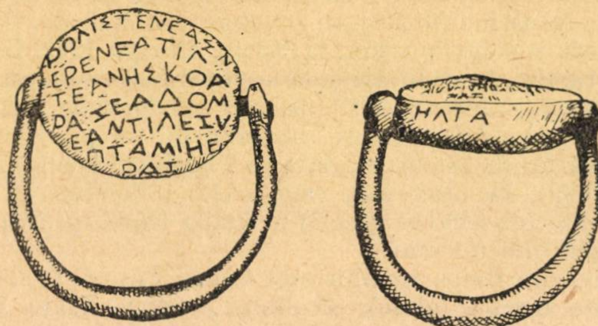

Fig. 1. — Inelul de aur cu inscripție tracă.

roasele tentative de explicare a textului (nici una valabilă ori convingătoare măcar parțial) cele mai de seamă sînt următoarele (cu bibliografie mai amplă) :

D. Decev, BSAB IV (1914), p. 70—79 (= *Glotta* VII (1915), p. 81—86) ;

V. Pârvan, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale* (București), I (1914), p. 127 ;

P. Kretschmer, *Glotta*, VII, p. 86—92 ;

F. Ribezzo, RIGI I (1917), p. 55—63 ;

G. Seure, REA XXII (1920), p. 1—21 ;

V. Beșevliev, *Godișnik* Pl., 1927, p. 171—182 ;

C. G. Kurtides, *Thrakika* II (1932), p. 172—183 ;

A. Blumenthal, IF LI (1933), p. 113—130 (recenzat : Decev, BIAB VIII 473—475) ;

I. M. Kořinek, *Sbornik Filologicky* XV (1935), p. 69—110 (rec. Decev, BIAB VIII, p. 475—6 ; G. Seure, REG XLIX (1936), p. 101—102) ;

M. Runes, RIGI XIX (1935), 198-199 ; — cf. J. Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler* (1932), p. 148 ;

D. Decev, *Charakt.*, p. 88 „ich bin in der letzten Zeit zu der folgenden Deutung gekommen : *Rolisteneas Nerenea tiltea esko Arazea domean Tilezypta mie era zelta* „ich bin Rolisteneas, Sprössling des Nereneas, Tilezypta, Arazerin nach ihrer Heimat hat mich der Erde übergeben (d. h. begraben)" — interpretare despre care autorul spune „deren Begründung in einer besonderen Abhandlung erfolgen wird", lucru ce evident nu mai era necesar să se facă, traducerea și interpretarea ultimă fiind la fel de artificioasă și neverosimilă ca toate cele precedente ; dar pe care autorul le prezintă în *Sprachreste*, p. 580—582 (după ce alcătuiește un repertoriu de 18 descifrări încercate pînă la 1957) ; ultima încercare este a lui Vl. Georgiev, *op. cit.*, p. 18.

Deși găsit într-un mormînt, inelul de la Ezerovo nu este un obiect de caracter funerar, adică nu este făcut ad hoc pentru înmormîntare ca ofrandă, ci este un obiect purtat în viață de cel răposat ; deci expresii ca „m-a pus în mormînt" nu sînt de căutat în textul obscur al inelului tracic,

care după eșuarea tuturor tentativelor de explicare etimologică rămîne o enigmă ce se va dezlega probabil în viitor. Celelalte inscripții cu litere grecești considerate de unii ca „inscripții în limbă tracă" din teritoriul tracic (cf. infra, p. 47), conțin în realitate numai nume proprii (Dadaleme, Cotys etc.). Astfel, se poate spune că nu cunoaștem încă de la tracii carpatobalcanici un text continuu, cea mai scurtă propoziție ori expresie în grai traco-dacic, un element lexical și morfologic (declinare, conjugare etc.) în conexiunea organică a unei construcții sintactice, măcar cum avem de la frigienii din Asia Mică. O descoperire viitoare sau interpretarea justă a inscripției de la Ezerovo pot să aducă vreun element concret și sigur de acest fel.

Glosele, cuvinte izolate, păstrate de lexicografi (în special Hesychios, secolul al VI-lea e.n. și Photios) și de alți autori, cu indicarea semnificației (echivalentului grecesc), sînt în număr de aproximativ 70—80; au fost adunate mai întîi de Paul Lagarde și studiate comparativ, apoi de A. Fick și W. Tomaschek, care la 1893 a dat cea mai amplă cercetare asupra lor (*Thr.* II/1, p. 1—22) însumînd 74 cuvinte sigur sau considerate de el ca trace. O mare parte din ele sînt corupte, mai ales în terminații, iar forma autentică nu poate fi stabilită la toate, caracterul trac este adesea dubios ori neprobabil, chiar exclus; majoritatea nu sînt explicate etimologic, soluția ori tentativa de explicare fiind nevalabilă ori inutilă. Din cele vreo 75 glose trace și frigiene numai pentru 27 s-au propus, respectiv se pot da, soluții etimologice sigure sau foarte probabile; numai pe acestea le vom cuprinde în repertoriul nostru de mai jos (cap. V), cu toate că pentru majoritatea gloselor trace există indicația sigură a semnificației lor lexicale.

Numele dace de plante, păstrate în scrierile de botanică medicinală ale lui Dioscoride[1] și Pseudo-Apuleius, formează o categorie deosebită de cuvinte, destul de numeroase, dar de valoare lingvistică redusă, deoarece foarte puține pot fi explicate etimologic, multe fiind corupte, cîteva imposibil de restituit în forma genuină; iar în ce privește proveniența, data și împrejurările în care au intrat în manuscrisele lui Dioscoride și Pseudo-Apuleius părerile erudiților sînt împărțite, o soluție unanim admisă nu s-a aflat încă. După ce fuseseră semnalate, adunate și în parte studiate de J. Grimm[2], care le considera explicabile cu ajutorul limbii germane (goții fiind socotiți identici cu geții, după confuzia prin etimologie populară a numelui lor, făcută de unii cronicari antici, ca Iordanes, secolul al VI-lea e.n.) și de Leo[3], cu tentative de explicare cu ajutorul limbii sanscrite, apoi de A. Papadopolu-Calimachu și de Gr. G. Tocilescu[4], numele

[1] Dioscorides (Pedanios) din Anazarba, celebru medic în secolul I e.n., a fost contemporan cu Nero și Plinius cel Bătrîn. Biografia și activitatea lui: M. Wellmann, RE V (1903), 1131—1142; Ch. Charitonides, *Byzantinisch-neugriech. Jahrbücher* VI 1927—1928, p. 183—193; K. J. Basmadian, *L'identification des noms de plantes du Codex Constantinop. de Dioscurides*, în *Journal Asiatique* 130 (1938), p. 577—621 (citat în *Byzant. Zeitschrift* XL (1940), p. 559 — 560); H. Mihăescu, *Dioscoride latino, materia medica*, libro I. Iași, 1938.

[2] Jakob Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, I 1848, p. 204—215.

[3] Leo, KZ III (1854), p. 176—194.

[4] A. Papadopolu-Calimachu, *Analele Societatei Academice Romîne* XI (1878), p. 39—60; Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 202—216.

dace de plante medicinale au fost din nou adunate şi studiate sistematic de W. Tomaschek (*Thr.* II/1, p. 22—36) : un număr de 57 plante (din textul grec al lui Dioscoride şi din cel latin al lui Pseudo-Apuleius), pentru care marele savant vienez a dat o excelentă caracterizare, deplin valabilă şi azi după şase decenii de studii comparative : „cele mai multe sînt expresii pentru plante medicinale insignifiante, a căror determinare botanică nu este totdeauna sigură; asemenea nume rar pot fi explicate just chiar şi în limbi complet studiate, cu atît mai puţin într-o limbă dispărută, necunoscută"[1]. În speranţa că „va contribui la lămurirea cel puţin a cîtorva nume", Tomaschek încearcă peste tot (la fiecare plantă) explicaţii susţinute cu un complicat aparat comparatistic, dar prezentate cu rezerva cuvenită, în majoritatea cazurilor cu semn de întrebare, perfect justificat peste tot, căci de fapt foarte puţine din etimologiile lui Tomaschek (ca şi ale cercetătorilor posteriori) pot fi considerate valabile sau măcar probabile : din cele 25 nume de plante pe care Tomaschek le consideră „halbwegs richtig gedeutet" (*Thr.* II/1, p. 35—37), majoritatea sînt desigur greşite.

După Tomaschek, s-au făcut repetate încercări de explicare etimologică a unora din numele dace de plante, ca şi a originii şi semnificaţiei lor etno-lingvistice. Lattyák[2] a încercat explicarea lor cu ajutorul limbii slave, ceea ce s-a dovedit eronat, întrucît autorul pleca de la ideea că dacii erau mai de aproape înrudiţi cu slavii decît sînt în realitate două grupe satem deosebite din familia lingvistică indo-europeană; cf. recenzia lui N. Drăganu, DR II 1921—1922, p. 755—757 (cu bibliografia mai veche şi concluzia binevoitoare : „deşi face apropieri interesante cu radicale slave, etimologiile autorului sînt departe de a fi sigure. Aproape sigură e identificarea botanică şi pe aceasta se poate clădi mai departe..."); D. Decev, *Quatre noms daciques de plantes* (dakina, diesema, diesapter, mantia), în *Godišnik* Pl., 1927, 165—170 (în bulg.) şi *Die dakischen Pflanzennamen* (abreviat *Pflanzen*, 1929)[3]; dintre etimologiile propuse de Decev se pare că numai cea pentru *mizela* ar fi probabilă; în schimb, statistica întocmită şi consideraţiile lui istorice sînt interesante şi preţioase[4].

În ce priveşte felul cum au ajuns numele de plante „dace" în textul lui Dioscoride (redactat de autor în secolul I e.n., deci înainte de cucerirea Daciei carpatice de către romani, a. 106), este sigur azi (după cercetări îndelungate, mai ales din partea lui Wellmann) că ele sînt adaosuri, făcute spre sfîrşitul secolului al III-lea în manuscrisul copiat în noi „ediţii";

[1] Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 24 : „est sind meist Ausdrücke für unscheinbare Heilkräuter, deren botanische Feststellung nicht immer sicher steht; solche Namen lassen sich selbst in vollständig erforschten Sprachen selten richtig deuten, geschweige in einer verschollenen, unbekannten Sprache".

[2] Lattyák Sándor, *Néhány Dioscorides-féle dák növénynévről* (Despre cîteva nume dace de plante), în *Botanikai múzeumi füzetek*, Cluj, III/2 (1919), p. 29—42.

[3] Cf. recenziile lui R. Fuchs în *Philologische Wochenschrift* XLIX (1929), p. 639—644 şi O. Densusianu, *Grai şi suflet*, IV (1929), p. 405—406.

[4] La bibliografia mai recentă, cu caracter mai mult informativ, se adaugă articolele profesorilor clujeni dr. V. L. Bologa, *Sinonimele dacice ale plantelor descrise de Dioscuride pot servi la reconstituirea limbii dacice?*, în DR V (1927—1928), p. 570—575 şi în *Archeion, Archivio di storia della scienza*, XII (1930), p. 166—170; Al. Borza, *Dioscoride şi botanica romînească*, în *Apulum*, II (1943—1945), p. 278—281. — Cf. de asemenea H. Mihăescu, *La versione latina di Dioscoride*, în EDR VIII (1938), p. 298—345.

sinonimele dace erau luate dintr-un glosar botanic care avea la bază o scriere a lui Pamphilos; în textul (latin) al lui Pseudo-Apuleius, intercalările de sinonime dace s-au făcut (după opinia editorilor Howald și Sigerist) dintr-un glosar botanic din secolul al IV-lea. Unii erudiți au considerat că termenul „dacic" trebuie luat nu în sens lingvistic, adică drept „limbă dacică", ci în sens teritorial-geografic, înțelegîndu-se (de către Decev) „populația din ținuturile unde au locuit daci"; alții au contestat din capul locului că asemenea nume de plante ar avea vreo șansă de a proveni din limba dacică. E adevărat că (precum arată chiar și o examinare sumară a cuvintelor) ele sînt nesigure ca formă, transmise în variante diverse, majoritatea corupte în așa fel încît este imposibil de recunoscut exact forma genuină; nu sînt omogene și net separabile de echivalentele grecești ori latine, adesea confundate cu acestea ori simple variante ale lor; nefiind sigură forma adevărată a cuvintelor, nu se poate spune care este baza etimologică de adoptat pentru explicarea originii și semnificației lor. Statistica lui Decev este cît se poate de instructivă:

„Din cele 40 de nume dace care apar în listele de sinonime ale lui Dioscoride, 8 (20%) sînt *latine* (aprus, cercer, curionnecum, lax, polpum, petrina, *rutastra, *chordela), 5 (12 1/2%) sînt *grecești* (crustane, ormea, sciare, phityphtela, zuuster) și 27 (67 1/2%) sînt *daco-trace* (*anarsexe, blis, boudathla, gonoleta, dacina, dielleina = dieleia, diesema, duodela, dyn, *caropithla, *dinuboila, coala, coicolida = coicodila, cotiata, mantia, mizela, olma, priadela, prodiorna, propedila, rathibida, salia, seba, *sicupnux, teudila, tulbela = tulla. zena). Listele lui Pseudo-Apuleius au 32 nume dace, din care 9 sînt *latine* (absentium rusticum, abiana, amolusta, aurumetti, bitumen, *chordela, lax, torsoria, uaticina), 8 *grecești* (*crustane, dracontos, eurupillene, parithia, peripomasta, sciare, scimpeax, *syreon) și 15 *daco-trace* (adila, apropria, budalla, caecolida, dielina, diesapter, dinubula, diodela, discopela, mantia, olma, propedila, taudila, tirsozila, usazila). Astfel, în intervalul de timp dintre alcătuirea listelor lui Dioscoride și ale lui Pseudo-Apuleius, numărul plantelor daco-trace a scăzut de la 27 la 15. În acest fapt pare a se oglindi procesul deznaționalizării dacilor, respectiv a tracilor" (Decev, *Pflanzen*, p. 47—48).

Indiferent de procentajul numelor de plante ce pot fi considerate cu siguranță ca dace (aparținînd limbii traco-dace), sigur este că acestea trebuie să derive de la populația d a c i c ă din nordul Dunării (Dacia provincie romană dintre anii 106—271), din al cărui lexic cotidian trebuie să fi făcut parte; cum și unde au putut ajunge la cunoștința medicilor și eruditilor botaniști greci și romani — e o problemă la care este imposibil de dat un răspuns deocamdată, lipsind orice indicație documentară. Explicația ar trebui căutată mai întîi în importanța la care va fi ajuns medicina empirică a dacilor în secolele II—III și chiar mai înainte, ca și prestigiul ei în lumea greco-romană. Oricum, ipoteza despre originea numelor de „plante dace" din Dacia Mediterranea (Peninsula Balcanică, organizată după evacuarea Daciei carpatice de către Aurelian, a. 271), de la populațiile traco-romane de aici (ipoteza lui Decev), nu se sprijină pe nimic pozitiv și nu explică de loc numele de „dace" care nu este întîmplător și nici un simplu termen teritorial-geografic. Vreo 10—15 nume de asemenea plante medicinale: *aniarsexe*, *budathla*, *cinoboila*(?), *coadama*(?), *dielleina*, *diesema*, *duodela*, *-dila*, *dyn*, *guoleta*, *mendruta*, *mizela*(?), *olma*(?), *priadila*, *riborasta*(?), *salia*(?), *sciare*, *-zila* — pot fi explicate total ori în parte, cu siguranță sau cu oarecare probabilitate, prin etimologii ce

prezintă trăsături fonetice „satem" traco-dace și un oarecare sens (aproximativ și provizoriu); de aceea le cuprindem în repertoriul lexical-etimologic traco-dacic (cap. V).

Numele proprii purtate de persoane, triburi, zeități, localități și alte elemente geografice (ape, munți etc.) din regiunile traco-dace atestate în izvoarele antice : a u t o r i i greci de la Homer pînă la Tzetzes și Photios, latini de la Ennius pînă la Iordanes și papa Grigore cel Mare (sec. VII); i n s c r i p ț i i l e grecești și latinești din toate teritoriile de limbă și cultură greco-romană; p a p y r i din Egipt; m o n e d e l e din teritoriile trace — constituie un material lingvistic de primul rang. O parte din acest bogat material onomastic a fost adunat de Tomaschek (*Thr.*, aproape întreg cel cunoscut la 1893; infra, p. 34), Kretschmer (p. 36), Mateescu (p. 39—40), Seure (p. 38), Jokl (p. 40) și alții (p. 41); mai în urmă aproape integral în repertoriul-tezaur al lui Decev (infra, p. 44—46); numele proprii traco-dace cu etimologie identificată sînt expuse mai jos, cap. V. — Sub raport etimologic (semantic) acest prețios material de limbă se împarte în două categorii mari (nu peste tot net deosebite, avînd cîteva elemente radicale și mai ales morfologice comune) : a n t r o p o n i m e (oameni, zei, majoritatea triburilor) și t o p o n i m e (rîuri, munți, localități etc.), fiind două categorii semantice în general diferite, lucru ce este de avut mereu în vedere pentru etimologia elementelor onomastice. Este cunoscută și îndeobște admisă de cercetători valoarea lingvistică a numelor proprii (personale și locale), care sînt prețioase elemente din tezaurul lexical și gramatical (fonetic, morfologic) al populației care le-a creat și le purta. Despre valoarea etimologico-lexicală a numelor proprii, vezi infra, p. 51—55 și cap. V, iar morfologia și funcția lor socială în cap. VIII.

Tradiția literară și epigrafică. Este știut și s-a relevat adesea de eruditi faptul că forma în care sînt transmise materialele de limbă tracă (nume și cuvinte) lasă foarte mult de dorit, avînd numeroase lacune și erori, mai ales în manuscrisele textelor clasice; acest lucru este firesc, dat fiind că tracii neavînd un alfabet propriu (original sau de împrumut) și neutilizînd scrierea, nu au lăsat monumente epigrafice ori literare în limba lor națională, afară de enigmaticul inel cu inscripție încă nelămurită (cf. supra, p. 25—26). Toate resturile graiului lor au fost transmise prin intermediul alfabetului și limbii grecești și latine : în textele acestor literaturi și epigrafii s-a păstrat fragmentar tot ce putem ști direct din limba vorbită de triburile traco-dace. S-a relevat de asemenea că mijloacele scrierii grecești și latine nu erau totdeauna potrivite, corespunzătoare foneticii trace, nefiind astfel redate absolut corect și consecvent unele sunete din limba tracă. Pe lîngă aceasta, în multe cazuri numele și glosele trace au putut fi asimilate unor cuvinte și nume latine și grecești, fiind astfel deformate, chiar prin „etimologie populară" fenomen constatat în toate timpurile și locurile. Apoi, materialul de limbă traco-dacă avea d i f e r e n ț i e r i locale, dialectale, numeroase v a r i a n t e de pronunțare, provenind din locuri și epoci diferite[1]. Este un fenomen interesant și caracteristic pentru populațiile antice ale Peninsulei Balcanice, pe care-l

[1] Cf. observațiile juste făcute în această privință de Decev, *Charakt.*, p. 64.

prezintă sugestiv un pasaj al arheologului-epigrafist francez G. Seure : „... mai ales la ex-voto sau epitafurile ieftine, potrivite cu penuria pungilor militarilor, incompetența lapicidului și ignoranța clientului se uneau pentru a produce o scriere aproximativă. Lucrătorul, om de rînd, de loc instruit, documentat exclusiv pe cale auditivă, reproducea la întîmplare, după ce a pus să i se repete de cîteva ori în zadar, numele neînțeles pe care-l desfigura cu pronunțarea sa străină un trac incapabil de a-și silabisi numele, dat fiind că limba sa nu cunoștea scrierea. Transcrierile obținute în acest fel erau pur auditive și veridice în măsura în care vînzătorul a ascultat bine, iar cumpărătorul n-a obosit prea mult cu repetarea. Nici unul nici altul nu se vor fi încurcat prea mult cu desinențele declinării latine" [1]. Aceeași era situația la transcrierea greacă a numelor și cuvintelor trace (contrar părerii exprimate de același autor, care ar vrea să vadă în formele grecești ceva mai multă acribie și fidelitate față de pronunțarea originală din limba tracă) ; nu lipsesc nici cazuri evidente de grecizări ale numelor trace, ca *-poris* redat prin *-polis* (etimologie populară din gr. „polis") : *Aulupolis*, *Dorypolis*, *Mucapolis* în inscripții grecești.

Asemenea firească și necesară atitudine critică față de calitatea tradiției literare și epigrafice a materialului de limbă traco-dacă nu trebuie totuși să ne antreneze spre extrema unui scepticism exagerat, care să pretindă că împrejurările arătate mai sus „aduc foarte multă confuzie în tabloul fonetic al limbii trace, în măsura în care el apare în resturile acesteia", cum afirmă Decev [2]. Asemenea idee l-a derutat pe acest eminent erudit, ducîndu-l la unele opinii și rezultate eronate (cf. infra, p. 42—46). Examinarea și compararea critică a materialelor de limbă traco-dacică în ansamblul lor arată destul de ușor (cînd este cazul) unde și care sînt variantele corupte, false, care sînt cele autentice, genuine, etimologice — cum se va vedea de la caz la caz în cele examinate și explicate în paginile următoare. Oricum, nu se poate spune că fonetica traco-dacă ar fi „confuză" în măsura în care sînt confuze unele metode și atitudinea unor cercetători, în ultimii ani (cf. infra, p. 42—48), afară firește, de unele divergențe în privința vocalei i.-e. *o* (reprezentată prin *o* sau *a*, cf. p. 94), sau oclusiva palatală *k'* (pentru care se pare că există cîteva cazuri încă neexplicate de *k* tracodac, în loc de *s*).

Graiul frigienilor din Asia Mică este cunoscut ceva mai bine decît al tracilor din Europa, nu numai prin glose și nume proprii (acestea din urmă prea puține de caracter tracic), ci și prin cele cîteva propoziții sau cuvinte (parțial explicate de comparatiști) transmise în inscripțiile frigiene[3], răspîndite pe teritoriul Frigiei, Galatiei și Lycaoniei (cîteva la

---

[1] Georges Seure, *Quelques réflexions générales sur les noms propres thraces*, în BIAB XVI (1950), p. 170—171 (*Sbornik G. Kazarov*).

[2] D. Decev, *Charakt.*, p. 64 „es gibt eine Reihe von Umständen, die das Lautbild der thrakischen Sprache, soweit dasselbe in deren Resten zum Vorschein kommt, sehr verwirren", adică lipsa alfabetului la traci, redarea cuvintelor în alfabet grec ori latin, asimilarea la cuvinte din alte limbi, deosebiri dialectale etc.

[3] Pentru tot ce privește pe frigieni și Frigia, v. marele articol *Phrygia* în RE XX (1941), 781—891 : 781—868 „topografia" de W. Ruge (806—859 lista toponimelor din Frigia), 868—882 „limba", 882—891 „istoria" de J. Friedrich (cu amplă documentare și bibliografie, din care este de amintit ca cea mai valoroasă lucrare Kretschmer, *Einl.*, p. 173—206).

est de rîul Halys; v. harta lor în RE XX 785—786); acestea constituie un izvor de prim rang pentru cunoașterea limbii de tip tracic a frigienilor — care erau strîns înrudiți cu tracii din Asia Mică (bithyni, mysi etc.) și cu cei din Europa —, deși interpretarea acestor texte epigrafice este în bună parte nesigură ori neprobabilă; ele însă apar cu atît mai interesante și valoroase, cu cît din limba tracilor europeni nu se cunosc decît elemente lexicale izolate în glose și nume proprii. Inscripțiile frigiene sînt din două perioade bine distincte și foarte îndepărtate una de alta: 1) v e c h e, secolele VII—VI î.e.n., scrise într-o variantă a alfabetului grecesc arhaic, un număr de 23 epigrafe, unele fragmentare, cu texte în majoritate neexplicate, de caracter funerar sau religios; ex.: „ates arkiaevais akenanolavos midai lavaltei vanaktei edaes" pe mormîntul legendarului Midas; 2) n o u ă, vreo 90 texte în alfabet grec din primele secole ale erei noastre; foarte puține sînt redactate integral în limba frigiană, în cele mai multe cazuri este o inscripție funerară în limba greacă la sfîrșitul căreia sînt adăugate cîteva cuvinte în grai frigian, conținînd o formulă de amenințare ori afurisenie pentru cine ar îndrăzni să profaneze mormîntul; ex.: „ios ni semum knumanei kakun addaket etittetikmenos eitu" (cine va face vreo stricăciune acestui mormînt să fie afurisit). — Toate textele în limbă frigiană cunoscute pînă la 1932 sînt adunate cu indicații bibliografice de Johannes Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler* (Kleine Texte, vol. 163, Berlin, 1932), p. 123—140; completări în *RE* XX 784—7, 869—870.

Dat fiind că nu este sigur dacă și în ce măsură elementele gramaticale și lexicale conținute în textele epigrafice frigiene (a căror interpretare este încă în multe privințe dubioasă, cum s-a spus și cum releva la 1941 J. Friedrich, RE XX, 874) pot și trebuie să fie considerate ca integral valabile pentru limba tracilor în general, nu le vom utiliza în cadrul studiului nostru, mai ales că (precum s-a observat de mult) o n o m a s t i c a și toponimia teritoriilor frigiene din Asia Mică sînt discordante, diferite de ale bithynilor vecini și ale celorlalți traci din Asia și Europa carpato-balcanică, ale frigienilor fiind în majoritate de tip „asianic", ipocoristice etc. (nume ca Atta, Nana, Tatta etc.: Kretschmer, *Einl.* p. 311—370). Dar vom îngloba în repertoriul cap. V cîteva din g l o s e l e frigiene (RE XX 870—871), cu echivalent grecesc și etimologie clară ori probabilă: *azen*, *balen*, *bedy*, *sicinnis*, *zelcia*, *zemelen*, *zetna*, *zeuma* și cîteva elemente din toponimia teritoriilor frigiene ce prezintă analogii în materialul trac cu etimologie lămurită.

III. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Jakob Grimm, Paul de Lagarde, R. Roesler, Aug. Fick, W. Tomaschek, Gustav Meyer, F. Solmsen, Paul Kretschmer, H. Hirt, D. Decev, St. Mladenov, G. Seure, G. G. Mateescu, V. Pârvan, Schrader-Nehring, N. Jokl, W. Brandenstein, I. I. Russu, D. Decev, Vl. Georgiev.

Pentru o bună și cît mai amplă documentare în problema limbii trace, unul din mijloacele principale este cunoașterea cît mai exactă a bibliografiei generale a cercetărilor de pînă acum, cu metodele și rezultatele, cu achizițiile valabile ori eronate, concluziile privind atît elemente de amănunt, cît și problemele de ansamblu din sectorul traco-dac al lingvisticii și antichităților indo-europene. În acest scop este alcătuit capitolul asupra cercetărilor cuprinzînd lucrările principale ce au adus un aport mai de seamă la cunoașterea limbii trace, dispuse în ordine cronologică, spre a se putea mai ușor deosebi contribuția și partea de originalitate a fiecărui înaintaș. — Observații și contribuții privind detalii, etimologii etc. sînt menționate la locul unde se tratează chestiunile respective în cadrul prezentei monografii.

Începuturile studiului științific al resturilor de limbă tracă datează — modeste, șovăielnice, cum e firesc la orice început — de la mijlocul secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea și cristalizarea definitivă a disciplinei comparatistice indo-europene, cînd resturile limbii trace (mai ales, dacă nu exclusiv cele din autori, glosele, numele de plante dace și cîteva nume proprii) au început să atragă atenția eruditilor asupra lor. Între cei dintîi cercetători ce s-au ocupat cu limba tracă se numără Jakob Grimm și Leo (cf. supra, p. 27), apoi orientalistul german (de origine franceză, după nume) Paul de L a g a r d e[1], care într-un studiu retipărit la 1886 în *Gesammelte Abhandlungen* (Lipsca), p. 278, 243, 291 etc. (citat de Tomaschek ș.a.) studiază 36 cuvinte trace (din care *zombros* „zimbru"

---

[2] Profesor la Göttingen (m. 1891); U.v. Wilamowitz-Moellendorff, *Am Sarge von Paul de Lagarde*, în *Reden und Vorträge*[2], (Berlin, 1902) p. 90—96.

ar fi slav, Tomaschek), fără să utilizeze numele proprii trace și inscripțiile frigiene. Din analiza lor și după unele încercări de etimologii, Lagarde ajunge la concluzia că tracii și frigienii erau i r a n i e n i, împreună cu cappadocii, paphlagonii, carienii, lydienii, mysii. — Robert R o e s l e r (1840—1881) în *Ueber das Thrakische*, ZoeG, 1873, p. 105—116, face cîteva încercări nereușite de etimologie, mai ales pentru nume proprii.

Comparatistul german August F i c k (1833—1916) în *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (Göttingen, 1873), p. 408—423 („die grossen Nationen der Phryger und Thraker") a stabilit pentru prima dată în mod corect poziția limbii și triburilor trace în cadrul marii familii indo-europene, deși utiliza un material redus cantitativ — numai glosele trace și cele frigiene — fără a pune la contribuție nici el numele proprii trace. Analizînd tradițiile și informațiile literare despre emigrarea traco-frigienilor din Europa în Asia și cîteva elemente religioase (cultul lui Cotys, Lycurgos-Dionysos etc.), precum și unele glose, Fick trage concluzia că e vorba nu de o populație iraniană (ori apropiat înrudită cu iranienii), ci de i n d o - e u r o p e n i originari din Europa (europäische Indogermanen)[1].

Wilhelm T o m a s c h e k, lingvist și istoric vienez (de origine ceh, 1841—1901), eminent cunoscător al antichităților Peninsulei Balcanice și ale Europei răsăritene, este recunoscut îndeobște ca cel mai de seamă explorator al limbii și antichităților trace, „Nestorul tracologiei". Primele lui studii izolate de început sînt *Über Brumalia und Rosalia*, nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm, în *SB. Akad.* Wien LX (1868), p. 351—404, în care după o prezentare a teritoriului și populațiilor trace, a cultului și practicilor dionysiace, se alcătuiește o primă culegere de nume proprii trace („bessice"); un articol despre *Zamolxis* în ZoeG, 1869, p. 142; *Zur Kunde der Hämushalbinsel*, topographische, archäologische und ethnographische Miscellen, în *SB. Akad.* Wien IXC (1882), p. 437—507 (la p. 499—500, W.T. combate pe nedrept noua teorie a lui Fick despre caracterul european al limbii trace, pe care el o grupează cu iraniana); *Les restes de la langue dace*, extras din revista *Muséon*, 1883, 20 p., cu glose și nume dace de plante (explicații etimologice în general puțin valabile). După aceste lucrări parțiale, Tomaschek a dat o amplă și temeinică monografie asupra tracilor și a limbii lor, celebra lucrare *Die alten Thraker* (1893—1894, cf. supra p. 27—28). Este prima grupare integrală (foarte puține omisiuni din materialul cunoscut atunci) a resturilor scrise ale limbii traco-dacilor, în cadrul unui studiu temeinic pentru vremea sa și valoros sub raport lingvistic și cultural-istoric, remarcabil prin

---

[1] La p. 411—416, A. Fick analizează glosele frigiene, puține (cum observă), dar suficiente spre a stabili poziția limbii și populației care le-a lăsat: „so wenig es ist, so genügt doch dies wenige zum Beweise, dass die Phryger keine Arien, oder besser gesagt, keine Eranier waren. Es fehlen die eranischen Kennlaute: *ks* im Anlaute, *c* (tsch), *j* (dsha), *ç*, ebenso das eranische aus *s* entstandene *h* im Phrygischen völlig; im Wortschatz fehlt jede nähere Berührung des Phrygischen mit dem Eranischen. Vielmehr waren die Phryger Europäer, nicht bloss ihren Stammsitzen, sondern auch ihrem Ursprung nach, denn die Sprache weist die sämmtlichen Merkmale der einstigen europäischen Spracheinheit auf". Resturile limbii tracilor din Europa se alătură limbilor europene (p. 417); glosele trace (p. 417—423). — Concluzia (p. 423) asupra poziției limbii trace, stabilită de Fick, este valabilă în linii generale și azi (cf. infra, p. 98).

vastitatea erudiției, profunzimea vederilor, eleganța stilistică a formei de prezentare, cu deosebire în paginile ce caracterizează felul de viață și psihologia traco-dacilor, deși unele soluții etimologice pe care sînt bazate nu apar justificate ori sînt inacceptabile. Prin datele privind fiecare trib trac sau dac, cu elemente de etnografie (obiceiuri, fel de viață, credințe, practici etc.), *Die alten Thraker* este o adevărată istorie culturală a tracilor pe baza materialului literar și epigrafic existent și a putinței de a-l explica și interpreta la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Prețioasă sursă de informație, ca o bogată colecție de materiale (unele, e adevărat, în forme corupte, ori de altă origine, rectificate sau eliminate de cercetarea ulterioară), opera lui Tomaschek constituie încă și azi un instrument util și necesar în cercetările asupra tracilor, îndeosebi asupra limbii lor. — Fără a fi încercat o grupare într-un sistem a elementelor disparate ale gramaticii trace (fonetica, morfologia) — într-un fel de „Abriss" de care s-au făcut pentru toate disciplinele științei — și cu toate că multe din soluțiile etimologice ale lui Tomaschek sînt fără valoare (chiar lipsite de sens), lui îi revine meritul de a fi stabilit (după Fick și în baza etimologiilor valabile ce a dat și a criteriilor evidente ale resturilor traco-dace) poziția specifică ocupată de traco-daci (și frigieni) în cadrul familiei indo-europene : „die centrale Lage, welche die thrakische Nation zwischen den Illyriern, Hellenen, Phrygern und Armeniern, den iranischen Steppenvölkern der pontischen Region und den Litu-Slaven innehatte" (*Thr.* II/1, p. 1). Relevînd numeroasele afinități fonetice și lexicale dintre limba tracă și alte limbi (iraniană, greacă, armeană etc.), Tomaschek stabilește că traca este o limbă d e o s e b i t ă, fapt pe care cercetarea ulterioară l-a confirmat pe deplin (cf. infra, p. 93—100). În baza știrilor literare și a unor asemănări onomastice (Moesi-Mysoi etc.), Tomaschek a încercat (*Thr.* I, p. 27—80) o repartizare a triburilor trace din Peninsula Balcanică în două mari grupe : *A*) frigiană-mysiană („phrygisch-mysische Gruppe"), din care o parte a trecut în Asia Mică (frigienii și mysii), cu o cultură superioară; *B*) grupa tracă („die thrakischen Völkerstämme") — împărțire bazată pe criterii ce se contrazic și care nu este valabilă, fapt demonstrat de Kretschmer (*Einl.*, p. 212—3). Cum s-a relevat de multă vreme și se va dovedi de aici înainte, numeroase soluții și încercări etimologice — alături de cele perfect valabile (care vor fi înglobate în repertoriul cap. V) — propuse de Tomaschek atît pentru glose cît și pentru plantele dace, dar mai ales pentru numele proprii, sînt greșite, ori de-a dreptul absurde, fapt explicabil la orice început. Acestea sînt simple alăturări de elemente radicale din numele proprii la vocabule aparent asemănătoare dintr-un idiom indo-european, ori se pleacă de la forme de nume fictive (produse din lecturi greșite în inscripții, unele revizuite și corectate între timp). Astfel, pentru numele fictiv „Aulukrames" (care în realitate e *Auluzelmis*, AEM XIX, p. 61), Tomaschek (*Thr.* II/2, p. 5) ticluiește o lungă demonstrație etimologică, legînd pe „-krames" cu rad. **krem-* „schweben, hangen" etc., iar „Aulukrames" ar fi=gr. ἱππο-βάτης. Pentru „Aulurenus" (corect *Auluzenus*, CIL VIII 18312), Tomaschek (*Thr.* II/2, p. 4) dă etimologia gr. ἱππο-χάρμης etc. Cazuri de acest fel ori apropiate ar putea fi înșirate în mare număr, ilustrînd procedeul uneori greșit al lui Tomaschek

şi al celor care au dat asemenea soluţii etimologice bizare, inacceptabile pentru numele proprii traco-dace[1]. Netemeinicia unor astfel de procedee şi rezultate a fost arătată la timpul său de Kretschmer (*Einl.*, p. 184, 217), semnalînd caracterul artificios din punct de vedere social şi lingvistic al etimologiilor şi ,,traducerilor'' greceşti şi germane date de Tomaschek pentru unele nume personale trace.

Eminentul comparatist şi lingvist austriac Gustav M e y e r (1850—1900) s-a ocupat şi el de resturile limbii trace : *Zu den thrakischen Glossen*, în BB XX(1894), p. 116—124, făcînd critica unor etimologii ale lui Tomaschek, cu cîteva analize şi încercări de noi explicaţii ale gloselor trace. Tot sub impulsul dat de către Tomaschek, respectiv de Kretschmer, s-a ocupat mai în amănunt de resturile şi poziţia limbii tracilor comparatistul german Felix S o l m s e n, *Zum Phrygischen*, în KZ XXXIV (1897), p. 36—68, analiza gloselor şi inscripţiilor funerare în limbă frigiană, pentru care autorul admite caracterul satem; *Thrakisch-phrygisches*, ibid., p. 68—80, dă etimologii de glose şi nume proprii, din care sînt de relevat cele pentru *Satrai*, *Satrocentai*, frig. *ba(m) balon*, gr. *baliós*, lyd. *Candaules*.

Un loc de frunte în domeniul tracologiei ocupă lingvistul Paul K r e t s c h m e r[2], în primul rînd cu *Einl.* (1896), excelentă lucrare de tinereţe, care şi-a cîştigat o binemeritată faimă în lingvistica indo-europeană ca o cercetare de solidă erudiţie, doctrină şi acribie ştiinţifică, bazată pe o vastă documentare proprie şi care a sintetizat, punînd pe noi baze, cunoştinţele de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, privind atît limba greacă şi problema locului ei în cadrul familiei de limbi indo-europene cît şi grupurile de triburi înconjurătoare cu care grecii au venit în contact influenţîndu-se reciproc şi ale căror graiuri au dispărut lăsînd numai resturi fragmentare, adesea foarte sărăcăcioase şi obscure : traco-frigienii, illyrii, macedonenii şi populaţiile Asiei Mici (lycieni, carieni, lydieni, mysi). Capitolele privind aceste populaţii sînt primele încercări sistematice, critice, de valoare durabilă, care după şase decenii de cercetări intense şi noi descoperiri nu şi-au pierdut decît foarte puţin din valabilitatea şi utilitatea lor. Pentru limba şi etnologia triburilor traco-dace şi frigiene se dă o primă tratare sistematică a materialului documentar, în primul rînd pe baza celui adunat şi interpretat de Tomaschek : fonetica, morfologia şi lexicul limbii trace, urmate de consideraţii asupra poziţiei şi legăturilor de înrudire ale traco-frigienilor în cadrul marii familii indo-europene, cap. VII, p. 171—243 (,,die thrakisch-phrygischen Stämme''). Prin critica severă în alegerea materialului documentar (cu foarte puţine excepţii) şi prudenţa circumspectă în adoptarea de soluţii noi (în primul rînd la etimologii) şi interpretări lingvistic-istorice, acest capitol din *Einl.* a rămas pînă azi cea mai bună tratare a problemei lingvistice trace, cu unele lacune fireşti, uşor explicabile la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Punctele fixate de Kretschmer (după Fick şi Tomaschek) în etimologia şi fonetica resturilor de limbă traco-dace şi frigiene sînt şi vor rămîne

[1] Cf. Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 21 şi 27; vezi observaţiile critice din SCL VIII (1957), p. 163 etc.

[2] Despre viaţa şi activitatea lui P. Kretschmer (1866—1956, Viena), vezi M. Leumann, *Glotta* XXXV (1956), p. 161—171; W. Havers, *Almanach Akad.* Wien, 1956, p. 338—366.

în marea lor majoritate valabile; ca atare ele sînt utilizate în capitolele de etimologie și fonetică din prezenta cercetare, insistîndu-se mai puțin aici asupra lor. Cap. VII din *Einl.* se împarte în două: *1*) „etnologia triburilor traco-frigiene" (p. 172—216) și răspîndirea lor în Europa și Asia Mică; combaterea teoriei lui Tomaschek despre două grupe de triburi traco-frigiene (cf. supra, p. 35); Troia și frigienii; arheologia și numele de triburi în Troas și nord-vestul Asiei Mici; poziția frigienilor; cultele (Magna Mater, Corybanții, Sabazios, Men, Bagaios, Sileni, Marsyas etc.); limba frigiană, numele compuse și cele simple la frigieni; Pelops, Tantalos; triburile trace imigrate mai tîrziu în Asia; dacii și geții; *2*) „poziția limbii traco-frigiene" (p. 217—243), partea cea mai valoroasă și durabilă din capitolul asupra tracilor, expune sistematic, limpede, cu puține șovăieli fonetica (vocalism, consonantism, grupe consonantice) ilustrată prin elemente lexicale (glose și nume proprii) cu etimologie evidentă sau foarte probabilă; legile fonetice identificate de Kretschmer se dovedesc perfect justificate prin noi exemple de cuvinte (ori nume) cu etimologie sigură sau foarte probabilă. Din fragmentele de limbă frigiană sînt scoase cîteva elemente morfologice: flexiunea nominală și pronominală, conjugarea. Cîteva elemente lexicale sînt citate numai pentru analogiile cu alte grupe lingvistice, ca indo-iraniana, germana, celtica, greaca[1]. — După apariția celebrei sale *Einleitung*, P. Kretschmer a fost permanent preocupat de problemele lingvisticii trace, în cadrul mai larg al comparatisticii și al etnologiei preistorice a Europei sud-estice. În revista sa *Glotta*, prin cîteva articole și numeroase note (mai ales în cronica-buletin anual asupra cercetărilor), el a dat contribuții utile cu interesante precizări; cele mai de seamă sînt: *Zur Deutung der thrakischen Ringinschrift*, în *Glotta* VII (1915), p. 86—92; *Skythen und Thraker*, ibid. XXIV (1935), p. 37—55, cu etimologia corectă (pentru prima parte) a numelui *Zamolxis*[2]. Dar alte contribuții ale lui Kretschmer la etimologia tracă sînt de mai mică valoare decît aportul adus inițial în prețioasa „Introducere" din anul 1896.

După cîteva scurte note asupra gloselor și limbii traco-frigiene [3], Hermann H i r t dă o expunere succintă, sintetică și judicioasă asupra grupei traco-frigiene și a locului ei în cadrul familiei lingvistice indo-europene: *Die Indogermanen.* Ihre Verbreitung, ihre Heimat und ihre Kultur (Strassburg, I 1905, II 1907), vol. I, p. 128—136 „die thrakisch-phrygische Gruppe. A. Die Thraker. B. Die Phryger und die Indogermanen in Kleinasien", cu sumară dar justă analiză a elementelor principale de limbă

[1] Există la Kretschmer (ca de altfel în orice lucrare despre limba traco-dacilor) încercări de etimologii (noi sau luate de la alții) nereușite (ex. *Einl.*, p. 184 *-poris* în nume personale, după Torp, înrudit cu lat. *pullus*, p. 185 cu alb. *parë*, v. ind. *para-* „primul, cel mai bun"; p. 221 *-para* în nume de sate trace ar însemna „vad, trecătoare" (după Fick); p. 234 etimologie greșită pentru dac *budalla*); legături și paralelisme onomastice eronate (p. 215—6 *Maisades* ar fi nume iranian; p. 228 *Tautomedes* ar fi dac etc.), pentru care ulterior s-au dat ori se vor da alte explicații; dar asemenea mărunțișuri nu scad decît foarte puțin din valoarea durabilă a capitolului despre traco-daci și frigieni în prețioasa „Introducere" a lui Kretschmer. Concluzia despre poziția limbii traco-dace și frigiene, stabilită la 1896 de P. Kretschmer, este valabilă și azi (cf. infra, p. 99).

[2] AISC V (1949), p. 71—72, 88—92, 102, 108.

[3] De exemplu H. Hirt, IF II (1893), p. 147.

(considerate ca soluționate ori explicate etimologic) : glosele trace, numele dace de plante, glosele frigiene și textele epigrafice în limbă frigiană, vol. II, p. 591—599.

Numeroase și variate contribuții la studiul limbii, onomasticii și culturii tracilor a adus printr-o activitate rodnică în curs de o jumătate de veac savantul bulgar, profesor și academician la Sofia, epigrafist, lingvist, grecist eminent Dimităr Decev (Detschew, 1877—1958). Dintre lucrările lui (cu etimologii nu totdeauna admisibile) privitoare la traci, cele mai de seamă sînt, înainte de anul 1952 : despre inelul de la Ezerovo[1], raporturile lingvistice traco-celtice[2], zeul traco-frigian Bedy[3], raporturile lingvistice traco-slave[4], Asclepios ca zeitate traco-greacă[5], studiul despre numele dace de plante (cf. supra, p. 27—30). Ultimele două mari lucrări de tracologie ale lui Decev, sintetizînd și încoronînd întreaga-i activitate în acest sector al comparatisticii : *Charakteristik* (1952) și *Thrak. Sprachreste* (1957), sînt analizate în ordinea cronologică mai departe, p. 42—46.

Cîteva contribuții la toponimia tracă a Bulgariei a dat și eminentul slavist bulgar Stefan Mladenov, profesor la Sofia : *Imenata na deset bălgarski reaki* (Numele a zece rîuri bulgare), în *Spisanie na blg. Akad. nauk*, X kl. ist.-filol., 6 (1915), p. 41—70, Seria II, ibid. XVI 9, 1918, p. 65—104 (cf. ZONF III (1927), p. 138—9); *Arda, Marița, Tundja*, în *Godișnik* Pl. 1925, p. 295—309 ; *Albanisch und thrako-illyrisch*, în *Balkan-Archiv* (Leipzig), IV (1928), p. 181—194, cu soluții etimologice nu totdeauna valabile, rar sigure.

Georges Seure (1873—1944), erudit francez, merituos explorator al antichităților din regiunile trace, bun cunoscător al monumentelor arheologice și epigrafice de aici, a adunat și publicat un copios material arheologic și epigrafic-onomastic, în revistele franceze (mai ales RA, REA, REG, BCH), făcînd chiar unele tentative de explicare comparativă a

---

[1] D. Decev, *Trakiiskiiata nadpisă na zlatnia prăsten ot s. Ezerovo* (Inscripția tracă pe nelul de aur din satul Ezerovo), în BSAB IV (1914), p. 70—77 (= *Glotta* VII (1915), p. 81—86) ; V (1915), p. 232—4 (recenzia articolului despre aceeași inscripție al lui Kretschmer, *Glotta* VII, p. 86—92).

[2] *Trako-keltski ezikovi usporediți* (Raporturile lingvistice traco-celtice), *Godișnik* Sofiiskiia univers., istor.-filol, fakult., XVIII/4, 1922, 3 (citat de Jokl, RLV XIII, p. 293—294).

[3] *Bedy kato trako-frigiisko bojestvo* (Bedy zeu traco-frigian), ibid. XIX/5, 1923, 9 p. (= *Glotta* XVI, p. 280—285).

[4] *Prinos kăm trako-slavianskite otnoșeniia* (Contribuție la raporturile lingvistice traco-slave), *Iubileen Godișnik* Plovdiv, 1925, 311—315 (rezum. franc. 316—317), același material : ZslPh IV (1927) p. 377—383.

[5] D. Decev, *Asklepii kato traco-grițko bojestvo* (Asclepios zeu traco-grec), în BIAB III (1925), p. 131—155 (rez. germ. 155—164) : *Ais-* și *As-* ar deriva din **Asi-*, care (zeul reprezentînd inițial cultul șarpelui) ar fi din i.—e. **eǵhi-* „șarpe", gr. ἔχις „șarpe", v. sl. *ježъ*, *jazvъ* „arici", frig. *exis* (*ezis*) etc., aparținînd limbii satem trace (cf. epitetul lui Dionysos *Asdules* și nume personal, CIL X 216) ; *-klapios, -kalapios, -kalpios* ar fi înrudit cu numele topic trac *Klepidava* (Ptol. III 3,15) ; *-ios* ar însemna „gehend" și „demnach muss in *-klepi-*, *-klapi* ein nomen gesteckt haben, das bezeichnen sollte, womit der Gott sich bewegt, *(*s*)*qel-* „biegend" und *apio* „comprehendere vinculo" ; augenscheinlich bezeichnet Asklepios ursprünglich denjenigen der sich in Schlangenwindungen fortbewegt". Este o etimologie nereușită, pe care Kretschmer (*Glotta* XVI, p. 193) o califica imediat ca „namentlich die Deutung des 2. Teiles ist sprachlich ganz unwahrscheinlich", apreciere potrivită pentru întreaga etimologie. Dar direcția de unde a venit la greci Asclepios este just întrezărită de Decev : numele este foarte probabil trac, dar are altă etimologie (cf. supra, p. 19, nota 1).

numelor personale trace. Toate încercările lui de acest fel sînt însă fără valoare lingvistică din cauza confuziilor frecvente și a lipsei de pregătire temeinică filologico-lingvistică. Același lucru se poate spune despre încercarea lui G. Seure de a da o dezlegare inscripției mult controversate de pe inelul de la Ezerovo, REA XXII (1920), p. 1—21 [1]. În curs de cîteva decenii, G. Seure a adunat un bogat material de nume proprii trace, lăsînd un voluminos manuscris cu însemnări pentru un „Onomasticon Thracicum" [2]. Articolul său ingenios, nelipsit de remarcabilă eleganță, *Quelques réflexions générales sur les noms propres thraces*, scris prin a. 1942—3, apărut abia în a. 1950 [3], rămîne de asemenea fără valoare pentru studiul gramatical și etimologic al materialului de nume trace ; ca și în articolele anterioare, arheologul francez utilizează pentru analiza morfologică termeni bizari și nelipsiți de echivoc, ca „nume disilabice, tetrasilabice" etc., și nu cei proprii în terminologia lingvistică : „simplu", „compus", derivat cu sufix etc.

George G. Mateescu (1892—1929), conferențiar la universitatea din Cluj (elev al lui Pârvan), eminent arheolog, istoric și epigrafist[4], a adus o serie de substanțiale contribuții la cunoașterea răspîndirii traco-dacilor în lumea romană pe baza materialului epigrafic-onomastic. Dar lipsa unei pregătiri temeinice filologico-lingvistice ca și a unei orientări mai largi și precise în onomastica popoarelor antice din lumea greco-romană l-au dus la confuzii între materialul onomastic trac și cel grecesc, illyric, celtic, italic, iranian etc. Primul lui studiu de onomastică tracă pleacă de la emendări de inscripții din CIL[5], iar principala lucrare de erudiție epigrafico-istorică (prea puțin sistematizată) este *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în EDR I (1923), p. 57—288, unde a adunat, prelucrat pe larg și detaliat (cronologic și pe categorii sociale), cu cîteva mici omisiuni, materialul informativ epigrafic și literar privind elementele trace și dace din capitala imperiului și din unele zone ale Italiei romane. Sînt și aici, ca la orice început, explicabile erori și exagerări frecvente în operațiunea dificilă de selectare și clasificare a materialului onomastic, prin înglobarea între cele trace a unor nume personale de altă origine (persane, ca *Petizaces*, grecești ca *Draucos* etc.), ceea ce a creat confuzii, derutînd pe alți cercetători, care n-au controlat, luînd de bun materialul onomastic colectat de Mateescu. În al doilea studiu, pe aceeași linie antroponomastică, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în EDR II (1924), p. 223—237, se observă și mai pronunțat aceleași greșeli, nu numai în concluziile de ordin general istoric, ci și în felul defectuos cum a fost întocmit repertoriul de 116 „nume trace" ; din acestea cel puțin 50 sînt străine de onomastica tracogetică, fiind majoritatea iraniene (ca Ablonacos, Ompsalacos, Ospinmazos, Urgbazos, Zorthines etc.). În același sens, cu cîteva exagerări în plus,

---

[1] Articol recenzat de D. Decev, în BSAB VII (1919—1920), p. 154—158.
[2] Ch. Picard, Necrologul lui G. Seure, RA 1950, II, p. 106—108.
[3] BIAB XVI, p. 165—176 (Sbornik Kazarov) ; cf. supra, p. 31.
[4] D.M. Teodorescu, I. Lupaș, S. Bezdechi, Cuvîntări la înmormîntarea lui G. G. Mateescu, *Societatea de Mîine*. Cluj, VI (1929), p. 187—9 ; R. Vulpe, *În amintirea lui G. G. Mateescu*, în *Analele Dobrogei* XI (1930), p. 123—126 ; I. Crăciun, AIIN VI (1931—5), p. 795—801 (cu bibliografia lucrărilor lui Mateescu).
[5] G. G. Mateescu, *Cercetări cu privire la Traci*, Emendațiuni la CIL, în *Buletinul Comisiunii Monum. ist.*, IX fasc. 33 (1916), p. 29—40.

a fost urmat de Pârvan (*Getica*, 1926, p. 243—244 ; cf. supra, p. 16, nota 2). Asemenea excese ale tracizanților ca Seure și Mateescu au avut urmări nefavorabile asupra cercetărilor comparative, unele nume iraniene (ca Dalosacos, Petizaces, Vastobalos etc.) fiind greșit considerate de unii ca trace și explicate în consecință. — În ultima sa lucrare de tracologie *Granița de apus a tracilor* (1926), Mateescu adună știrile cu privire la extinderea spre sud și vest a elementelor trace din Peninsula Balcanică [1]. — Analizele și tentativele sporadice ale lui Mateescu (influențat aproape exclusiv și cu totul nefavorabil de Seure) de a da explicații filologico-lingvistice, mai ales în privința formării cuvintelor (numelor) trace sînt de asemenea fără valoare : nici Mateescu, precum nici Seure, n-a adus vreun element nou ori criteriu valabil la munca de explicare gramaticală și etimologică a bogatului material onomastic traco-dac față de ceea ce se știa la sfîrșitul secolului al XIX-lea (mai ales contribuțiile lui Tomaschek și Kretschmer). Dintre materialele inedite ale lui Mateescu, un caiet cu liste de nume proprii trace a ajuns în Secția manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. din București, unde nu a fost încă cercetat de nimeni.

Marele istoric și arheolog, profesor la București și întemeietor al școlii moderne de arheologie din Romînia, Vasile P â r v a n s-a ocupat incidental și cu limba tracilor, în legătură cu toponimia și antroponomastica Daciei antice și a teritoriilor de expansiune a traco-geților. Cele mai de seamă pagini dedicate acestor probleme sînt în studiul despre rîurile „daco-scitice" [2] și în monumentala operă de documentare și sinteză *Getica* (cf. supra, p. 23), p. 221—278, bazat în majoritate pe materialul și soluțiile etimologice ale lui Tomaschek, cu cîteva contribuții etimologice proprii, din care însă prea puține sînt valabile, din cauza relevată și la alți eruditi : lipsa unei temeinice orientări și pregătiri corespunzătoare în domeniul comparativ și considerarea superficială a problemelor de lingvistică și onomastică tracă și indo-europeană.

O. S c h r a d e r — A. Nehring, art. „Thraker", în *Reallexikon* (citat mai sus, p. 15), prezintă o clară și judicioasă expunere cu o bună orientare generală asupra etnologiei, limbii și culturii tracilor (cu bibliografia mai veche), a căror importanță pentru lingvistica și antichitățile indo-europene este pe bună dreptate relevată de Nehring, care a prelucrat din nou vechiul articol al lui Schrader.

Comparatistul albanolog vienez Norbert J o k l a dat (după Kretschmer) prima nouă sistematizare a cunoștințelor asupra resturilor limbii trace : „Thraker. Sprache", în RLV XIII (1929), p. 278—298, după ce mai înainte scrisese în același lexicon articolele „Albaner" (I 1924, p. 84—94), „Illyrier" (VI 1926, p. 33—48), „Phryger" (X 1927—8, p. 141—153), unde utilizase pe larg materialul trac, punîndu-l mereu la contribuție pentru explicarea unor elemente ale limbii albaneze, illyre și frigiene, pe care autorul le considera înrudite de aproape cu traca. Articolul despre limba tracă este bazat pe datele și interpretările lui Tomaschek, Kretsch-

[1] G. G. Mateescu, *Granița de apus a Tracilor*, în AIIN III (1924—1925), p. 377—492 ; cf. observațiile și completările date în AISC IV, p. 76.

[2] V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, în *Analele Acad. Rom.*, Mem. ist., III I/1 (1923), p. 1—26 (rezumat francez p. 27—31).

mer, Seure și Mateescu (în ce privește numele proprii, mai ales), dar are un caracter de originalitate, cu vederi și soluții noi, unele juste, altele eronate. După răspîndirea geografică și gruparea triburilor trace, se dă o analiză judicioasă și competentă a elementelor fonologice și a structurii indo-europene a limbii trace, cu explicații ingenioase asupra diferențierilor interne, dialectale, care justifică în bună măsură varietatea de forme și discordanța evidentă în ce privește tratamentul unor sunete (*o* conservat sau trecut la *a*; palatale neasibilate etc.); explicarea multor grafii de nume ca forme corupte ori ca variante de pronunțare etc. Sînt studiate sistematic sunetele (vocale, consoane, grupuri consonantice etc.), cu bogate exemplificări și cu etimologii noi, unele deplin convingătoare, utilizînd larg rezultatele lingvisticii comparate indo-europene; urmează considerații judicioase asupra analogiilor și înrudirilor cu alte grupe lingvistice (afinitatea dintre illyri și traci etc.). — Alături de remarcabile calități, articolul despre limba tracă al lui Jokl are însă unele deficiențe destul de grave, rezultate din faptul că autorul a preluat ca bune o mulțime de materiale onomastice corupte, din lucrările lui Tomaschek, Seure, Mateescu ș.a., fără un control personal: sînt nume rău citite în inscripții ori corupte în manuscrise de autori, provocînd astfel unele confuzii și erori, adică în primul rînd pseudo-etimologii[1]. — Nu pot fi considerate ca valabile nici formele paralele onomastice, mai ales toponimice traco-illyre, pe care se bazează teoria despre înrudirea mai strînsă între traci și illyri (cf. infra, p. 99). — Numeroase criterii și chiar etimologii noi valabile ale lui Jokl sînt utilizate în cercetarea noastră, mai ales cu privire la fonetica limbii trace.

W. Brandenstein, art. „Thrake. Sprache", în RE VI A (1936), 407—414, prezintă un scurt repertoriu cu caracter informativ (fără pretenții de originalitate) al materialului de limbă (cu o parte de bibliografie mai recentă), bazat mai ales pe art. lui Jokl (RLV XIII), cu aceleași erori și etimologii greșite.

Cîteva contribuții la onomastica și etimologia traco-dacică a dat I. I. Russu în art. *Macedonica*, EDR VIII (1938), p. 105—232; *Byzanțion, Sudii bizantini* Roma, V (1936), p. 554—557; *Granița etnică între traci și illyri*, AISC IV, p. 73—147; *Onomasticon Daciae*, AISC IV,

[1] Dintre confuziile de acest fel din RLV XIII, p. 278—298, relevăm cîteva: p. 280 soldații cu numele *Mucasenus* (CIL III 1195, Alba Iulia) și *Mucapor* (852) sînt traci din sudul Dunării; p. 283 *Bedauros* nume personal în Thasos se aseamănă numai întîmplător cu zeul illyr *Medauros* (CIL VIII 2581, nu III 285 cum scrie Jokl); p. 285 *O-dry-sae* e greșit divizat, corect e *Odry-s-*; *Anadraimos* nu e din „ana" 9 și „dromos" (?); *Axiopa* (Procop.) este evident corupt din *Axiopolis*; p. 286 numele *Totoes* nu e trac, ci probabil egiptean (divinitate); Τουτωριος nu e nume propriu, ci lectură greșită în loc de τοῦ ἔτους etc.; etimologia glosei *briza* și a numelui *Resos* sînt greșite; p. 287 la fel numele de plantă dacică *koadama* explicată sigur eronat ca „Wassersiedler", cu lat. *aqua* „apă" și menținerea labiovelarelor în graiul dac (? !); numele localității *Phorunna* din teritoriul Maedica nu poate fi trac din cauza sunetului *ph-*; *diesema* greșit explicat din **dies-eusmn̥* „Himmelsbrand"; p. 288 *-basta* în nume de localități nu poate fi dintr-o bază de forma **bhau-st-* cu trecerea lui *au* la *a*; *Athyras* artificios explicat din **a-dhu-r̥-* „ohne Lauf"; *Basteira* fals din **bhn̥dhteria* cu rad. **bhendh-* ca și (p. 290) *Zygere* din **diu-gere*; *Dingion* (Procop.) nu poate veni din rad. **dhiĝh-* (care a dat pe *-dizos* în tracă); p. 293 Ακυενισιον este formă coruptă (Procop.) din *Aquensis*; Κουιμεδαβα n-are nimic a face cu lat. *quies* „odihnă", ci e corupt din *Comidava* (AISC IV, p. 236); *Karistora* n-are legătură cu carienii din Asia Mică.

p. 207—222, V, p. 286—289 ; *Sarmizegetusa*, RIR XIV (1944), p. 376—399 ; *Religia geto-dacilor*, AISC V, p. 61—139 ; *Basileus*, LL IV, 1948, p. 186—199 ; *Oiskos*, *Godișnik* Pl., 1954, p. 196—198 ; *Etimologii trace*, SCL VIII (1957), p. 161—170 (Aulu-, -basta, Bermion, Bosceilas, Clagissa, Contadesdos, Cozeilas, Doidalses, Dorzenthes, Gaidreas, Myndrytus, -para, Rabon, Rincaleos, Serreion, Zantiala, -zelmis) ; *Aesculapius*, *Istoria Medicinei*, 1957, p. 9—24 ; *Elementele traco-getice în Scythia* și *Bosporul cimmerian* ; supra, p. 16, nota 2.

După o bogată serie de articole și studii arheologice, epigrafice și lingvistice (cf. supra, p. 38) privitoare la traci, publicînd cu întregiri și interpretări ingenioase materiale epigrafice (inscripții, cărămizi, diplome militare) cu nume proprii și date istorice, paralel cu etimologii și contribuții la religia și istoria tracilor, D. Decev prezintă în 1952 un tratat sistematic al elementelor limbii trace, în primul rînd fonetica, în cartea *Charakteristik*[1]. Studiul lui Decev pleacă de la observația (p. 63) că în ultimele șase decenii (după Tomaschek, *Thr.*) au ieșit la iveală o sumedenie de inscripții și papyri îmbogățind considerabil cunoștințele asupra limbii trace. „Prin punerea la contribuție a noului material alături de al lui Tomaschek a fost cîștigată o mai largă și sigură temelie pentru caracterizarea limbii trace", supusă unei noi examinări de către D. Decev, întemeiat pe documentarea ce-i oferă colecția de resturi ale limbii trace (cf. infra, p. 44). Cum s-a arătat într-o recenzie[2], cartea lui D. Decev[3] ar trebui să exprime ultimul cuvînt în materie ; ceea ce însă nu corespunde așteptărilor, iar aportul nou este destul de modest. Caracterizată printr-un vast aparat de erudiție și o amplă documentare, străbătută de un admirabil efort ermeneutic și un remarcabil talent combinatoriu, *Charakteristik* nu prezintă însă o egală orientare în resturile limbii trace, al cărui tablou gramatical-istoric iese de aici cu unele deformări. La stabilirea legilor fonetice trace, autorul se întemeiază în chip firesc pe etimologiile cuvintelor și numelor proprii, de a căror valoare depinde totul. Soluțiile noi (foarte numeroase) ale savantului bulgar se împart în trei categorii : *a*) deplin convingătoare (unele cu caracter de evidență) sau foarte probabile ; *b*) probabile ori dubioase ; *c*) neprobabile. Fără a putea și a urmări să facem o statistică exactă și completă, deosebind însă limpede etimologiile date de înaintași (pe care nu le cuprindem în acest calcul) de cele formulate de către D. Decev, acestea din urmă sînt 125 etimologii noi, din care 22 valabile (deplin reușite), ceea ce înseamnă că din soluțiile originale (noi) pentru nume proprii ori apelative trace sînt valabile aproxi-

[1] D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache* (Sofia, 1952), 134 p. ; text bulgar p. 5—62, versiune germană p. 63—119, rezumat rusesc p. 120—4 ; fonetica (p. 65—103 consonantism și vocalism), raportul dintre limba tracă și cea frigiană (p. 103—107), albaneza continuatoare a limbii trace (p. 107—115), poziția limbii trace în cadrul indo-european (p. 115—9).

[2] SCIV VII (1956), p. 447—451.

[3] Nelipsită de lacune în documentarea bibliografică, mai ales în ce privește publicațiile mai recente romînești, ca *Dacia* XI—XII (1945—1947), p. 269—270, unde se arată că pretinsul nume trac „Dinatos" este de fapt o lectură greșită pentru „ordinatos (centurio)" ; din alte publicații, care i-au fost ușor accesibile (AISC V (1944—1948), RIR XIV (1944) ș.a.), s-ar fi putut vedea unele etimologii de nume proprii și criterii fonetice verificate, care ar fi contribuit la scăderea numărului erorilor. Manuscrisul lucrării apare în multe privințe mult mai vechi decît prefața (25 VIII 1951 la p. 3, ori 25 VIII 1950 la p. 63).

mativ 17%. Cele 22 etimologii reușite sînt în majoritate convingătoare ori evidente[1], putînd fi utilizate ca o prețioasă achiziție în repertoriul lexical-etimologic traco-dac. Nu pot fi arătate în amănunt, pentru fiecare caz în parte, erorile din cuprinsul cărții, operație care ar necesita o expunere amplă, vom alege numai cîteva specimene mai caracteristice și lămuritoare, grupîndu-le pe categorii. *A*) Clasificarea eronată a materialului trac, care, nu a fost net separat de numele de altă origine; astfel, ca urmare a greșelilor mai vechi (Seure, Mateescu, Jokl ș.a.) au fost cuprinse între materialele trace nume de altă origine[2]; *B*) Utilizarea de nume ori forme (variante) corupte sau rău citite din manuscrise ori inscripții[3]. Asemenea forme greșite de nume proprii „trace", puse în circulație de Tomaschek, Seure, Jokl, Mateescu ș.a. sînt acceptate astfel ca bune, fără controlul integral al materialului epigrafic și literar; evident, controlul sever ar fi eliminat formele corupte din „Charakt.", care, luate de bune, s-au pretat la dificile și neverosimile construcții etimologice, denaturînd sistemul fonetic și forma autentică a unora din elementele de limbă tracă (mai ales nume proprii). Greșeli există și în analiza morfologică și fonetic-semantică a unor nume proprii trace, ca și în soluțiile etimologice și criteriile fonetice deduse ori utilizate în operațiunile etimologice; numai cîteva exemple: *analiza* morfologică a numelor e greșită, ca în *Dringistas*, pentru care se stabilește o etimologie și o lege fonetică eronate, **gheidh-t-* cu trecerea grupului consonantic *-d-t-* la *-st-* (*Charakt.* p. 84, 86; de fapt: *Dring-ist-* derivat cu sufix *-st-*); numele *Dizas*, derivat *Dizalas*, e analizat în două feluri: *Di-zala* compus, din care *Diza* ar fi formă scurtată, apoi *Diza-* ca rădăcină deosebită (p. 71, 96; cf. infra, nota 3). — Criteriile semantice în etimologia numelor proprii nu sînt respectate în numeroase cazuri, de aceea legăturile propuse nu sînt convingătoare, ci contrare normelor interne ale limbii trace: *a*) *fonetic* se postulează în interiorul limbii transformări ce sînt contrazise de etimologiile sigure și evidente ale altor cuvinte (nume), din cauza utilizării legilor fonetice ale altor limbi indo-europene (de ex. grecești, ca trecerea grupului *-d-t-* la *-st-* în *Bist-*, p. 70, 85-86; *Mestos*, p. 85; **-geist-*, p. 86; *Bessoi*, p. 86 etc.), pentru a construi etimo-

[1] De ex. *Dala-* în nume personale **dhal-* „a înflori" (p. 69); *Zber-*, *Zbelthurdus* nume de zeu traco-getic din **ǵᵘer-* „a lumina" (p. 73); *Rebu-* < **rebh-* „a se mișca, a se juca"; *-maros* *Maro-* **mero-* *moro-* „mare (grand)" (p. 77); *-bleptes* în *Cersobleptes* **u̯el-p* „a vrea, dori" (p. 80); *Epta-* **ep-t-* (*optimus* etc., p. 87), ca și *Del-optes* (p. 95); *-talcas* (Rometalcas, Sitalcas) **tolq-* „a vorbi" (p. 92); *Ro(e)m-* **rom-*, **rem-* „a se odihni"; *Odrysae* **odh-*, *edh-* „gard, incintă, locuință" (p. 95); *-poris*, *-por* **per-* „a da naștere, pui" (lat. *pario* etc., p. 101).

[2] Nume *grecești*: Tricentios, Triphoulon, p. 66; Coteiphos, p. 70; Thermi- în Thermidava, cu etimologia inacceptabilă din **ḱer-* „a crește, a hrăni", p. 71; Diopanes (p. 86, 91) de fapt Diop (h) anes; Caeletharidas, p. 92 etc.; *iraniene*: Varzbalos, p. 70; Sacedallos, p. 71,72; Mezacos, p. 72; Natuspardo, p. 77; Vastobalos, p. 80; Petizaces, p. 89; Dalosacos etc.; *celtice*: Smertomaros, p. 78; Muccasenia, p. 88; *illyrice*: Diasdinus (p. 82, 92) = Dasdimus, Dazimus; Dusmanes, p. 93 = Dasmini; *latine*: Nata, p. 77 etc.

[3] Ex.: *-phara* în loc de *-para* (p. 65), *Chesdupara* (Procop., cu etimologia din **qᵘas-dho-*, imposibilă), *Cuimedava* (Procop., în locul formei normale Comi-, Cumi-dava), *Mucazera* și *Zerazenis* (p. 71), *Oikuzeris* (nume rău citit în loc de οἱ Κουιζερεως, cu etimologia artificioasă și neverosimilă „der dem Bauernhof Freude verschafft", p. 71, 99); *La-zenos*, *Le-zeres*, *Le-zelmis* (poate din Dule-zelmis, p. 77), *Dinatos* (p. 77, 82; ordinatos, *Dacia*, XI—XII, p. 270); *Satralis* (p. 86, în loc de Disatralis); *-baulos* (p. 86, în loc de *-balos*, cu pseudo-etimologia din **bhau-l-*), *-traulus* în forma coruptă tîrzie *Mucatraulus* (p. 86, cu etimologia falsă din rad. **treu-*), *Kazemis* (p. 97, de fapt Mucazenis într-o inscripție ateniană, citită corect la 1874) etc.

logii trace ; *b*) *semantic* nu dă un înțeles acceptabil pentru nume de persoane sau locuri, care să nu fie contrar rostului firesc al elementelor onomastice[1]. Operațiile etimologice de acest fel sînt în majoritatea lor neconvingătoare, urmărindu-se numai arhetipuri ireale și formularea de norme fonetice în prealabil instituite, ca de exemplu mutația consonantică (trecerea $b > p$, $d > t$, $g > k$), cu afirmația surprinzătoare că „dem Thrakischen die mediae überhaupt fremd waren" (*Charakt.* p. 69), ori trecerea lui *o* la *a* (iar cazurile foarte numeroase de *o* în numele trace ar fi forme „grecizate" ori cu *u* pronunțat deschis etc.). Asemenea „legi fonetice" susțin etimologiile adoptate și totul se învîrtește într-un cerc vicios : legi fonetice scoase din etimologiile eronate bazate tocmai pe aceste criterii fonetice arbitrare. Cele cîteva exemple de mai sus arată cît de grav și frecvent autorul cade victimă a unei „omonimii de sunete" (Opfer der Lauthomonymie), pe care el însuși o impută (p. 109), pe bună dreptate, poliglotului de la Lipsca, Gustav Weigand (1860—1930). — Este surprinzător că o lucrare de știință cum e *Charakt.* conține erori, care fac ca partea interpretativă a cărții să rămînă în urma vechilor rezultate (mai ales ale lui Tomaschek, Kretschmer și Jokl), căci confuziile în legile fonetice trace produc același efect în concluziile de ordin general și în considerațiile lingvistice asupra poziției tracilor în cadrul indo-european. În felul acesta, scade valoarea ce ar fi putut-o avea capitolele asupra „poziției limbii trace", „albaneza continuatoare a limbii trace", raporturile tracilor cu triburile vecine (frigienii, illyrii etc.). Lipsită de temei este gruparea tracilor într-o comunitate indo-europeană mai restrînsă cu germanii, frigienii și armenii (care ar fi introdus uniform mutația consonantică sub influența unor... „etruscoizi", p. 115 ; dar în limba tracă postularea mutației consonantice este o eroare evidentă). Din premise (etimologii și criterii fonetice) false nu pot să rezulte decît concluzii false. — Ceea ce rămîne însă valabil și de valoare durabilă din *Charakt.* sînt cele 20—25 etimologii noi bune (cf. supra, p. 43, nota 1), care sînt elemente pozitive și utile în studiul limbii traco-dacilor.

Rod al unei munci de cîteva decenii, repertoriul de „Rămășițe ale limbii trace" [2], editat în optime condiții tehnice de Academia vieneză,

---

[1] Exemple : localitatea *Petra* din **bend-* (*bed-*), *Pautalia* **beud-* „aufgeblasen", *Tomis* **dem-* (p. 67,98) ; *Athos*, *Athys*, *Auty-paro-* **auk-t-* (*aug-*, *augeo* etc.) „înalt" (p. 85) ; *Clagissa* **delegh-*, **dlo(n)gh-* „lung", din care ar rezulta că în tracă grupul *dl* ar trece la *kl* (p. 86 ; dar numele *Clagissa* conține un rad. **qleg-* „a suna, a lăuda") ; *zalmos* și numele *Zalmoxis*, *-zelmis* din rad. **k̂el-* „a ascunde, a acoperi" ; *Di-zala* **ĝhel-* „a străluci", din care *Diza* ar fi o formă scurtată (p. 71), apoi (după Tomaschek) același nume este declarat identic cu elementul exclusiv toponomastic *-dizos*, *-diza* „cetate, fortificație" (Tarpodizos) din rad. **dheiĝh-* „a frămînta lutul, a face un perete (de colibă) din lut etc." (p. 96), care e nepotrivit pentru un nume de persoană ; caz identic e *Cari-stora* (localitate) alături de numele personal *Car-denthes*, care ar veni ambele din ... *g^{u}*er-* .„munte", nepotrivit și fonetic ; la p. 95, D. Decev mai riscă afirmația „der Personennamen *Rosezis* (trac, sec. IV î.e.n.) ist sicher mit dem heutigen Flussnamen *Rosica* bei Nicopolis ad Istrum zu identifizieren" ; *Diur-*, *Dura-* (în nume personale) și *Durostorum* din *ĝher-* „a îngrădi" (p. 94) ; *-zenus* din **ĝen-* (p. 71) la fel ca *Denth-* (p. 72,87), ceea ce evident e imposibil ; *Tius* localitate în Asia Mică ar veni ἐκ τοῦ τιμᾶν τὸν Δία (Steph. Byz. ; p. 68, cf Ruge, RE VI A, 857), care este o patentă etimologie populară antică etc.

[2] Dimiter D e t s c h e w, *Die thrakischen Sprachreste* (Viena, 1957), IX + 584 p. ; cuprins : p. III—IX Vorwort, Einleitung, Inhaltsverzeichnis, Abkürzungen ; p. 1—540 Eigennamen und Glossen ; p. 541—565 Dakische Pflanzennamen ; p. 566—582 Die Ringinschrift von Ezerovo ; p. 583—584 Corrigenda (erori de tipar).

constituie totodată o frumoasă încoronare a unei glorioase activități științifice de o jumătate de veac a lui D. Decev, fiind o strălucită dovadă a unei științe și erudiții vaste, a unei neobișnuite puteri de muncă dîrză și pasionată, ce onorează deopotrivă pe ilustrul savant octogenar, ca și tenacitatea și spiritul de organizare științifică a Bulgariei moderne. Avem aici un grandios tablou al bogăției resturilor limbii trace, care după șase decenii înlocuiește cu succes, depășind natural din toate punctele de vedere, „Die alten Thraker" partea a II-a a lui Tomaschek, formînd de acum baza oricărei cercetări a limbii, istoriei și culturii vechilor traco-daci. — Relevarea justă și necesară a acestor calități — în primul rînd a dimensiunilor impozante ale cărții, a imensului material documentar adunat aici din toate textele bogatei literaturi grecești și romane, din zeci de mii de inscripții și papyri și din monede — nu vine în contradicție cu faptul că sînt de făcut numeroase observații și rezerve, îndreptări și eliminări, adaosuri și puneri la punct în această carte destinată a fi un repertoriu critic și complet, un instrument de lucru a cărui importanță și utilitate nu mai este cazul a fi relevate și pe care cercetătorii o așteptau de cîteva decenii. Trebuie remarcat însă că lipsurile și erorile ce le conține sînt în cea mai mare parte de natură obiectivă, oarecum în firea lucrurilor, a stării actuale și a rezultatelor lacunare de pînă acum în munca de explorare și studiu comparativ în sectorul limbilor și onomasticii popoarelor antice dispărute din zona sud-estică a Europei și din Asia Mică. — Nu vom face o analiză — nici măcar sumară, cît ar fi posibil în acest loc — a materialului lingvistic-onomastic din *Thrak. Sprachreste* și nu vom semnala nici aspectele negative de ordin formal și tehnic-bibliografic, ce sînt analizate împreună cu principalele erori în recenzia noastră detaliată[1], ci vom releva numai cîteva puncte principale și categorii de erori mai grave. Repertoriul de materiale lingvistice ale unui idiom dispărut (ca cel traco-dac) trebuie să aibă în vedere, să respecte integral trei condiții mai de seamă : *a*) să fie *complet*, conținînd t o t ce se află (cuvinte, glose, nume proprii) în izvoarele documentare antice, să nu lipsească nici un nume, nici o atestare a vreunui exemplu din același nume ce poate să fie repetat în zeci ori sute de cazuri (*Bithys* apare de 330 ori, *Cotys* 80, *Seuthes* 110, *Teres* 120 etc.) ; *b*) să nu conțină *elemente alogene* (de origine diferită : iraniene, celtice, grecești, illyre, romane etc.), care apar amestecate și în alte repertorii lingvistice-onomastice[2] ; *c*) să prezinte o valorificare *lingvistică* a materialului fragmentar de limbă, bazată pe o justă analiză morfologică (elemente radicale, sufixe, nume compuse etc.) și stabilirea legăturilor de înrudire în domeniul comparativ indo-european, din care să se cîștige cît mai multe elemente lexicale cu semnificație sigură și legile f o n e t i c e ale idiomului dispărut, spre a putea stabili poziția lui în cadrul limbilor indo-europene. Atare condiții nu sînt respectate întocmai și consecvent în *Thrak. Sprachreste*, la care este necesară în primul rînd o p u r i f i c a r e de tot ce nu e traco-dacic (nume proprii și cîteva cuvinte evident sau foarte probabil de altă origine) și de explicații etimologice eronate ;

[1] *Dacia*, Nouvelle série, II (1958), p. 530–536 ; SCLV IX (1958), p. 213–217.

[2] De exemplu repertoriul celtic al lui Holder, cel illyric al lui Krahe etc. ; cf. SCL VIII (1957), p. 27–40.

apoi să fie completat cu tot ce este omis și trebuie să fie cuprins : o serie de nume proprii și multe exemple și variante ale celor cuprinse, împreună cu etimologiile posibile și utile (mai vechi sau noi) ce lipsesc în carte ; piesele din acest imens dosar al limbii traco-dace nu sînt toate valabile, iar de altă parte multe din cele autentice au fost omise. Îndreptările și adaosurile necesare se referă la trei grupe mai importante de elemente : *a*) *nume proprii de altă origine*, numeroase și variate, din care nu pot fi menționate aici decît cîteva exemple, după categorii[1] ; *b*) *nume rău citite* în inscripții ori papyri și texte literare[2] ; *c*) *etimologii eronate* ori neverosimile[3], contrare legilor limbii trace și care ar deforma — în caz că le admitem — cunoștințele despre fonetica și lexicul ei. Asemenea aspecte negative sînt în cea mai mare parte consecințele greșelilor mai vechi, preluate fără suficient control critic de la înaintașii ce s-au îndeletnicit cu onomastica și limba traco-dacilor : G. Seure, G. G. Mateescu, N. Jokl și alții, numeroase fiind luate chiar de la patriarhul studiilor de „tracologie" W. Tomaschek. Aceste greșeli n-au apucat a fi îndreptate decît în mică măsură și s-au făcut simțite în proporții destul de grave în *Charakt.* (cf. supra p. 42—44). — La p. 535—540 din *Sprachreste* se dau cîteva „Nachträge" mai mult din publicații bulgare apărute pînă la 1955, din care se omit însă unele nume evident trace ca *Danto*, *Zeipyron* etc. ; p. 541—565 „Numele dace de plante" cu rezultatele stabilite de autor în 1929 (cf. supra, p. 27—30) ; p. 566—582 „Inscripția inelului de aur de la Ezerovo" (cf. supra, p. 26—27). — Adaosurile ce sînt de făcut la materialul lingvistic trac din *Sprachreste* par a fi destul de numeroase și importante, dovedind și ele că spre a fi utilă și utilizată cu succes, cartea cu „Resturile limbii trace" are nevoie de o revizuire și reeditare în alte condiții, după alte criterii, mai severe, sau chiar alcătuirea unei noi culegeri a resturilor de limbă traco-dacă, ce să cuprindă și elementele de limbă frigiană și *toate* numele proprii, fiind un „Thesaurus linguae Thraciae", complet și exhaustiv din toate punctele de vedere : filologic, lingvistic, onomastic-prosopografic, istoric și epigrafic, ce să fie realizat după un interval de timp mai scurt decît cel scurs de la a. 1894 la 1957.

Filologul-lingvist și comparatist bulgar, academician și profesor la Universitatea din Sofia Vladimir Georgiev prezintă o monografie

[1] Nume africane : Aulurula, Bazosenus, Zaecethuris, Zurumius, Iarse ; asianice : Tarasis ; celtice : Atezissa, Daeipora, Zmertomaros, Kasignakis, Mastutus, Muccasenia ; egiptene : Beitharion, Thrakès, Centeisis, Nestoeris, Pates, Seutharion, Sinthois, Tarse ; grecești : Aba, Harpalyke, Bresais, Ganymedes, Diomedes, Diop(h)anes, Hektor, Zenas, Zenis, Zonios, Heros, Heron, Thamyris, Karkenos, Karpos, Kottyphos, Kronides, C(h)rusis, Kodinos, Xanth-, Orpheus, Papias, Pistos, Pittalakos, Posses, Pythis, Sothimos, Phagres etc. ; illyre : Arsaius, Diasdinus, Dasdimus, Dusmanes, Salluntum ; iraniene-scito-sarmatice : Abragos, Agathyrsi, Dalas, Dalosacos, Carzoazos, Metagos, Mucunagos, Xebanacos, Varzbalos, Vastobalos, Petizaces, Sacedallos, Saratos, Saurophos ; romane-italice : Attius, Aulenus, Bassus, Duliares, Castus, Costas, Nogeto, Perula, Suavithus, Tzertzenutzas, Tzitaetus ; semite-siriene : Dalailos, Sadaeus etc.

[2] Aroimeotes (= Roimeotes), Tanurius (= Ianuarius), Bendarites (Bederianites). Bepara, Bereiaros, Gennylos (Mennylos), Gigligecos, Gykeia, Dizzaca, Dinatos, Dioscodus, Ditugenius, Eptedius, Secus, Zelydeze, Ziadinnius, Iamphorynna, Cazemis, Kyraikne, Lezelmis, Mandros, Mucatraulus, Oikuizeris, Ultinsium, Grinkiapana, Purd(enos?), Preides, Roimezenes, Sensioi, Suaemedus, Tonkailla, -phara etc.

[3] Athyras, Anadraimos, Dendu-, Derei-, Carabizye, Odessos, Odrysi, Tarsa, Tios ș.a.

a limbii trace : *Trakiiskiiat ezik*[1], apărută curînd după cea a lui Decev (cf. supra, p. 42—44) și imediat după impozanta colecție de resturi ale limbii trace de același savant (cf. supra, p. 44—46). Cartea lui Vl. Georgiev (care s-ar părea că s-a îndeletnicit pînă acum mai puțin cu limba tracă) este o nouă probă îmbucurătoare despre interesul crescînd ce se manifestă în Bulgaria pentru limba și în general pentru antichitățile tracilor, al căror teritoriu corespunzînd în cea mai mare parte cu Bulgaria actuală e firesc ca istoria și civilizația lor materială să preocupe din ce în ce mai intens pe filologi-lingviști, istorici și arheologi din țara vecină, care pe drept cuvînt revendică între strămoși pe tracii dispăruți de pe scena istoriei nu mult înainte de perioada cînd proto-bulgarii ocupau actuala lor țară (sec. VII e.n.) și se închegau ca popor. Vl. Georgiev remarcă de la început (p. 3) : „istoria tracilor, predecesorii slavilor în partea orientală a Peninsulei Balcanice, constituie o importantă problemă pentru noi bulgarii : în etnogeneza poporului nostru, tracii sînt unul din elementele componente principale, iar limba lor a avut o importantă influență asupra evoluției limbii noastre". Spre a fi cu adevărat utilă în cercetarea istoriografico-lingvistică a etnogenezei bulgarilor și a celorlalte popoare din vechiul teritoriu traco-getic (romîni, albanezi, sîrbi etc.), este necesar firește ca limba tracă să fie cunoscută cît mai corect, real și just posibil, în toate compartimentele unde este accesibilă mijloacelor actuale de investigație și pe toată durata existenței sale. Noua monografie face impresia unei lucrări remarcabile în primul rînd prin felul original și îndrăzneț de a identifica elemente ori forme de limbă tracă în unele texte sau fragmente epigrafice grecești din teritoriile trace, ori în textele literare ellenice și prin preocuparea de a le interpreta comparativ, încercînd o explicație nouă pentru unele elemente și fenomene de limbă tracă. Este o muncă de proporții impozante, de vastă erudiție și mult talent combinatoriu în domeniul comparatisticii ; rezultatele nu pot fi însă considerate la înălțimea eforturilor depuse, căci examinarea critică arată că vederile personale formulate de autor sînt uneori supuse cauției, comportă semne de întrebare, ce lipsesc cu totul în expunerea compactă a merituosului lingvist-filolog sofiot. Este necesară o examinare — sumară, cît permite cadrul limitat al acestui istoric — a capitolelor și rezultatelor lucrării[2]. — Omitem orice discuție ca inutilă asupra materialului din cap. I p. 5—26 cu „inscripții trace din teritoriul trac", în care autorul vrea să scoată „texte" de limbă tracă din inscripții grecești pe vase ori inele ce conțin numai nume proprii, ca ΔΑΔΑΛΕΜΕ, ori ΗΥΣΗ ... ΔΕΔΕ/ΜΕΖΕΝΑΙ, ori ΚΟΤΥΟΣ ΕΓΓΗΙΣΤΩΝ etc.[3] ; nici soluția dată pentru textul inelului de la Ezerovo (cf. supra, p. 26) nu poate fi

---

[2] Vladimir Georgiev, *Trakiiskiiat ezik* (subtitlu : La langue thrace, fără rezumat), Sofia, 1957, 84 p., 18 p. index, în 8°, ediția Academiei bulgare, Secția lingvistică, etnografie și literatură.

[2] E de remarcat lipsa bibliografiei romînești : din tot ce s-a publicat la noi cu privire la limba traco-dacilor apar numai două citate : la p. 25 SCIV II (1951), p. 119—122, VI (1955), p. 57, 59, p. 200—202 și la p. 65 *Dacoromania* XI (1948), p. 148 ; alte publicații ca AISC III, IV, V, RIR XIV (1944), SCIV VII (1956) etc. sînt necunoscute autorului. De asemenea *Godișnik* Pl. 1954, p. 196—8, cu etimologia pentru *Oiskos*, spre a nu repeta vechea etimologie greșită **u̯is-kos* (*Trak. ezik* p. 63).

[3] Cf. SCIV IX (1958), p. 521—524.

acceptată. Cap. II, p. 27—42 „inscripțiile din insula Samotrace"[1] : mici fragmente și litere grecești pe vase, din care cu greu s-ar putea scoate ceva pentru limba tracă ; Vl. Georgiev le împarte totuși în două categorii : „inscripții trace" și „inscripții grecești". Din prima categorie ar fi cuvîntul „Din" cu însemnarea „Zeus" (cf. Din-dryme, Zindrumenos etc.), „Di", „Dintole", „Dentole" etc. ; în realitate însă, dacă asemenea vocabule sînt de fapt trace, ele ar putea să reprezinte cel mult nume proprii sau fragmente din ele, dar nu apelative, ori „texte" în limbă tracă ; oricum, e puțin probabil că în insula Samotrace, la sanctuarul Cabirilor să se fi scris în limba tracă, chiar dacă aceste divinități sînt de origine și cu nume trac. — Cap. III, p. 43—53 „cuvinte și expresii trace împrumutate în limba greacă" ar fi niște formule ca „da", „iê", „euoi saboi", „euai sabai, euàn", „ottototoi totoi da", care în tracă ar fi sunat „ut to(n) tutoi, tutoi da" cu sensul „ut illum tundat, tundat terra" [? ?]. Acest singur exemplu este suficient pentru a ilustra procedeul pe cît de original, pe atît de temerar și surprinzător adoptat de autor pentru a confecționa „texte de limbă tracă" din onomatopei și jocuri de silabe ale poeziei dramatice grecești. — Abia cap. IV intitulat iarăși „limba tracă" (p. 54—84) conține de fapt material din acest idiom : este o antologie de elemente lexicale, alese dintre glose (21 cuvinte) și nume proprii (luate după repertoriul lui Decev), cu soluții etimologice, majoritatea valabile, nici una nouă. Era de așteptat aici o cercetare critică a materialului trac, noi sondaje etimologice, mai profunde ; căci repetarea lucrurilor cunoscute (inclusiv numeroase erori, ca derivarea numelui *Thrakes* dintr-un arhetip **Trausikes*, cu *Trausi* etc.) apare pe cît de monotonă, pe atît de puțin utilă și concludentă. Considerațiile asupra poziției ocupate de limba tracă în ansamblul indo-european se rezumă în tabelul foneticii de la p. 81, unde figurează cîteva erori pe care o cercetare personală și critică le-ar fi putut ușor înlătura și din care sînt de relevat patru : *1*) i.-e. *o* > *a* ; *2*) tenues (*t*, *p*, *k*) > trac tenues aspiratae (*th*, *ph*, *kh*) ; *3*) mediae (*b*, *d*, *g*) > trac tenues (*p*, *t*, *k*), adică mutația consonantică ; *4*) i.-e. *ḱ* > illyric *s*. Este știut însă că *o* în tracă e menținut ca *o* (puține cazuri de trecere la *a*) ; tenues *t*, *p*, *k* și mediae *b*, *d*, *g* sînt menținute ca atare ; în illyră *ḱ* a dat *s* (ex. numele *Dasius* = lat. *Decius* etc.), ca și *ǵ* > *z*, lucru firesc într-o limbă satem cum era illyra, la fel ca traco-dacica. Asemenea constatări arată poziția în parte greșită pe care e situată cartea *Trakiiskiiat ezik* și necesitatea unei noi examinări de ansamblu a materialului lingvistic trac.

Pentru cunoașterea reală, temeinică, a limbii traco-dace se impune o reexaminare mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care să rezulte criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificîndu-se integral aportul pozitiv și util al vechilor cercetări și al celor mai recente, evitînd erorile numeroase din acest sector al comparatisticii. Acesta este obiectivul principal al cercetării noastre.

[1] Publicate în *Hesperia*, XXIV (1955), p. 93—109.

acceptată. Cap. II, p. 27—42 „inscripțiile din insula Samotrace"[1] : mici fragmente și litere grecești pe vase, din care cu greu s-ar putea scoate ceva pentru limba tracă ; Vl. Georgiev le împarte totuși în două categorii : „inscripții trace" și „inscripții grecești". Din prima categorie ar fi cuvîntul „Din" cu însemnarea „Zeus" (cf. Din-dryme, Zindrumenos etc.), „Di", „Dintole", „Dentole" etc. ; în realitate însă, dacă asemenea vocabule sînt de fapt trace, ele ar putea să reprezinte cel mult nume proprii sau fragmente din ele, dar nu apelative, ori „texte" în limbă tracă ; oricum, e puțin probabil că în insula Samotrace, la sanctuarul Cabirilor să se fi scris în limba tracă, chiar dacă aceste divinități sînt de origine și cu nume trac. — Cap. III, p. 43—53 „cuvinte și expresii trace împrumutate în limba greacă" ar fi niște formule ca „da", „iê", „euoi saboi", „euai sabai, euàn", „ottototoi totoi da", care în tracă ar fi sunat „ut to(n) tutoi, tutoi da" cu sensul „ut illum tundat, tundat terra" [? ?]. Acest singur exemplu este suficient pentru a ilustra procedeul pe cît de original, pe atît de temerar și surprinzător adoptat de autor pentru a confecționa „texte de limbă tracă" din onomatopei și jocuri de silabe ale poeziei dramatice grecești. — Abia cap. IV intitulat iarăși „limba tracă" (p. 54—84) conține de fapt material din acest idiom : este o antologie de elemente lexicale, alese dintre glose (21 cuvinte) și nume proprii (luate după repertoriul lui Decev), cu soluții etimologice, majoritatea valabile, nici una nouă. Era de așteptat aici o cercetare critică a materialului trac, noi sondaje etimologice, mai profunde ; căci repetarea lucrurilor cunoscute (inclusiv numeroase erori, ca derivarea numelui *Thrakes* dintr-un arhetip **Trausikes*, cu *Trausi* etc.) apare pe cît de monotonă, pe atît de puțin utilă și concludentă. Considerațiile asupra poziției ocupate de limba tracă în ansamblul indo-european se rezumă în tabelul foneticii de la p. 81, unde figurează cîteva erori pe care o cercetare personală și critică le-ar fi putut ușor înlătura și din care sînt de relevat patru : *1*) i.-e. $o > a$; *2*) tenues (t, p, k) > trac tenues aspiratae (th, ph, kh) ; *3*) mediae (b, d, g) > trac tenues (p, t, k), adică mutația consonantică ; *4*) i.-e. $\acute{k} >$ illyric *s*. Este știut însă că *o* în tracă e menținut ca *o* (puține cazuri de trecere la *a*) ; tenues *t*, *p*, *k* și mediae *b*, *d*, *g* sînt menținute ca atare ; în illyră *ḱ* a dat *s* (ex. numele *Dasius* = lat. *Decius* etc.), ca și $\acute{g} > z$, lucru firesc într-o limbă satem cum era illyra, la fel ca traco-dacica. Asemenea constatări arată poziția în parte greșită pe care e situată cartea *Trakiiskiiat ezik* și necesitatea unei noi examinări de ansamblu a materialului lingvistic trac.

Pentru cunoașterea reală, temeinică, a limbii traco-dace se impune o reexaminare mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care să rezulte criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificîndu-se integral aportul pozitiv și util al vechilor cercetări și al celor mai recente, evitînd erorile numeroase din acest sector al comparatisticii. Acesta este obiectivul principal al cercetării noastre.

---

[1] Publicate în *Hesperia*, XXIV (1955), p. 93—109.

IV. STUDIUL ETIMOLOGIC AL LIMBII TRACE

Dificultățile în cercetarea etimologică. Erorile comise în domeniul trac. Noile achiziții. Etimologia numelor proprii și valoarea lor lingvistică. Repertoriile de elemente lexicale trace.

Este știut și s-a spus în repetate rînduri că marea majoritate a crîmpeielor de limbă traco-dacică, atît cuvintele comune cît și numele proprii, sînt neexplicate (unele chiar neexplicabile), neînțelese, nu li se poate afla semnificația etimologică prin stabilirea unei legături sigure ori verosimile într-unul din idiomurile indo-europene, sau cel puțin a unui indiciu asupra semnificației lor, uneori din cauza echivocului foneticii și al morfologiei numelor (compunerea, derivarea). În asemenea condiții, în chip firesc, pentru studiul limbii dispărute a vechilor traco-daci, problema de bază este aceea a etimologiei, a explicării genetice (înrudirea) unui cît mai mare număr de cuvinte inclusiv numele proprii, din care să se poată scoate elementele sigure ale tabloului foneticii și morfologiei, ca și ale tezaurului lexical.

Ca în orice domeniu de cercetare științifică ce nu și-a conturat încă definitiv cadrul și bazele, există și în studiul limbii traco-dace de o parte cunoștințe și achiziții clare și sigure, unanim admise ori admisibile sau măcar foarte probabile, cu privire la fonetică, morfologie și lexic; de alta există foarte numeroase (mai mult decît în alte ramuri ale lingvisticii indo-europene) formule și ipoteze neprobabile și contradictorii, ori aserțiuni eronate, ce bravează criteriile și normele limbii traco-dace de ordin fonetic, morfologic ori semantic, aserțiuni care totuși au aflat credit și circulație largă între erudiți. O examinare critică exigentă a soluțiilor etimologice traco-dace ne-a arătat că aici s-a procedat adesea, la fel ca în alte domenii lingvistice, la început, pentru explicările etimologice, prin simpla alăturare a cuvintelor (apelative ori nume proprii) trace la vocabule din alte limbi ori la rădăcini indo-europene, după aparențe superficiale, prin acel procedeu stigmatizat cu un veac în urmă de romanistul Fried. Diez : „metoda lipsită de critică își ia interpretările la bună întîmplare dintr-o analogie exterioară a formei sau le forțează cînd e cazul unei asemănări mai reduse ba chiar în cazul unei deosebiri

totale a acesteia, printr-o serie de intermediare create arbitrar. Printr-un procedeu atît de eronat în principiu (deși s-a ajuns la o seamă de rezultate nimerite acolo unde nu lipseau spiritul și talentul divinatoriu) a fost discreditată în ochii multora întreaga artă a etimologiei"[1]. Această remarcă veche și totuși mereu actuală este, din păcate, valabilă în parte la numeroasele explicații încercate pentru resturile de limbă traco-dacă, atît glose cît și nume proprii, atît în cursul secolului al XIX-lea cît și mai tîrziu, chiar la cele date în ultimii ani; căci numeroși exploratori ai limbii trace au fost derutați adesea de concordanțele superficiale, căzînd victime ale unui iluzionism al asemănărilor fonetice („Opfer der Lauthomonymie"; cf. supra, p. 44), care în chip firesc duc de regulă la „etimologii populare".

Este necesar să fie, deci, relevat faptul că în sectorul etimologiei traco-dace persistă numeroase erori, chiar grave aberații etimologice și fonetice (care în loc să scadă ori să dispară sporesc mereu, aproape cu fiecare nouă lucrare ieșită de sub tipar); ele rezultă fie din confundarea materialului lingvistic trac (în primul rînd numele proprii) cu cel grecesc, celtic, illyric ori iranian (din lipsa unui discernămînt suficient la cei care au colectat nume traco-dace, mai ales Tomaschek, Seure, Mateescu), fie din considerarea ca forme genuine a unor variante corupte (tîrzii) în manuscrise ori rău citite în inscripții de către epigrafiști, fie din analiza greșită a numelor și confuzia dintre elementele antroponomastice și cele toponimice; fie, în sfîrșit, mai ales din nerespectarea riguroasă a criteriilor interne unitare de evoluție fonetică a limbii trace, pentru care s-au aplicat uneori cu forța criteriile altui idiom indo-european: grecești, celtice, slave etc.[2]. Explicațiile fonetice, uneori extrem de greoaie și artificioase, cu arhetipuri neconvigătoare, sînt legate în chip necesar prin justificări semantice dificile, de cele mai multe ori puțin probabile ori total excluse. Este aici (cum s-a spus, p. 44) un adevărat cerc vicios al etimologiilor trace, confecționate prin norme fonetice nepotrivite, respectiv fonetica dedusă din etimologii greșite, care încearcă să se justifice reciproc, producînd încurcături destul de grave pentru istoria limbii trace. A combate fiecare din asemenea numeroase etimologii și asertiunii false ar fi o muncă monotonă, de prisos, ce poate fi evitată fără nici o pierdere, decît cel mult de natură pur bibliografică. În majoritatea cazurilor, s-a considerat mai util a lăsa la o parte (ca un material cu semnificație negativă, un balast explicabil și firesc oriunde în faza de început a cercetării științifice) soluțiile ori sugestiile etimologice inadmisibile ori din cale afară

---

[1] „Die unkritische Methode nimmt ihre Deutungen auf gut Glück aus einer äusserlichen Ähnlichkeit der Form, oder erzwingt sie bei geringerer Ähnlichkeit, ja selbst bei gänzlicher Verschiedenheit derselben, durch eine Reihe willkürlich geschaffener Mittelglieder. Ein in seinem Grundsätze so fehlerhaftes Verfahren, dessen ungeachtet doch da, wo Witz und Divinationsgabe nicht fehlten, mancher treffliche Wurf gelang, hat bei vielen die ganze etymologische Kunst in Misskredit gebracht" (F. Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*[2] Bonn, 1861, prefață, p. VII).

[2] Cîteva exemple de acest fel din zeci ori sute: numele local *Basteira* a fost derivat dintr-un arhetip **bhondh-sti-* (N. Jokl), în loc de mai simplul **ᵘ̯est-*; toponime *Cobenciles* și *Coastas* din **gᵘou-* „bou"; elementul antroponomastic *-bistes* din **bheidh-to* (Decev); numele de trib *Sapaeī* dintr-un fictiv **Sau(o)p-* (Jokl), în loc de radicalul simplu și potrivit semantic **sep-*. Vezi observațiile în capitolul V.

de greoaie, cu demonstrații complicate și arhetipuri de cuvinte fictive, limitîndu-ne la simpla menționare a lor, unde era cazul.

Numeroasele greșeli, unele destul de grave, în studiul etimologic al cuvintelor și numelor proprii traco-dace au dus în chip firesc și necesar la aserțiuni și concluzii false privind fonetica și caracterele generale ale limbii trace, ca și afinitățile mai strînse pe care le vor fi avut traco-dacii în cadrul marei familii a popoarelor numite indo-europene. De aceea, este absolut necesar a se acorda atenție maximă operațiilor și legăturilor etimologice care sînt de ales și acceptat cu exigență severă, eliminînd tot ce apare inadmisibil ori suspect și prea puțin probabil, păstrînd ceea ce este valabil și util. La prețioasele achiziții făcute în chip constructiv de cercetarea comparativă, cu deosebire începînd de la Aug. Fick, Tomaschek și Kretschmer și sfîrșind cu Decev (cf. supra, p. 33–48), se pot adăuga numeroase elemente noi, îmbogățind substanțial tabloul lacunar, ce s-a format pe încetul în curs de aproape un secol, despre limba traco-dacilor, sub raport fonetic, morfologic (sufixele derivative) și lexical. Lucrul este cu putință în măsură mai mare azi, cînd mijloacele de investigație sînt mai bogate, criteriile și uneltele de lucru perfecționate, iar fondul lexical comun al limbilor indo-europene este mai bine cunoscut, grupat și ilustrat în excelente dicționare comparative și etimologice, în fruntea cărora stă marele *Dicționar comparativ al limbilor indo-europene* al lui Alois Walde și J. Pokorny, 1927–1932[1] (prescurtat WP). Este adevărat însă că nu toate cuvintele din aceste limbi bine-cunoscute și majoritatea perpetuate pînă azi au o etimologie „indo-europeană” și nu toate au fost încă reduse la asemenea arhetipuri comune ; cu atît mai puțin poate fi vorba de etimologii clare pentru toate ori măcar pentru majoritatea materialelor dintr-o limbă dispărută, cu excepția unor crîmpeie, cum este cea tracă-dacică.

Utilizînd așadar tot ce s-a propus în trecut și poate fi considerat valabil în materie de etimologie tracă, pentru istoria limbii (fonetica și lexicul), vom adăuga soluții și interpretări noi bazate pe un control riguros și sondaje mai adînci, cu aplicarea strictă a criteriilor f o n e t i c e ale limbii trace, care trebuie să fie și sînt în realitate simple, omogene și unitare, fără apariția de fenomene și transformări divergente și nejustificate, uneori într-unul și același cuvînt ; nu se vor nesocoti natural nici exigențele perfect îndreptățite ale s e m a n t i c i i generale, indicînd sensul de bază al cuvintelor și numelor proprii. La prima categorie de elemente lexicale (apelativele) apartenența la grupa etimologică este în unele cazuri indicată prin traducerea (echivalentul) grecesc, la numele proprii, în schimb, sîntem limitați la analogii, paralele cu onomastica altor limbi ori la criterii de ordin general, care se cer examinate ceva mai de aproape aici.

Etimologia numelor proprii[2]. Numele proprii, prețioase elemente ale limbii atît de lacunar cunoscute, a traco-dacilor — cum releva încă

[1] Ediția a II-a de J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, apărută prin a. 1946–1947 (?), nu ne-a fost încă accesibilă.

[2] Cf. *Etimologii trace*, în SCL VIII (1957), p. 161–164.

din 1865 eruditul arheolog francez Léon Heuzey[1] — sînt părți integrante ale tezaurului lexical cotidian, conținînd adică elemente din graiul curent, substantive, adjective ori noțiuni cu caracter verbal, cum se constată la numele proprii bine-cunoscute și perfect explicate etimologic ale grecilor, slavilor, celților, germanilor, iranienilor etc.; ele se grupează (cum s-a spus, p. 30) în două categorii mari, deosebite în linii generale:

a) Antroponime (nume de persoane, triburi, zei), în care prevalează cuvintele desemnînd noțiuni de ordin moral sau fizic, exprimînd — la fel ca la toate popoarele indo-europene — calități ori dorințe și speranțe pe care le puneau oamenii societății primitive în numele ce-și dădeau ori alegeau pentru progeniturile lor, respectiv atribuiau divinităților protectoare și binefăcătoare: forță, bravură, bunătate, grație, simpatie, cumințenie, strălucire, distincție sufletească ori trupească etc. În adevăr cum releva acum șase decenii P. Kretschmer, „numele compuse ale grecilor, celților, germanilor, slavilor, sciților și perșilor vorbesc numai de glorie și putere, de luptă și biruință, de curaj și cumințenie: trebuie deci în general să căutăm în aceeași direcție semnificația numelor trace formate exact la fel"[2]. Numele de triburi (clanuri, popoare) ale „indoeuropenilor" exprimă în general calități nobile morale și fizice ale populațiilor respective — fapt pe care comparatistul F. Solmsen îl explică în felul următor: „fiecare popor tînăr se consideră ca cel mai bun, superior față de toate celelalte, ca cel ales, pe cînd celelalte sînt, în comparație cu el, considerate ca inferioare. Este aceasta o concepție care în fond s-a păstrat pînă azi"[3]. De aceea se găsesc frecvent și în chip foarte firesc triburi care se califică drept „iluștrii, nobilii, străluciții, sublimii, eroicii, vitejii, cei mai mari, cei mai buni etc." (*Ārya* „nobilii", *Eran*, *Iran*, *Galatae* „vitejii, puternicii", *Nervii* „puternicii", *Sciri* și *Chatti* „străluciții" etc.; la traco-daci: *Dioi* „divinii, servitorii divinității", *Dio-bessi*, *Trausi* „puternicii, viguroșii", *Berecyntae* „luminații", *Apuli* „puternicii", *Costobocii* „străluciții" etc.); zeii sînt în general „cei buni", „milostivi", „luminați", „deștepți" etc., dacă nu e vorba de genii și demoni răi, ai morții, descompunerii (ca *Sirenele* etc.). Numeroase legături etimologice sigure sau foarte probabile confirmă pe deplin această realitate arhaică, ce se constată în chip firesc și la traco-daci. Nu lipsesc evident nici noțiuni mai puțin poetice și nobile, mai banale și prozaice, ca nume de animale utilizate drept antroponime — perfect explicabile în societatea patriarhală a crescătorilor de vite primitivi, ca și mai tîrziu — cum ar fi „capră (țap)" în numele *Cozeil—*, „cal" *espo-* în *Hesbenus*, *Ezbenis*, *Vetespios* etc. — după cum asemenea nume sînt frecvente la toate popoarele, chiar în epoca modernă de înaltă civilizație, ca moșteniri antice.

---

[1] L. Heuzey, RA, VI (1865), p. 451.

[2] Paul Kretschmer, *Einl.*, p. 217 „die zusammengesetzten Personennamen der Hellenen, Kelten, Germanen, Slaven, Skythen und Perser reden nur von Ruhm und Kraft, von Kampf und Sieg, von Mut und Klugheit: wir müssen also die Bedeutung der genau ebenso gebildeten thrakischen Namen im allgemeinen in derselben Richtung suchen".

[3] Felix Solmsen, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte*, herausg. v. E. Fraenkel, Heidelberg, 1922, p. 99 „jedes junge Volk betrachtet sich als das beste, höchstehende von allen, als das auserwählte, während die anderen im Vergleich zu ihm als minderwertig angesehen werden. Das ist eine im Grunde bis auf den heutigen Tag gebliebene Anschauung".

b) T o p o n i m i c e (localități, cursuri de apă, forme de teren, unele nume de triburi de la nume de localități ori formate din noțiuni cu caracter topic-geografic etc.), care conțin mai mult elemente semantice de natură materială (geografică, arhitectonică), sau cultural-istorică.

Alcătuite, cum s-a spus, din cuvintele cele mai specifice și semnificative ale limbajului cotidian, numele proprii formează o parte integrantă a limbii vii a comunității populare respective, lucru verificat pe deplin la toate popoarele indo-europene, ale căror sisteme onomastice se încadrează organic în structura limbii lor : în limbile bine-cunoscute (greaca, germanica, slava, indo-iraniana etc.) s-a stabilit felul cum lexicul cotidian este perpetuat și dezvoltat în numele proprii, fie compuse din două teme, fie din una, ori derivate cu elemente sufixale. Există un desăvîrșit paralelism ilustrînd geneza și semnificația primitivă (inițială) a numelor proprii, a căror explicație etimologică se prezintă pentru aceste limbi în majoritatea cazurilor promptă, ușoară, evidentă (ex. : grec Demo-sthenes, Dio-genes, Peri-kles, So-krates etc.), iar în unele limbi, ca greaca, sînt foarte puține cazurile de nesiguranță ori echivoc în ce privește apartenența etimologică a vreunui nume propriu. În numele *Demo-sthenes* sînt cuprinse apelativele δῆμος „popor" și σθένος „putere", care dacă nu ar fi atestate ca atare în texte literare și epigrafice, ar trebui deduse cu certitudine din numele marelui orator atenian sau al altui grec antic; la fel de ex. —*genes* în numele *Dio-genes* (γένος „neam" etc.) și deci la fel în limba tracă : *Diuzenus*, care este o dovadă sigură despre existența apelativelor *dio-* și *zenos* (i.-e.**ĝenos* „neam, născut etc.") în limba vie, cotidiană, a traco-dacilor. Atare paralelism, chiar identitate primară, dintre sistemul onomastic și lexicul organismului viu al graiului popular a arătat mai de mult valoarea și semnificația lingvistică a elementelor onomastice ale acelor popoare și clanuri indo-europene a căror limbă a dispărut în epoca antică lăsînd numai cîteva cuvinte izolate (glose, unele de formă și accepțiune echivocă), dar de la care s-a păstrat în izvoarele scrise grecești și romane un copios material de nume proprii : acestea din urmă constituie un excelent înlocuitor pentru reconstruirea și cunoașterea limbii respective sau cel puțin a elementelor ei de bază.

În domeniul trac, ca și în cel illyr, marele număr de nume proprii variate și originale constituie (în măsura putinței de a le explica etimologic) principalul material și mijloc de cunoaștere a limbii. Potrivit, deci, principiului că toate numele proprii sînt ori au fost părți integrante ale tezaurului lexical cotidian, s-a căutat identificarea în ele a cuvintelor comune din care s-au format, prin stabilirea înrudirii dintre numele trace și numele respectiv elementele de limbă ale altor popoare și triburi indo-europene; aceasta a fost o operațiune migăloasă de confruntări începută mai intens pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea (Tomaschek, Kretschmer). Procedeele și rezultatele uneori greșite ori neprobabile ale lui Tomaschek (cf. supra, p. 35) și ale altor exegeți de nume proprii trace (cf. supra, p. 42—47), cu „traduceri" grecești și nemțești adesea total deplasate, au provocat pe bună dreptate o atitudine de rezervă și scepticism, ori chiar de totală neîncredere, față de valoarea lingvistică și paleoetnologică a materialului onomastic din graiurile prea puțin

cunoscute şi faţă de explicaţiile etimologice. Asemenea atitudine este normală şi chiar necesară faţă de numeroasele soluţii etimologice date în pripă numelor „barbare", fără a ţine seama consecvent de criteriile fonetice ale idiomului respectiv (trac, illyr etc.) şi de realităţile semantice şi cultural-istorice. Dar cîtă vreme atare criterii esenţiale în etimologie sînt respectate şi aplicate cu măsură şi bun-simţ (fonetica limbii satem trace deplin cunoscută), este nu numai justificată, dar absolut necesară şi firească exploatarea lingvistică şi istorică a materialului onomastic, care prin vechimea şi specificul său prezintă aspecte arhaice şi preţioase elemente fonetice, morfologice şi lexicale indo-europene (cf. cap. V). În acest sens, vom face uz în largă măsură de bogatul material lingvistic pe care-l oferă elementele onomastice ale limbii trace, ilustrat în repertoriul alfabetic de elemente cu etimologie (cap. V) ; numele proprii constituie de fapt marea majoritate a fragmentelor de limbă explicate etimologic, fiindcă sînt mult mai numeroase decît glosele şi relativ mai uşor de încadrat etimologic prin structura lor tipică şi arhaică, precum şi prin paralelismul ce-l prezintă cu onomastica altor grupe de triburi indo-europene.

Dacă majoritatea zdrobitoare a fragmentelor de limbă traco-dacică rămîn încă (şi vor rămînea poate multă vreme) enigmatice, neînţelese, în schimb o bună parte din ele (cuvinte şi mai ales nume proprii) p o t f i e x p l i c a t e etimologic, cu certitudine sau probabilitate variabilă, potrivit cu normele fonetice interne trace şi ţinînd seamă de semantismul indicat de natura numelui respectiv (munte, curs de apă, localitate, persoană, zeitate etc.). Compararea cu elementele lexicale din alte idiomuri indo-europene — corespondente ce sînt de utilizat cu multă prudenţă şi precauţie — oferă indicaţii preţioase asupra foneticii şi semantismului resturilor de limbă traco-dacică, conturînd ori fixînd definitiv valoarea lor lingvistică şi istorică. Detaşînd din cuvinte şi nume proprii elementul *radical* (rădăcina), acesta poate fi legat, identificat uneori pe deplin şi în mod evident cu rădăcina corespunzătoare ori baza din care derivă cuvintele greceşti, slave, germanice, celtice etc. ; se recunoaşte astfel modul alcătuirii şi derivării numelor şi cuvintelor traco-dace. Dar nu peste tot asemenea operaţie dificilă de comparare şi reconstruire de arhetipuri este sigură şi de la început evidentă ; uneori legătura de înrudire (identificată adesea, cum spunea Tomaschek, printr-un „fel de divinaţie subiectivă", de ghicire) nu este pur şi simplu convingătoare din cauza echivocului în ce priveşte apartenenţa la una sau alta din rădăcinile potrivite semantic şi chiar fonetic în tracă (de ex. *s* trac poate fi din i.-e. *s* ori *k'*, deci admisibilă o rădăcină fie cu *s*, fie cu *k* ; *k* trac este din i.-e. *k* ori q^u ; *b* este din *b*, *bh* sau chiar *u̯* ; *g* din *g*, *gh*, $g^u(h)$ etc.) şi rămîne supusă unei rezerve urmînd a fi verificată ulterior, confirmată ori infirmată prin apropieri ori sugestii mai potrivite ; unde îndoiala persistă, nu vom pregeta să menţionăm acest lucru.

Dintr-un bogat material de limbă adunat integral şi studiat comparativ în curs de mai mulţi ani am ales, grupînd alfabetic în cap. V, numai acele n u m e şi g l o s e traco-dace care sînt explicate ori explicabile etimologic integral ori parţial (amîndouă sau numai unul din elementele

radicale alcătuitoare), oferind adică o legătură cu grupele de cuvinte din limbile înrudite indo-europene, uneori existînd chiar posibilitatea unei „traduceri", sau cel puțin un indiciu oricît de vag asupra semnificației și rostului lor etimologic. Avem aici un început de glosar cu elemente radicale, majoritatea evoluate sub raportul formei și al conținutului, cu nuanțe semantice deosebite pe care nu totdeauna le putem sezisa pe deplin și cu succes; adesea sînt simple confruntări ipotetice de cuvinte ce sînt evident ori foarte probabil înrudite și care nu permit construcții vaste și precise cu interpretări care să explice totul clar și definitiv; ipoteza, îndoiala, rezerva sceptică trebuie menținute în cuvenita cinste. Deocamdată sînt lăsate la o parte, așadar, toate cuvintele și numele proprii care nu prezintă decît calitatea de a fi cu absolută siguranță sau foarte probabil de origine tracă, fiind simple rădăcini ori silabe de esență indo-europeană care pînă acum pentru limba traco-dacilor nu spun nimic sub raport fonetic și lexical, chiar dacă sînt evident nume compuse (respectiv derivate cu sufixe) ori apelative cu un echivalent (traducere) în greacă sau în latină[1]. În urma unei exigente operații de eliminare, rămîne totuși o listă copioasă de elemente radicale în glose, dar mai ales în numele proprii, listă ce va fi desigur îmbogățită în viitor, prin munca de explorare comparativă și cercetare etimologică a unui material bogat cantitativ, variat, prețios, în marea lui majoritate încă enigmatic, neînțeles. Repertoriul nostru (cap. V) este un echivalent mai amplificat al micului „lexicon" schițat de Tomaschek (*Thr.* II/2, p. 101—3 „Verzeichnis einiger aus den Personen- und Ortsnamen erschlossenen Wortelemente und Wurzeln"). După un tabel cu rădăcinile indo-europene (cap. VI A), prezentăm și un „lexicon" sumar și provizoriu al cuvintelor și noțiunilor din romînește pentru care s-a identificat un echivalent în resturile de limbă traco-dacică, un mic „dicționar (glosar) romîno-trac", cap. VI B.

Pentru indicarea paternității oricărei soluții etimologice (valabile sau false), în spiritul anticului „tribuere suum cuique", este citat (întrucît a putut fi identificat) numele autorului, ori cel puțin al primului autor, cu locul unde a fost dată etimologia, chiar dacă este cazul de soluții devenite mai de multă vreme „locuri comune".

[1] Materialul lingvistic trac (glose, nume proprii) este adunat aproape integral în repertoriile lui Tomaschek, *Thr.* II/1—2 (cf. supra, p. 34) și D. Decev, *Sprachreste* (cf. supra, p. 44—46). Exemplele studiate în cap. V „elemente lexicale și etimologia lor", ca și întreg materialul citat și valorificat în monografia prezentă, provin din propria colecție de resturi ale limbii traco-dacilor.

V. ELEMENTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGIA LOR

Criteriile după care s-a alcătuit acest repertoriu lexical sînt expuse mai sus (p. 55). Numele autorului unei etimologii trace vechi şi valabile este indicat între paranteze după volumul şi pagina dicţionarului comparativ WP, dicţionar ce redă numai rădăcina şi grupa de cuvinte indoeuropene la care aparţine cuvîntul ori numele trac respectiv; în WP figurează foarte puţine cuvinte trace cu etimologie şi nu există aproape nici un nume propriu.

Abro- în nume personale : *Abret*[*ralis*?] DThR, p. 97, nr. 498, fig. 255; *Abrupolis* Liv. XLII 40, 3—5, Syll. 643; *Abrozelmes* Xenoph. *Anab.* VII 6,43, Graff. Memn. 82; *Abrozes* IPE II, 447; *Ab*(*r*?)*ezelmis*, *Godišnik* Pl. 1937—1939, p. 110. — Probabil rad. **obh-* (**abh-*)-*r* „puternic, vehement" (WP I, p. 177—178; Kretschmer, *Einl.*, p. 249).

Acmonia localitate în Dacia (Ptol., Rav. IV 14, TP 7; Tomaschek RE I 283) şi Frigia (St. B., Hierocl. Rav., TP, Cic., Plin. etc.; Hirschfeld, RE I 1174). — Rad. **ak-m-* „piatră, pisc, stîncă" (WP I, p. 29; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 55; Kretschmer, *Einl.*, p. 230).

addee Hsch. αδδεε· ἐπείγου „eile herbei", ar fi glosă frigiană (Hoffmann, BB XXV (1899), p. 180).

Aidezyres nume feminin, *Spisanie* blg. Akad. LXX (1945), p. 202; *Aidesios* fiul unui Diza din Parthicopolis, Phlegon Trall. FHG III, p. 609 (numele este şi sirian-semit, ex. AEM XI, p. 32, nr. 31). Poate rad. **ai-dh-* „a arde, a lumina" (WP I, p. 4; după A. Fick, KZ XXII, p. 217, *Aidesios* ar fi de la gr. αἰδέομαι).

Aizis localitate în Dacia (Banat), Priscian VI 13 (Grammatici Latini, ed. M. Hertz, II, p. 205 : Traianus in I Dacicorum : inde Berzobim, deinde Aizi processimus), Ptol. III 8,4; *Aizike* regiune în Tracia, St. B.; *Aizane* în Frigia. — Rad. **aiĝ-* „capră" (WP I, p. 8; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 53).

Albocensi trib în Dacia, Ptol. III 8,3, după localitatea *Alboca*. — Probabil rad. **albho-* „alb" (WP I, p. 92—94; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 55); eventual şi numele local *Alburnus* Maior (= Roşia Montană), CIL III, p. 924—925, 933, 944—949, 954.

aniarsexe „iarbă săracă, sparcetă, baltacină", Diosc. III 153 Δάκοι ανιαρσεξε. — Probabil i.-e. *keqo- „verdeață, plantă verde comestibilă", v. ind. *çaka-* „legumă", lit. *šekas* „iarbă verde" etc. (WP I, p. 381; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 29; cf. și *sikupnux*?).

Aptasa nume de bărbat dac, CIL VI 28848 a L. Vibio Zurozi Aptasae filio. — *Apt*— ca variantă a lui *Ept-* (Mateescu, EDR I, p. 98; cf. *Aptecenthus*) conține i.-e. **ep-t-* (*op-t-*), rad. **op-* „a lucra, a fi activ, bun", lat. *opus*, *optimus* (WP I, p. 176); cf. *Epta-*, *-optes*.

Apuli trib în Dacia transilvană, „Dacius orbe remoto Appulus", Consolatio ad Liviam, în *Poetae Latini minores*, ed. Aem. Baehrens, I Lipsca, 1879, p. 118, vers 387—388; centrul lui era *Apulum* (Alba Iulia), cunoscut din multe inscripții (I. I. Russu, *Apulum*, III (1949), p. 145—159, extras; cu etimologie greșită). — I.-e. **apel-*, **apol-* „putere, tărie" (WP I, p. 176); formă paralelă illyră *Apuli(a)* în Italia, nume personal *Aplo*, *Aplus* etc., gr. *Apollon* „zeul puternic".

Apus rîu în Dacia, probabil Carașul, Rav. IV 11 fl. Appion, Guido Apion; localitate *Apo*, TP.—I.-e. **ap-* „apă" (WP I, p. 46; Tomaschek, RE II 291; exemple illyre: Krahe, *Glotta* XX (1932), p. 188—191).

Artila nume de bărbat trac, CIL VI 2799 M. Aur. M. f(il.) Fl. Artila Philippopoli. — Probabil rad. i.-e. **ar-* „a încheia, a potrivi", v. ind. *ṛta* „passend, recht" (WP I, p. 70; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 7; Decev, *Charakt.*, p. 87).

Arzos afluent al Hebrului (Marița), Ptol. III 11, 4; 7; o localitate (castellum), Acta Sanct, Mai III, p. 199 (BIAB VIII, p. 155), TP, IA, IH (Hirschfeld, RE II 1498). — I.-e. **arǵ-* „a lumina, alb" (WP I, p. 82; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 82).

aspo- vezi *espo-*

Athrys afluent al Istrului, Hdt. IV 49, *Ieterus* Plin. NH III 149, *Iatrus* Iord. *Get.* 18 (Iantra în Bulgaria de Est, Tomaschek, RE II 2072; Vulić, RE IX 960 Ieterus). — I.-e. **ētro-* „iute, rapid, impetuos" (WP I, p. 118; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 92; Decev, *Charakt.*, p. 91).

Athyras rîu aproape de Byzantion, Str. VII 331, fragm. 56, Ptol. III 11,4, St. B., Proc. *Aed.* IV 8,18, Hdn. *kath. pros.* I 56 ed. Lentz, Theoph., p. 103 Boor, An. Comn. II 7, X 9. Aceeași răd. **ētro-* ca în *Athrys* (greșit: Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 92 **dhᵘer-* „losstürzen"; Jokl RLV XIII 288 **n̥dhu-r-* „ohne Lauf"?).

Aulu- element inițial în nume personale compuse *Aulubeista*, *Aulucentus*, *-poris*, *-tralis*, *-zenis* (zanis, -sanus). — I.-e. **au-l-* „a iubi, a dori" (WP I, p. 19), rad. **au-* „a iubi, a plăcea" (SCL VIII (1957), p. 164).

Auras afluent al Dunării, Hdt. IV 49 (Tomaschek, RE II 2425). — I.-e. **u̯er-*, **au̯er-* „a umezi, ud" (WP I, p. 262; M. Vasmer, ZslPh

I (1924), p. 101; A. Sobolevskii, *ibid.*, IV (1927), p. 412; Tomaschek cf. zd. *aurva*, v. ind. *arva* „vordringend, schnell, reisig").

azen „bărbie", Hsch. ἄζενα· πώγωνα. Φρύγες. — I.-e. *ǵ(h)enu-s* „bărbie", gr. γένυς (WP I, p. 587; Hirt, IF II, p. 415).

Balas,-*balos* în nume compuse: *Areibalos*, *Bazobalis*, *Decebalus*, *Dinibalis*, *Dribalus*(?), *Sarbalos*(?), EDR I, p. 224—225, II, p. 228; *Balas* CIL VIII 25264 a (Tunis = C. Wessel, *Inscr. Graecae christ. veteres occidentis*, Halle, 1936, p. 3, nr. 12), *JHS* VIII (1888), p. 368, nr. 11—12; posibil şi Βαλλιων, Βαλησς Zeus, Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 41, II/2, p. 11; Kretschmer, *Einl.*, p. 242; Arkwright, *JHS* XXXVIII (1918), p. 56; frig. *ballen*, βαλήν „rege". — Rad. i.-e. **bel-* „puternic" (WP II, p. 110—111), nu **bhel-*; puţin probabil ar fi i.-e. **u̯al-* „tare" (WP I, p. 219).

balion „alb", Schol. Theocr. VIII 26 τὸ φάλιον δὲ καὶ βάλιον λέγουσιν ἐπὶ τὸ ἐχόντων τὸ λευκὸν ἐπὶ τῷ μετώπῳ. — I.-e. **bhel-* „a străluci" (WP II, p. 175; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 41).

bambalon Hsch. βάμβαλον ἱμάτιον. καὶ τὸ αἰδοῖον. Φρύγες. — I.-e. **bhel-* „a umfla, a fi plin" (WP II, p. 177 — 180; Solmsen, KZ XXXIV, p. 71—72).

-baris în numele feminin compus Δενθηβαρις (*Epigr. prin.* 21, nr. 22; BIAB XIII (1939), p. 8); masc. *Orsobaris* rege bithyn, Head HN², p. 513, *Orsabaris* App. *Mithr.* 117. — Probabil i.-e. **bher-* „a duce, a purta", ca gr. *-phoros*, *-pharis* în nume proprii (WP II, p. 153—157).

-basta în toponime compuse: *Tasibasta* CIL III 703, *Zerobastene* ADB, p. 55, *Suabasta* şi *Stranbasta* (Proc.)?, *Basteira*. — Rad. i.-e. **u̯es-* „a locui, a sălăşlui", gr. ἄστυ, lat. *Vesta* etc. (WP I, p. 316—317; Tomaschek, SB. Wien 60, 1868, p. 382; RIR XIV (1944), p. 391; SCL VIII (1957), p. 164—165).

Bastas nume personal, IPE IV 247, JÖAI XIII (1910), Bbl. 61, *Bastakilas* OGIS 734, ADB 34, II 42, *Basstakiles* Mihailov, *Inscr. Gr. Bulg.* I (1956), nr. 440 (EDR II, p. 228). — Probabil i.-e. **bhō-s-t-* „stălucit, nobil" (WP II, p. 122; LL IV (1948), p. 198).

-bates în καπνοβαται „preoţi" la moesi, Str. VII 296, 3. — Probabil i.-e. **u̯at-*, lat. *vates* (WP I, p. 216).

Bebryces trib trac în Asia Mică (Tomaschek, *Thr.* I, p. 35, cf. Breuci). — Poate i.-e. **bhe-bhro*, gal. rîu *Bebronna*, *Bebronica*, *Bibracte* etc. (WP II, p. 166—167; WH I, p. 490—491).

bedy „apă" la frigieni şi macedoneni, Clemens Alex. *Strom.* V 46,4 —47,1; în nume de localităţi trace *Bedyndia*, *Bedysiros*. — I.-e. **u̯ed-* „a uda" (WP I, p. 252; Decev, *Glotta* XVI, p. 280—285).

Begorritis lac în Eordea Macedoniei, Liv. XLII 53,5 (RE III, 194—195; poate Ostrovo); eventual nume trac (ori macedonean, illyr?), din i.-e. **bhog-* „apă curgătoare, pîrău" (WP II, p. 187); sau **u̯egᵘ-* „umed, ud", gr. ὑγρός (WP I, p. 248)?

Bendis Artemis (Diana) în Tracia (ori Hecate, Persephone?), Lucian, Hdn., Procl., Schol. Plat. *Republ.* etc., AM LXVI (1941), p. 208–209, IG² I 310, 208; II 1317, 1324 etc.; serbările *Bendideia*, nume de persoană *Bendis*, *Bendidora*, *Bendina*, *Bendiphanes*, localitate *Bendipara* (inscr.; Knaack, RE III 269–271). — După Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 47 rad. **bhendh-* „binden, vereinigen", nu tocmai potrivit semantic pentru un nume de zeitate; admis de Decev, *Charakt.*, p. 69. Mai curînd ar fi de luat în considerare **bhend-* „a cînta, a suna frumos", m. ir. *bind* „melodic", poate v. ind. *bhadrá-* „fericit, bun, favorabil; noroc" etc. (WP II, p. 151), ori chiar **u̯ed-* „a vorbi" cu infix nazal în cuvinte ca v. ind. *vandate* „laudă, glorifică", *vandana-* „laudă, glorificare" lit. *vadìnti* „chema, numi" etc. (WP I, p. 251–252).

Benzeis nume fem., IPE II, 223 (Βενζει, θυγάτηρ Μοκαπόρεως), *Debabenzis* JÖAI XXXI (1939), Bbl. 121–122. — Poate rad. **bhen̑gh-* „gros, des" (WP II, p. 151), coradical cu *Bonzes* alternant.

Berecyntai, *-ndai* trib frigian, Str., Hsch.; *Berecyntion* munte, Diod., Phot.; *Berecas* nume de persoană în Tessalia IG IX/2, 517, 71, 90 (EDR VIII, p. 179). — Rad. **bherek̑-* ori **bherek-* „a străluci" (WP II, p. 169).

Bermion munte în Macedonia, Hdt., Str., Diod., Ptol. etc. (Oberhummer, RE III 295), poate nume traco-frigian, dar posibil şi macedonic. Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 89 din i.-e. **bherm-* ca „das von Stürmen durchtobte Gebirge"; dar noţiunea de „zbîrnîit, vîjîit" e nepotrivită semantic. Mai adecvat este rad. **bher-* „a fi proeminent, a forma o dungă sau un vîrf ascuţit; vîrf", v. isl. *barmr* „margine", oland. *barmte* „grămadă, măgură" etc. (WP II, p. 162–164).

-berna în nume locale *Mecyberna*, (Thuc., Diod., Str., St. B. etc.), probabil *Barna*, *Barnus* (Str.), *A-barnos*(?). — Eventual rad. **bher-* „a tăia", m. ir. *bern*, *berna* „prăpastie, deschizătură" (WP II, p. 159–161).

Bessi trib trac, Polyb., Str., Plut., App., Cass. Dio etc. (Oberhummer, RE III 329–331) şi în multe inscripţii (cf. TLL II 1933–1934). Tomaschek, *Thr.* I 73: rad. **u̯eik̑-*, **u̯oik̑-* „casă, aşezare"; Decev, *Charakt.*, 86, 90: **bhendh-so-*, **bhendh-* (WP II, p. 152), — ambele soluţii nepotrivite fonetic în limba tracă. Mai curînd rad. **u̯esu-* „bun", v. ind. *vásu-* „avut, bun", *Visigotae* etc. (WP I, p. 310), ori chiar **u̯ek̑-* „a vrea, a dori", gr. ἑκών, ἑκοῦσα „voluntar" (WP I, p. 244–245).

Bidia nume fem., IG IX/2,553 Βιδια Βιθυος, SEG I 259 Βιδου (cf. AISC IV, p. 136). — Posibil rad. I.-e. **bheidh-* „a îndupleca", gr. πείθω, lat. *fido* (WP II, p. 139).

Bistones trib trac, Hdt., Eurip., Str., Apollod., St. B., Nonn. etc., *Bistonis*, *Bistonia*, poate coradical cu numele personale *Bist-*: *Bisthon* Inschr. Priene 140, r. 10, Inschr. Magnesia 8, r. 27

(Stein, *Glotta* VI (1915), p. 143), *Bista* fem. Chios GDI 5668, *Bistes* IPE IV 255, *Bisthas* Syll. 585, 24, *Bistharos* IG II 3298, *Bisthaios* IG XII/8,164, *Bisdes* BIAB VIII (1934), p. 137, *Burebista*, *Aulubeistas*, *Dity bistes*. Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 15 : rad. **bhus-* ; Decev, *Charakt*, p. 70,86 **bheid-to-*, ambele nepotrivite fonetic. Mai curînd rad. **u̯eis-* „a crește, a odrăsli", let. *viešnos*, *viestis* „a spori, a prospera", lit. *i-visti* (WP I, p. 242).

Bitus, *Bithys*, *Beithys* (var. *Vitus*), cel mai frecvent nume personal trac (vreo 330 exemple), în compuse : *Bititralis*, *Bitucentus*, *Beithyceilas* și derivate *Bithylos*, *Beithyris* etc. — Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 15 rad. **u̯ei-* „a năzui, a se năpusti" și „a dori, a vrea", „a-i plăcea", v. ind. *vītí-* „gustare, banchet" etc. (WP I, p. 228—231) ; alte soluții ca : **bheidh-* (v. *Bidia*, Tomaschek, *ib.*), gal. *bitu*, sl. *ži-tu* (Kretschmer, Holder), ori **bhu̯it-* la rad. **bheu-*, nu se pot admite din cauza piedicilor fonetice.

-bleptes în *Cersobleptes* rege trac (Demosth., Isocr., Aeschine, Diod., Polyaen. etc.). — Rad. i.-e. **u̯el-* „a vrea", lat. *voluntas*, gr. ἔλπω „a spera" (WP I, p. 295 ; Decev, *Charakt.*, p. 80, 102).

-boci în *Costoboci*.

Bonzes nume personal, Phleg. Trall. fragm. 37, 48 FGH II, p. 1187 (= frag. 29 FHG III, p. 609). — Probabil coradical cu *Benzeis* (**bhenĝh-*).

Bor- în *Boridava*, *Piroboridava* etc., *Bora* mons (Liv.). — Probabil rad. **bher-* „a tăia, a sparge", lat. *forum*, m. ir. *bern*, *berna* „prăpastie" (WP II, p. 159—161) ; v. *-berna*.

Bosceilas nume masc., DThR, p. 143, nr. 812 ; cf. și *Bosis*. — Posibil i.-e. **bhō-s-k-* „strălucit, nobil" (WP II, p. 122 ; LL IV, p. 198 ; SCL VIII, p. 165).

-bostes al doilea element în substantivul compus *tarabostes*. — I.-e. **bhō-s-* „strălucit, luminos" (WP II, p. 122 ; LL IV, p. 198) ; cf. *Bosceilas*.

-bria cu sensul „cetate, localitate" ca al doilea element în toponimele compuse ; *Alaibria*, *Bolbabria*, *Mascio-*, *Melsa-* (*Mesembria*), *Poltymbria* etc. ; τῆς πόλεως βριας καλουμένης θρᾳκιστί (Str., St. B.). — Rad. **u̯er-* „a închide, a acoperi ; a bara, dig, burg" (WP I, p. 280—283 ; greșit I, p. 267 ; Lagarde, Fick, Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 6 ; Schwentner, „Tocharisch", în *Geschichte der indogerm. Spr.*, II, V 2 (1935), p. 44 ; RIR XIV, p. 391 ; Decev, *Charakt.*, p. 80).

brilo „băiaș, bărbier", Hdn. I p. 30 și II 734 Lentz βριλῶν· ὁ βαλανεύς. Probabil de origine traco-frigiană ; cf. numele personal *Brilo* CIL III 6150, 7437, Βρειλος *Sanct. Batkun* 52, nr. 32. — Rad. i.-e. **bhrei-* „a tăia" (WP II, p. 194 ; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 7).

Brinc- în nume personale *Brincainos*, *Brincazeris*, *Brincazeis*, *Brincozis* etc. (EDR I, p. 140, 190). — Probabil i.-e. **bhrenk-* „a aduce", germ. *bringen* (WP II, p. 204 ; greșit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 17 : sl. *brenk* „klirren, klimpern").

briza „secară", Galenus, *de alim. facult.* I 13 (VI, p. 514) ἐν Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φυτὸν ὁμοιότατον τῇ παρ' ἡμῖν ἐν 'Ασίᾳ τίφῃ—τὸ φυτὸν ὅλον καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ καλεῖσθαι βρίζαν. Edict. Dioclet. I 1 (CIL III, p. 2328, 58) βριζης = centenum sive secale. — I.-e. **bhreĝ-* „a sta țeapăn drept în sus", isl., norv. *brok* „țepoșică" etc. (WP II, p. 201; greșit din **rughio-* „secară", Hirt, IF II (1893), p. 147, G. Meyer, BB XX (1894), p. 121, Kretschmer, *Einl.*, p. 231, Jokl, RLV XIII, p. 286 ș.a.; dar cf. Schrader-Nehring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde* I, p. 265; Decev, *Charakt.*, p. 80).

Bryges, *Briges*, Βρυγοι, gr. *Phryges* (v. p. 31). Probabil i.-e. **bhrūg-* „Frucht; geniessen" (WP II, p. 208).

bryton o varietate de „bere", Soph., Archil., Aeschyl., Hellan. citați de Athenaios X 67 (447 b) βρῦτον, Hsch. — I.-e. **bhru-t-* „a fermenta, a fierbe" (WP II, p. 167, WH I, p. 333; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 7).

boudathla „limba boului", Diosc. IV 127 Δακοι βουδαθλα. — I.-e. **bhudh-*, **bheudh-* „a fi treaz", v. sl. *bъdrъ*, „voios" (WP II, p. 147—148; Jokl, RLV XIII, p. 294, cf. gr. εὐφρόσυνον).

-buno-, *-bono-*, element final în nume topice compuse *Casibonon*, *Basibunon* (Proc.). — I.-e. **bheu-* „a crește, a fi; a locui", germ. *bauen* etc. (WP II, p. 140—144; Decev, *Charakt.*, p. 93).

Bulogaises vezi *-gaises*.

Bur-, *-buris* în nume personale *Burcentios* (Proc.), *Burebista*, *Mocabur* etc. — Probabil i.-e. **bu-*, *bhu-* „a umfla", v. ind. *bhūri-* „bogat, mult, tare" etc. (WP II, p. 114—119; Decev, *Charakt.*, p. 99 din **bhr̥-*).

Byzas, *Byzes* nume personale, *Buzas* etc., derivat topon. *Byzantion*. — Probabil rad. i.-e. **bhuĝo-* „țap" (WP II, p. 189; *Studi bizant. e neoellenici*, Roma, V (1936), p. 554—557).

Candaon (Κανδαων, Κανδαιος) „Ares, zeul războiului" la crestonii traci din Mygdonia, Lycophr. 499, 937, 1410; *Candaules* zeu la maeonii din Asia Mică. — I.-e. **qand-* „a lumina" (WP I, p. 352; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 56, după Th. Bergk; greșit: Kretschmer, *Einl.*, p. 388, Jokl, RLV XIII, p. 288 **k̑ᵘn-dhaᵘ-* „Hundswürger").

Carbilesi, *-tae* trib trac, Plin. NH IV 40, vicus *Carbrinus* CIL VI 32543, 23 = 2799 = ILS 2094, *Carberos* Proc. *Aed.* IV 11 (p. 146, 36 Haury); Tomaschek, *Thr.* I, p. 72; Mateescu, EDR I, p. 155. — Probabil i.-e. **(s)qerebh-* „a tăia", lat. *scrobis* „groapă" (WP II, p. 582; în legătură eventual cu o grotă(?) cf. *Scoroba*?).

Carpates munte, Carpații, Ptol. III 5, 6—20. — Rad. **sqer-*, **qer-* „a tăia", alb. *karpë*, *karme* (**karp-m-*) „stîncă" (WP II, p. 573). După unii aici ar aparține și numele de trib *Carpi* și *Corpili*.

Carpi trib traco-dac liber, în nordul Moldovei (RE III 1608, TLL supplem. nom. I 206). Numele a fost pus de unii în legătură cu *Carpates*; mai probabilă ar fi derivarea de la i.-e. **qar-* „a lăuda" (WP I, p. 353, nr. 2); cf. și *Corpili*(?).

-centus, *-centhos* al doilea membru în numele compuse : *Aulucenthos*, *Auza-*, *Biti-*, *Dias-*, *Dini-*, *Disa-*, *Epta-*, *Mar-?*, *Mesti-*, *Muca-*, *Rebu-*, *Sudi-*, *Trali-*, *Zeli-*, *Zipa-centus* (EDR I 203—4) ; Κενθος IG² II—III 1956, 40 (= II/2,963 I, 40, sec. IV—III). — I.-e. **ken-* „nou, proaspăt ieşit, pui" (WP I, p. 397—398 ; Kretschmer, *Einl.* 239, gal. *Cintus*, *Cintugnatus* „primigenitus").

cinouboila „mutătoare" (?), Diosc. IV 182 Δάκοι κινουβοιλα. — Probabil i.-e. **qene-bh-*, rad. **qen-* „a rade, a freca", din care gr. σκνήφη Hsch. „urzică" (WP I, p. 392—397).

Clagissa nume de bărbat, CIL XVI 83 (dipl. milit., a. 138 e.n., „coh. II Mattiacor(um), expedite Clagissae Clagissae f(ilio) Bess(o)"). — I.-e. **qlēg-*, *qlōg-*, *qlang-* „a striga, a suna", ags. *hligan* „to give a reputation for ; attribute to", *hlisa*, *hligsa* „veste, faimă", got. *hlahjan* „lachen, a rîde", ags. *hleahtor* „Gelächter, Jubel, Lust" etc. (WP I, p. 496 ; SCL VIII (1957), p. 165).

Cludrus rîu în Frigia, Plin. NH V 108 flumen Cludra ; Sallustius *Hist.* fragm. 2,84. — I.-e. **kludro-*, rad. **klu-* „a spăla", ahd. *Hlūttra* etc. (WP I, p. 495—496, nr. 2 ; Jokl, RLV X, p. 143).

coadama (sau *coalama?*) „limbariţă", Diosc. IV 100 Δακοι κοαδαμα. — Eventual rad. **qᵘed-*, *qᵘod-* „a înţepa, ţeapă" etc. (WP I, p. 513).

Contadesdos vezi *-desdos*.

Corpili, Κορπιλοι trib în Tracia, Str. VII 331, fragm. 48 şi 58, App. *Rom.* IV 87, St. B., Hdn. I, p. 162 şi 316, Ptol., Plin., Solinus X 7. — Probabil variantă a temei **karp-* din *Carpates* ori din *Carpi* ; Tomaschek, *Thr.* I, p. 70 : rad. **qerp-* „wenden, drehen, sich umdrehen", nepotrivit semantic.

-corta în toponimice compuse : *Stenecorta*, *Zetnucortu* (Proc.), posibil şi în *Curtuxura*. — I.-e. **qert-* „a suci, a răsuci", gr. κάρταλ(λ)ος „coş", lat. *cratis* „împletitură, gard împletit de crengi şi nuiele", got. *haúrds* „uşă", v. prus. *corto* „îngrăditură, ogradă" (WP I, p. 421—422).

Cos- într-o serie de nume personale derivate şi compuse : *Cosingis* regină a bitinilor Plin. NH VIII 144, *Cosingas* căpetenie în Tracia Polyaen. VII 22, *Cosenis* la Histria *Mélanges Marouzeau* (Paris, 1948), 323 (Valerio Cosenis), *Asticoses* din Philippi Phleg. Trall. fragm. 37,47 (FGH II, p. 1187 = FHG III 609), eventual şi Κοσων pe monedele din Dacia (sec. I î.e.n.) şi alte nume în *Cos-* (*Cosis* GDI 1816 etc.), *Daicoses*, *Izv. muz.* p. 164—165, nr. 211, EDR I, p. 140. — Pare a fi acelaşi rad. i.-e. **qᵘek-* ca în

Costoboci trib traco-dac liber în nordul Moldovei şi Galiţia (Premerstein, RE XI 1921, 1504—1507 ; TLL nom. propr. III 670), Pausanias X 34,5 τὸ Κοστοβώκων ληστικόν, Ptol. III 5, 9 ; 8,3 Κοιστοβωκοι Cass. Dio LXXII 12,1, Hist. Augusta *Marcus Aur.* 22,1 Costoboci, Amm. Marc. XXII 8,42 Costobocae, Suid. s.v. Lestai, CIL VIII 14667 Costoboci, CIL VI 1801 = ILS 854 Piepori regis Coisstobocensis, CIL III 14214,12 = ILS 8501 interfectus a Castabocis, CIL VI 31856 = ILS 1327 adversus Cas-

tabocas. — Nume compus *Costo-bōci*, elementul inițial din rad. i.-e. **q^uek*-, *q^uok*- „a apărea ; a vedea, a arăta", v. ind. *kāçate* „apare, (stră)lucește, luminează", av. *čaš(te- -aite)* „a învăța" etc. (WP I, p. 510—511), *Cos-t-o-* partic. perf. pasiv. Al doilea element este i.-e. **bhā-,bhō-* „lumină, noblețe", cu sufixul *-k-* alături de **bhō-s-* (WP II, p. 122—3).

Cozeilas nume de bărbat, BCH XXXV (1911), p. 116, același radical în *Cozei-centhus* ibid., *Cozibithys*, *Cozistes* Graff. Memn. 373, 412, *Cozinthes* Berliner Urkunden III 757, *Cozaros* JÖAI XV (1912), p. 55 (EDR I, p. 179—180). — Rad. **koĝo-* „capră", v. sl. *koza* „capră", *kozьlъ* „țap" (WP I, p. 336—337 ; SCL VIII, p. 166).

Crisia rîu în vestul Daciei (Crișul Alb, Negru și Repede, reunite, sau probabil numai Crișul Negru), Iord. *Get.* 113 *Grisia*. — Probabil i.-e. **qers-* în cuvinte pentru culori (WP I, p. 428—429, nr. 1 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 100).

Dab- în nume personale : *Dabeis* DThR, p. 82, nr. 384, fig. 212, *Caridaba* BIAB XIV, p. 33, 122, *Rymedabas* Preisigke, *Namenbuch* 355. — Probabil rad. **dhabh-* „a aranja, a potrivi," ca în

Dabreias nume personal probabil trac în Eordea Macedoniei, *Athena* XXV (1913), p. 431, nr. 2 Δαβρειας 'Ονομαστου, Πραξινόη Δαβρειου, Δαβρεας; Δαβρελας Πισίδης Baillet *Syringes* p. 155, nr. 740, 263, nr. 1173 ; probabil și Deus *Dobrates* la Intercisa, Pannonia, ILS 9276 = *Intercisa* I (Budapesta, 1954) p. 331, nr. 399. — I.-e. **dhabh-* „a aranja, a potrivi", arm. *darbin* „fierar", lat. *faber*, v. sl. *dobrъ* „bun, frumos" etc. (WP I, p. 824—825, nr. 2) ; mai puțin probabil este rad. **dheb-* „gros, tare, masiv" (WP I, p. 850).

Daci ramura nord-vestică, de la stînga Dunării inferioare, a triburilor trace, numiți și *Getae* (supra, p. 22—23). — Posibil din i.-e. **dhē-k-*, lat. *facio*, rad. **dhē-* „a pune, a așeza" (WP I, p. 826—829, nr. 2 ; Tomaschek, *Thr.* I 101, II/2, 29 ; cf. *-dava*).

Dadas, *Dados*, nume personal frecvent și la traci (exemple : EDR I, p. 231), în lumea greco-asianică și în imperiul roman. Întrucît este de origine i.-e., pare a deriva din baza **dhē-dh(ē)* -ipocoristic pentru membrii mai în vîrstă ai familiei (WP I, p. 826, nr. 1).

Dal- în nume personale (EDR I, p. 138) : *Daleis* Catal. Mus. ottom., III nr. 902, *Daleinos* SEG III 753, Aur. *Dalenis* CIL III 13743, *Daleporis* DThR, p. 30, nr. 80 etc., *Daletralis* ADB 34 III 30 etc., *Dalezalis* ADB 34 II 54, *Dalazelmis* IPE II, 136 etc., *Dalus* CIL VI 14990, *Dalutius* 32542. — I.-e. **dhel*— „a lumina, clar", ags. *deall* „leuchtend, stolz, prunkelnd", v. nord. *Heimdallr* un zeu etc., gr. θάλος, Θαλῆς nume etc. (WP I, p. 865, nr. 2 ; sau **dhal-* Decev, *Charakt.*, p. 69).

daos „lup" în graiul frigian, Hsch. δαος—καί ὑπὸ Φρυγῶν λύκος. — Posibil i.-e. **dhau-* „a sugruma, a comprima" (WP I, p. 823 ; Fick, *Spracheinheit* p. 412—413)?

Dar- în nume personale : *Dares* preot al lui Hephaistos Iliada V 9, un frigian Aelian *Var. hist.* XI 2, *Daricios* trac Libanios *Epist.* 281, *Darubyris* fem. BCH XXII (1898), p. 525. — Rad. **dher-* „a ține, a ține strîns, a sprijini" (WP I, p. 856—860, nr. 2; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 30; Kretschmer, *Einl.*, p. 184).

Darnithithi vezi *Derna*.

Darzala vezi *Derz—*.

Datos localitate (numele vechi al Neapolei în fața insulei Thasos), Hdt. IX 75, Str., St. B., Suid. etc.; der. *Datyleptoi* St. B. (Hecat.) popor în Tracia. — Probabil rad. **dhē-* „a pune, a așeza" (WP I, p. 826—829, nr. 2; Jokl, RLV XIII, p. 290 **dhə-t-*; vezi și *Daci, dava*).

— dava element final în toponime compuse, ca *Acidava, Argedava, Clepidava, Petrodava*, var. *-deva* (*Pulpudeva*, Iord. *Get.*; azi Plovdiv) etc., vreo 20 exemple în Dacia; însemna „așezare, sat", i.-e. **dhē-* „a așeza, a pune", **dhē-u̯-ā* (WP I, p. 826; Tomaschek *Thr.* II/2, p. 9; Jokl, RLV XIII, p. 287).

Decebalus nume personal daco-getic, cea mai veche și importantă atestare este regele erou și martir (a. 106) al luptei pentru libertate a dacilor; alte exemple : AISC IV, p. 219—220, EDR I., p. 224, *Epigraphica* Milano, XIII (1951), p. 138. Coradical este *Deceneu* (Decaineos), Str., Iord. — Probabil i.-e. **deḱ-* „a lua, a întîmpina, a onora", lat. *doceo*, gr. δέκομαι (WP I, p. 782—785), cu păstrarea nealterată în *s* a palatelei *ḱ*, contrar spiritului limbii satem traco-dace (cf. *Acmonia*).

Degis nume personal dac, Martial V 3, 1, *Diegis* Cass. Dio LXVII 7,2 rege dac; *Diegyris* BCH XXIX (1905), p. 167; coradical este *Degistion* Pârvan, *Histria* IV 66 (nu „Megistion" cum greșit citește SEG I 330). — Probabil rad. **dhegᵘh-* „a arde", germ. *dag, tag, Dagistheus* (WP I, p. 849).

Delas nume personal frigian, Plin. NH VI 197 aes conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythen monstrasse, Theophrastus Delan Phrygen putant; Delas Idaios, Clemens Alex. *Strom.* I 16 p. 132. — Probabil i.-e. **del-* „a despica, a tăia, a ciopli cu meșteșug" (WP I, p. 809—812, nr. 3).

Derna, *Dierna* Ptol. III 8,4 TP *Tierna*, Proc. *Aed.* IV 6,5 Ζερνης, Ulpian *Digest.* L 15, 1, 8 Zernensium colonia a divo Traiano deducta, *Not. dign. orient.* 42,37 Zernis, 42, 29 Transdiernis, CIL III 1568 statio Tsiernensis (SCIV IV (1953), p. 788), 8277, 2 Dierna, 14468 munic. Dier., 12677 Di., AA 1913, 371 Dierna, *Múzeumi és könyvtári értesítö* II (1908), p. 18 Dierna (TLL onom. III 149; C. Patsch, RE V 476; SCIV IV, p. 786 — 793). — Rad. i.-e. **der-* „a despica, a crăpa" (WP I, p. 797—803, nr. 3; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 71 nterpretează toponimul dacic ca „Durchbruch, Felsspalt"). Acieeași bază etimologică *der-n-* foarte probabil în *Darnithithi* (genitiv ?) localitate în Dacia (?), dipl. militară a. 106, CIL XVI 160 și în *Repodernes* (Proc.) din Tracia.

Derz- în nume personale şi divine: zeul *Derzes* DThR, p. 122–123, nr. 666, fig. 338, *Derzela* ADB 114 (= IGR I 1439), AEp. 1928, 147, *Darzala* în *Izv. Muz.* 178–179, nr. 228, fig. 148, *Derzo* Bucureştii II (1935), p. 173–175 (= Analele Dobrogei XVIII (1937), p. 217); oameni: *Derz* Pârvan *Histria* VII 75 (= AEp. 1924, 146), *Derzenus* în *Histria* IV 85, *Derzizenus* CIL XVI 83 şi ADB, p. 176, *Derzitralus* Izv. arch. druj. Varna X (1956), p. 133, *Derzeilas* IG XII/8, 529, 8.—I.-e. **dher(e)ĝh-* (rad. **dher-* „a ţine, a sprijini"), v. ind. *drahyát* „capabil, destoinic", av. *dərezra-* „tare", v. prus. *dirstlan* „puternic, impunător, măreţ" (WP I, p. 859; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 57). Alternant de la aceeaşi bază este *Dorz*—.

—destos, *desdos* (—*dezos*?) în Κονταδεστος, —δεσδος afluent al rîului Agrianes (azi Ergine) în Tracia Hdt. IV 90. — I.-e. **d(h)eĝ(h)-* „a cufunda, a muia, a bea", v. irl. *deug*—, irl. *deoch* „băutură", lit. *dažas* „sos, culoare", *dažyti* „a muia, a colora" (WP I, p. 786; SCL VIII (1957), p. 166; greşit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 100). Numele rîului trac ar putea sta în legătură cu culoarea apei sale. Aici aparţine şi numele illyr de rîu *Dizeros* la Pola, Lycophr. *Alex.* V 1026, St. B. (Patsch, RE V, 1248, greşit explicat etimologic pînă acum de unii erudiţi).

Deultum oraş în Tracia (Burgas, Bulgaria, pe ţărmul Mării Negre), Ptol. III 11,7 Δεουελτος, Suid., Zonar. XVI 2 Δεβελτος, Mansi *Conciliorum collectio* VI 749, 981, VII 920 Δηβ-, Δευ-, Διβελτου Euseb. *Hist. eccles.* V 19, 3, Plin. NH IV 45 Develton, Amm. Marc. XXXI 8,9 Dibaltum şi alte forme din autori în TLL onom. III 116 (inscr., monede), CIL VI 31692 Deultum, BIAB IV (1926–1927), p. 107–108, nr. 31 (= AEp. 1927, 49); Oberhummer, RE V 260. — I.-e. **dheᵘel-* (rad. **dheu-*) „a tulbura, apă tulbure, mocirlă" etc. (WP I, p. 835–843; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 71: *deulto-* „verschlammt, schlammig", derivînd de la o mocirlă, loc mocirlos).

— deva vezi *dava*.

Dia- în nume personale ca *Diagiza* (vezi *-giza*), *Diascenthus* Sborn. minist. blg. XVI–XVII 1900, 114–115, nr. 21, ADB 34 III 48, CIL VI 3452, *Diascula*(?) CIL IX 4565, *Diascuporis*(?) CIL I 2695, *Diazelmis*, *Diazenis*, — pare să fie diferit etimologic de elementul *Dio-* şi să derive din i.-e. **dheiā-* „a vedea" (WP I, p. 831).

dielleina(?) „măsălariţă", Diosc. IV 68 Δακοι διελλεινα Ps. Apul. 4 Daci dielinam. — Probabil i.-e. **dhel-* (*dhal-*) „a înverzi, a creşte" (WP I, p. 825). Aceeaşi rădăcină eventual în partea finală a numelor dace de plante *-dila*: *coicodila* Diosc. IV 72 (sau *coicolida*?), *dordila* (*doctila* Ps. Apul. 26, *doctila*, *chodela* r, *dochela* Diosc. III 165), *duodela* Diosc. III 138 (*diodela* Ps. Apul. 89), *priadila* Diosc. IV 183 „curpen, viţă albă", *propodila* (*procedila* Ps. Apul. 2 „cinci degete"), *teudila* Diosc. III 35,1 „ismă" (*tanidila* Ps. Apul. 91).

diesema „coada vacii, lumînare”, Diosc., IV 103 Δακοι διεσεμα. — I.-e. *dek- „a rupe, a sfîșia”, ahd. *zagal* „coadă, spine, lujer”, v. nord. *tāg, tāgar* „fir, fibră”, mhd. *zāch, zāhe* „fitil” (WP I, p. 785).
— dila vezi *dielleina*.
Dingion localitate în Tracia la rîul Hebru, Proc. *Aed.* IV 11 (p. 146 Haury) — I.-e. *dhengh- „a acoperi” (WP I, p. 854; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 72; Decev, *Charakt.* p. 72; greșit Jokl, RLV XIII, p. 292 din rad. *dheiĝh-, pentru care vezi *-dizos*).
Dio- în nume proprii etnice *Diobessi* (Plin.) și *Dioi*, personale *Deospor*, *Dioscuthes*, *Diuzenus* (= gr. *Diogenes*) CIL XVI 1. — I.-e. *di^{u}o- „ceresc, divin” (WP I, p. 772; Tomaschek, *Thr.* I, p. 71; Jokl, RLV XIII, p. 285; Decev, *Charakt.*, p. 91). Cf. și *Dia-*.
Diurpaneus nume personal, rege dac Oros. VII 10,4, Iord. *Get.* 76; CIL VI 16903 DIVPPANEVS qui Euprepes (EDR I, p. 226; AISC IV, p. 220), *Godișnik* Pl. 1937—1939, p. 110 Δορπανας, IPE[2] I 106 Δυρπαναις. — I.-e. *derep- „a vedea”, v. ind. *darpaṇa-* „oglindă” (WP I, p. 803; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 32).
— dizos „dig, cetate, fortificație” ca al doilea element în nume compuse de localități din Tracia *Burtudizos*, *Cistidizos*, *Tarpodizos*, *Dradiza*(?). — I.-e. *dheiĝh- „a frămînta lutul, a construi un zid (dig) din lut” (WP I, p. 833—834; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 72).
Dobrates vezi *Dabreias*.
Doias nume personal frigian St. B. Δοίαντος πεδίον, Apoll. Rhod. II 373, Nonn. XIII 516. — I.-e. *de^{i}a- „a lumina, clar” (vezi *Dio-*) sau *dhe^{i}a- (v. *Dia-*); greșit Jokl, RLV X, p. 144 din *d^{u}oint—.
Doidalses nume personal traco-bithynic, var. *Dyd-*, *Did-*; Memnon fragm. XX 1 (FHG III, p. 536), Str. XII 563, Plin. NH XXXVI 35, Arr. *Bithyn.* 20, AM XV (1889), p. 250, CIG 3779; CIL III 7423 (Didalsus). — I.-e. *doi-do-, rad. *dei- „a fi luminos, a străluci, a apărea”, v. nord. *teitr* „senin, limpede, vesel”, ahd. *zeiz* „gingaș, delicat” etc. (WP I, p. 772; SCL VIII (1957), p. 166; greșit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 35 *dheu-, *dhu-; Zimmermann, BB XXV (1899), p. 3; *deid-, *doid-, *did- în numele trace *Deidas*, *Deidos*, lat. *Didius*).
Dolonci trib trac, Hdt. VI 34,40, Lycophr. *Alex.* 331, Arr. *Bithyn.* 13, St. B., Hdn., Const. Porph., Plin. NH IV 41, Solin. 10,7. — I.-e. *(d)longho-s „lung, înalt” (WP I, p. 812—813; WH I, p. 820 —821; Tomaschek, *Thr.* I, p. 67).
Dorp- vezi *Diurpaneus*.
Dorz- în nume personale *Dorzenthes* 10 exemple (EDR I, p. 179—180, Amer. journal archaeol. XXXVI (1932), p. 453, Sanct. Batkun, p. 60, nr. 3), Dorzas AEp. 1907, 17, *Durze* CIL VI 228 I 10, eventual și *Dorsas* DThR, p. 121—122, 659, *Dorses* (EDR I, p. 187). — I.-e. *dhor-ĝh- formă alternantă a rad. *dher- (v. *Derz-*); SCL VIII, p. 167.

Drabescos localitate în Edonia, Thucyd. I 100, 3, IV 102, 2, Diod. XII 68,2 Pausanias I 29, 4, Str. VII 331, fragm. 33. App. *Rom.* IV 105, St. B., TP 8, 3 Daravescos; forma *Drabos* Str. VII 331, fr. 52. — Probabil i.-e. **dh(e)rābh-*, m. ir. *drab* „drojdie", oland. *drabbe* „nămol" (WP I, p. 854—856; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 73 **derbh-* sive **dhrebh-*).

Drecon rîu în vestul Daciei, Priscus fr. 8 (HGM I, p. 300) Δρηκων, fr. 14 Δρεγκων, Iord. *Rom.* 178 Dricca, Rav. 204, 13. — Posibil rad. i.-e. **dher-* „tulbure, a tulbura" (WP I, p. 854—856; vezi *Drabescos*).

Drepalas nume de persoană, *Berl. philol. Wochenschrift* 1891, p. 770. — I.-e. **derep-* „a vedea" (v. *Diurpaneus*).

Dringistas nume personal, ADB 34. — Probabil i.-e. **dheregh-* „a ţine, a ţine strîns, tare" (WP I, p. 858—859).

Drongilon fortăreaţă în Tracia, Demosth. VIII 44, X 15, St. B., Hsch., Suid. — Probabil i.-e. **dh(e)ro(n)gh-* „tare, puternic" (WPI, p. 858—859; cf. *Dringistas*; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 73).

Dydalses vezi *Doid—*.

dyn „urzică", Diosc. IV 93 Δακοι δυν. — I.-e. **dau-*, *dū-* „a arde, a chinui" (WP I, p. 767—769; Leo, Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 31; Kretschmer, *Einl.*, p. 221; Decev, *Pflanzen*, p. 17—18).

Dypta localitate în Tracia, *Epigr. prin.* 33—35 per fines civitatis Serd[ic]-ensium regione Dyptens(ium). — I.-e. **dheup-* „adînc şi gol", ahd. *tobal* „vale îngustă", v. sl. *dupina* „grotă", etc. (WP I, p. 847—848).

Dyrpan- vezi *Diurpan-*.

Edessa oraş în Macedonia (azi Vodena), considerat ca derivînd din i.-e. **ued-* „apă" (EDR VIII, p. 125, 137), pare să aibă mai curînd rad. i.-e. **edh-* din numele de trib *Edoni*; cf. *Edetzio* localitate în Dardania (Proc. *Aed.* IV 4, p. 120, 32 Haury).

Edoni, Ηδωνοι trib sud-tracic, Hdt. V 11,124, VII 110, 114, IX 75, Thucyd., Soph., Eurip., Diod., Str., Arr., Plut., Ptol., Paus. etc. — I.-e. **edh-* „par de gard, gard", v. sax. *edor*, *eder* „gard, incintă", ags. *eodor* „gard, îngrăditură, acoperiş" etc. (WP I, p. 121; Tomaschek, *Thr.* I, p. 39, Decev, *Charakt.*, p. 91). Cf. *Edessa*, *Odrysi.*

Epta- în nume personale compuse (EDR I, p. 227): *Eptacent(h)us* (18 exemple EDR I, p. 147, la care se adaugă alte 8: Dacia III—IV, p. 502—503 = AEp. 1934, 105 Eftacentus, AEp. 1928, 165 Eptaecenti, BIAB VI, p. 121—122, DThR, p. 166, nr. 975, JÖAI XXVIII (1933), Bbl. 114 = AEp. 1933, 125, *Ann. brit. school Athens* XII (1905—1906), p. 175 = *Ephemeris epigr.* IX (1913), p. 969, *Spomenik*, Belgrad LXXVII (1934), p. 71, *Ber. röm.—germ. Komm.* 1927, 97, nr. 293 Eptac...), var. *Aptecenth(os)* *Izv. arheol. druj.*, Varna X (1956), p. 131; *Eptatralis*, *Eptetras*, *Epteporis* (*Heptaporis*, *Eptepyris*), *Eptala*, *Eptenis*, *Eptesycos*, *Eptezenus* (EDR I, p. 93, 124, 227). — I.- e. **ep-t-*,

rad. *op- „a lucra”, lat. *opus*, *optimus* etc. (WP I, p. 175—176; Decev, *Charakt.*, p. 87). Cf. *Aptasa*, Del-*optes*.

— espo-, -*esb*- „cal” în numele zeului Ουετεσπιος BIAB VIII, p. 459—460 = DThR, p. 135, Ουτασπιος DThR., p. 29, nr. 78, Βετεσπιος DThR, p. 135, nr. 755; nume personale: *Esbenus* CIL III 8040, XIII 7585, *Ezbenos* Dimitsas *Macedonia*, p. 669, ADB 190 = BIAB XVII, p. 107, REG LXI (1948), p. 172 = *Spisan. blg. Akad.* LXX (1945), p. 202, *Ezbenis*, *Epigr. prin.* 20, *Hezbenus* CIL XV 12, probabil și *Aut-esbis*(?) Thracum regulus Liv. XLII 67,4; Μητρὶ Αδιασσπουλου *Denkschriften Akad. Wien* LIII (1908), II, p. 82, *Cacasbos* zeu în Asia Mică (inscr., Kretschmer, *Glotta* XXVII (1939), p. 256—257). — I.-e. *$ek^{u}o$- „cal”, v. ind. *açva*-, av., v. pers. *aspa*-, gr. ἵππος, lat. *equus* (WP I, p. 113; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 9; Kazarov, BSAB III (1912—1913), p. 126; Jokl, RLV XIII, p. 293; Decev, *Charakt.*, p. 81—82).

ezis „arici” în graiul frigian, St. B. *Azanoi*, — καὶ ἔζιν ὅ ἐστιν ἐχῖνος. — I.-e. *eĝhi- „arici” (WP I, p. 115).

Gabranus rîu la Istria în Dobrogea de nord, Pârvan, *Histria* IV, p. 28 (SEG I 329). — Probabil i.-e. *g^{u}ebh- „a cufunda” (WP I, p. 674, nr. 1); cf. *Gambreion*.

Gaidre(a)s nume masculin, *Epigr. prin.* 13 Δαντω Γαιδρεους. — I.-e. *g^{u}hai-d- „luminos, strălucitor”, gr. φαιδρός „strălucit, radios, voios”, lit. *gaidrus* (WP I, p. 665; SCL VIII, p. 167).

— gaises al doilea element în numele compus *Bulogaises* mare preot la bessi, Cass. Dio LIV 34,5; probabil același cu numele parthic *Vologaesus* (Mateescu, EDR I, p. 104). — I.-e. *g^{u}hai-s- „luminos, strălucit(or)”, rad. identic cu cel din *Gaidres* (WP I p. 665; greșit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 11; Decev, *Charakt.*, p. 97); eventual i.-e. *ghaisos (WP I, p. 528).

Gallos rîu în Bithynia, Str. XII 543, Amm. Marc. XXVI 8,3, St. B. — I.-e. *g^{u}el- „a picura, a izvorî” (WP I, p. 690—691; cf. *Gelbes*).

Gambreion localitate la Pergam, Xen. *Hell.* III 1, 6, St. B. etc. — Probabil i.-e. *g^{u}ebh- „a cufunda”, v. ind. *gambhirá*- „adînc”, *gambha*- „adîncime, prăpastie” (WP I, p. 674); cf. *Gabranus*.

Gelbes rîu în Bithynia, Plin. NH V 143. — I.-e. *g^{u}el- „a se scurge, a izvorî” (WP I, p. 690—691); v. *Gallos* (?) și *Gilpil* rîu în vestul Daciei (Crișana; Iord. *Get.* 113).

genton „carne”, Hdn. γέντον· τὸ κρέας, Θρᾷκες, Suid., Hsch. — I.-e. *g^{u}hen- „a lovi, a tăia(?)” (WP I, p. 679; Fick, Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 8).

— gentus al doilea element în nume compuse de persoană *Bitugentus* AErt. XXXIX (1920—1922), p. 9—10, *Celegenthos* Guarducci *Inscr. Cretic.* II 1939, p. 30, nr. 15, *Ditugentus* CIL III 835 (AISC V, p. 288), și *Studii cercet. științ.* Iași II (1951), p. 501. — I.-e. *g^{u}hent- rad. *g^{u}hen- „a se umfla, a crește; abundență, belșug” (WP I, p. 679, nr. 1; AISC V, p. 288; Decev, *Charakt.*, p. 75); cf. illyr. *Gentius*, gr. —*phontes*.

Gerbes, Γερβης, fabricant de amfore la Panticapaion (Kerč), E. Pridik, *Die Astynomennamen auf Amphoren- und Ziegelstempeln aus Südrussland* (SB. Akad. Berlin, XXV (1928), p. 346—348, nr. 36, 48, 66, p. 355, nr. 163, p. 266, 88. Probabil nume traco-getic, din i.-e. *g^{u}*er*(*a*) „a lăuda, a preamări", lat. *gratus*, *gratia*, lit. *gerbti* „a cinsti", *garbe* „cinste" (WPI, p. 686).

— ger(r)i al doilea element în numele de triburi trace *Bettegerri*, *Celegeri*, *Digerri*, *Drugerri*, *Pyrogeri*, localităţi *Cuntiegerum*, *Tugugerum* etc. (EDR I, p. 156). — Rad. , i.-e. **ger-* „a cuprinde, a aduna", gr. ἀγείρω, ἀγορά, v. ind. *grāma-* „ceată, sat", etc. (WP I, p. 590—591; Tomaschek, *Thr.* I, p. 87).

Germ- „cald" în toponime: *Germas*, *Germane*, *Germatza* (Proc. *Aed.*), *Stelugermme* (sau *-germane*), *Germetitha* în Tracia, *Germisara* (Geoagiu) în Dacia, *Germe* în Frigia (EDR I, p. 156). — Rad. i.-e. *g^{u}*her-* „cald, fierbinte" (WP I, p. 687; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 88; Kretschmer, *Einl.*, p. 203).

Gerula nume personal, BSAB II, p. 179 (= AA 1912, p. 572); coradical probabil Γερυλλιων, *Gerulo* Godişnik Pl. 1950, p. 86(?). — Eventual i.-e. **ger-* „a fi treaz, a deştepta" (WP I, p. 598—599) ori *g^{u}*er-* „a lăuda, onora" (WP I, p. 686), ca în *Gerbes*(?).

Getae numele naţional al tracilor de nord (Dobrogea, Muntenia, Ardeal), echivalent mai ales la autorii greci cu daci (supra, p. 22—23). — Probabil i.-e. *g^{u}*et-* „a grăi, a vorbi", arm. *kočem* „a chema, a numi", *koč* „chemare, invitaţie", ahd. *chetten* „begrüssen" etc. (WP I, p. 672, nr. 3; greşit Tomaschek, *Thr.* I, p. 92, II/2, p. 51: **guem-* „a merge"; Decev, *Charakt.*, p. 69, 100 **ghed-*, **ghend-* „fassen"; Kretschmer, *Glotta* XXV (1936), p. 42 scitic, cf. *Massagetai*, *Tyragetai*).

Geudos rîu aurifer în Bithynia, Plin. NH IV 148, Nonn. XLIII 417; pe monede, Ruge, RE VII, 1352. — I.-e. **gheu-d-* „a vărsa, a curge", lat. *fundo* etc. (WP I, p. 562—564; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 100; Jokl, RLV XIII, p. 292; WH I, p. 563).

Gilpil vezi *Gelbes*.

— giza al doilea element în numele de sclav *Diagiza* (CIL XV 2445 Diagiza M. Fulvi s(ervus); EDR I, p. 104, 217). — Probabil i.-e. **gheiĝh-* „a dori" (WP I, p. 552).

Gordion şi *Manegordum* localităţi în Frigia. — I.-e. **gherdh-* „a împleti, a îngrădi, împrejmui" (WP I, p. 608—609; Kretschmer, *Einl.*, p. 231; coradical este rom. *gard*, alb. *gardh* etc.).

guoleta „mărgeluşă", Diosc. III 141 (γουολητα, γονολητα). — I.-e. *g^{u}*el-*, *g^{u}*ol-* „ghindă", lat. *glans*, *-dis* (WP I, p. 692; Jokl, RLV XIII, p. 293); forma „guoleta" pare a fi coruptă din **golet-* sau **gol-* (?). La acest radical aparţine rom. autohton *goron*, *gorun* „stejar, ghindar".

Iambadules divinitate tracă, IG XIV 981 (= IGR I 58, Roma) θεῷ Ζβερθουρδῳ καὶ Ιαμβαδουλῃ ἐπιφανεστάτοις (Mateescu, EDR I, p. 139, *Dizionario epigr.* De Ruggiero, IV 2—3). — Posibil

din i.-e. **embh-* „umezeală, apă, abur, nor, negură" (WP I, p. 131; greşit Decev, *Charakt.*, p. 86, 90 **emp-*, **ep-* din numele personal *Epta-*).

Istros numele trac al Dunării. — I.-e. **eis-* „a se mişca, a curge" (WP I, p. 106—107, 1; Kretschmer, *Glotta* XI (1921), p. 280), din baza **is(t)ro-s* coradical cu *Oiscos*.

Langaros vezi Longaros.

Lizas rîu „în Asia", Hecat. (FGH I, p. 45), nume probabil traco-frigian, eventual rad. i.-e. **sleĭǵ-* „lunecos, a luneca", mhd. *slich* „nămol" (WP II, p. 390—391).

Longaros rege al dardanilor, Liv. XXXI 28,1, *Langaros* rege al agrianilor traci, Arr. *Anab.* I, 5; AEM XIX (1896), p. 51 Λαγγαρις. — I.-e. **leg^{u}h-* „uşor, sprinten", gr. ἐλαφρός, v. sax. *lungor*, ahd. *lungar* „rapid" etc. (WP II, p. 426—427).

Lydoi trib în Lydia (vestul Asiei Mici), cu nume foarte probabil trac, de factură i.-e., rad. **leudh-* „a creşte", lat. *Liber*, got. *liudan*, ags. *lēodan* „a creşte", *Leute*, sl. *ljude* „oameni" (WP II, p. 416—417; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 96).

Lyginon rîu în teritoriul triballilor, Arr. *Anab.* I 2, 1 ἐπὶ Λυγινον ποταμόν. — I.-e. **leug-* „negricios", lit. *liugas* „nămol, băltoacă" (WP II, p. 414, nr. 3).

Magutis zeu în Moesia, BIAB IV (1926—1927), p. 98 (= AEp. 1927, 46, la Oescus-Gigen) Deo Maguti pro salute fratrorum Iul. Herculan(us) aram ex voto posuit. — I.-e. **māgh-* „a putea, a avea putere, a ajuta", gr. μῆχος, μᾶχος „mijloc de ajutor(are)", got. *mag*, v. isl. *magn*, *megin* „putere", sl. *moga* „a putea" (WP II, p. 227).

Malva oraş în Dacia Malvensis (Oltenia? Banatul?), CIL XVI 144 colonia Maluese ex Dacia, VI 32563 d(omo) Malue, III 13704 prov. Daciae Maluensis, VI 1449 (= ILS 1107); cf. Mateescu, EDR I, p. 122; *Capomalba* în Dardania, Proc. *Aed.* IV 4 (p.281, 42, Haury). — I.-e. **mela-* „a ieşi, a apărea", alb. *mal'*, rom. *mal* „deal, munte" (WP II, p. 294—295; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 66).

mandaces „legătură, mănunchi", Eustath. *Hom.* p. 828 μανδάκης δεσμὸς χόρτου, παρὰ τοῖς κατὰ Θρᾴκην. — I.-e. **mand-* „legătură de nuiele" (WP II, p. 234; Decev, *Charakt.*, p. 83).

mania „frumoasa", Athen. XIII 41 (578b) şi nume propriu frigian *Mania* Xen. *Hell.*, III 1, 10, *Manes* etc. — I.-e. **mā-n-* „bun", lat. *manus* „bun", *mane* etc. (WP II, p. 220; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 23; Kretschmer, *Einl.*, p. 198). La aceeaşi bază: Heros *Manimazos* (v. *mazo-*), *Manius* Dansala CIL XIII 7050.

Marco- în nume personale *Zimarcus* CIL V 1614, Ζημαρχος CIG 8984, Proc. *Anecd.* 6,2, Malal. *Chron.* p. 490 ed. Bonn, FHG V, p. 39 (= Exc. de insid.), Theophan. p. 146 Boor, Menand. Prot., etc., Ζιαμαρκη AEM X (1886), p. 133 (= Dumont-Homolle p. 363, nr. 62, 24). — I.-e. **marko-* „cal", celtic şi german (WP II, p. 235; WH II, p. 79; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 22 şi 40).

Posibil şi în toponimia traco-getică: *Marcipetra*, *Marcerota*(?), *Drasimarca* (Proc. *Aed.*), *Marcodava* Ptol. III 8,4, în care însă ar putea fi rad. **merq-*, let. *merka* „umezeală", ucr. *morokva* „noroi, mlaştină" (WP II, p. 281–282), sau chiar lat. *Marcus*?

Marisia, *Maris* rîul Mureş, Hdt. IV 49, Str., Iord. etc. — I.-e. **mari-* „mare, lac, baltă, mocirlă" (WP II, p. 234; Tomaschek, Thr. II/2, p. 95; Kretschmer, *Glotta* XXX (1943), p. 132).

-maros, în nume personale compuse: *Carsimaros*, Preisigke *Sammelbuch* I 155 (ori e nume celtic? L. Robert, REG LXVI (1953), p. 196), *Berimaros* BIAB XI (1937) p. 121, eventual *Marcentius* Proc. IV 27, 5, 31, VI 5,1. — I.-e. **mēro-*, **mōro-* „mare, arătos" (WP II, p. 238; Decev, *Charakt.*, p. 77, cf. rom. *mare* „înalt, gross, grand").

-mazos în epitetul lui Heros *Manimazos*, AEM XV, p. 107 (= AA 1918, p. 50), AEM VI, p. 19. — I.-e. **meĝh-* „mare, înalt" (WP II, p. 257; Tomaschek, Thr. II/1 p. 58). Eventual aceeaşi rădăcină şi în *Mazusia* înălţime în Tracia, Str. VII 331, fr. 52, *Mastusia* (Ptol.). — In *—mazos* s-ar putea ascunde şi rad. i.-e. **maĝh-* „a lupta" (WP I, p. 227), potrivită fonetic şi chiar semantic.

Mēdo- în nume personale Μηδα fiica regelui Cothelas, Athen. XIII 557d, Μηδοκος Xen. *Anab.* VII 2, 32; 3, 16; 7, 3, 11, Diod. XIII 105, 3, XIV 94, 2, Μηδοσαδης Xen. *Anab.* VII 1,5 etc., Μηδυζεύς CIL III 6120 (Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 59). — I.-e. **med-* „a măsura, a chibzui", gr. -μήδης în nume proprii *Archimedes* etc. (WP II, p. 259; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 59; Kretschmer, *Einl.*, p. 216; Jokl, RLV XIII, p. 286).

mendruta „stirigoaie, plantă medicinală", Diosc. IV 16 Μυσοὶ μενδρουτα. — Posibil aceeaşi temă **mendh-r-* ca *Myndrytus*.

midne „vicus (sat)" (?), CIL VI 32567 (= 2819) cives prov. Tracie reg. Serdicens. midne Potelense. — Probabil i.-e. **meith* **mit-* „a circula, a locui", **mei-* „par, construcţie de lemn" (WP II, p. 239–240; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 16).

Miliare (Millare?) rîu în vestul Daciei, Crişul Negru(?), Iord. *Get.* 113. — I.-e. **mel-* „de coloare închisă", gr. μέλας (WP II, p. 293); cf. *Millareca* localitate în Tracia (Proc., sec. VI).

mizela „cimbru", Diosc. III 36,1 Δάκοι μιζελα (mizola, mozula). — Eventual i.-e. **meĝh-* „a urina" (ca diuretic?) (WP II, p. 245–246; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 27), ori de separat în *mi-zela* ca „mildes Kraut" din i.-e. **mei-*, *mi-* „mild, freundlich" şi **ĝhel* „verde", Decev, *Pflanzen*, p. 30–31 (??).

Museos rîu la nord de Dunărea de jos (Buzăul?), Acta Sanct. Apr. II p. 968. — Probabil i.-e. **meu-* „umed, a uda, mlăştinos" (WP II, p. 249–252; greşit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 95; Pârvan, *Nume de rîuri* [citat p. 40, nota 2], p. 12).

Myndrytus zeu în Tracia de sud, BCH XLVII (1923), 69,25 (= AEp. 1924,51 = P. Collart, *Philippes* 1937, p. 394, la Filippi) Iovi Fulm[ini] et Mercur[io] et Myndryt[o] Aliulas Zepaibis. — I.-e. **mendh-* „a-şi îndrepta gîndul spre ceva, a se gîndi la ceva,

a fi emoționat, însuflețit" gr. μανθάνω, ahd. *muntar*, v. sl. *mądrъ* (WP II, p. 270–271; SCL VIII (1957), p. 167). Aceeași bază posibil și în *mendruta*.

Naissus rîu și oraș în Moesia Superior (azi Niș), Ptol., Prisc., St. B., Proc. etc. (M. Fluss, RE XVI 1589–1599). — I.-e. **snāu-*, **sneu-* „a curge" (WP II, p. 693; S. Mladenov, ZONF III (1927), p. 141; Decev, *Charakt.*, p. 80).

Naparis rîu la nord de Dunărea de jos (Ialomița?), Hdt. IV 48; probabil coradical cu *Napoca* oraș în Dacia Superioară (Cluj), Ptol., inscr. (RE XVI 1692). — I.-e. **sna-p-* „umezeală" (WP II, p. 693; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 96).

Nestos rîu în Tracia de sud-vest (azi Mesta), Hdt., Thucyd. etc. — I.-e. **snā-* „a curge", v. *Naissus* (Decev, *Charakt.*, p. 86, 91).

Netindava localitate în Dacia, Ptol. III 8,4 (Pârvan, *Getica*, p. 264). — I.-e. **sne-t-* (WP II, p. 692–693)?

Noes rîu la nord de Dunărea de jos, în Dacia, Hdt. IV 49. — I.-e. **sneu-* (v. *Naparis*; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 96).

Odessos oraș în Moesia Inferior, la Marea Neagră (Varna), Scyl., Ps. Scymn., Diod., Str., Arr., App., St. B. etc. (E. Diehl, RE XVII 1883). — I.-e. **odh-* „incintă, gard de pari" (WP I, p. 121; Decev, *Charakt.*, p. 95–96); coradical cu *Edessa*, *Edoni* și cu

Odrysae trib în estul Traciei, Hdt. IV 92, Thucyd., Polyb., etc. (B. Lenk, RE XVII 1900–1903). — I.-e. **odh-* „incintă, gard de pari", v. sl. *odrъ* „pat", *odrina* „grajd", rus *odrъ* „tabără", ceh *odr* „par" etc. (WP I, p. 121; Decev, *Charakt.*, p. 95–96; v. *Odessos*; alternant *Edessa* și *Edoni*; eventual același rad. în *Odomanti* trib trac de sud, ori alcătuit din *O-domant-*?).

Oiscos, *Oescus* rîu și oraș în Moesia Inferior (azi Iskar, satul Gigen la Dunăre în Bulgaria, în fața orașului Corabia), Thucyd., Ptol. etc., inscr. — I.-e. **eis-*, **ois-* „a se mișca repede, a curge" (WP I, p. 106; *Godișnik* Pl. 1954, p. 195–198; cf. *Istros*).

-optes în numele compus de zeu *Deloptes* și numele de persoană teofor Δηλοπτιχος. — I.-e. **op-t-*, rad. **ep-* „a face, a realiza" (v. *Aptasa* și *Epta-*).

Ordessos rîu în „Scythia", afluent al Dunării, Hdt. IV 48. — I.-e. **erd-* „a curge, umezeală" (WP I, p. 148).

Oroles rege dac, Iustinus XXXII 3, 16; tatăl lui Thucydides istoricul atenian, Hdt. VI 39, Thucyd. VI 104, 4, Plut. etc., var. *Oloros* (BIAB XVI (1950), p. 35–40). — I.-e. **er-*, **or-* „vultur", gr. ὄρνις, sl. *orilŭ* (WP I, p. 135; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 10).

Orosines rîu în Astica, Plin. NH IV 45. — I.-e. **eres-* „a curge, lichid" (WP I, p. 140, 149).

Paladeina localitate în Tracia, în epitetul geografic Παλαδεινηνῷ (θεῷ, Ἥρωι), JÖAI XXIV Bbl. 137, DThR, p. 63–64 etc. Probabil i.-e. **peled-* „umed, a curge" (WP II, p. 66). Aceeași bază eventual în *Pelendova* localitate în Dacia.

Pangaios, *Pangaion* munte în sudul Traciei, Aeschyl., Eur., Hdt. etc. — Probabil rad. i.-e. **paǵ-*, **pag-* ,, a întări, a înţepeni", nasalizat lat. *pango* (WP II, p. 2—3).

Panysos, *Panyssos*, *Pann-*, rîu în teritoriul crobyzilor (Moesia Inferior), Ptol. III 10, 3, Theoph. Sim. I 8, 10 Παννασα oraş în Moesia. — I.-e. **pan-* ,,noroi, mocirlă, umezeală" (WP II, p. 5; Decev, *Charakt.*, p. 89). Acelaşi rad. în *Pannonia* (celtic sau illyr?).

-para, *-paros*, *-pera* al doilea element în toponime din Tracia şi Moesia (în Dacia lipsesc), ca *Athypara*, *Bendipara*, *Gelupara* etc.. (Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 63). — I.-e. **sper-* ,,căprior de acoperiş; prăjină, lance", ,,a lega şi încheia cu căpriori, a rezema, a închide", v. sl. *spari*, *sparri* ,,căprior, grindă", lat. *paries* ,,perete" (WP II, p. 665; SCL VIII, p. 167; greşit Fick, Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 16 şi alţii : **per-* ,,vad, trecere" etc.).

Pelendova localitate în Dacia romană, TP; cf. *Paladeine-* (?) şi *Polonda* Ptol. III 8, 4.

-per în nume ca *Ziper*, *Ziparus*, vezi *-poris*.

Polonda vezi *Pelendova*.

-poris al doilea element în nume personale compuse ca *Auluporis*, *Dale-*, *Muca-*, *Pieporus* etc.—I.-e. **per-* ,,a naşte, a produce; pui, făt" (WP II, p. 41—42; Decev, *Charakt.*, p. 101). — În stampila de pe vasul mare de argilă (fragmentar) de la Grădiştea Muncelului (raion Orăştie) cu litere latine inversate (răsturnate) de la dreapta la stînga DECEBALVS PER SCORILO (SCIV VI (1955), p. 200—201) s-ar afla acelaşi cuvînt ,,Decebalus fiul lui Scorilo", după C. Daicoviciu, SCIV VI, p. 57 şi V. Georgiev, *Trak. ezik* (1957), p. 25—26 : *per* ,,fiu" din **pᵘero-*, lat. *puer*.

Potazis nume personal, CIL VI 32542 c+d7 (Roma) M. Aur. M. f. Ael. Potazis Mursa; IPE II add. 128[1], p. 300 Ποτασιος IPE IV 234 Πατασιος. — I.-e. **poti-s* ,,stăpîn, soţ" (WP II, p. 77—78); cf. şi *Putina* (?) CIL VI 2933, *Putinga*, *În amintirea lui C. Giurescu* (Bucureşti, 1944), p. 447, *Patas* IG IV 112, *Pataios* IG IV 1086, *Pataros* CIL V 4206 (?).

Prasias lac în Paionia, probabil nume trac (?), Hdt. V 15. — I.-e. **pers-* ,,a stropi, pulveriza", v. isl. *fors* ,,cădere de apă" (WP II, p. 50)?

Pusinon localitate în Tracia, Proc. *Aed.* IV 11 (p. 146, 28 Haury). — I.-e. **peuk-* ,,a înţepa", gr. πεύκη ,,molift", v. prus, *peuse* etc. (WP II, p. 15; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 65).

Rabocentus vezi *Rebo-*.

Rabon rîu în Dacia de sud (Jiul?), Ptol. III 8, 2 (Pârvan, *Getica*, p. 225), pus în legătură etimologică cu *Arabon* (Narabon?) din Pannonia. — I.-e. **rebh-* ,,a se mişca, a se juca", germ. **reb-* ,,a fi în mişcare violentă", mhd. *reben* ,,a se mişca, a se urni", nhd., bavar. *rebisch* ,,sprinten" etc. (WP II, p. 370, 1; SCL VIII, p. 168). Coradical este *Rēbas* (Rebantos) rîu în Bithynia la

Bosfor, Arr., Scyl., Apoll. Rhod. etc.), *Rebantia* regiune (greșit Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 96 : v. ind. *rēvant-* „bogat").

Raizdos rege trac, Syll. 438 (= GDI 2746 ; sec III î.e.n.) Κοτυς Ραιζδου ; un Ραζδος Ὑακίνθου AEp. 1951, 257 (sec. II e.n.). — Probabil rad. i-e. **reǵ-* „a duce, a conduce, a susține", lat. *rex*, *regimen* etc. (WP II, p. 362—365).

Rasc- vezi *Resc-*

Razdos vezi *Raizdos.*

Rebas vezi *Rabon.*

Rebo- element inițial în numele personale compuse și derivate : *Rabocentus* Cic. *in Pisonem* 84 (tu Rabocentum, Bessicae gentis principem securi percussisti), *Raebucentus* CIL III 14206, 20, Ρηβουκενθος DThR, p. 127—128, nr. 710, fig. 352, derivat Ρηβουλας IG^{2} II—III 349 (a. 331 î.e.n.). — I.-e. **rebh-* „a se mișca, a se juca" (WP II, p. 371 ; Decev, *Charakt.*, p. 77, 99). Coradical este *Rabon.*

-redes al doilea element în numele personal compus Πυρουρρηδης IG^{2} II—III 1956, 28 (sec. IV î.e.n.). — I.-e. **rēd-* „a înveseli ; voios" (WP II, p. 369) sau **rē-dh-* „mulțumire, belșug" (WP II, p. 74).

Reptatercos nume fem., REG LXI (1948), p. 172 (= Spisanie blg. Akad. LXX (1945), p. 202) Ρεπτατερκος Ἡρακλήδου θυγάτηρ. — I.e. **rep-* „a apuca, a răpi", lit. *ap-repti* „a prinde, a apuca, a înțelege" (WP II, p. 369—370) ; v. și *-tercos.*

Resco- în nume personale *Rascos* App. *Rom.* IV 87. *Rascupolis,-poris* ib., 103, 136, Cass. Dio XLVII 25, 2, 48, 3, LV 30, 6, Caes. *Bell. civ.* III 4, 4, Flor. IV 2, 5, Lucan V 54, Tac. *Ann.* II 64, 65, Vell. Paterc., Suet., *Raiscuporis* IG^{2} II—III 3442, *Raescuporis*, *Rescuporis* inscr. (EDR I, p. 219), *Rescentus* CIL XVI 3, *Rescuturme* CIL III 1195, *Wiener Jahreshefte* XXXII (1940), Bbl. 99, *Resos* nume legendar de rege trac (Iliada). — I.-e. **er-* „a mișca repede", cu sufix *-s-* germ. *rasch* (WP I, p. 140, 150 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 28 ; greșit derivat din **reǵ-*, v. *Raizdos*, de Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 53 și alții). Probabil coradical este topon. *Rescynthos* (Nicandr. etc. ; EDR I, p. 219, 239).

riborasta „brusture", Ps. Apul. 37 Daci riborasta (var. *-basta* ; peripomasta ?). — Probabil i.-e. **rebh-* „a acoperi" (WP II, p. 371), după frunzele mari ale plantei (? ?), ori este o formă coruptă în care finalul ar conține o temă i.-e. **bhreu-s-* „a (se) umfla, a încolți, a crește" (WP II, p. 197—198, nr. 1), v. sax. *brustian* „a îmboboci", ucr. *brost* „boboc, mugur", srb. *brstina* „frunziș" ; din aceeași bază i.-e. vine rom. autohton (traco-dac) *brusture* ; asemănarea lui *riborasta* cu *brusture* a fost remarcată de botanistul romîn Dim. Brîndza la 1878.

Rincaleus sau *Ringaleus* zeu în Tracia de sud, P. Collart, *Philippes* 1937, p. 426, pl. LXXI 1 Domino RINGALEO, 3 Deo magno RI[ncal]EO, d(omino) RING. — I.-e. **renghus* „ușor și repede, sprinten" (WP II, p. 373 ; SCL VIII, p. 169).

Rodope, *Rhodope* munte în Tracia de sud (între Grecia şi Bulgaria), Ροδόπη (Hdt., Thucyd. etc.). — I.-e. **eredh-* „arduus" (WP I, p. 148—149, ca „munte înalt, mare", S. Mladenov, ZONF III 1927, 143).

Rome- în nume personale *Roimetalca* (regi în Tracia şi în Bosporul cimmerian, Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 28—29 ; alte exemple : EDR I, p. 79—80), var. *Ryme-*, *Rome-* compus, pentru al doilea element vezi *-talca*; *Romaesta* CIL XVI 3, *Roimos*, *Roimus* (EDR I, p. 216, JÖAI XXXI (1938), Bbl. 108—109). —I.-e. **rōm-* (*rem-*) „a odihni, a se sprijini", v. ind. *rāma-* „bucurie, veselie", *rāmá-* „îmbucurător" (WP II, p. 372 ; Decev, *Charakt.*, p.95).

Ryndacos, *Rhyndacos* rîu în Bithynia, Hecat., Str., Apoll. Rhod. etc. — Probabil i.-e. **er-* „a se mişca, a se pune în mişcare", got. *runs*, ags. *ryne* „curs, rîu" etc. (WP I, p. 138).

Sabazius, *Savazius*, *Sabadius*, *Seuazius*, zeu de origine traco-frigiană, din Asia Mică, simbolizînd puterea şi fertilitatea naturii, echivalent cu Dionysos şi foarte răspîndit în imperiul roman (atestat prin numeroase inscripţii şi monumente sculpturale : Eisele, *Lex. Mythol.* Roscher, IV 232—264, Schaefer, RE I A 1540—1551). — I.-e. **keu-* „a se umfla, umflătură", v. ind. *çv-áyate* „se umflă, devine tare, puternic", *çu-ná-* „creştere, noroc, salvare", *çavas* „putere, tărie eroică", *çavira-* „tare, puternic" (WP I, p. 365—368 ; Burnouf citat de Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 43). *Sauadai* numele Silenilor la macedoneni, Hsch.

Sado- „strălucit, distins" în nume personale, compuse ori derivate *Sadalas* Cic. *Verr.* I 24, 63, REG XXXII (1912), p. 320 şi multe inscripţii gr. şi lat., *Sadocos* Thucyd. II 29, 5 ; 67, 2, Demitsas, *Macedonia* 107, *Satocos* BIAB IV (1926—1927), p. 93—94, BCH XXXVI (1912), p. 310, *Sadaios* IPE I 57, eventual *Sadyattes* în Lydia ; *Berisades* Demosth. XXIII, Str. VII 331, fr. 48, Athen. VIII 349 d, *Maisades* Xen. *Anab.* VII 1, 5 şi passim, Hippocr. *Epid.* IV 45, p. 186 şi 188 Μησοσαδεω κώμη, *Pairisades* regi în Bosporul cimmerian (nume traco-iranian?). — I.-e. **kad-* „a străluci, a lumina, a se distinge" (WP I, p. 340 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 41 ; Kretschmer, *Einl.*, p. 215—216).

-salo- al doilea element în nume personale compuse *Macesala*, *Belomorski Pregled* I (1942), p. 336, *Pyrusala* JÖAI XXX (1936), Bbl., p. 71—72, AISC III, p. 157, BIAB XII (1939), p. 290—291, *Serisalos* CIG 4300 v, *Pairisalos* IPE II add. 86, 2 etc. (Ucraina ; nume traco-iranian?), probabil ca element singur în numele *Salas* (ex. ADB 34, DThR, p. 30—31, 82). — I.-e. **sel-* „favorabil, cu bună dispoziţie ; a domoli" (WP II, p. 506, nr. 6).

Saldo- ca element iniţial în toponimice *Salda*, *Saldecaput-*, *Saldocela*, *Saldovissos* în inscripţii din Bulgaria (Saldovissos la actuala Glava Panega, pe rîul Iskar-Oiscos ; Decev, KZ LXIII (1936), p. 236), *Saldensi* trib în Dacia de sud Ptol. III 8,3 — Posibile sînt două radicale : **sal-* „sare" în tema **sal-d-*, germ. *Salz*

etc. (WP II, p. 453) sau *k̑el- „cald” (WH I, p. 137 caleo), admisibile fonetic ambele; urmează a se stabili care este potrivită și necesară semantic, dacă e vorba în acele locuri de „saline (sare, apă sărată)” ori de „apă caldă (izvoare termale)” ceea ce noi nu putem aprecia după informațiile bibliografice disponibile asupra localităților și terenului din preajma vechilor Saldecaput-, Saldovissos etc.

salia „ciumăfaie, datura stramonium (sau lemn dulce?)”, Diosc. IV 49 Δακοι σαλια. Ca plantă spinoasă, probabil din i.-e. k̑el- „băț subțire, săgeată, pai țeapăn”, v. ind. çalyá- „vîrf de săgeată, spin” etc. (WP I, p. 431—432; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 31; Decev, *Pflanzen*, p. 3).

Salmydessos porțiune de țărm și golf la Marea Neagră, în teritoriul Astilor, Soph., Hdt., Xen., Str. etc. (RE I A, 1991—1992) și *Salmyris* lac la sud de delta Istrului (Razelm; IA; Not. dign.) — Conțin rad. i.-e. **sal-* „sare”, baza **sal-m-* „sare, sărat” (WP II, p. 452; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 78, 99; Decev, *Charakt.*, p. 79).

Salsovia localitate la gurile Dunării (Mahmudia), inscr. Archiv für Religionswiss. XIX (1916—1919), p. 324; Not. dign. 39, 26; IA; Rav. (Vulić, RE I A, 2012). — I.-e. **sal-* „sare”, lat. *salsugo* etc. (WP II, p. 452; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 79).

Sapaei trib sud-tracic, Hdt. VII 110 Σαπαῖοι, Str., Paus., Ptol., App., St. B., Plin. NH IV 40, Ovid. *Trist.* I 389. — I.-e. **sep-* „a se ocupa cu stăruință, a se îngriji (de ceva)”, v. ind. *sápati*, gr. ἕπω etc. (WP II, p. 487; greșit Tomaschek, *Thr.* I, p. 69 și Jokl, RLV XIII, p. 288).

scalme „sabie”, Hsch. σκαλμη· μάχαιρα θρᾳκία, Phot. *Lex.* — I.-e. **sqel-* „a tăia”, v. isl. *skalm* „sabie scurtă, cuțit” (WP II, p. 590—596; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 20; Kretschmer, *Einl.*, p. 235; Jokl, RLV XIII, p. 285; Decev, *Charakt.*, p. 92).

-sara vezi *Serm-*.

sciare „varga ciobanului”, Diosc. III 11, 1 Δακοι σκιαρη, Ps. Apul. 25 Daci sciare. — Probabil i.-e. **sqer-* „a tăia” (WP II, p. 573—587; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 26; Jokl, RLV XIII, p. 285)?

Scoris nume personal masculin CIL III 14214, 14 Scoris Mucaporis; derivat *Scorilo* CIL III 13379, *Scorylo* dux Dacorum Frontin. *Strat.* I 10, 4, *Coryllus* Iord. *Get.* 12, 73 (Stein, RE II A, 836), „Decebalus per Scorilo” pe un mare vas de lut de la Grădiștea Muncelului, SCIV VI (1955), p. 200—201. — I.-e. *(*s*)*qer-* „a sălta, a se învîrti” (WP II, p. 566—568). Cf. și *Scerulo*?

Scoroba munte în Bithynia, App. *Mithr.* 19 ἐπὶ τὸ Σκοροβαν ὄρος ἀνῄει, ὁ τέλος ἐστὶ βιθυνῶν καὶ τῆς ποντικῆς χώρας. — I.-e. *(*s*)*qereb*(*h*)- din rad. **sqer-* „a tăia”, lat. *scrobis* „groapă” (WP II, p. 573—587, nr. 4).

Semele mama lui Dionysos, vezi *Zamolxis*.

Serme, *Sermios* rîu în Tracia, Acta Sanct. Maii III 197 ad flumen quemdam venissent, cui nomen est Sermius, BIAB VIII (1934), 153 Σερμη. — I.-e. **ser-* „a curge, a se mișca repede”, v. ind.

sárma- ,,(s)curgerea", gr. ὁρμή ,,impetus", lat. *serum* (WP II, p. 497—498; Jokl, *Streitberg Festgabe* (1924), p. 179). La aceeaşi răd. pare să aparţină localitatea *Sermylie* (Σερμυλίη) în Tracia, ca şi finalul *-sara* în toponime *Deusara* (CIL III, p. 930—931), *Germisara* (CIL III 1395) din Dacia.

Serrorum *montes* în Dacia, Amm. Marc. XXVII 5, 3 (a. 367) Gothi montes petivere Serrorum, arduos et inaccessos, nisi perquam gnaris. — Probabil derivat de la un trib ,,Serri" (sarmaţi? Kretschmer, RE II A, 1745), ori cuvînt traco-getic cu aceeaşi rădăcină i.-e. ca

Serrhion promontoriu şi fortăreaţă între Maronea şi Doriscos, Plin. NH IV 43, Mela II 28, Liv. XXXI 16, 5. — I.-e. **ker-* ,,vîrf, culme, corn", arm. *sar* ,,culme, povîrniş" (WP I, p. 403—408; Jokl, RLV XIII, p. 279; SCL VIII, p. 169).

Seuthes nume personal, cam 100 exemple cunoscute pînă acum (Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 42; Mateescu, EDR I, p. 185). — Probabil i.-e. **seu-*, **su-* ,,a naşte", v. ind. *sûte, sávati* ,,naşte, procreează", *sutá-* ,,fiu" (WP II, p. 469—470)?

-sexe vezi *aniarsexe*.

sicinnis ,,dans traco-frigian" în cinstea lui Sabazius-Dionysos, Arr. *Bithyn.* fragm. 10 (= Eustath. *Iliad.* XVI 617 p. 1078), Athen. I 37 (20 e), XIV 27 (629 d), 28 (630 b, c), Poll. IV 99, Eur. *Cycl.* 37. — I.-e. **kiq-* ,,a sări, a sălta; kräftig sich tummeln" (WP I, p. 334; Fick, Solmsen; Zwicker, RE II A, 2523).

Silenos, Seilenos demon al vegetaţiei în mitologia greacă (E. Kuhnert, *Lex. Mythol.* Roscher IV 444—531, s. v. Satyros u. Silenos). — I.-e. **sel-* ,,favorabil, prielnic; noroc" (WP II, p. 506); pare a fi coradical cu numele personale trace *-sala*.

Sipylos munte în Lydia (Asia Mică; Bürchner, RE III A, 275—281; L. Belhomme, *Türk tarih, arkeologya ve etnogr. dergisi* III (1936), p. 216—226). — I.-e. **keipo-* ,,par, lemn ascuţit; piatră ascuţită", lat. *cippus*, alb. *thep* ,,stîncă ascuţită" (WP I, p. 364).

-sira în numele personal fem. *Maisira* GDI 2119. — I.-e. **kei-ro-*, arm. *sirem* ,,iubesc" (WP I, p. 358—360; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 42—43).

Sirene, *Seirenes* demoni ai morţii, în mitologia greacă, figuraţi în formă de păsări de pradă, cîntăreţe seducătoare etc. (Weickert, *Lex. Mythol.* IV 601—639); echivalent cu gr. Κῆρ, Κῆρες ,,zeiţa morţii, demoni ai morţii" şi ca atare aparţinînd la i.-e. **ker-* ,,a ucide, a strica, a sparge" (WP I, p. 410; O. Lagerkranz, *Eranos* XVII (1917), p. 101 sqq. citat de M. P. Nilsson, *Geschichte der griech. Religion* (1941), p. 212). Numele şi figura Sirenelor sînt foarte probabil împrumuturi traco-frigiene în greceşte, cum admite Lagerkranz.

Soia nume personal masc., CIL III 1195 Rescuturme Soi(a)e; derivate *Soioni* Muscelli f(ilio) Besso CIL XVI 26, *Soianus* Paterionis CIL III 14541, 1. — Probabil i.-e **kei-* ,,a sta, a ţine ceva, a iubi" (WP I, p. 358—360; vezi *-sira*).

Sola nume personal masc., CIL III 787 Sola Mucatri, X 3593 C. Iulius Victor qui et Sola Dini f., XVI 45 Metico Solae f. Besso ; fem. AEM VI 32, XIV 12. — Posibil rad. i.-e. **sel-* (cf. *-sala*), la care ar putea aparține numele *Sulu* CIL III 7437, Σουλος JÖAI XXIII (1926), Bbl. 197—198 (Decev, *Charakt.*, p. 101).

Strymon rîu în sud-vestul teritoriului trac (Struma), Hdt., Aeschyl., Thucyd. etc. — I.-e. **sreu-* „a curge", ahd. *strom* (WP II, p. 702—703 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 99).

Sucus nume personal BIAB VII, p. 314, 7 ; p. 316, 18, *Sucios* ADB 177, *Syc-* DThR, p. 138, nr. 776 ; element final în compuse *-sycos*, *-sucus* : *Dentusucus*, *Eptesucos*, *Rymesycis*, poate *Comosicus* (Mateescu, EDR I, p. 179), eventual var. *-socos*. — I.-e. **keuq-* „a lumina, a (stră)luci, a fi alb" (WP I, p. 378).

Suco- în toponimie : *Sucidava* localitate în Dacia (Celei, Romanați ; Fluss, RE IV A, 560), pasul *Succi* în munții Haemus (Balcani), Amm. Marc. XXI 10, 8, XXII 2, 2, Sozom. etc. (Sulu Derbend, Demir Kapu). — I.-e. **kueq-*, **kuq-* „a fi întredeschis, despicătură" (WP I, p. 470 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 90).

Sudius nume personal masc., IG XII/8, 489, BCH XXIV (1900), p. 306, CIL VI 15658, 31163, XIV 3631 ; compus *Sudicentius* BCH XXXVII (1913), p. 138, SEG I 304, CIL III 7465, V 900, VI 2785. — I.-e. **keu-* „a străluci", **ku-dh-* (WP I, p. 368 ; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 44).

-sula vezi *Sola*.

Suntus nume personal, DThR, p. 52, nr. 510 (cf. AISC IV, p. 81). — Probabil i.-e. **sunto-* „vioi, viguros, sănătos" (WP II, p. 525). Surus în multe nume personale trace ; Sura Pyrulae BIAB V, p. 369, *Izv. muz.* 170, 217, *Surus* Cocae CIL XIII 11870, M. Aur. Surus CIL III 14507 dex. b 48, VI 3195, Σουρις JÖAI XXXVIII (1950), Bbl. 217, ADB 34 etc. ; *Suratralis* DThR p. 163, nr.954, *Suregethes* etc. — Posibil rad. i.-e. **keu-* (WP I, p. 365 ; vezi *Sabazios*, *Seuthes*). Numele e și illyr, celtic, italic, semit etc.

-talcas, *-talces* al doilea element în numele personale compuse *Roimetalcas*, *Si-talcas* (exemple : EDR I, p. 80). — I.-e. **tolq-*, v. irl. *ad-tluch* „a mulțumi", *to-tluch* „a cere, a ruga", v. sl. *tlъkъ* „tîlc" (WP I, p. 744 ; Decev, *Charakt.*, p. 92).

tarabostes clasa socială a nobililor la geto-daci, Iord. *Get.* V 40 qui (Dio Chrysost.) dicit primum tarabosteseos, deinde vocatos pilleatos hos, qui inter eos generosi extabant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur ; cf. XI 71, 72 (tarabostereos O, zarabostereos B, strabostes eos L, thorabostes eos YZ). — Compus din *tara* + *bost-* ; rad. **ter-* „a pătrunde, a traversa, peste ; — tare" (WP I, p. 732—734 ; Pârvan, *Getica*, p. 148 îl traducea prin „domnii nobili" ; LL IV (1948), p. 198 ; greșit Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 20—21).

Tarpo- în toponimia Traciei : *Tarporos* (Proc. *Aed.* IV 4, p. 122 H.), *Tarpodizos* (IA, TP, Rav. ; Oberhummer, RE IV A, 2343),

probabil *Trapobizye* în Hemimont Not. episc. (Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 74) şi *Terpyllos* în Mygdonia, *Terponos* în Illyria, App. *Illyr.* 18 (Krahe, IF XLIX (1931), p. 273). — I.-e. **terp-*, *trep-* (rad. **ter-*), în let. *tàrpas* „interval, spărtură, gaură, prăpastie", v. sl. *trapъ* „groapă" etc. (WP I, p. 732; Decev, *Charakt.*, p. 66, 102).

Tarsa nume de bărbat, 35 cazuri (exemple în EDR I, p. 119). — Posibil rad. i.-e. **ter-* ca în *Teres.*

Tarula nume de bărbat, 35 cazuri (exemple în EDR I, p. 78), cf. *Teres.*

Tearos afluent al rîului Agrianes în Tracia de Sud-Est, Hdt. IV 89—90. — Posibil rad. i.-e. **ter-* „a pătrunde, a străbate", v. ind. *táras* „energie, putere", *tarasā* adv. „rapid", *tarás* etc., numele de rîuri galice *Taros*, *Tara* (WP I, p. 732—734).Probabil coradical este *Tiarantos* (= Hierasus, Gerasus, Siretul).

-tercos în numele personal *Reptatercos* vezi *Torco-*.

Teres nume de bărbat frecvent la traci, Τήρης (exemple: EDR I, p. 86; în total 117). — Rad. i.-e. **ter-* (v. *Tearos*), ca un fel de „Victor, Salvator", sau „tare, puternic" (Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 37). Coradical pare a fi *Tarsa* şi *Tarula*, cu alt vocalism şi sufixe.

teudila vezi *dielleina.*

Thyni trib trac Θυνοί şi în compus *Bi-thynoi* (?) din Asia Mică. — Probabil rad. i.-e. **teu-* „a umfla, a fi puternic" (WP I, p. 706; Decev, *Charakt.*, p. 96).

Tiarantos vezi *Tearos.*

Tibis- în toponimie, *Tibisis* rîu în munţii Haemus Hdt. IV 49, *Tibiscus* Timişul în sud-vestul Daciei (Banat; Priscus, Iord., Const. Porphyr.), *Tibisca* localitate în Moesia Inferior (Dobrogea), Ptol. III 10, 12. — I.-e. **tibh-*, gr. τῖφος „mlaştină", cf. sl. *tína* (WP I, p. 702; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 97; trac *tibisco-* „der stockende, träge, versumpfte"; Decev, *Charakt.*, p. 84).

Timacus rîu în Moesia Superior (Timoc), Ptol. III 9,4.—Etimologia echivocă: i.-e. **ti-* „noroi", *ti-m-*, v. sorb. *tymjo* „mocirlă", v. sl. *timěno, timenje* noroi" (WP I, p. 701), sau **tem-* „întunecat" (WP I, p. 720—721; Decev, *Charakt.*, p. 100).

Tiuta vezi *Tut-*.

Torcos nume personal sud-trac, deriv. *Torcion*, *Torcula* (ex.: AISC IV, p. 91—92), compus *Torcupaibes.* — Probabil rad. **ter-* (cf. *Teres*), alternant *terc-* (Decev, *Charakt.*, p. 101).

Trausi trib sud-tracic, Hdt. V 3, St. B., Liv. XXXVIII 41, 5 Thrausi. — I.-e. **treu-* „a prii, a prospera, a creşte", **treu-s-* (WP I, p. 754; Decev, *Charakt.*, p. 66).

Triballi clan trac în vestul Moesiei, Arr. *Anab.* etc. —I.-e. **treb-* „grindă; construcţie de grinzi", lat. *trabes* „grindă", *taberna*, germ. *thorp* „Dorf; sat" (WP I, p. 757; Jokl, RLV I 91, XIII 289; cf. *Tribanta* localitate în Frigia, Ptol. V 1).

Turesis vezi *Tyro-*

Tut- în nume personale: *Tutus* fem. *Epigr. prin.* 18, nr. 16, *Tutius* masc. C. Tutius Mani f(ilius) Dans(ala) CIL XIII 7050, *Tutio* Buti

f(ilio) Dacus XVI 13, *Tutatus* Godişnik Pl. 1935—1936, p. 182—183, *Tutenes* CIL III 14159, 1, *Tiuta* ADB 268, SEG III 538, *Epigr. prin.* 19, 17. — I.-e. **teut-a* „mulţime, popor", gr. *Teutamides*, gal. *Teutomatus* etc. (WP I, p. 712).

Tyras fluviu (Nistrul) şi oraş la gura lui (Cetatea Albă, Belgorod) ar fi nume de origine traco-getică, rad. i.-e. **teu-*, **tu-* „a umfla"? ori eventual **ter-* (v. *Tearos*, *Teres*)?

Tyrida localitate în Tracia, Mart. Capella VI 657, *Tyrissa* în Mygdonia, *Tyrodiza* la Perint Hdt. VII 25 etc. — I.-e. probabil **tᵘer-* „a cuprinde, a împrejmui" (WP I, p. 750—751; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 75).

Tyro- în nume personale: *Tyrillos* Syll. 438 (AIIN III, p. 381), *Turesis* CIL XIII 8066, Tac. *Ann.* IV 50. — I.-e. **tu-r-*, v. ind. *turá-* „tare, puternic" (WP I, p. 710—711).

Vendenis localitate în Moesia Superior, Ptol. III 9,4 Οὐένδενις, TP Vindenis, Rav. — Probabil i.-e. **u̯endh-* „a învîrti, a răsuci, a împleti", v. ind. *vandhúra-* „coşul căruţei", v. nord. *vandahūs* „casă de împletitură" (WP I, p. 261).

Verzela (?) localitate în epitetul geografic al lui Dionysos Διονύσω Ουερζελ[ηνῳ] *Sborn. minist. blg.* XVI-XVII (1901), p. 92, nr. 14 (EDR I, p. 144, AIIN III, p. 466). — Probabil i.-e. **u̯erĝh-* „a învîrti, a răsuci, a presa", gr. ὄρχατος „loc îngrădit, grădină", *Orchomenos* etc. (WP I, p. 272).

Vetespios epitet al lui Heros, vezi *-espos*. — I.-e. **u̯et-* „an" (WP I, 251).

Vezina fruntaş, viceregé al dacilor sub Decebal, Cass. Dio LXVII 10, 2. I.-e. **u̯eĝ-* „a fi proaspăt, vioi, plin de putere" (WP I, p. 246—247; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 11).

-vissos al doilea element în toponimul compus *Saldovissos*, *-byssos* DThR, p. 69, 74—75, 79, 80 etc. — I.-e. **u̯ik-* „casă, aşezare", lat. *vicus* „sat", *villa* etc. (WP I, p. 231) sau **u̯eis-* „a curge, a se topi", rîuri *Wisura*, *Vistula* etc. (WP I, p. 243), ambele potrivite fonetic, eventual şi semantic. Acelaşi element trac *-viss-* ar putea să se ascundă în numele de localitate *Patavissa*, *Potaissa* (Turda, în Dacia Superior); ori cf. ital. *Patavium*?

Zamolxis vezi *zemelen*.

Zantiala nume personal CIL X 1754 Aur(elius) Zantiala.—I.-e. **ĝen-t-* de la rad. **ĝen-* „a produce, a da naştere" (cf. *-zenus*) sau *ĝen-e-* „a (re) cunoaşte", v. ind. *jnāta-*, „cunoscut", gr. γνωτός lat. *notus* etc. (WP I, p. 578—580; SCL VIII (1957), p. 169).

Zbeltiurdus, *Zberturdus* zeul fulgerului, Cic. *in Pis.* XXXV 85 şi în 10 inscripţii (AISC V, p. 107). — I.-e. **ĝᵘer-* „a lumina" (WP I, p. 643; Decev, *Charakt.*, p. 73, 81; sau **ĝheib-* „lumină, fulger" (AISC V, p. 107; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 61).

-zeg-et- în topon. *Sarmizegetusa* capitala Daciei. — I.-e. **ĝegh-* „par, creangă (palisadă)" (WP I, p. 569—570; RIR XIV (1944), p. 391).

zelcia „zarzavat", Hsch. ζελκια· λάχανα Φρύγες — I.-e. **ĝhel-* „a sclipi; galben, verde", sl. *zlakъ* „buruiană", hit. *halkiš* „iarbă" (WP I, p. 624—627).

Zelmo- în nume personale *Zelmutas* BCH XVIII (1894), p. 436 şi compuse *Auluzelmis*, *Abro-*, *Dala-*, *Dia*, *Dole-*, *Ebry-*, *Mesto-* (AIIN III, p. 418–419). — I.-e. **ĝhel-* ,,a sclipi'' (v. *zelcia*) ori **ĝel-* ,,limpede, luminos'' (WP I, p. 622–624; SCL VIII, p. 170), ambele potrivite fonetic şi semantic.

zemel- ,,pămînt'', în *zemelen* Hsch. ζεμελεν· βάρβαρον ἀνδράποδον. Φρύγες, *zemelo* ,,pămînt, Terra Mater'' şi *Semele* mama lui Dionysos, *Zamolxis* zeul suprem al geto-dacilor (Hdt., Str. etc.; AISC V, p. 84–102). — I.-e. **ĝheme-l-* ,,pămînt, sol; pămîntean'' (WP I, p. 662; AISC V, p. 89).

-zenos al doilea element în nume personale compuse: *Amazenus*, *Auluzenus*, *Derzi-*, *Dia-*, *Diuzenus* (= gr. Diogenes), *Dula-*, *Ebry-*, *Epta-*, *Muca-*, *Roime-*, *Zerazenis*. — I.-e. **ĝen-* ,,a da naştere, a procrea; născut (din)'' (WP I, p. 576–578; Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 39).

Zeres nume personal BSAB IV (1914), p. 91–92, *Zerula* CIL XVI 146, Zerazenis; ca element final în compuse *Brincazeris*, *Dreizuzeris*, *Centozaera* (?) (EDR I, p. 190, AIIN III, p. 427–428). — I.-e. **ĝher-* ,,a cere, a rîvni, a dori, a iubi'' (WP I, p. 600; Decev, *Charakt.*, p. 71).

zetna ,,poartă'', Phot. *Lex.* ζετνα· Φρύγιος ἡ λέξις. σημαίνει δὲ τὴν πύλην (sau πυγήν? adică ,,fesă''?). Dacă este înrudit cu v. nord. *gat* ,,gaură, deschizătură'', ags. *geat* ,,poartă'', v. fris. *jet*, ags. *gat* ,,gaură'', conţine rad. i.-e. **ĝhed-* (WP I, p. 571).

zeuma ,,izvor'', Hsch. ζευμαν· τὴν πηγήν. Φρύγες. — I.-e. **ĝheu* ,,a vărsa'' (WP I, p. 563–565). Eventual acelaşi rad. în numele de rîuri cu *Zur-*.

zibynthides ,,nobili la traci'', Hsch. Ζιβυθιδες· αἱ Θρᾷσαι ἢ Θρᾷκες γνήσιοι; nume personal bithyn *Zibelmios*, rad. i.-e. **ĝheib-* ,,luminos''.

zilai ,,vin'', Hsch. ζιλαι· ὁ οἶνος παρὰ Θρᾳξί (Hdn. II, p. 515 L.), Phot. *Lex.* ζειλα· τὸν οἶνον οἱ Θρᾷκες. — I.-e. **ĝ$_e$hli-* ,,vin'' (WP I, p. 631).

-zila partea finală în nume de plante dace care par a fi compuse din două elemente radicale: *stirsozila* ,,fierea pămîntului, centaurium minus'', Ps. Apul. 36 Dacis tirçozila (toulbela, Diosc. III 7, 1), *usazila* ,,arăriel, limba cîinelui'' Ps. Apul. 46 Daci usazila. — I.-e. **ĝei-*, **ĝi-l-* ,,a încolţi, a răsări'', arm. *cil* ,,pai, tulpină de plantă'' etc. (WP I, p. 544; Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 26).

Zilmissos colină în Tracia, Macrob. *Saturn.* I 18, 11 (eique deo in colle Zilmisso aedes dedicata); în inscripţii *Zylmyzdrenos*, *Zylmyzdrienos*, *Zymydr-* etc., Sanct, Batkun, *Godişnik* Pl. I (1948), p. 58.

Zimarcos vezi *Marco-*.

Zimicentus nume personal masc., SEG VII 901 (= AEp. 1922, 131; cf. EDR I, p. 203). — Eventual rad. i.-e. **ĝhei-* ,,a împinge, a porni, a mişca energic'', av. *zaēni* ,,vioiu, zelos'', *zaeman-* ,,vioi, deştept'' (WP I, p. 546). Aceeaşi răd. poate în numele

Zina fem. CIL XV 83, *Zinama* masc. CIL VI 2683, III 8147 (= ILS 4065), *Zinenis* (EDR I, p. 168—169). După Decev, *Charakt.*, p. 100 *Zinama* ar aparține la rad. **ǵen-* „a cunoaște, a recunoaște" (WP I, p. 578).

Zura nume personal, Dacia V-VI (1935—1936), p. 380, *Zures* IPE² I 2 (= IGR I 1438), der. *Zurazis* ADB 234 I 26, *Zurozis* CIL VI 28848 a, IPE² I 84, *Zyraxes* Cass. Dio LI 26, 5—6 etc. (EDR I, p. 230—231); v. și *Aidezyres*; var. *Sur-*? Posibil rad. **ǵeu-* „a favoriza, a grăbi", v. ind. *junáti* „împinge, îndeamnă", *jū-* „repede", av. *zavah-* „forță", *zāvar* „putere fizică" (WP I, p. 555), ori **ǵʷer-* „a lumina", v. *Zbeltiurdus*.

VI. REPERTORIU DE RĂDĂCINI ȘI GLOSAR ROMÎNESC

A. RĂDĂCINI (BAZE) INDO-EUROPENE

în elemente lexicale trace (cap. V; ordinea literelor din dicționarul WP)

ai-dh- „a arde, a lumina" : *Aidezyres*, *Aidesios*.
aiǵ- „capră" : *Aizis*, *Aizice*, *Aizane*.
au-l- „a iubi, a dori" : *Aulu-*
ak-m- „piatră, pisc, stîncă" : *Acmonia*.
ap- „apă" : *Apus*.
ap-ol- „putere, tărie" : *Apuli*.
ar- „a încheia, a potrivi" : *Artila*,
    rē-dh-(?): *-redes*(?).
arǵ- „a lumina, alb" : *Arzos*.
albho- „alb" : *Albocenses* (?).
eis- „a mișca, a curge" : *Istros*, *Oiscos*.
ek̑^{u}o- „cal" : *espo-* (*esb-*).
eǵhi- „arici" : *ezis*.
ētro- „iute, rapid, impetuos" : *Athrys* (*Iatrus*), *Athyras*.
edh- „par de gard, gard, incintă, casă" : *Edessa*, *Edoni*, *Odessos*, *Odrysi*.
embh- „umezeală, apă, abure, nor, negură" : *Iambadules* (?).
er-, *or-* „vultur, pasăre mare" : *Oroles*.
er- „a pune în mișcare, a stîrni"
    er-es- „a mișca, a curge" : *Orosines*.
erd- „a se (s)curge, umezeală" : *Ordessos*.
er(ə)d- „înalt; a crește" : *Rhodope*.
eras- „a curge; umezeală" : *Orosines* (v. *er-es-*).
    rēs- „mișcare violentă, energică" : *Resco-*.
op- „a lucra", *op-t-*, *ep-t-* : *Epta-*, *Aptasa*, *-optes*; *op-el-* sau *ap-ol-* : *Apuli*,
    Apulum (v. *ap-ol-*).
obh- „puternic, vehement" : *Abro-*
u̯at- „emoționat; entuziasm"(?) : *-bates*.
u̯al- „a fi tare, puternic" : *-balos*(?).
u̯ei- „a năzui, a se năpusti; a dori, a-i plăcea" : *Bithys*.
u̯eik̑- „casă, așezare"(?) : *-vissos*, *-vissa* (cf. *u̯eis-* „a curge").
u̯eis- „a crește, a odrăsli"(?) : *Bistones*, *Bistes*.
u̯eis- „a curge, umezeală, a se topi"(?) : *-vissos* (cf. *u̯eik̑-*).

u̯eḱ- „a vrea, a dori” (?) : *Bessi.*
u̯eǵ- „a fi proaspăt, vioi” : *Vezina.*
u̯eg^{u}- „umed, ud ; a uda” : *Begorritis* (?) ; cf. *bhog-.*
u̯et- „an” : *Vetespios.*
u̯ed- „a vorbi” (?) : *Bendis* ; cf. *bhend.*
u̯ed- „a uda ; apă” : *bedy*, *Bedyndia*, *Bedysiros.*
u̯endh- „a învîrti, a răsuci, a împleti” : *Vendenis.*
u̯er-, *au(e)r-* „a umezi, ud” : *Auras.*
u̯erǵh- „a învîrti, a răsuci, a presa” : *Verzela* (?), rad. *u̯erǵ-* cf.
u̯er- „a închide, a acoperi ; a bara, dig, burg” : *-bria.*
u̯erǵ- „a închide, împrejmui ; ţarc” (?) : *Verzela.*
u̯el- „a vrea” : *-bleptes.*
u̯es- „a locui, a sălăşlui” : *-basta.*
u̯esu- „bun” : *Bessi* (?).
ḱiq- „a sălta, a sări” : *sicinnis.*
qoǵo- „capră” : *Coze-.*
ḱad- „a străluci, a lumina, a se distinge” : *Sado-*, *-sades.*
qand- „a lumina” : *Candaon*, *Candaules.*
ḱei- „a iubi, a sta, a ţine ceva” : *-sira*, *Soia* (?)
ḱeipo- „par, lemn ascuţit ; piatră ascuţită” : *Sipylos.*
ḱeu- „a se umfla, umflătură ; putere” : *Sabazios*, *Seuthes* (?), *Surus* (?).
ḱeu-dh- „a străluci” : *Sudius.*
ḱeuq- „a lumina, a (stră)luci, a fi alb” : *Sucus.*
ḱeqo- „verdeaţă, plantă verde comestibilă” : *-sexe* în *aniarsexe.*
qen- „a rade, a freca” : *cinuboila.*
ken- „nou, proaspăt ieşit ; pui” : *-centus.*
ḱer- „vîrf, culme ; corn” : *Serreion*, *Serrorum montes* (?).
ḱer- „a ucide, a strica, a sparge” : *Sirene.*
qar- „a lăuda” (?) : *Carpi.*
qert- „a suci, a răsuci, a împleti” : *-corta.*
qers- „de coloare (închisă)” : *Crisia.*
ḱel- „a îngheţa, rece ; cald” : *Saldo-* (?), cf. *sal-.*
ḱel- „băţ subţire, săgeată, pai ţeapăn” : *salia.*
ḱuq- „a fi întredeschis, despicătură” : *Suco-*, *Succi.*
kleu-, *klu-* „a spăla”, *kludro-* : *Cludrus.*
qlēg-, *qlōg-*, *qlang-* „a striga, a suna ; veste, faimă” : *Clagissa.*
q^{u}*eḱ-* „a apărea, a vedea, a arăta” : *Costoboci.*
q^{u}*ed-*, q^{u}*od-* „a înţepa, ţeapă” : *coadama* (coalama ?).
ghaisos „lance” (?) : *-gaises* (v. g^{u}*hai-*).
ǵei-, *ǵi-l-* „a încolţi, a răsări” : *-zila.*
ǵhei- „a împinge, a mişca energic” : *Zimicentus*, *Zina* (?).
ǵhei-l- „a se întredeschide ; prăpastie” : *Zilmissos.*
gheiǵh- „a dori” : *Diagiza.*
ǵeu- „a favoriza, a grăbi” : *Zura.*
ǵheu- „a turna” : *zeuma*, *Geudos* ; *Zuras* (?).
ǵegh- „par, creangă, (palisadă)” : *-zeget-.*
ǵhed- „poartă” (?) : *zetna.*
ǵen- „a da naştere ; neam” : *-zenos* ; posibil şi *Zantiala.*

ǵen- „a (re)cunoaște" : *Zantiala.*
ǵ(h)enu-s „bărbie" : *azen.*
ger- „a cuprinde, a aduna" : *-gerri, -gerum.*
ger- „a fi treaz, a deștepta" : *Gerula* (?).
ǵher- „a cere, a rîvni, a dori, a iubi" : *Zeres, Zerula, -zeris.*
gherd- „a împleti, a îngrădi, a împrejmui" : *Gordion, Manegordum.*
ǵel- „limpede, luminos" : *-zelmis* (?) ori
ǵhel- „a sclipi ; galben, verde" : *-zelmis* ; *zelcia.*
ǵ$_e$*hli-* „vin" : *zilai.*
ǵ^u*er-* „a lumina" ; a fulgera" (?) *Zber-.*
ǵhdem-, *ǵhem-* „pămînt" : *zemelen, Zamolxis, Semele.*
g^u*hai-d-* „luminos, strălucitor" : *Gaidre(a)s, -gaises.*
g^u*et-* „a vorbi, a grăi" : *Getae* (?).
g^u*ebh-* „a cufunda" : *Gabranus, Gambreion* (?).
g^u*hen-t-*, *g*^{u}*hen-* „a se umfla, a crește, abundență, belșug" : *-gentus.*
g^u*hen-* „a lovi, a tăia" (?) : *genton.*
g^u*er-* „a lăuda, a preamări" : *Gerbes* (?).
g^u*her-* „cald, fierbinte" : *germo-.*
g^u*el-* „a se scurge, a izvorî" : *Gallos, Gelbes, Gilpil* (?).
g^u*el-* „ghindă" : *guoleta.*
ti- „a se topi, a curge, a descompune ; noroi", *ti-bh-* : *Tibis-*, *ti-m-* : *Timacus* (?).
tēu-, *tu-* „a umfla, a crește" : *Tyras* (?),
tu-r- : *Turesis, Tyrillos,*
tu-t- : *Tutius, Tiuta.*
tem- „obscur" : *Timacus* (?), v. *ti-.*
ter- „a freca, a perfora",
terp-, *trep-* „spărtură, groapă" : *Tarpo-.*
ter- „a străbate, a pătrunde ; puternic" : *tarabostes, Teres, Tarsa, Tarula* (?), *Tearos, Torcos, -tercos* (?), *Tiarantos* (?).
tolq- „a vorbi, a expune" : *-talca.*
t^u*er-* „a cuprinde, a împrejmui" : *Tyrida, Tyrodiza, Tyrissa.*
treu-s- „a prii, a prospera, a crește" : *Trausi.*
treb- „grindă, construcție de grinzi ; casă" : *Triballi, Tribanta.*
dāu-, *du-* „a arde, a chinui" : *dyn.*
dei- „a fi luminos, a străluci, a apărea", *doi-do-* : *Doidalses.*
deḱ- „a lua, a întîmpina, a onora" : *Decebalus, Decaeneus* (?).
deḱ- „a rupe, a sfîșia" : *diesema.*
deǵ(h)- „a cufunda, a înmuia, a bea" : *-destos* (*-dezos*).
der- „a despica, a crăpa" : *Dierna, Derna.*
derep- „a vedea" : *Diurpaneus, Dorp-* ; *Drepala.*
del- „a despica, a tăia, a ciopli cu meșteșug" : *Delas* (?).
del- „lung" : *Dolonci.*
dhau- „a sugruma, a comprima" : *daos.*
dhabh- „a aranja, a potrivi" : *Dabeis, -daba* ; *Dabreias* ; *Dobrates* (?).
dhal-, *dhel-* „a înverzi, a crește" : *dielleina, -dila.*
dhē-dh- ipocoristic : *Dada* (?).
dhē- „a pune, așeza",

dhēua : *-dava*, *dhē-k-* : *Daci* (?); *dhē-t-* : *Datos*.
dhe^{i}*a-* „a vedea, a privi" : *Dia-*; *Doias* (?).
dheiǵh- „a frămînta lutul, a construi un zid din lut" : *-dizos*.
dhe^{u}*-* „a turbura", *dhe*^{u}*el-* „apă tulbure, mocirlă" : *Deultum*.
deup- „adînc și gol" : *Dypta*.
dheg^{u}*h-* „a arde" : *Degis*, *Diegis*, *Degistion* (?).
dhengh- „a acoperi" : *Dingion*.
dher- „a turbura" : *Drecon* (?),
dh(e)rābh- : *Drabescos*.
dher- „a ține, a ține strîns, a sprijini" : *Dares*, *Daricios*, *Daruturme*;
dheregh- : *Dringistas*; *Drongilon*,
dhereǵh- : *Derzo-*, *Dorz-*.
dhel- „a lumina; clar" : *Dale-*, *Dala-*.
paǵ-, *pag-* „a întări, a înțepeni" : *Pangaion* (?).
pan- „noroi, mocirlă, umezeală" : *Panysos*, *Pannasa*.
peuḱ- „a înțepa; plantă cu țepe" : *Pousinon* (?).
per- „a naște, a produce" : *-poris*, *-per-*.
pers- „a stropi, pulveriza" : *Prasias*.
peled- „umed; a curge" : *Paladeine-*, *Pelendova* (?).
potis „stăpîn, soț" : *Potazis*, *Putina* (?), *Putinga*, *Pata-* (?).
bel- „puternic" : *Balas*, *-balos*.
bu-, *bhu-* „a umfla; îmbelșugat" : *Bur-*, *-buris* (?).
bha- „a sclipi, a lumina, a apărea"
bhō-q- : *-boci* (în *Costoboci*),
bhō-s- : *Bosceilas*, *-bostes*; *Bastas*.
bheidh- „a îndupleca" : *Bidia*.
bheu- „a crește, a fi; a locui" : *-buno-*, *-bono-*.
bheudh-, *bhudh-* „a fi treaz" : *boudathla*.
bhenǵh- „gros, des" : *Benzeis*, *Bonzes* (?).
bhend- „a cînta, a aclama" (?) : *Bendis*.
bher- „a duce, a purta" : *-baris*.
bher- „a tăia, a despica" : *-berna*.
bher- „a fi proeminent, a forma o dungă sau vîrf ascuțit; vîrf" : *Bermion*.
bhe-bhru- „brun; castor" (?) : *Bebryces*.
bhereu-, *bhru-* „a fermenta, a fierbe" : *bryton*.
bhereḱ- „a străluci" : *Berecyntai*.
bhel- „a străluci" : *balion* („alb").
bhel- „a umfla, a fi plin" : *bambalon*.
bhog- „apă curgătoare, pîrău" : *Begorritis* (?).
bhuǵo- „țap" : *Buzes*, *Byzes*.
bhrei- „a tăia" : *brilo*.
bhreǵ- „a sta țeapăn, drept în sus, țepoșică" : *briza*.
bhrenk- „a aduce" : *Brinco-* (?).
mā- „bun", *ma-n-* : *mania*, *Manius*, *Manes*.
māgh- „a putea, a avea putere , a ajuta" : *Magutis*.
maǵh- „a lupta" : *-mazos* (?).
mand- „legătură de nuiele" : *mandaces*.
mari- „mare, lac, baltă, mocirlă" : *Marisia*, *Maris*.

marko- „cal" : *-marco-* în *Zimarcus*, *Ziamarce*, *Marcipetra* (?).
mē-, *mō-r-* „mare, arătos" : *-maros*.
mei- „par, construcție de lemn", *meith-* „a locui" : *midne* (?).
meu- „umed, a uda, mlăștinos" : *Museos* (?).
meǵ(h)- „mare": *-mazos* (?), *Mazusia*, *Mastusia* (?).
med- „a măsura, a chibzui": *Medo-*, *Meda*.
mendh- „a se gîndi la ceva, emoționat, însuflețit": *Myndrytus*, *mendruta*.
mel- „de culoare închisă" : *Miliare* (?).
mel-a- „a ieși, a apărea" : *Malva*.
reǵ- „a duce, a conduce, a susține" : *Raizdos*, *Razdos*.
rēd- „a înveseli, voios": *redes* (?).
rep- „a apuca, a răpi" : *Reptatercos*.
rebh- „a se mișca, a se juca" : *Rabon*, *Rebantia*, *Rebas*; *Rabo-*, *Rebo-*.
rebh- „a acoperi" : *riborasta* (?).
rem-, *rom-* „a odihni, a se sprijini" : *Rome-*, *Roim-*.
renghus „ușor și rapid, sprinten" : *Ringale-*, *Rincale-*.
lei-, *(s)lei-ǵ-* „lunecos, a luneca" : *Lizas*.
leug- „negricios" : *Lyginon*.
leudh- „a crește" : *Lydoi*.
leg^{u}h- „ușor, sprinten" : *Langaros*, *Longaros*.
sal- „sare", *sal-d-* : *Saldo-*; *sal-s-*; *Salsovia*; *sal-m-* : *Salmyd-*.
seu-, *su-* „a naște" : *Seuthes* (?).
sep- „a se ocupa cu stăruință, a se îngriji (de ceva)" : *Sapaei*.
ser- „a curge , a se mișca repede" : *Serme*, *Sermios*, *Sermyle*.
sel- „favorabil, cu bună dispoziție; a domoli" : *-salo-*, *Silen*.
sqer- „a sălta, a se învîrti" : *Scoris*, *Scorilo*.
sqer- „a tăia" : *sciare*,
 (s)qer(e)p- : *Carpates*, *Corpili* (?),
 (s)qereb(h)- : *Carbilesi*, *Carbrinus*; *Scoroba*.
sqel- „a tăia" : *scalme*.
sper- „căprior de acoperiș; prăjină, lance; a lega și încheia cu căpriori, a închide" : *-para*.
snau-, *sneu-* „a curge" : *Naissus*, *Nestos*; *Noes*; *Netindava* (?),
 sna-p- : *Naparis*, *Napoca* (?).
sreu- „a curge" : *Strymon*.

B. GLOSAR ROMÎNO-TRAC

Pentru a ne forma o imagine (chiar aproximativă, lacunară și provizorie) a compunerii și aspectului unei mici părți din lexicul limbii traco-dacilor, nu va fi lipsit de interes un tabel alfabetic de cuvinte și noțiuni asupra cărora avem indicii ori sînt clar identificate pe cale comparativă în cuvintele și mai ales în numeroasele nume proprii analizate etimologic în capitolul precedent. Deși are un caracter de noutate acest modest și sărăcăcios „glosar romîno-trac" nu trebuie să apară ca o idee excentrică, chiar dacă unele apropieri și echivalențe etimologice rămîn deocamdată vagi, aproximative, altele neprobabile sau ireale, cum vor dovedi eventuale cercetări comparative mai largi și temeinice. De aceea, în prezentul

tabel de vocabule romînești cu echivalentul traco-dac vom deosebi cu largă aproximație trei categorii de elemente lexicale : *a*) cuvinte atestate direct, întregi, în formă completă, respectiv rezultînd fără echivoc în ce privește semnificația etimologică primară și din perioada istorică a limbii trace, de ex. : cal *espo-*, cald *germo-*, fortificație *-dizos*, izvor *zeuma*, pămînt *zemel-*, prunc *-poris*, *-centus*, sat (oraș) *-dava*, *-para*, secară *briza* , vin *zilai* etc. ; *b*) cuvîntul este numai indicat cu aproximație, ca ceva cuprins în esența etimologică rezultînd din confruntarea unor rădăcini (resp. baze) indo-europene de structură fonetică identică cu elementele lexicale trace ; pe acestea le vom însemna cu asterisc după cuvîntul romînesc, de ex. : crește, prii * *Traus-*, grație, iubire * *-zera*, *-zeres* sau în *Aulu-* etc. ; *c*) echivalențe deduse din legături etimologice nesigure sau neconvingătoare integral, susceptibile de revizuire, pe care le însemnăm cu (?), de ex. adîncime, cufunda(re) (?) în *Gabranus*, *Gambreion* ; cinste, onoare (?) în *Dece-* etc. Aproximația și incertitudinea în definirea semantismului multora, chiar a majorității rădăcinilor și bazelor din nume proprii și glose (deduse pe cale comparativă), sînt cît se poate de firești la un idiom obscur, dispărut, lacunar și fragmentar cunoscut cum este cel traco-dacic.

Echivalentul traco-dac (cu caractere *cursive*) al cuvîntului romînesc se găsește cu documentarea și indicația etimologică necesare în tabelul alfabetic din cap. V.

acoperiș, localitate* : *Dingio-*.
activ vezi lucra.
adînc (?), a cufunda (?) : *Gabranus*, *Gambreion*.
aduce * (dar ?) : *Brinco-*.
adunare *, grupă de oameni : *-gerri*.
ajutor(are), putere, tărie* : *Magut-* (v. și putere).
alb : *Albo-* în *Albocenses* (?) ; *balion* ; alb (luminos) : *Arzos*.
an (vechiu de un an)* : *veto-* în *Vetespios*.
apă : *bedy* (*Bedyndia*, *Bedysiros*) ; *-sara* ; *sermo-* (v. și umezală) ; apă curgătoare, pîrău* : *Apus*, *Begorritis* (?) ; v. și curge.
arătos, impozant* : *Costo-*
arde * (lumina ?) : *Aide-* ; *Degi-*.
arici : *ezis*.
așezare, localitate, sat : *-dava*, *-para* ; *Dato-* ; v. și sat.
baltă vezi mlaștină, umezeală.
bărbier, băiaș : *brilo*.
bărbie : *azen*.
bere : *bryton*.
bogat, îmbelșugat* : *buro-* ; v. și îmbelșugat.
brusture : *riborasta*.
bucurie, veselie* : *Rome-*.
bun, frumos, bine aranjat : *Daba-* ; *Dabro-* ; v. și lucra.
cal : *espo-* (*esbo-*) în *Vetespios*, *Esbenus* ; *marco-*.
cald : *germo-* ; *saldo-* (?).
capră : *aiza*, *aizis* ; cf. și țap.

c a r n e : *genton*.
c a s ă, construcție de grinzi ori palisadă, perete, cort, sat : *-para*, *-corta* (?), *-vissos*; *Triballi*, *Tribanta*; v. și localitate, așezare, sat, gard, incintă.
c ă t u n v. casă, sat.
c e r, ceresc, lumină, luminà, sublim, divin : *Dio-* și *Dia-* (?).
c e t a t e, oraș : *-basta*, *-bria*, *-dizos*.
c h i b z u i t, cuminte : *Medo-* *-medos*.
c i m b r u : *mizela*.
c i n s t e, onoare (?) : *Dece-*, *Gerb-*.
c i u m ă f a i e (plantă spinoasă) : *salia*.
c l a r (luminos, luminat) : *Dalo-*.
c l ă d i (locui ?) : *-bunon*.
c o a d a v a c i i (lumînare, plantă) : *diesema*.
c o l i b ă v. casă.
c o l o r a t, de coloare închisă : *Cris-*; *Miliar-*; baltă de coloare închisă : *Lygin-*.
c o p i l (mic), prunc, progenitură : *-centus*, *-poris*.
c r e ș t e, priește* : *Traus-*.
c u f u n d a (?) v. adînc.
c u l m e v. vîrf.
c u n o s c u t v. vestit.
c u r g e (curs de apă) : *Naissos*, *Nestos*, *Noes*, *Ordessos*, *Orosines*, *Rabon*, *Rebas*, *Serme*, *-sara* (?), *Strymon*; a curge, a vărsa : *Geudos*; curs puternic (de apă) : *Istros*, *Oiscos*; v. și scurge.
c u r p e n : *priadila* (v. *diell-*).
d e f i l e u, despicătură, prăpastie : *Dern-*, *Darni-*, *Dypta-*, *Succi*.
d e s c h i z ă t u r ă v. prăpastie, groapă, defileu.
d e ș t e p t (at) : *Gerula*.
d i s t i n s v. strălucit.
d i v i n, sublim v. cer, ceresc.
d o r i, dornic* : *-giza*.
d u c e, purta* : *-baris*; v. și aduce.
e l a n v. năzuință.
e n e r g i e, energic v. vioi.
f o r t i f i c a ț i e v. cetate, întăritură.
f r u m o s : *mania*, *Manius*, *Mani-*.
g a r d, incintă, localitate : *-gordum*, *Gordion*; *-zeget-*; *Edessa*, *Edoni*, *Odessos*, *Odrysae*.
g e n i t a l e (organe) : *bambalon*.
g h i n d ă v. mărgelușă.
g r a ț i e, iubire* : *-zera*, *-zeres*.
g r ă bi (?) : *addee*.
g r i j ă, stăruință (?) : *Sapaei*.

g r o a p ă, grotă* : *Carbilesi*, *Carbrinus*; *Tarpo-*.
g r o t ă, prăpastie (?) : *Scoroba* (munte).
h a r n i c v. lucra.
i a r b ă v. verdeață.
i n c i n t ă, împrejmuire v. gard.
i s m ă : *teudila*.
i u b i t, grațios : *Aulo-*, *Soio-* (?), *-sira* (?); v. și grație.
i z v o r : *zeuma*; v. și scurge.
î m b e l ș u g a t, plin : *-gentus*; v. bogat.
î m p l e t i t u r ă, palisadă : *Venden-*; v. și gard, casă.
î m p r e j m u i r e v. incintă.
î n a l t : *Rhodope*; v. și mare; înălțime, vîrf : *Serrheion*, *Serrorum* montes (?).
î n d u p l e c a* : *Bidia*.
î n t ă r i t u r ă, fortificație : *Drongilon*; v. și cetate.
î n ț e l e g e, cuprinde* : *Repta-*.
î n v e r z i (verde)* : *del-*, *-dila*.
j u c a, mișca : *Rabo-*.
j u s t v. potrivit.
l a u d ă v. cinste; lăudă : *Carpi* (?), *Gerbes*.
l e g ă t u r ă de—, snop : *mandaces*.
l i m b a b o u l u i (plantă) : *boudathla*.
l i m b a r i ț ă : *coadama* (*coalama* ?).
l o c a l i t a t e v. casă, cetate, gard, sat.
l u c r a, lucru, activ(itate), harnic, bun : *Apta-*, *Epta-*, *-optes*; a lucra cu meșteșug, ciopli* : *dela-*.
l u m i n a, fulgera : *zber-*, *zbel-*; luminos : *Candaon*, *Candau-les*; v. și clar, strălucit.
l u n g* : *Dolonci*.
l u p : *daos*.
m a r e, înalt, arătos : *-maros*; *-mazos*.
m ă r g e l u ș ă (plantă), ghindă : *guoleta*.
m ă s ă l a r i ț ă (plantă) : *dielleina*.
m î n d r u, deștept, învățat : *Myndryt-*, *mendruta* (?).
m i ș c a v. curge, juca.
m l a ș t i n ă, mlăștinos (?), noroi(os), nămol(os) : *Deulto-*, *Drabescos*, *Lizas*, *Maris*, *Museos* (?), *Tibis-*, *Timac-* (?).
m u t ă t o a r e (plantă) : *cinuboila*.
n ă m o l v. mlaștină.
n ă z u i n ț ă, elan (?) : *Bithys*.
n e a m (născut din—) : *-zenos*.
n o b i l v. strălucit.
n o r o i v. mlaștină.
o m (pămîntean) v. pămînt; oameni (liberi), popor : *Lydoi*.
o n o a r e v. cinste.
o r a ș v. sat, așezare.
p a l i s a d ă v. împletitură, gard.

p a s ă r e (vultur)* : *Oroles.*
p ă m î n t (om, pămîntean ?) : *zemel-*, *Zamol-*.
p i a t r ă, stîncă, pisc : *acmo-* în *Acmonia* ; v. și stîncă.
p i s c v. stîncă.
p l ă c e a v. iubire ; plăcere, dorință : *-blepto-*.
p l i n v. îmbelșugat.
p l o a i e v. umezeală.
p o a r t ă (?) : *zetna.*
p o t r i v i t, just : *Arti-*, *Artila.*
p r ă p a s t i e, deschizătură : *-berna* ; v. și deschizătură, grotă.
p r e a m ă r i v. lăuda.
p r e o t (?) : *-bates.*
p r i ì, dezvolta, v. crește ; prielnic, priincios (?) : *Sal-*, *-sala*, *Silenos.*
p r u n c, pui, progenitură, v. copil mic.
p u t e r n i c v. tare, vehement ; putere (a naturii), fertilitate : *Sauad-*, *Sabazios.*
r a d i o s, voios, strălucit : *gaidro-* în *Gaidres.*
r a p i d, iute, sprinten : *Langaros*, *Longaros* ; *Resco-*, *Ringal-*.
s a b i e (a tăia, a despica) : *scalme.*
s a r e, salină ; *Saldo-* (?) ; sărat : *Salmydessos*, *Salmyr-*, *Salsovia.*
s a t, cătun : *midne* (?) ; *-dava*, *-para*, *-vissos* (?) ; v. și cetate, așezare.
s ă l t a, (a) dans(a) * : *Scoris*, *Scorilo* ; *sicinnis.*
s c u r g e, izvor(î)* : *Gallos*, *Gelbes.*
s e c a r ă : *briza.*
s p ă l a (curge) : *Cludrus.*
s p r i j i n i v. ține.
s p r i n t e n v. rapid.
s t ă p î n (soț) : *Potaz-*.
s t î n c ă : *Carpates*, *Corpili* (?) ; *Sipyl-* ; v. și piatră.
s t i r i g o a i e (plantă medicinală) : *mendruta.*
s t r ă l u c i t, luminat, distins : *Basto-*, *-bostes*, *-boci*, *Bosceila-* ; *Berec-* ; *Doidalses* ; *Sado-*, *Sucus*, *Sudius* ; v. și radios.
s t r î n s (tare) ? : *Dringistas.*
s u b l i m v. cer, ceresc.
t a r e, puternic : *Apuli*, *Derzo-*, *Dorz-* ; *tara-*, *Teres*, *Tarula* (?), *Tarsa* (?), *Tearos* (?) ; *Thyni* (*Bi-thyni* ?) ; *Torcos* (?), *-tercos* (?) ; v. și ajutor, strîns.
t u l p i n ă (colț de plantă) : *-zila.*
t u l b u r e, tulbura(t) : *Drecon* ; v. și mlaștină.
ț a p : *Buzo-*, *Cozeil-* ; v. și capră.
ț ă r m, mal : *Malva.*
ț i n e, sprijini* : *Dar-*.
u d a, înmuia : *-dezo-* (*-desto-*), și colora (?) : *Prasias* ; v. și
u m e z e a l ă, lichid, apă, baltă : *Auro-*, *Auras* ; *Iambo-* (ploaie ?) ; *Naparis* (*Napoca* ?), *Ordessos*, *Panysos* ; v. și uda.
u r z i c ă : *dyn.*
v a r g a c i o b a n u l u i (plantă) : *sciare.*

vedea: *Diurp-*, *Dorp-*, *Drepala* (?); cu vază: *Dia-*.
vehement, puternic* : *Abro-*.
verde, verdeață, iarbă verde : *aniarsexe*; v. și înverzi.
vesel, voios : *-redes*; v. și radios.
vestit (cunoscut) (?) : *Zantiala*; vestit, vesel : *Clagissa*.
vin : *zilai*.
vioi, energic : *Vezin-*.
vîrf, culme : *Bermion*; v. și înălțime.
vorbi (tîlcui ?), grăi (?) : *-talca*; *Getae* (?).
zarzavat : *zelcia*.

VII. FONETICA ŞI POZIŢIA LIMBII TRACE ÎN CADRUL INDO-EUROPEAN

Vocalismul. Consonantismul. Poziţia limbii traco-dace în cadrul indo-european. Afinităţile traco-illyre.

Sistemul fonetic al limbii trace este şi a fost bine cunoscut în linii generale, pe baza numeroaselor legături etimologice sigure şi evidente sau foarte probabile de nume proprii şi glose, care însă au fost, în unele privinţe şi potrivit unor stranii prejudecăţi, rău interpretate ori total denaturate de unii cercetători (cf. supra, p. 42—48), ducînd la unele concluzii false cu privire la poziţia limbii traco-dace în complexul indo-european. Caracteristică este în această privinţă poziţia lui Decev, care—în baza unor forme corupte, a unor legături ori demonstraţii etimologice neverosimile — a încercat şi a reuşit, ca şi Jokl, să creeze o oarecare confuzie în sistemul fonetic trac, precum şi în etimologia gloselor şi numelor proprii. Aceste rezultate confuze şi contradictorii ori cel puţin suspecte arată că este absolut necesară o reexaminare atentă şi prudentă a problemei în baza datelor oferite de etimologiile vechi sau noi sigure ori foarte probabile expuse în cap. V.

Pentru ilustrarea foneticii trace, alegem din repertoriul lexical-etimologic de mai sus numai cuvinte cu etimologie sigură şi perfect concludente, omiţînd tot ce este dubios şi neprobant, ţinînd seamă natural de condiţiile în care a fost transmis materialul fragmentar de limbă traco-dacică (cf. supra, p. 28—31).

VOCALISMUL

S-a relevat mai de mult (A. Fick, P. Kretschmer, apoi N. Jokl) că limba tracă a păstrat distincte cele trei vocale primitive indo-europene *a*, *e*, *o*, lucru verificat prin numeroase etimologii sigure de nume şi cuvinte, dovedind că idiomul traco-dacilor aparţine grupului limbilor din Europa, nu la indo-iraniană cum preconizaseră unii erudiţi (ca P. Lagarde) în veacul al XIX-lea, cînd cercetările erau abia la început.

I.-e. **a** se păstrează ca *a*; exemple sînt numeroase: *Acmonia*, *Apus*, *Artila*, *Arzos*, *Astibus* (?), *Candaon*, *Dabreias*, *Dala-*, *Drabescos*, *Magutis*,

mandaces, *Manius*, *Manimazos*, *marco-*, *Maris*, *-maros*, *Naparis*, *Panysos*, *Sadala*, *-sades*, *Salmydessos*, *Salsovia* etc. ; o redare a lui *a* prin *o* (cu valoare fonetică, ori simplă greşeală de lapicid ?) ar fi *Soldeno-* alături de *Sald-* (nume local). În tracă, *a* mai vine şi din *ə*, gradul redus al lui *ē* în *-dava* (**dhəᵘa*), *-maros*, ori din *e*, *o*, ca şi printr-o pronunţare deschisă a lui *e* în epoca romană (cf. infra).

I.-e. **e** are un tratament divergent, neunitar : 1) ca *e* în majoritatea cazurilor : *azen*, *bedy*, *Bendis* (**bhendh-* sau **u̯end-*), *Berecyntai*, *-berna*, *-centus*, *Decebalus*, *Delas*, *Derz-*, *-destos*, *Develtos*, *Drepala*, *Edoni* (?), *Epta-*, *esp-* (*asp-*), *ezis*, *Gelbes*, *genton*, *-gentus*, *-geri*, *Gerula*, *Getae*, *Medo-*, *Netindava*, *Reptatercos*, *Resc-*, *Vezina*, *-zeget-*, *Zelmis*, *Zeres*, *-zenus* ; 2) ca *a* (dintr-o epocă veche) : *Aptasa* (*Ept-*), *Athrys* (Iantra), *-baris* (**bher-*), *-basta* (**u̯est-*, gr. ἄστυ), *Daci* (**dhē-k-* ?), *Darn-* (*Dern-*), *-dava* (**dhē-*), *Decebalus* (**bel-*), *Clagissa*, *Malva*, *-para*, *salia*, *-sala*, *Sapaei*, *scalme*, *tarabostes*, *Zamolxis* (*Semele*, *zemel-*), *Zantiala* ; ori ca o pronunţare deschisă în epoca elenistică-romană : *Aptecenthos* din *Epta-*, *-zanus* din şi paralel cu *-zenus* în nume personale (*Auluzanus*, *Brizanus*, *Mucazanus*), *Rabocentus* alături de *Rebucentus*, *-asp-* alături de *esp-* în *Utaspios*, *Sardica* (*Serdica*), *Darzala* (*Derz-*), *Rasco-* alături de *Resco-*, *Sabazios* (*Sebaz-*), *Tarpo-* alături de *Terp-*, *Ziparus* (*Ziper*) ; 3) *e* > *i* în cîteva cazuri sigure (sau foarte probabile) : *Brinc-* (**bhrenk-*), *briza* (**bhreǵ-*), *Dingion*, *Dringista*, *Myndrytus*, *Ringaleus*, *Triballi*. Forme epigrafice tîrzii ca *Dicebalus* (*Decebalus*), *-cintus* (*-centus*), *Bilisarius* etc., nu au o semnificaţie fonetică ; *Scinzeries* (Procop., şi inscr.) alături de *Scenopesis* (EDR I, p. 152) este echivoc. — Diftongat apare *e* în *ie* în cazuri ca *Biarta* (poate *Biert-*, *Bert-* ?), *Biessi* (Bessoi), *Dierna* (Tsierna, **der-*), *diesema* (**deḱ-*), *Iantra* (Iatra, **ētro-*) ; nesigure sînt : *Piengitai*, *Tiarantos*, *Tiason*, *Tiuncona* etc., putînd fi forme corupte în manuscrise ; probabil *Tearos* (rîu, Hdt., **ter-*) ; cf. Jokl, RLV XIII, p. 285—286.

I.-e. **i** şi diftongul *ei* redus la *i* apare în general ca *i* : *Dio-* (în *Diuzenus* etc.), *-dizos*, *Istros*, *Sipylos*, *Tibiscos*, *-vissos*, *Zilmissos*, *-zila*, *Zimicentus* etc. Frecventă este în epoca tîrzie redarea lui *i* prin *ei* în inscripţii : *Aulubeista*, *Beithys*, *Eisatralis*, *Seitalcas* etc. Din cauza pronunţării deschise, *i* apare ca *e* în multe nume : *Anchealo*, *Brea* (Bria), *Denduporis* (*Dind-*), *Treballia* (CIL V 1838, *Trebellica* Aur. Vict.) alături de *Triballi*, *Zepaibis* (Zipaibes) etc. Uneori *i* e redat în scrierea populară a epigrafelor prin *y* : *Bytytralis* (*Biti-*), *Dylyporis* (*Dili-*), *Ebryzenis*, *Zypyr* etc. ; după cum invers *y* (*u*) este scris uneori *i* : *Pirmerula* şi *Pyrmerula*.

I.-e. **o** este în marea majoritate a cazurilor reprezentat prin *o*, fapt de importanţă capitală pentru poziţia limbii trace ; cîteva exemple sigure : *-corta* (**qert-*), *Dolonci* (**delongh-*), *Dorzenthes* (**dhereǵh-*), *Drongilon* (**dheregh-*), *Deloptes*, *Oroles*, *Odrysai*, *-poris*, *Rome-*, *Roim-*, *Scoris*, *Scorilo*, *Sola*, *-torc-* etc. Corespondentul lung *o* e redat prin ω : *Bōskeilas* (**bhō-s-*), *Costobōci* (**bhō-k-*) ; grafia Κωτυς pentru Κοτυς nu are o semnificaţie etimologică pentru cantitatea lui *o*. Există cazuri de *o* reprezentat prin *a* în cîteva nume proprii : *-talca* din **tolq-* (**l̥-*) ori de alternare cu *a* : *Daruturme* alături de *Doroturma*, *Langaros* alături de *Longaros*, *Potazis* şi *Patasius* (**poti-*), *Spartacos* (*Spartocion*) şi *Spartocos*. Din asemenea

cazuri izolate nu este permis a trage concluzia pripită că „în tracă *o* trece regulat la *a*", cum greșit face Decev (*Charakt.*, p. 92–93, în baza unor etimologii neverosimile). Alternarea, în nume aparent înrudite, a lui *o* cu *u* și *y* (unde nu peste tot e sigur care sunet este mai vechi) în inscripții denotă o pronunțare șovăielnică: *Gucusa* — *Gocon*, *Gurbita* — *Gorbeus*, *Cubinos* — *Cobenciles* (Procop.), *Diurpaneus* — *Dorp-*, *Cutyn* (*Cotyn*), *Mocaporis* — *Mucaporis* — *Mucapureis* — *Mucaboris* (cf. *Darubyris*), *Myndrytus* (**mendh-*), *-torma*, *-turma*; ar putea fi un indiciu pentru trecerea parțială a lui *o* la *u* în condiții ce nu se pot preciza.

I.-e. **u** și *eu* redus la *u* sînt reprezentate prin *u* (scris uneori *y*): *bryton* (**bhreu-*), *Byzas*, *Buz-*, *Dypta*, *Lyginon*, *Mouseos* (rîu, **meu-s-*?), *Strymon*, *Succi* (**ḱuq-*), *Sudi-*, *Thynoi*, *Tur-* în *Tyrodiza* etc., posibil gradul vocalic zero al i.-e. **t^{u}er-*, *Zura-* în nume personale (**ǵeu-r-*?).

Diftongii sînt atestați în puține cazuri de cuvinte cu etimologie sigură; **ai** > *ai* în *Aizis*, *Aizane* (**aiĝ-*), *Gaidres* și *-gaises* (**g^{u}hai-*); alte cazuri de *ai* în inscripții sînt simple grafii pentru *e* (*Denthaibaris* — *Denthe-*, *Dalaitralis* — *Dale-*, *Eptaicentus*, *Eptaitralis*, *Raiscuporis*, *Zaipyros*, eventual *Raizdos* alături de *Razdos*, i.-e. **reǵ-*?). Pentru diftongul **ei** i.-e. etimologic păstrat ca atare nu avem exemple sigure de cuvinte (nume) trace, putînd fi pretutindeni o simplă grafie pentru *i* (p. 94). **oi** > *oi*: *Doidalses* (**doi-d-*), *Oiscos*, *Soio* (**ḱei-*, *ḱoi-*?). Diftongii în *-u* sînt conservați ca atare: **au** *Aulu-*, *Auras* (rîu, **a^{u}er-* ori **aur-*); alte cuvinte și nume cu *au* ca *Blaudos*, *Braunae*, *Maupus* nu au etimologie sigură; **eu** > *eu* *Deultum* (**dheu-l-*), *zeuma* (**ǵheu-m-*), *Geudos* (**gheu-d-*), *Zouthis* (**ǵeu-*), *Peuce*, *Pousinon*; altădată avem *au* în *Trausi*; *Sautis* este o formă vulgară tîrzie pentru *Seutes*.

Corespondentele lui *r* și *l* vocalic (*r̥*, *l̥*) în tracă nu sînt clare, opiniile sînt divergente, din lipsă de cazuri cu etimologie sigură (explicabil și prin echivocul grafiei); Jokl (RLV XIII, p. 289) citează exemple ca *Burt-*, *Burd-*, *Bort-*, **bhr̥d-*, dar etimologia e dubioasă; *Triballi* și *Tribanta* ar indica tratament *ri*; Decev (*Charakt.*, p. 100–102) admite *ur*, *ul* și *or*, *ol*, în baza unei serii de etimologii, majoritatea neverosimile; *l̥* > *al* am avea în *-talca*.

Recapitulare

i.-e.	a	e	i	o	u	ai	oi	au	eu	r̥	l̥
trac.	a	e	i	o	u	ai	oi	au	eu	ri(?)	al (?)

CONSONANTISMUL

I.-e. *u̯* > *v*: *-dava*, *Develtos* (ori *Deult-*?, **dhe^{u}el-*), *Vetes-pios* (**u̯et-* și *Betespios*); uneori spiranta labio-dentală sonoră *v* prezintă tendința de a deveni oclusivă, trecînd în labiala sonoră *b*: *Aulu-* scris și *Ablu-zelmis*, *-basta* (**u̯es-t-*), *bedy* (**u̯ed-*), *-bleptes* (**u̯elp-*), *bria* (**u̯er-*?), *Capomalba* (Procop.) alături de *Malva*, *-esp-* și *Hezb-* (**eḱ^{u}o-*), *Savazius* și *Sabazius* (**ḱeu-*), *-vissos* și *-byssos* (**u̯iḱ-* ori **u̯eis-*).

Ocluzive. Ocluzivele s u r d e (tenues) sînt continuate prin aceleași sunete, *k>k*: *Candaon* (**qand-*), *-centus*, *-corta*, *Crisia*, *Succi* (Sucoi, **kuq-*), *-talca*. Cazurile epigrafice tîrzii de redare a lui *k* prin *ch* (*Amadochos*, *Dotocha*, *Eptesychos*, *Spartychos*, eventual *Piacches*, *Zimarchos*) sînt mai curînd forme grecizate decît indicii de mutație consonantică, în sensul că limba tracă ar fi transformat tenuele în tenue aspirate, cum greșit își imaginează Decev (*Charakt.*, p. 65); **p** > *p* : *Apus*, *Dorpaneus* (*Diurp-*) și *Drepala* (**derep-*), *Epta-*, *Aptasa* și *Deloptes* (**op-t-*), *Naparis*, *Panysos*, *-para*, *Potazis*, *Reptatercos*, *Sapaei*, *Tarpo-* etc. Puținele cazuri de redare în inscripții a lui *p* prin *f* (*ph*), ca *Eftacentus*, *Eftepir*, sînt tîrzii și nesemnificative (la fel ca scrierea lui *ch* pentru *k*); **t** > *t* : *Artila*, *Athrys*, *Iantra*, *-centus*, *-corta*, *Epta-*, *Apta-*, *-gentus*, *Getae*, *-talca*, *Tarp-*, *Tibiscus*, *Trausi* etc. Cazurile numeroase de redare a lui *t* pin *th* (*Athrys*, *Bithyni*, *-centhos*, *Tharsa*, *Thyni*) au aceeași semnificație ca și *k* — *ch*, *p* — *ph* (*f*), admițînd eventual o ușoară pronunțare ca spirantă postdentală a lui *t*(*h*), unde nu ar fi cazul unei simple grecizări a grafiei sau pronunțării numelor trace. — Ocluzivele m e d i i sînt continuate prin aceleași sunete; pentru **b** > *b* avem puține cazuri sigure etimologic : *-balos* (*Decebalus*) din **bel-* și *Triballi* **trib-* ; **d** > *d* cazuri numeroase : *bedy*, *Candaon*, *Contadesdos* (**deǵ-*), *Derna*, *Darn-*, *diesema*, *Dio-*, *Doidalses*, *Dolonci*, *Dorp-* (*Diurp-*), *Drepala*, *Gaidre(a)s*, *Geudos*, *-red-*, *Sadala* etc.; **g** > *g* : *-gerri*, *ger-*, *Gerula*, *Lyginon* (**leug-*). De o mutație consonantică (*b* > *p*, *d* > *t*, *g* > *k*) nu poate fi vorba în limba traco-dacă (v. ocluzivele surde); prezumpția lui Decev (*Charakt.*, p. 67) în acest sens este izvorîtă din cele 10 etimologii nevalabile ale sale. M e d i i l e a s p i r a t e i.-e. și-au pierdut aspirația în tracă, redate prin simple m e d i i corespunzătoare; **bh** > *b*, cazuri numeroase, din care menționăm numai cîteva : *bambalon*, *-baris*, *-bost-*, *Bosceilas*, *Costoboci*, *briza*, *bryton*, *Dabreias*, *Rab-*, *Reb-*, *Tibis-* ; **dh** > *d* cazuri numeroase, de ex. : *-dava*, *Derz-*, *Dorz-*, *Develtos*, *-dizos*, *Drabescos*, *Drongilon*, *Dypta*, *Myndryt-*, *Odessos*, (*Edessa*, *Edoni*, *Odrysi*) etc.; **gh** > *g* : *Dingion*, *Dringistas*, *Drongilon*, *Geudos*, *-gordum*, *Magutis* etc. — O c l u z i v e l e p a l a t a l e *ḱ* și *ǵ*(*h*) sînt redate în traco-dacă prin spirante postdentale *s* și *z*, dovadă peremptorie a caracterului satem al limbii trace; exemple sigure sînt numeroase; *ḱ* > *s* : *Costoboci* (**q^{u}oḱ-*), *diesema*, *esp-*, *asp-*, *Sabazius* (**ḱeu-*), *Sadala*, *-sades*, *-sados* (**ḱad-*), *salia* (**ḱel-*), *Saratocos*, *Belisarius*, *Sarula* (**ḱer-*), *Sirene*, *sicinnis* (**ḱiq-*), *Sipylos*, *Soio*, *Sucoi* (topon., **ḱuq-*), *Sucus* (person., **ḱeuq-*) *Sudi-* (**ḱeudh-*); cazuri de neasibilarea palatalei și menținerea ei ca ocluzivă în *Acmonia*, *Decebalus*, *Decaeneus* și *-docos* (dacă sînt din rad. i.-e. **deḱ-*) par inexplicabile, fiind „excepții de la regulă" ca și în lituană și slavă (Kretschmer, *Einl.*, p. 290), adică după Decev (*Charakt.*, p. 74), este fenomenul depalatalizării palatalelor i.-e., cunoscut și în alte limbi satem;- **ǵ** și **ǵh** > *z* : *Aizis*, *Aizane*, *Arzos*, *azen*, *briza*, *Byzas*, *Cozeilas*, *Derz-* și *Dorz-*, *-desdos*, *-dizos*, *ezis*, *-mazos*, *Raizdos* (*Razdos*), *Verzela*, *Vezina*, *Zamolxis* (*Semele*, *zemelen*), *Zantiala*, *Zberturdos*, *-zeget-*, *zelcia*, *Zelm-*, *-zenos*, *Zer-* (person., **ǵher-*), *-zila* (**ǵi-l-*), *Zilmissos* etc.; orice *z* în cuvinte (nume) trace vine din i.-e. *ǵ* sau *ǵh*; dar în epoca tîrzie, inscripțiile redau pe *z* adesea prin *s* *Aulusanus* (*-zenus*), *Mucasenus* etc., indiciu despre pierderea sonorității. — L a b i o - v e l a r e l e i.-e.,

pierzînd elementul labial, sînt reprezentate prin simple velare (*k*, *g*), dovadă, alături de asibilarea palatalelor, despre caracterul satem al limbii trace; exemplu sigur pentru **k^u** > *k* pare a fi numai *Costoboci* (**q^uek̑-*); pentru **g^u(h)**- > *g*: *Degis* (*Diegis*, *Degistion*, **dheg^{u}h-*), *Gaidreas*, *Bulogaises*, *Gelbes* (și *Gilpil* ?), *genton*, *-gentus*, *Getae*, *guoleta*, *Longaros* (*Langaros*).

Lichidele sînt păstrate ca atare, în orice poziție; exemple cu etimologii sigure sînt numeroase; **l** > *l*: *Aulu-*, *-bleptes*, *Develtos*, *Dolonci*, *Gelbes*, *Longaros*, *Salmydessos*, *-talca*, *Zamolxis* (*Semele*), *Zilmissos* etc.; **r** > *r*: *Araros*, *Arzos*, *Athrys* (Iantra), *Auras*, *Derna*, *Derz-* și *Dorz-*, *Maris*, *-marco-*, *Rebu-* etc.; cazuri de m e t a t e z ă: *Tarulas* — *Taluras*, *Oroles* — *Oloros*; d i s i m i l a r e: *Durostorum* — *Dorostolon*, *Abruporis* — *Abrupolis*, *Dizapor* — *Dizapolis*, *Mucaporis* — *Mucapolis* (posibil grecizare după *polis* „oraș"), *Pyrulas* -*Pirurus* etc. (Decev, *Charakt.*, p. 77).

Nazale **m** > *m*: *Acmonia*, *Magutis*, *Maris*, *Medo-*, *Myndrytus*, *Salmydessos*, *Strymon*, *Zamolxis* etc.; **n** > *n*: *Candaon*, *-centus*, *-gentus*, *Naparis*, *Panysos*, *-zenos* etc.; **nk, ng**: *Dolonci*, *Drongilon*, *Brinc-*, *Dingion*, *Dringistas*.

Spiranta surdă **s** este conservată ca atare în orice poziție: *Salmydessos*, *Salsovia*, *Sapaei*, *Sola*, *Orosines*, *Trausi*, *-basta*, *-stor-*, *scalme* etc.

Consoane epentetice: în grupul i.-e. **sr** se dezvoltă prin epenteză un *t* (ca în germ. și balto-slavă): *Strymon* (**stru-m-*, **sreu-*), *Istros* (**Is-ro-*, **eis-*).

Dintre „schimbările fonetice în grupe consonantice" preconizate de către Decev (*Charakt.*, p. 85—87), numai sn > *n* în *Noes*, *Novas*, *Naissus* este reală; celelalte ca *kt* > *t*(*h*); *d—t*, *dh—t*, *t—t* > *st*; *dh—s*, *t—s* > *ss*; *dl* > *cl*; *wl* > *ll*; *pt* > *tt* etc., sînt deduse din etimologii neverosimile de nume proprii (de ex.: *Bessi* < **Bhendh-so-*, *Clagissa* < **delegh-* etc.).

R e c a p i t u l a r e

i.-e. u̯ k q^u k̑ g g(h) g^u ǵ(h) t d dh p b bh n m r l s

trac v k s g z t d p b n m r l s

POZIȚIA LIMBII TRACO-DACE ÎN CADRUL INDO-EUROPEAN

Din faptele lingvistice expuse mai sus, reiese că aspectul principal al sistemului fonetic traco-dac este un remarcabil c o n s e r v a t i s m în tratarea sunetelor din sistemul arhaic indo-european: majoritatea vechilor sunete de bază ale graiului primitiv i.-e. sînt conservate și transmise ca atare fără modificări; inovațiile sînt relativ puține, caracteristice și deplin explicabile și justificate în cadrul grupului satem de idiomuri i.-e.

unde traca poate fi considerată în foarte multe privințe ca cea mai apropiată de arhetipul graiului primitiv comun. Fără nici o modificare sînt păstrate *vocalele a, e, o* (cu tendință de trecere la *a*), ca și *i*, precum și diftongii *ai, oi, au, eu*. În privința vocalismului, limba traco-dacă prezintă multe afinități cu greaca. În *consonantism* se observă de asemenea o tendință de conservare fără modificări, afară de trei grupe de sunete : medii aspirate redate prin medii (*bh, dh, gh* > *b, d, g*), labio-velare prin velare (q^u, $g^u(h)$ > *k, g*) și palatalele reprezentate prin spirante (*ḱ, ǵ(h)* > *s, z*), ultimele două fiind trăsături tipice pentru caracterul s a t e m al limbii traco-dace ; restul consonantelor sînt păstrate fără nici o modificare, indiferent de poziția lor în cuvînt (*u̯* > *v* și secundar *b* ; *n, m, r, l, p, b, t, d, k, g, s*). În tabelele recapitulative de mai sus (p. 95 și 97) se văd corespondentele de sunete dintre faza graiului comun indo-european și traco-daca din epoca istorică, în care se poate ușor urmări originea diferitelor sunete trace.

Aceste constatări rezumative, bazate pe un material selectat și verificat etimologic, simplifică și scurtează considerațiile și generalizările în ce privește sistemul fonetic și poziția limbii traco-dacilor în familia indo-europeană. De fapt, aici se pot spune puține lucruri noi valabile, peste ce s-a spus și stabilit de erudiții mai vechi, încă din secolul al XIX-lea, A. Fick, W. Tomaschek, P. Kretschmer, care au elucidat în linii generale această problemă. Nu e necesar, deci, a recurge la noi formulări, mai complicate și poate mai pretențioase, considerînd că (nu numai din spirit de modestie ori comoditate) pot fi adoptate și azi concluziile savanților amintiți, fără a comite un anacronism.

Astfel, la 1873, A. Fick stabilea (cf. supra, p. 34) că „aceste resturi, din nenorocire foarte sărăcăcioase, ale limbii trace dovedesc îndeajuns că tracii nici nu sînt arieni, nici nu ocupă o poziție intermediară între arieni și europeni, ci aparțin la grupa europeană a indo-europenilor. În acest sens vorbește și așezarea geografică a tracilor departe de teritoriul arilor, în nemijlocit contact cu spațiul grec și cu cel frigian, ca și înrudirea lor clar atestată cu frigienii, al căror caracter european este incontestabil"[1]. La 1893, Tomaschek ajungea la concluzia că „de altfel, analogiile ariene apasă foarte mult în cumpănă ; totuși din asta nu se poate nicidecum trage concluzia că limba tracă ar reprezenta (cum credea Lagarde) un simplu dialect iranian ; chiar și frecventa alternanță *e* : *o* vorbește împotriva acestei supoziții : avem a face mai curînd cu o limbă care potrivit cu dispoziția geografică avea înainte de toate caracterele fonetice ale limbilor est-europene, strîns legată de armeană, fără a coincide însă cu această grupă sub raportul tezaurului lexical ; traca era o limbă i n d e p e n d e n t ă ; ea a păstrat un important nucleu din fondul indo-european

---

[1] A. Fick, *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (1873), p. 423 „diese leider sehr dürftigen Reste der thrakischen Sprache zeugen zur Genüge, dass die Thraker weder Arier waren, noch zwischen Ariern und Europäern eine Mittelstellung einnahmen, sondern der europäischen Gruppe der Indogermanen angehörten. Hierfür sprechen auch die Wohnsitze der Thraker, die weitab vom Arierlande liegen, dagegen mit dem griechischen und phrygischen Gebiete sich unmittelbar berühren, hierfür spricht auch die wohlbezeugte Verwandtschaft der Thraker mit den Phrygern, deren europäischer Charakter nicht zu bezweifeln ist".

(de ex. „genton"), dar prezintă pe lîngă asta forme foarte cizelate, asemenea limbii armene, în ce privește însă conservarea formelor arhaice nu se poate compara cu germanica și greaca"[1]. La 1896, Kretschmer relevînd legăturile limbii trace cu cele vecine (prin corespondențe parțiale), cu sciții, illyrii și mai ales cu grecii, stabilea definitiv că „limba traco-frigiană trebuie considerată ca un idiom de sine stătător în același sens ca greaca ori germanica; ea a conservat particularități și material vechi de limbă pe care în zadar îl căutăm în limbile înrudite. La fel ca toate idiomurile indo-europene, ea este legată de limbile vecine prin concordanțe parțiale, în nord-est cu dialectul iranian (ai cărui purtători erau sciții din nordul Mării Negre), în vest cu illyra, în sud cu greaca. În mod cu totul deosebit trebuie subliniat—contra lui Lagarde, Pauli și Hirt—faptul că limba tracă se acordă cu greaca în cîteva puncte foarte importante"[2].

În concluzie, pe baza cercetărilor mai vechi și a rezultatelor concrete și ceva mai ample dobîndite în capitolele precedente, se poate spune că poziția limbii traco-dace este următoarea[3]: un idiom indo-european independent din grupa de răsărit satem (cu palatale > spirante postdentale; labio-velare > velare; ca în balto-slavă, indo-iraniană, illyră), de aproape înrudită cu graiurile vecine, în primul rînd cu illyra din vestul Peninsulei Balcanice și Calabria-Apulia (messapi, salentini, iapygi etc.). În acest din urmă sens, s-a vorbit chiar de o „unitate lingvistică traco-illyră" (N. Jokl ș.a.), a cărei importanță însă nu trebuie să fie exagerată: sigur e că tracii și illyrii aveau exact același sistem fonetic și elemente lexicale comune foarte numeroase; dar sistemul lor antroponomastic și cel toponimic (cunoscute la ambele grupe mult mai bine decît lexicul limbii lor uzuale) diferă mult: alte nume și elemente onomastice la traco-daci, altele la illyro-messapi (cf. infra, cap. VIII, p. 101). Dintre elementele comune trace și illyre în onomastică sînt de relevat cîteva mai de seamă: trac *Apuli*, Dacius *Appulus*, *Apulum* — ill. *Aplo*, *Aplus*, *Apuli*, *Apulia* (grec *Apollo*); trac și ill. *Ball-*, *-balus*; trac *Bitus* — ill. *Bituvas*; trac *Byzes*, *Buzes* — ill. *Buzetius*, *Buzos*; trac. *Ditus*,

[1] W. Tomaschek, *Thr.* II/1, p. 21—22 „die arischen Analogien fallen allerdings sehr ins Gewicht; und doch lässt sich daraus keineswegs der Schluss ziehen, dass das Thrakische, wie Lagarde meinte, einen blossen iranischen Dialekt darstelle; schon die häufig hervortretende Ablautsstufe *e* : *o* spricht gegen diese Annahme; wir haben es vielmehr mit einer Sprache zu tun, welche im Einklang mit der geographischen Schichtung vor allem den Lautcharakter der osteuropäischen Sprachen besitzt und sich sehr nahe an das Armenische anschliesst, ohne jedoch in Bezug auf den Sprachschatz mit dieser Sippe zusammenzufallen; das Thrakische war eine Sprache für sich; sie hat einen stattlichen Kern des indogermanischen Gutes bewahrt (musterbeispiel hiefür „genton"), zeigt jedoch daneben auch sehr abgeschliffene Formen, gleich dem Armenischen, an Bewahrung des Alterthümlichen lässt sie mit dem Griechischen und Germanischen durchaus nicht messen" (cf. supra, p. 35).

[2] P. Kretschmer, *Einl.*, p. 230 „die thrakisch-phrygische Sprache vor allem als ein selbständiges Idiom in demselben Sinne wie das Griechische oder Germanische betrachtet werden muss: sie hat Eigenheiten und altes Sprachgut erhalten, welches wir in den verwandten Sprachen vergebens suchen. Wie alle idg. Einzelsprachen, ist sie aber mit den Nachbarsprachen durch partielle Übereinstimmungen verbunden, also im Nordosten mit dem iranischen Dialekt, dessen Träger die Skythen im Norden des Schwarzen Meeres waren, im Westen mit dem Illyrischen, im Süden mit dem Griechischen. Ganz besonders ist gegen Lagarde, Pauli, Hirt zu betonnen, dass sie in sehr wichtigen Punkten mit dem Griechischen zusammengeht".

[3] N. Jokl, RLV XIII, p. 295.

Ditugentus, *Ditubistus* — ill. *Ditiones*, *Ditu-*; ill. *Dizeros* — trac *Contadesdos*; trac *-gentus* — ill. *Gentius*; trac *Langaros*—ill.—dardan *Longaros* (remarcabilă diferența de vocală *a*—*o*); trac *Pyrurredes*—ill. *Prorado*; trac *Rigasis*, *Rigosus* — ill. mess. *Rigias*; trac *Sita* — ill. *Sita*; trac *Tabusus* — ill. mess. *Tabara*; trac *Zaca*, *Zec-* — ill. *Zaca*; trac *Zor-*, *Zur-* — ill. *Zorada*; trac *Ziles* — ill. mess. *Ziletes*. Dar numele cele mai caracteristice sînt unele la traci, cu totul altele la illyri; astfel trac. *Aulutralis*, *Auluporis*, *Burebista*, *Dizapor*, *Eptacentus*, *Eptatralis*, *Sudicentus* etc.; ill. *Bato*, *Dasius*, *Daz-*, *Epicadus*, *Gentius*, *Pladomenus*, *Plares*, *Verzo-* etc.; la illyri nu există elementele toponimice frecvente și tipice la traco-geți: *-bria*, *-dava*, *-dizos*, *-para* ș.a. Toate acestea sînt indicii puternice despre caracterul izolat și specific al fiecărei grupe etno-lingvistice: illyrii în nord-vestul, traco-dacii în nord-estul Peninsulei Balcanice. Remarcabil este de asemenea faptul că la illyri sînt foarte puține nume proprii compuse, abia 10—12 din vreo 450 antroponime, în timp ce la traci asemenea nume sînt relativ mult mai numeroase: 210 compuse față de 690 simple în toponimie, 290 compuse față de 860 simple în antroponomastică (cf. infra, p. 105). Asemenea cifre nu sînt întîmplătoare, ci comportă desigur o semnificație deosebită. O amplă cercetare comparativă s-ar putea face ușor și în chip util după publicarea unor repertorii complete și exhaustive ale materialului lingvistic illyro-messapic, precum există pentru cel traco-dacic.

Foarte apropiate sînt raporturile limbii trace cu a l b a n e z a, care însă nu sînt elucidate din cauza echivocului în ce privește originea tracă sau illyră a albanezilor (cf. p. 113). Multe afinități are limba tracilor cu iraniana reprezentată prin sciții din nordul Mării Negre; ceva mai îndepărtată pare a fi fost înrudirea cu balto-slava; multe elemente comune (mai ales lexicale și fonetice în vocalism) prezintă traca și greaca, alături de multe alte puncte divergente. Dar de o unitate între tracă, germanică, frigiană și armeană, mai mult decît se admisese în trecut — în sensul preconizat în 1952 de Decev (*Charakt.*, p. 115), cu mutația consonantică, în baza unor etimologii neconvingătoare — nu poate fi vorba, rămînînd valabile în linii mari constatările și considerațiile expuse de Fick, Tomaschek, Kretschmer și Jokl asupra poziției idiomului traco-dac în cadrul marii familii de limbi indo-europene.

VIII. NUMELE PROPRII ALE TRACO-DACILOR

Considerații generale. Categoriile. Cantitatea. Caracteristici. Frecvența. Structura numelor proprii.

CONSIDERAȚII GENERALE

Bogăția și caracterele specifice ale onomasticii de tip arhaic indo-european a traco-dacilor au fost relevate de multă vreme de către erudiți, iar importanța ei din punct de vedere lingvistic și cultural-istoric este considerabilă (cf. supra, p. 30, 49—55, 56—82), recunoscîndu-se pe drept cuvînt că numele proprii reprezintă un prețios material lingvistic, care parțial poate și trebuie să fie interpretat și utilizat în studiul etimologic și morfologic al limbii traco-dace. Precum s-a spus, numele proprii sînt alcătuite din elemente lexicale și sufixale curente în vorbirea populară, fiind deci și ele în aceeași măsură vechi materiale din limba vie a comunității sociale. Prin comparație cu celelalte idiomuri indo-europene, mai bine sau complet cunoscute, se poate stabili în multe cazuri valoarea semantică și funcția elementelor alcătuitoare (radicale și sufixe) în numele proprii ale traco-dacilor.

Este de relevat de asemenea faptul că materialul onomastic foarte bogat și variat al tracilor — ca o creație socială semnificativă și pentru structura lor psihică[1] — prezintă trăsături de pregnantă originalitate în ansamblul său, format după sistemul arhaic indo-european ; marea majoritate, aproape totalitatea numelor proprii traco-dace se găsesc exclusiv la acest popor : nume ca *Aulucentus*, *Aulutralis*, *Bastacilas*, *Burebista*, *Diurpaneus*, *Dizatralis*, *Eptacentus*, *Eptaporis* etc., locale *Comidava*, *Gelupara*, *Germisara*, *Sarmizegetusa*, *Tarpodizos* — în zadar le-ai căuta la greci, italici, illyri, slavi, germani, celți, iranieni, grupe de triburi indo-europene care-și avea fiecare complexul de nume și elemente onomastice

---

[1] Cum releva la 1894 Tomaschek, *Thr.* II/2, p. 2 „mit Recht legt man jetzt bei ethnologischen Untersuchungen, auch in Fällen wo von einer Sprache nur schwache Reste vorhanden sind, auf die Nomenclatur Gewicht : in dieser lagert sich ein wichtiger Theil des Sprachschatzes ab, in ihr tritt der individuelle psychische Charakter des Volkes sprechend hervor ; zudem fällt auf die ethnische Zugehörigkeit desselben erwünschtes Licht".

deosebite, diferențiate și legate între ele numai prin înrudirea arhaică din perioada comunității de limbă indo-europeană. Foarte puține nume trace au analogii ori corespondențe la alte popoare, cum ar fi cazurile de paralelisme onomastice traco-illyre semnalate mai sus, p. 99—100, ori nume de aceeași origine etimologică, de ex. *Bulogaises* — parthic *Vologaesos*, *Decebalus* — eventual v. ind. *Dacabala*, *Diuzenus* — grec *Diogenes*, *Gaidreas* — gr. *Phaidros* etc.[1]

În prezentul capitol al monografiei noastre lingvistice nu se caută și nu este posibilă o expunere și analiză a întregului material de nume tracodace, care poate fi găsit aproape integral în repertorii[2], nici funcția lui sub toate aspectele; simpla înșirare a numelor (fără atestări și variante) ar constitui un copios repertoriu de peste 2000 titluri; vom examina aici numai cîteva exemple ilustrînd funcția socială și personală, categoriile, caracteristicile, frecvența și alcătuirea (compunerea, respectiv derivarea cu sufixe) a numelor proprii, ținînd seamă de categoriile semantice.

Categoriile numelor proprii. S-a arătat (p. 30, 51—52) că, potrivit cu geneza, destinația și conținutul lor semantic, numele proprii se pot împărți în două mari categorii: *a*) a n t r o p o n i m e, nume de persoane (oameni, zeități, majoritatea celor de triburi), *b*) t o p o n i m e propriu-zise (rîuri, munți, localități, forme de teren etc.), care se explică etimologic în lumina semantismului lor. Ca structură, cele două categorii de nume prezintă aceleași caracteristici, fiind alcătuite fie prin compunere, fie prin derivare cu sufixe, din elemente radicale diferite: foarte puține rădăcini apar deopotrivă în antroponime și toponime; din repertoriul etimologic (p. 56—82) se pot cita: rad. **dher-* „tare" în numele topic *Drongilon* și personal *Derz-*, *Dorz-*; **rebh-* „a se mișca" în person. *Rebu-* și rîu *Rabo-*, *Rebas*, *Rebantia*; **er-*, **res-* „a se mișca repede" în *Resc-*, *Rascos* și topon. *Rescynthos*; **ter-* „traversa, pătrunde; tare" în *Teres*, *Tar-* și rîu *Tearos*, — recunoscînd însă că nu toate aceste legături sînt sigure. Elementele sufixale (cf. infra, p. 107—108) sînt identice ca formă și poate ca sens în antroponimie și în toponimie.

Cantitatea. După o statistică aproximativă și provizorie, avem cifra de 2050 nume proprii traco-dace, care — potrivit cu cele două categorii de mai sus — se împart în *a*) *antroponime* (oameni, zei, majoritatea numelor de triburi cam 100, cf. supra, p. 18) 1150, din care 860 simple (dintr-un singur element radical), 290 compuse (din două elemente radicale); numele

---

[1] N u m e l e p r o p r i i (în primul rînd cele de persoane, triburi, zei, care sînt anterioare, mult mai vechi decît toponimele) la popoarele de limbă indo-europeană (greci, italici, celți, germani, slavi, indo-iranieni etc.) au fost studiate în amănunte pe cale comparativ-etimologică; există asupra lor o bogată bibliografie, din care nu vom menționa decît puține nume de cercetători mai de seamă; lucrările principale în acest domeniu sînt: cu privire la „indo-europeni" în ansamblu, Solmsen (cf. supra, p. 52), Schrader, Fick etc.; greci, în special Fick și Bechtel; slave, Miklosich; baltice, R. Trautmann, K. Buga; illyre, H. Krahe, R. Vulpe (EDR III (1925), p. 129—258); italice, Th. Mommsen, W. Schulze, A. Zimmermann, K. Meister; celtice, A. Holder; germane, Förstemann, M. Schönfeld etc., majoritatea citate în excelentul articol „Namenwesen" din RE XVI (1935), 1611—1670, în special 1612—1614, 1648—1649, de E. Fraenkel, care tratează onomastica grecilor și romanilor în comparație cu a celorlalte popoare indo-europene.

[2] Citate mai sus, p. 34, 44.

de persoană sînt atestate în mai multe, unele în zeci și chiar sute de exemple (cf. infra, p. 104); *b*) *toponime* 900, din care 690 simple, 210 compuse. **Caracteristici.** Cu privire la numele personale (ale oamenilor), observăm că tracul purta un singur nume (*Aulucentus*, *Bititralis*, *Bithys*, *Decebalus* etc.), cum era obiceiul la cele mai multe popoare indo-europene, spre deosebire de romani la care s-a generalizat în epoca istorică sistemul cu două nume (praenomen și nomen gentilicium : Caius Marius, Gnaeus Pompeius), apoi cu trei, adăugîndu-se cognomenul (Caius Iulius Caesar, Marcus Tullius Cicero). Filiația în textele epigrafice grecești și romane era indicată la traco-daci prin numele tatălui în cazul genetiv : Καρωσης Αυλουπορεως, Αυλουπορις Μουκατραλεως etc., *Aulupor Aulusani* CIL XIII 11941, Clagissa *Clagissae* f(ilius) Bessus CIL XVI 83, Dolanus *Esbeni* XIII 7585, Scoris *Mucaporis* III 14214,14, Meticus *Solae* f. Bessus XVI 45 etc. Nu se poate afirma cu certitudine că acest sistem de indicare a filiației (descendența) este la traci originar și străvechi; posibil să fie împrumutat de la greci, în epoca istorică (în sec. VII—V ?).

În urma procesului intens de grecizare (mai ales în regiunea de la sud de Haemus și în zona pontică, precum și în teritoriile ellenice și orientale de limbă greacă) și de romanizare (la nord de Haemus, Moesia, Dacia și în provinciile vestice ale imperiului roman), vechile nume naționale traco-dace au fost treptat înlocuite cu nume grecești și romane, ceea ce se observă de la o generație la alta, tatăl purtînd nume trac, fiul (fiica) nume grecesc sau roman : Θουκυδίδης 'Ολορου Thucyd. IV 104,4; Ἑρμογένης Αυλουζενεος BIAB XVII, p. 266—267, Μηνόφιλος Αυλουζελμεως AEM XIX, p. 61, Ἡραΐς Διζαλου; C. Iulius *Dizalae* f(ilius) Fab(ia tribu) Gemellus CIL VI 2645; Sex. Rufio Achilleo Sex. Rufius *Decibalus* fil(io) CIL VI 25572; M. Aurelius *Diascentus* vet. aug. n(ostri) cum M. Aur(elio) Antiochiano fil(io) 3452 etc. Înlocuirea numelor ,,barbare" cu cele grecești (resp. romane) nu a fost peste tot și de la început definitivă; se cunosc cazuri de reveniri la nume trace în aceeași familie : nepotul primește numele național al bunicului, de ex. Λυσίμαχος Βαστακιλου Θρᾷξ καὶ Βαστακιλας καὶ. . .ωμος οἱ υἱοὶ αὐτοῦ OGIS nr. 734; Σαδαλα 'Αριστοδήμου BCH IX (1885), p. 348; Claudius *Terens* fiul lui Cn. Claudius Leonticus IG^2 II 3690, 3689; *Mucasenus* Ce(n)sorini CIL III 1195 etc. Adoptînd limba, uneori cetățenia și de regulă moda numelor personale grecești și romane (acestea din urmă cu praenomen, nomen gentilicium, cognomen, după împărații romani sau după familiile romane de la care au primit cetățenia), traco-dacii (la fel ca ceilalți provinciali ai imperiului) păstrează de obiceiu (mai ales în primele generații) vechiul nume individual trac în loc de cognomen; cazurile sînt foarte numeroase, de ex. M. Ulpius *Bitus* CIL VI 31166, Ulpius *Aulucentus* III 4378, P. Aelius *Bitus* VI 31151 b 14, T. Aurelius *Bitus* VI 3243, Aurelius *Aulutralis* III 8118, Aurelius *Dizala* VI 3202, Silvinius *Decebalus*, *Epigraphica* XIII (1951), p. 138 etc. Sînt în general oameni liberi, foști supuși provinciali de condiție juridică ,,peregrină", majoritatea militari și veterani; de asemenea liberții, cu specificarea condiției libertine : Appuleius A. l(ibertus) *Bitus* CIL VI 12193, C. Iulius Iuliaes libertus *Bitus* Notizie degli scavi 1922, p. 416 etc.; unii liberți nu au decît un nume, cel adus din patria traco-dacică : *Scorilo*

Ressati libertus domo Dacus CIL III 13379, *Sassa* coniux et conliberta nat. Daca CIL III 14355,15 etc., iar sclavii sau „peregrinii" (provinciali fără cetățenie romană) au de asemenea un singur nume. Uneori tracii romanizați, luînd „tria nomina" de bună factură romană, păstrau numele autohton drept poreclă, „signum"[1] : Ael(ius) Vale(n)s qui et *Esbenus* CIL III 8040 ; A. Iulius Valens qui et *Diza Serri* fil(ius) CIL X 8374 a ; C. Iulius Victor qui et *Sola Dini* f(ilius) CIL X 3593, CIL II 2984 etc. ; nu lipsesc nici cazurile inverse: dacul *Diurpaneus* qui Euprepes Sterissae f(ilius) Dacus a primit la Roma porecla grecească „Euprepes" CIL VI 16903 („drăguțul, simpaticul").

Frecvența numelor personale trace pe care le cunoaștem azi stă în funcție de popularitatea și extensiunea lor la diferitele triburi și zone, în măsura în care avem atestări literare și epigrafice din teritoriile trace unde a pătruns civilizația greacă și romană cu scrierea, ca și din lumea greco-romană unde s-au răspîndit elementele traco-dace în acea mare diaspora din epoca elenistică și romană. Majoritatea numelor apar abia în cîteva atestări, de obiceiu 1—2 pînă la 5 cazuri ; cele care apar mai frecvent, în peste 6 exemple sînt în ordine alfabetică următoarele[2] : Aulucentus 7, Auluporis 26, Aulutralis 11, Auluzenus (-zan-) 61, Bithys (Beithys, Bitus, Vitus) 330, Cotys 75, Dadas (-on-) 40, Decebalus 12, Diliporis 8, Dines (-is, -ias) 27, Diza 44 (cu alte variante și sufixe), Dizala 14, Doles 55, Dorzenthes 12, Dules 25, Dytutralis 15, Eptecentus 55, Eptaporis 10, Eptepyris 6, Eptetralis 18, Manes 40, Mestos 21, Mestylos 8, Metocos (-acos) 15, Mocas 6, Moccos 9, Mocaporis (Mucaporis) 75, Muca 12, Mucacentus 8, Mucases (-ius) 7, Mucatra 28, Mucatralis 116, Mucazenis (-sen-) 12, Pairisades 7, Pairisalos 9, Pyrula (Pur-) 20, Pyrrus (Pyrus) 20, Rescuporis (Rasc-) 16, Roimetalca 10, Sadala 27, Seuthes (-as) 100, Sitalces 16, Spartacos 31, Surus (-is, -io) 17, Tarsa 38, Tarula 36, Tarusina (-tina) 8, Teres 120, Torcos 22, Zeipyron (Zipyr, Ziper) 15, Zipa (Zeipa) 28.

Numele de l o c u r i și de localități sau de t r i b u r i, alcătuite după aceleași criterii morfologice ca antroponimele (dar cu alte elemente radicale, de semantism diferit, cf. supra, p. 102), sînt în majoritate cunoscute în cîte un singur punct geografic, rar se repetă în locuri diferite, puține din ele apar de două ori, de exemplu *Comidava* în Dacia și în teritoriul Remesiana din Tracia (AISC IV, p. 236, 245, 248), *Tibisis* în Moesia — *Tibisc-* (cu alt sufix) în Dacia, *Bessi* trib în sudul Traciei — *Biessi* în teritoriul tracilor liberi din Carpații nordici etc. ; sînt forme strîns înrudite ori identice ca paralele, „dublete". De altă parte, este natural ca elemente radicale însemnînd „așezare, sat, cetate, fort(ificație)" să se repete în toponimele compuse avînd ca prim membru un element oarecare ; astfel : *-bria* „cetate, oraș" în *Mesembria*, *Poltymbria*, *Selymbria* ; *-dava* „sat" în *Buridava*, *Comidava*, *Desudava* etc. ; *-basta* „cetate, fort, sat" în *Tasibasta*, *Zerobasta* etc. ; *-dizos* „fort, cetate" în *Cistidizos*, *Tarpodizos*

[1] Pentru acest element onomastic, destul de frecvent în inscripțiile grecești și latine din epoca imperială (mai ales în sec. III și IV), vezi bibliografia și cîteva exemple citate în AISC III (1941), p. 155 ; Kubitschek, „Signum (Doppelname)" în RE II A, 2448—2452.

[2] Atestări documentare în numeroase exemple (la numele mai frecvente, adesea numai „in Auswahl") se află în repertoriul lui Decev, *Sprachreste* (cf. supra, p. 45).

etc. ; *-para* ,,sat" în *Bendipara*, *Brentopara*, *Crasalopara*, *Gelupara* etc. Semnificația primului element (ca determinativ al celui de al doilea) în aceste toponime compuse —dat desigur după vreo caracteristică a terenului ori locului, sau după un personaj ,,eponim" etc. — este în marea majoritate a cazurilor obscură, neexplicată etimologic.

STRUCTURA NUMELOR PROPRII

1. Elemente radicale

Numele de persoane și de locuri la popoarele de limbă indo-europeană, și la fel la traco-daci, erau formate fie din d o u ă e l e m e n t e (rădăcini, teme), fiind nume compuse ,,pline" (,,zweistämmige Vollnamen"), ca cele trace de persoană *Aulu-centus*, *Aulu-poris*, *Aulu-tralis*, *Bure-bista*, *Dece-balus*, *Diu-zenus*, *Diza-tralis* etc., de locuri *Comi-dava*, *Crasalo-para*, *Germi-sara*, *Sarmi-zege-tu-sa*, *Tarpo-dizos* etc. ; fie dintr-un s i n g u r radical, formînd ,,nume scurte" (Kurznamen, Kosenamen), care puteau să fie lipsite de elemente sufixale, ori să aibă un sufix sau două (*Bithys*, *Bendis*, *Brea* ; ori *Arti-la*, *Abro-zes*, *Dorz-enthes* ; *Drong-ilon* etc. ; cf. infra, p. 107—108). Aceste categorii de nume se constată la traco-daci în proporția indicată mai sus (p. 102), majoritatea fiind ,,nume simple" dintr-un singur radical, adică la antroponime 860 simple, 290 compuse, la toponime 690 simple, 210 compuse. Mai demult (în sec. XIX) s-a presupus și pretins că inițial toate numele de persoană ale ,,indo-europenilor" ar fi fost alcătuite din două elemente radicale (nume compuse), iar cele simple n-ar fi fost propriu-zis decît ,,forme scurtate" (Kosenamen) din numele ,,pline" (compuse), cum ar fi la traci de ex. *Bithys* scurtat (luîndu-se numai partea inițială) dintr-un nume ,,complet" ca *Bititralis* ori *Bithycentus*. Dar s-a observat și admis apoi că existau dintru-nceput nume proprii ,,simple" alcătuite dintr-un singur element radical, paralel cu cele alcătuite din două radicale (compuse), la toate popoarele indo-europene. Aceeași era situația, evident, și la traco-daci, la care în epoca istorică prevalează, fiind mult mai numeroase numele ,,simple", alcătuite dintr-un singur element radical, decît cele compuse, în proporție de 3 :1 (personale simple 860, compuse 290 ; toponime simple 690, compuse 210). Nu vom înșira aici pe categorii aceste nume, care ar forma prea lungi și eventual inutile tabele alfabetice ; multe elemente radicale (cele cu etimologie identificată sau probabilă) se află în lista alfabetică din cap. V (p. 56—82), rădăcinile i.-e. identificate în cap. VI A (p. 83—87) ; alte nume în repertoriul lui Decev, *Sprachreste*.

Numele compuse la traco-daci reprezintă cam 1/4 din totalul materialului onomastic cunoscut azi din atestările literare, epigrafice, numismatice și papyrologice, fiind cam în egală proporție la antroponime ca și la toponime ; 290 nume personale și 210 toponime compuse sînt cifre mari, s-ar putea zice chiar considerabile, dacă se ține seama de faptul că asemenea nume sînt rare sau lipsesc în măsură deosebit de semnificativă la unele populații de limbă indo-europeană : la illyri și messapi (salentini, iapygi

etc.) din vreo 450 nume personale abia 12 sau 13 sînt compuse (ca *Epi-cadus*, *Sceno-barbus*), iar la „italici" (inclusiv latinii, romanii) ele sînt aproape dispărute în epoca istorică (de cînd datează textele epigrafice). Numele personale și toponimele compuse ale traco-dacilor sînt alcătuite (ca și la toate popoarele, de ex. gr. *Aristo-teles*, *Demo-sthenes*, *Dio-genes* ; *Hyam-polis*, *Megalo-polis* etc.) din două radicale simple alăturate, conținînd deci două noțiuni care se determină reciproc dînd un sens, o idee (*Aulu-centus*, *Aulu-poris*, *Diu-zenus* ; *Germi-sara* etc.). În limbi binecunoscute (greaca, slava, germanica etc.) sensul acestor elemente onomastice este clar în majoritatea cazurilor, putîndu-se formula chiar „traduceri" ale numelor proprii de oameni sau locuri, triburi sau localități (v. p. 54) ; dar în limba tracă foarte rar se poate da o asemenea „traducere" (cf. cap. V), deoarece, din cele două elemente radicale puține sînt explicate etimologic, încît în majoritatea cazurilor nu apare limpede rostul morfologic și semantic al fiecăreia din cele două radicale. La unele nume compuse cu etimologie clară pentru ambii membri se poate spune că primul determină pe al doilea, cum ar fi în topon. *Germi-sara* „caldă apă", *Aulu-poris* „iubit copil" (?), *Diu-zenus* = = gr. *Dio-genes* „din Zeus născut" sau „de divină origine" ; deci primul element este de natură adjectivală, al doilea substantivală. În toponimele compuse însemnînd „localități" elementul final *-basta*, *-bria*, *-dava*, *-dizos*, *-para* e clar în semnificația etimologică ; dar, cum s-a spus (p. 105), partea inițială a numelor rămîne obscură în majoritatea cazurilor, încît din aceste toponime compuse foarte puține sînt explicabile etimologic integral, cum ar fi *Bessa-para* „satul (tribului) bessilor?", *Bendi-para* „satul (zeiței) Bendis", *Tarpo-dizos* „cetatea de la prăpastie (stîncă, vale?)", *Pulpu-deva* tracizarea numelui grec Philippopolis, deci „al lui Filip oraș (Filipești)", *Sarmizegetusa* „cetatea de palisadă pe stîncă"(?). Asemenea explicații vor fi posibile cu mai multă certitudine, cînd studiul etimologic al fragmentelor limbii trace va fi mai avansat.

În ce privește locul elementelor în numele personale compuse la traco-daci, se observă în general că ele sînt fixe, adică apar fie ca prim, fie ca secund membru, de ex. : *Aulu-* apare numai la început, *Aulu-centus*, *Aulu-poris*, *Aulu-tralis*, *Aulu-zenus* ; la fel *Dini-*, *Dia-*, *Epta-* etc. ; alte elemente apar numai la sfîrșit, ca al doilea membru : *-poris* în *Aulu-poris*, *Dale-poris*, *Muca-poris* ; *-tralis* în *Aulu-tralis*, *Dale-tralis*, *Muca-tralis*. Cele două cazuri de „inversare" a elementelor componente la traci sînt *Beithyceilas* și *Ceilabeithys*, ca și *Aulucentus*, *Biticentus* alături de *Centozaera*. Fenomenul este, în schimb, destul de frecvent în onomastica elenică, de ex. *Hippostratos* și *Stratippos*, *Hippainos* și *Ainippos*, *Nicodemos* și *Demonicos* etc. (Fraenkel, RE XVI 1617), fapt care încă face să sporească în măsură considerabilă numărul și varietatea numelor personale compuse.

2. Morfeme

Majoritatea numelor simple (formate dintr-un singur radical) și cîteva din cele compuse ca (*Sarmizegetusa*) prezintă la traco-daci o remarcabilă bogăție și varietate de sufixe derivative, care constituie o particu-

laritate de seamă a onomasticii lor. Elementele sufixale în numele de persoane și în cele de locuri sînt în aparență identice (asemănătoare ca formă), dar originea, semnificația și raportul de la o categorie la alta sînt necunoscute în marea majoritate a cazurilor. Vom da un repertoriu de sufixe din numele proprii trace, cu cîteva exemple de antroponime și toponime, fără a căuta să întocmim tabele complete ce nu și-ar avea rostul, mărind inutil extensiunea acestui capitol de monografie ; din același motiv de economie se omite indicarea atestărilor documentare din autori și inscripții[1].

Nume fără sufix. Unele nume proprii (mai ales personale) traco-dace nu au nici un sufix derivativ, fiind simple rădăcini (resp. baze) indo-europene („sufix zero") ; de ex. : *Atta*, *Bastas*, *Bendis*, *Bila*, *Bisa*, *Bithys*, *Bobas*, *Bosis*, *Coca*, *Cosis*, *Cyze* etc. ; nume de triburi : *Bessi*, *Daci*, *Getae* ; mai puține sînt toponimele din această categorie, ca *Lisos*, *Lygos*, *Resos*, *Sale*, *Samus*, *Sirae* etc.

Elementul **-n-** (precedat de vocala *a*, *e*, *i*, *o*)

antrop. : *Bendina*, *Bizienis*, *Brizenis* (sau *Bri-zenis* ? compus), *Burgaena*, *Dalenus*, *Derzenus*, *Dolanus*, *Ebrenus*, *Tutenes*, *Zinenis* ;
topon. : *Abretteni*, *Acmonia*, *Carbrinus*, *Lisenon*.

Elementul **-nt-**

antrop. : *Bubentis*, *Dorzenthes*, *Mucantius*, *Rescentus* (?) ;
topon. : *Bisanthe*, *Byzantion*, *Corsantos*.

Elementul **-nd-**

antrop. : *Brecyndai* (*Berecyntai*) ;
topon. : *Bedyndia*, *Melanditai*, *Mariandyni*.

Elementul **-nk-**

antrop. : *Dolonci* (trib) ;
topon. : *Cobenciles*.

Elementul **-ng-**

antrop. : *Cosingas*, *Cosingis*, *Putinga*.

Elementul **-r-** (precedat de *a*, *e*, *o*, *u*, *y*)

antrop. : *Beithyris*, *Gaidreas*, *Langaros*, *Longaros*, *Mucaris* ;
topon. : *Basteira*, *Bederiana*, *Carberos*, *Naparis*, *Stageira*.

Elementul **-l-** (precedat de *a*, *e*, *i*, *u*, *y*)

antrop. : *Artila*, *Benilos*, *Bithylos*, *Cozeilas*, *Dizala*, *Drepala*, *Eptala*, *Gerula*, *Rebula*, *Sadala*, *Scorilo*, *Ziaela* ;
topon. : *Argilos*, *Bragylos*, *Coralli*, *Dertallos*, *Moryllos*, *Resculum*, *Sermyle*, *Terpyllos*.

Pare a fi mai curînd sufix decît element radical *-ls-* în numele personale *Cotelses*, *Dorilsis*, *Doidalses*, *Tyrelses*.

[1] Decev, *Sprachreste*.

Elementul -t- (precedat de vocale)

antrop. : *Dalatos* (trac ?), *Dalutius*, *Magutis*, *Mucatius*, *Mussatus*, *Myndrytus*;

topon. : *Angites*, *Arsietai*, *Greseita*, *Piretum*, *Sarmizegetusa*, *Zareta*.

Elementul -d- (precedat de vocale)

antrop. : *Carsidos* (gen.), *Cusides*, *Dicedos*, *Melgidis*, *Sauadai* (*Sabadius*, *-zius*), *Zeipados*, *Zercedis*;

topon. : *Moccada* (*Mocadion*), *Paloda*, *Zatidis*.

Elementul -s- (*-ss-*, precedat de vocală)

antrop. : *Aptasa*, *Clagissa*, *Durisses*, *Mucases*, *Patumases*, *Rigasis*;

topon. : *Ambason*, *Cerbesion*, *Edessa*, *Marisos*, *Moriseni*, *Odessos*, *Odrysi*, *Panysos*, *Sarmizegetusa*, *Tibisis*, *Tyrissa*, *Zilmissos*.

Elementul -sk-

antrop. : *Ammadiscos*, *Daciscus* (sufix traco-dac, ori grec, latin ?);

topon. : *Artiscos*, *Bromiscos*, *Doriscos*, *Drabescos*, *Starascos*, *Tibiscus*.

Elementul -st-

antrop. : *Cozistes*, *Degistion*, *Diastes*, *Dizastes*, *Dringistas*, *Medistas*, *Patumastes*, *Prisosta*, *Romaesta*;

topon. : *Bemastes*, *Rabeston*, *Rubusta*, *Tiristasis*.

Elementul -k-

antrop. : *Bastacos*, *Dizzace*, *Ronaces*, *Sadocos*;

topon. : *Aizice*, *Artacia*, *Astace*, *Dorticon*, *Napoca*.

Elementul -kl-

topon. : *Genucla*.

Elementul -p-

antrop. : *Beithipes*, *Dentupes*, *Dizapes*, *Deopus*, *Medopa*, *Mucapus*;

topon. : *Burdipta*, *Datyleptoi*, *Paioplai*.

Elementul -m-

antrop. : *Bitimas* (?), *Zinama*;

topon. : *Asamus*, *Berzame*, *Dindymos*, *Zilmissos*.

Elementul -b-

antrop. : *Deobus* ?, *Nastabus*;

topon. : *Astibos*, *Carrabia*, *Entribai*, *Scoroba* (munte Bithynia).

Elementul -i- (*-ion*, *-aios*)

antrop. : *Spartocion*, *Torcion*, *Degistion* (poate sufix grec);

topon. : *Pangaion* (munte), nume de triburi (mai mult cu caracter antroponomastic, nu geografic): *Dersaioi*, *Nipsaioi*, *Rondaioi*, *Sapaioi*.

Elementul -u̯-

topon. : *Bersovia*, *Salsovia*.

IX. DISPARIŢIA LIMBII TRACE ŞI RELICTELE EI VII

Transformările suferite de populaţia tracă. Limba tracă vorbită în sec. VI e.n. Dispariţia limbii şi a numelor personale trace. Conservarea elementelor trace în hidronimie şi toponimie. Substituirea cu toponimia slavă. Absenţa toponimelor daco-romane în Dacia. Limba albaneză. Graiurile trace din Asia Mică.

E ştiut că despre traci există în documentele scrise greceşti şi romane ştiri istorice dintr-o perioadă de timp cuprinsă între sec. VI î.e.n. şi sec. VII e.n., deci aproximativ 12 veacuri (dacă se face abstracţie de datele literare în parte cu caracter legendar-mitologic cu privire la perioada protoistorică); din acest răstimp avem şi informaţii asupra limbii lor (vorbită neîntrerupt de o numeroasă grupă de triburi) şi materiale fragmentare în transcriere greacă şi latină, cunoscute azi: glose şi nume proprii care au format obiectul prezentei monografii. La sfîrşitul acestei anchete lingvistico-istorice, nu vor fi lipsite de interes cîteva date, informaţii şi indicii cu privire la fenomenul d i s p a r i ţ i e i limbii traco-dacilor şi la fragmentele ce s-au păstrat şi perpetuat în teritoriile şi la populaţiile de limbă romanică, slavă şi albaneză, care au moştenit o parte din fondul etnic-social şi lingvistic al traco-dacilor carpato-balcanici[1].

Datorită condiţiilor istorice prin care au trecut ţinuturile şi populaţiile traco-dace la sfîrşitul epocii antice — în urma pătrunderii influenţei cultural-economice şi politice greceşti şi romane, dar mai ales a ocupării celei mai mari porţiuni din teritoriul traco-dac de către romani —, populaţia autohtonă care vorbea limba indo-europeană traco-dacă a trecut prin transformări culturale şi chiar etnice politice profunde, supusă unui vast proces de deznaţionalizare în general lent şi îndelungat, pe alocuri însă (de ex. în Dacia carpatică, între anii 106—271 e.n.) violent şi rapid, care a avut ca primă urmare înlocuirea treptată a limbii naţionale (ale cărei resturi scrise din antichitate le-am examinat în capitolele precedente) şi adoptarea limbii greceşti ori a celei latine (romanice); în această din urmă limbă, generalizată şi perpetuată într-un vast teritoriu („Romania" orientală balcano-carpatică) s-au păstrat elemente lexicale trace, care alcătuiesc aşa-numitul „substrat" al limbii romîne (cf. infra, p. 119—131).

---

[1] Cf. SCIV VIII (1957), p. 253—263.

Ultimele mențiuni despre traci — foarte numeroase, mai multe decît cele din cursul secolelor IV—V e.n. — sînt din secolul al VI-lea, cînd în ierarhia politică și militară, în rîndul trupei și chiar în administrația romano-bizantină apar o mulțime de „Thraces", numiți în literatura istorică bizantină a secolelor VI—VII și „Bessi"[1], unii purtînd nume trace de factură arhaică, de exemplu *Belisarius*, *Benilos*, *Boraides*, *Burcentius*, *Buzes*, *Cutzes*, *Marcentius*, *Seuthes*, *Zimarchus*, *Ziper* etc., alții luîndu-și nume romane, ca împărații Iustinus, Iustinianus, Tiberius Constantinus al II-lea, ori comandanții militari Constantinus, Domentiolus, Marcellinus, Marcianus, Germanus, Patriciolus, Vitalianus etc. Toate aceste numeroase știri importante sînt adunate și examinate critic în cercetarea noastră monografică *Elementele trace în imperiul roman și bizantin* (1943, ms.).

Limba tracă vorbită în secolul al VI-lea e. n. Faptul că elementele militare romano-bizantine originare din Tracia, Moesia și Dardania poartă încă în secolul al VI-lea nume de veche factură tracă și sînt desemnați aproape totdeauna cu ethniconul „Thrax" (Bessus) ar fi un indiciu pozitiv că l i m b a tracă era încă vie în această vreme, vorbită de o parte a populației provinciale, cel puțin în unele regiuni ale Traciei (din interior, în zona muntoasă), că nu era complet înlocuită de limba latină oficială, devenită populară. Nu avem o mărturie directă și sigură în acest sens; singurul indiciu pare să fie o informație — de altfel nelipsită de echivoc — cu privire la „limba bessică" vorbită de cîțiva călugări la o mănăstire de la Muntele Sinai. În „Itinerariul Hierosolymitan" al lui Antoninus Placentinus[2] se relatează că la mănăstirea de la Sinai „sunt tres abbates scientes linguas, hoc est latinas et graecas, syriacas et aegyptiacas et b e s s a s" (pe la a. 570). Altă știre spune că „neamul bessilor înălța rugăciuni celui preaînalt în limba sa națională"[3]. Mănăstiri ale bessilor se amintesc la a. 536 (în Byzantion-Constantinopol) μονὴ τῶν Βεσσῶν[4], ca și în vremea lui Mauricius: Subiba Bessorum, monasteria Bessorum[5]. Părerile eruditilor asupra valorii acestor știri sînt diferite: Tomaschek admitea că este vorba într-adevăr de „besso-romani" și de vechea limbă tracă din Balcani, ceea ce au acceptat și alții: Usener, Holl, Philippide etc.; dar alții (după Gildemeister, p. 56) au contestat această interpretare: pentru Nestle nu poate fi limbă tracă, ci abisiniană, ori mai curînd limba iberică, iar după E. Kuhn ar fi „latina vulgară" din Tracia[6].

În legătură cu fenomenul dispariției limbii traco-dacilor este de remarcat faptul de ordin general că din cele trei categorii de materiale

---

[1] Frecventă este utilizarea etnicului „Bessus" în loc de „Thrax" în secolele II—III e.n. cf. SCIV VI (1955), p. 78.

[2] Antonini Placentini *Itinerarium Hierosolymitanum*, ed. J. Gildemeister, Bonn, 1889; P. Geyer, în „Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum", vol. 39, 1898, p. 183, cap. 37, 27.

[3] *Der heilige Theodosios*, Schriften des Theodoros und Kyrillos, herausg. v. Hermann Usener, Leipzig, 1890, p. 45: κατὰ τὴν οἰκεῖαν γλῶσσαν γένος Βεσσῶν τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς ἀποδίδωσιν. Cf. *Vita S. Theodosii Coenobiarchae* IX 37, în PG 114, p. 505; *Acta Sanct.*, Ian. I 692 a.

[4] Mansi *Concil. Collect.*, VIII 987.

[5] *Vitae patrum* X 157, în PL 74, p. 199 = Iohann. Moschi, *Pratum spirituale*, c. 157, în PG 87,3, p. 3025.

[6] W. Tomaschek, *SB. Akad.* Wien 99 (1881), p. 499—507, *Thr.* I, p. 77—78; Usener, *loc. cit*; Eb. Nestle, *Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, LXI (1907), p. 500—

lingvistice: *a*) limba vie cotidiană, *b*) numele de persoane, *c*) numele de locuri — mai multă putere de rezistenţă în timp au cele din urmă, legate de locuri, de teren (localităţi, ape, munţi etc.) ce sînt transmise şi perpetuate de populaţiile şi orînduirile social-politice succesive (care ocupă şi locuiesc pe rînd teritoriile respective). Graiul viu şi numele personale (sau de zei, clanuri, popoare etc.) dispar însă ori se transformă o dată cu schimbările, eventual migrarea populaţiei care le-a creat şi în a cărei viaţă social-economică ele au jucat un rol de importanţă îndeobşte cunoscută şi recunoscută, ca cele mai caracteristice produse ale vieţii lor colective. În urma deznaţionalizării (romanizării sau grecizării) tracilor, se înlocuiesc şi dispar la început numele de persoană (cf. supra, p. 103—104) şi limba vorbită — produse sociale ce sînt mai mult şi direct legate de persoane, de colectivitate. În Tracia şi Moesia, ca şi în Dacia carpatică (începînd de la sfîrşitul secolului al III-lea e.n.) — în măsura în care poate fi întrevăzut acest fenomen în izvoarele scrise greceşti şi latine — dispar pe neobservate graiul popular autohton ca şi, în aceste teritorii şi în restul lumii greco-romane, toate numele personale atît de numeroase şi caracteristice ale traco-dacilor; din bogata lor onomastică nu s-a transmis *nimic*, totul pierzîndu-se şi căzînd definitiv în uitare la sfîrşitul secolului al VI-lea. Dispariţia antroponimelor trace relativ atît de tîrziu este un indiciu despre dîrzenia, tenacitatea şi puterea de rezistenţă a populaţiilor respective: la illyri, acest fenomen s-a petrecut cu cel puţin două secole mai înainte, deoarece ultimele atestări de illyri cu nume specifice sînt de la începutul secolului al IV-lea (de ex. martirul Dasius din vremea lui Diocleţian), după care dispar menţiunile de nume illyre în textele literare, epigrafice sau papyri. De altfel, despre limba illyră avem mult mai puţine informaţii şi numele lor proprii cunoscute sînt în număr mai redus (cf. supra, p. 106).

Toponimia teritoriilor traco-dace a fost preluată aproape integral (în legătură cu fenomenul continuităţii aşezărilor respective) de ocupanţii romani şi conservată cu amplificări şi adaosuri, în bună parte romanizată. Această toponimie s-a menţinut în tot timpul stăpînirii bizantine în Peninsula Balcanică[1], precum şi la începutul celei slave, înlocuită ori dispărută treptat pe măsură ce se transforma caracterul aşezărilor (oraşe, sate, castre) ale epocii romano-bizantine. În secolul al VII-lea, slavo-bulgarii au preluat numirile de ape, locuri şi localităţi întîlnite aici şi le-au păstrat pe măsură ce au fost menţinute aceste aşezări, modificîndu-le fonetismul

501 „ich glaube nicht, dass die Sprache dieses thrakischen Stamms gemeint ist, weiss wenigstens nichts davon, dass etwa eine Kolonie von Mönchen thrakischer Abstammung sich auf dem Sinai niedergelassen hätte. Eher als an *abessynisch*, denke ich an *iberisch*, in welcher Sprache allerlei Handschriften noch heute auf dem Sinai liegen ...”; E. Kuhn, *ibid.*, p. 759; K. Holl, *Hermes* XLIII (1908), p. 245—246; Al. Philippide, *Originea romînilor* I, p. 451, n. 3. O cercetare mai amănunţită în viitor va lămuri eventual accepţiunea lui „Bessus” în aceste informaţii cu privire la limbă în secolul al VI-lea şi raportul acestui termen cu traco-romanii din Balcani, şi va contribui la rezolvarea dificilei probleme a condiţiilor şi epocii în care a fost înlocuită limba tracă prin limbile vorbite azi aici.

[1] Listele de localităţi din Tracia, Moesia, Dardania, în *De aedificiis* a lui Procopios (sec. VI, epoca lui Iustinian) şi studiile lui P. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLVI (1927), p. 385—410, L (1930), p. 484—532, LIV (1934), 424—499, BIAB IX (1935), p. 161; de asemenea AISC IV, p. 116—127; V. Beşevliev, BIAB XIX (1955), p. 279—302.

potrivit cu sistemul fonetic al limbii lor. Elementele vechi trace în toponimia medievală şi modernă a teritoriului balcanic (unde stăpînirea bizantină a durat ceva mai mult), în Bulgaria, Grecia nord-estică şi Turcia europeană, nu sînt prea numeroase, prevalînd în chip firesc h i d r o n i m e l e : cîteva din cursurile de apă principale, relativ destul de numeroase, au nume vechi de factură tracă; astfel, în ordine alfabetică: A g r i a n e s - Ergine, A l m u s—Lom, A s a m u s—Osem, A t h y r a s (Ieterus)-Iantra, C i a b r u s — Cibrica, M a r g u s — Morava, N e s t o s— Mesta, O i s c o s—Iskăr, P a n e g a—Panac(?), P i n c u s—Pek, S t r y m o n—Struma, T i m a c u s—Timok, T o n z o s—Tundja, U t u s—Vid etc[1]. Dintre numele de l o c a l i t ă ţ i sînt păstrate relativ mult mai puţine : cîteva din centrele principale urbane şi fortificate ale Traciei şi Moesiei, unde viaţa social-economică a durat ceva mai mult într-o legătură de continuitate; astfel: D u r o s t o r u m—Dristra (Silistra), S e r d i c a—Sredec (înlocuit în evul mediu cu Sofia), N a i s s u s—Niş, P u l p u d e v a (formaţie hibridă greco-tracă, după grecescul Philippopolis) — Plovdiv etc. În urma invaziilor, războaielor şi devastărilor aproape neîntrerupte începînd de la mijlocul secolului al III-lea e.n. pînă în secolul al VII-lea, oraşele mari şi mici, satele, castrele şi fortificaţiile, ca şi acele numeroase *-basta*, *-bria*, *-dava*, *-dizos*, *-para* din Tracia şi Moesia au fost treptat abandonate vremelnic ori definitiv de populaţia traco-romană, căzînd în ruină şi uitîndu-li-se definitiv numele vechi de origine tracă ori romană. În cursul secolului al VII-lea, o dată cu aşezarea slavilor în fostele provincii romane Dacia, Moesia şi Tracia, cu apariţia şi dezvoltarea noilor localităţi, alături sau pe ruinele vechilor oraşe, sate şi castre ale epocii traco-romano-bizantine, şi o dată cu generalizarea limbii (terminologiei) slave în vorbirea curentă şi în denumirea locurilor — toponimia acestor teritorii a fost înlocuită aproape integral cu cea s l a v ă, la care s-a adăugat, începînd de la sfîrşitul epocii medievale, cea turcească, respectiv ungurească, cumano-pecenegă, romînească etc. în nordul Dunării de jos.

Nu putem şti cîtă vreme şi în ce măsură a mai reuşit să se menţină limba d a c o-g e ţ i l o r în faţa presiunii şi concurenţei viguroase şi irezistibile a limbii latine aduse de ocupaţia romană; dar este probabil că limba dacă s-a conservat încă multă vreme în puncte izolate, prin regiunile deluroase şi de munte, în secolul al III-lea şi mai tîrziu, cu deosebire la aşa-numiţii daci şi traci „liberi" de la nord şi est de hotarele provinciei Dacia (costoboci, carpo-daci etc.), din Moldova, Bucovina, Maramureş, Slovacia etc.[2] În nordul Dunării (fosta provincie Dacia traiana) fenomenul dispariţiei şi înlocuirii toponimiei antice a fost mai rapid şi radical decît în Tracia şi Moesia : au dispărut complet *toate* numele de localităţi ale epocii daco-romane (fie de origine dacică, fie latină), păs-

---

[1] V. lucrările lui St. Mladenov citate la p. 41 şi ZONF III (1927), p. 138—144, ZslPh II (1925), p. 506—521, III (1926), p. 184—201; de asemenea *Godişnik* Pl. 1954, p. 196—198 (în legătură cu *Oiscos*).

[2] Vezi observaţiile noastre în legătură cu un „interpres Dacorum M. Ulpius Celerinus" din legiunea I adiutrix, menţionat pe la a. 220 în inscripţia pe un sarcofag la Brigetio în Ungaria, *Miscellanea Dacica*, în AIIN XI (1947), p. 403—412 (extras), art. *Costoboci*, în *Dacia*, Nouvelle série, III (1959) (cu bibliografie mai amplă).

trîndu-se numai cîteva hidronime : Aluta — Olt, Crisius (-a)-Criș, Marisius (-a) — Mureș, Samus — Someș, Tibisis — Timiș, trecute prin transformări fonetice slave, deci prin intermediul (gura, vorbirea) populației slavone din perioada prefeudală a Daciei[1] ; restul numelor de ape din Ardeal, Oltenia, Muntenia etc. sînt de origine slavă, ungurească ori recent romînească, sau de altă origine[2]. Nimic n-a rămas în memoria evului mediu din toponimia daco-romană, iar din numeroasele construcții de mare amploare ale Daciei carpatice n-au rămas decît ruine și materiale dislocate și risipite ori îngropate în pămînt. Dovadă a profundelor transformări social-economice ale teritoriului, timp de aproape un mileniu, în urma războaielor și invaziilor, ca și a înstăpînirii mai timpurii a așa-numitelor popoare „barbare" este faptul că populația daco-romană s-a deplasat din vechile-i așezări, abandonînd centrele urbane și rurale. Prin încetarea vieții urbane și întreruperea mai timpurie a dependenței față de stăpînirea romano-bizantină s-a rupt continuitatea așezărilor și s-au pierdut în chip firesc vechile nume de localități. Dar populația locală romanizată n-a părăsit teritoriul spre a se muta în alte provincii ; ea a evacuat numai orașele și anumite localități abandonate, noilor ocupanți, din fața cărora se vedea nevoită a se retrage în locuri ferite din văile și munții mai ospitalieri — în Dacia începînd de la sfîrșitul secolului al III, iar în Moesia și Tracia din secolele VI — VII, cînd stăpînirea romano-bizantină nu mai poate să apere teritoriile în fața presiunii crescînde a slavilor. Dacă vechile localități ale epocii traco-romane nu s-au menținut ca atare și li s-au pierdut numele, în schimb populația traco- și daco-romană din fostele provincii n-a dispărut sub regimul noilor ocupanți, în care ea nu avea decît un foarte redus rol politic și cultural ; această populație destul de numeroasă la sfîrșitul epocii antice a suferit profunde transformări în diferitele zone ale vastului teritoriu de romanizare ; în cea mai mare parte a Traciei și Moesiei ea a fost asimilată de triburile slave stabilite aici (bulgari, sîrbi). În rest, populația s-a menținut multă vreme fără forme proprii superioare de organizare politică : este vorba de romanii carpato-balcanici, din care s-a născut poporul romîn ce păstrează din fondul lingvistic traco-dacic un stoc de elemente lexicale, de caracter arhaic, evident preromane, a căror problemă este înfățișată pe scurt în „Anexa" prezentei monografii lingvistice.

Ca un continuator direct al limbii trace se pare că trebuie considerată limba albaneză, de tip satem indo-european, vorbită de albanezi (arnăuți, sau cum își zic ei înșiși : *șkipetari*), care locuiesc în Albania de astăzi și sînt răspîndiți de asemenea în Grecia, Serbia, Dalmația, Italia etc. Limba albaneză conține numeroase elemente lexicale latine,

[1] „De la slavii care trăiau în văile mai largi au reprimit romînii și numele antice ale rîurilor, firește, după ce au suferit schimbările fonetice caracteristice limbilor slave : *Marisiu-* > > *Moriš* > *Murăș*, *Alutu-* > **Olŭtŭ* > *Olt*. Dar formele romînești *Mureș*, *Olt*, *Timiș*, *Criș*, *Ampoiu*, *Impoița*, *Someș* pot fi reprezentante directe ale unor forme antice **Morisiu-*, **Olŭtŭ-*, **Timĭsiu-*, **Crisiu-*, **Ampeiu-*, **Somisiu-* (N. Drăganu)", E. Petrovici, DR X (1943), p. 266 ; *Transilvania* 73 (1942), p. 865—867. *Cercetări de lingvistică* (Cluj), II (1957), p. 263,

[2] Pentru hidronimia actuală a Transilvaniei, vezi de ex. Kniezsa István, *Erdély víznevei* (Numele cursurilor de apă din Ardeal), în *Erdélyi tudományos intézet évkönyve*, Cluj, 1940—1941 p. 27—71.

grecești, slave și turcești. Opiniile asupra originii acestei vechi limbi sînt împărțite în două tabere principale : *a*) obîrșie illyră, după Thunmann (1774), Gustav Meyer (1883), P. Kretschmer (1896) ș.a. ; *b*) tracă, după H. Hirt (1898, 1905 : din cauza unor puternice analogii între limba albaneză și romînă care este o limbă romanică dezvoltată pe bază tracă), Gustav Weigand (1927), D. Decev (1952) ș.a. ; unii erudiți au adoptat o soluție de mijloc, considerînd albaneza ca o limbă „traco-illyră" (Jokl, Mladenov ș.a.), termen etnolingvistic ce este, după părerea noastră, tot atît de precis, din punct de vedere comparativ, cît ar fi de ex. „greco-latin" sau „latino-celtic". Rezultatele cercetărilor asupra limbii albaneze[1] nu pot fi considerate ca definitive ori măcar în parte satisfăcătoare, în primul rînd din cauză că sînt bazate pe elemente lingvistice indirecte și de valoare dubioasă : o legătură documentară sigură și clară între albanezi și illyri ori traci nu există ; tot ce s-a spus se bazează pe un material comparativ lingvistic ori etnografic adesea echivoc, pe probabilități și chiar — am putea spune fără a exagera — pe aparențe înșelătoare care nu rezistă unei critici mai severe și care au stîrnit multe nedumeriri și confuzii. Într-adevăr, analogiile toponomastice din actualul teritoriu albanez, din Illyria, Pannonia, Tracia, Messapia, Grecia etc., analizate, grupate și interpretate în cele mai variate feluri de către erudiți în comparație cu vocabule din actuala limbă albaneză (și cu glose traco-dace), nu servesc decît foarte puțin la elucidarea problemei, fiindcă sînt bazate pe etimologii adesea dubioase, ireale, deci lipsite de valoare istorică, de ex. : *Skodra* (Şkodër), *Lugeion* — alb. *l'um* (*l'üm*) „noroi", *Metubaris* în Pannonia — alb. *berak*, *brak* „mocirlă", *Malont-* (Carintia, Grecia etc.) — alb. *mal'*, rom. *mal*, *Pelagonia* — alb. *pelgu* „băltoacă, mocirlă, *Carpi*, *Carpates* — alb. *karpë* „stîncă", *Tranipsai*, *Tramarisca* — alb. *tër-* „dincolo", etc. ; ori sufixe ca *-t-*, *-st-* etc. Asemenea elemente de limbă legate între ele de etimologiști și „balcanologi", adesea la întîmplare, nu spun aproape nimic cu privire la problema esențială a o r i g i n i i și t e r i t o r i u l u i ocupat în antichitate și în epoca prefeudală de albanezi, unde s-a format limba și naționalitatea lor în vechime sau în evul mediu. Fonetica acestui idiom satem indo-european se poate pune de acord atît cu illyra, cît și cu traca, ambele limbi de tip satem. Dar albanezii n-au moștenit nici un element cultural (de ex. nume proprii de persoană ori de locuri) din antichitate, iar în lexicul lor nu s-au identificat elemente ce să fie atestate direct în illyră, care e de altfel mult mai lacunar cunoscută, sau în tracă. În consecință, nu se poate spune că structura gramaticală și fondul lexical vechi indo-european al limbii albaneze sînt de factură și de origine illyră ori mai curînd tracă, decît eventual, în măsura în care se poate afirma că elementul autohton (preroman) din limba romînă este de origine traco-dacă (cf. infra, p. 119—131). Este de relevat — lucru neobservat pînă acum — că pentru originea tracă a limbii albaneze ar pleda și faptul că tracii și limba lor s-au menținut (cf. p. 109—110) vreme ceva mai înde-

---

[1] Întreaga discuție cu materialul lingvistic respectiv și bibliografia mai veche despre albanezi se află la N. Jokl, „Albaner" în RLV I (1924), p. 84—94 ; St. Mladenov, *Balkan-Archiv* IV (1928), p. 181—194 ; Decev, *Charakt.*, p. 107—115.

lungată decît illyrii, deci nu se vor fi romanizat complet (cum arată informaţiile literare şi numele personale) pînă prin secolul al VI-lea (VII), cînd dispar orice ştiri despre ei şi cînd s-ar putea ca o parte din tracii balcanici, sustrăgîndu-se procesului de romanizare (respectiv slavizare), să fi reuşit a-şi salva limba, care să se fi continuat în forma de limbă albaneză; este aceasta o ipoteză pentru care nu se poate aduce deocamdată, din totală lipsă de informaţii, nici un fapt documentar sigur. Dar plasarea ,,patriei primitive'' a albanezilor într-un teritoriu unde au venit în atingere illyrii cu tracii (potrivit teoriei despre originea ,,traco-illyră'') şi aproape (cum s-a spus) ,,în orice caz'' de aşa-numitul ,,leagăn'' al poporului romîn, adică prin Dardania (Moesia Superior, pe la Naissus-Niş) este o ipoteză învechită[1], ce nu are nici un temei ştiinţific; căci, cum s-a observat mai în urmă, ,,părerea că albaneza şi romîna s-ar fi dezvoltat în acelaşi timp şi în aceeaşi regiune ca limbi independente e de respins apriori; într-un asemenea caz s-ar fi născut numai una, nu două limbi diferite. Concordanţele limbii romîne cu albaneza se explică îndeajuns prin faptul că cea dintîi s-a dezvoltat ca limbă romanică pe substrat trac''[2]. Într-adevăr, relaţiile limbii romîne cu albaneza sînt de altă natură, se explică prin alte criterii decît formarea şi convieţuirea lor într-un teritoriu restrîns, un ,,leagăn'' comun, de întinderea a 4—5 raioane de azi (cf. infra, p. 123).

Graiurile trace din vestul Asiei Mici s-au menţinut de asemenea pînă prin secolele V—VI e.n.: f r i g i a n a (cunoscută din inscripţii bilingve, în secolul al III-lea e.n., cf. p. 31—32) era vorbită în secolul al V-lea, cînd se menţionează un episcop arian Selinas al cărui tată era got şi mama frigiană şi care predica şi slujea în ambele limbi: gotică şi frigiană[3]; în Mysia se vorbea în secolul al VI-lea limba veche traco-mysiană, cum a stabilit Holl[4]. În această vreme, graiurile trace din Asia Mică au început să dispară definitiv şi fără urmă în elenismul de aici, puternic mai ales în epoca prefeudală şi bizantină.

---

[1] Pe care o reiau şi susţin unii filologi şi ,,balcanizanţi'' ca Weigand, Jokl, RLV I, p. 92 etc.

[2] Decev, *Charakt.*, p. 113 ,,übrigens ist seine (a lui Weigand) Annahme, dass Albanesisch und Rumänisch gleichzeitig und in derselben Gegend sich zu selbständigen Sprachen entwickelt haben, apriori abzulehnen, da in einem solchen Fall nur eine und nicht zwei verschiedene Sprachen entstehen konnten. Die Übereinstimmungen des Rumänischen mit dem Albanesischen erklären sich zur Genüge dadurch, dass das erstere als romanische Sprache sich auf thrakischem Sprachboden entwickelt hat''.

[3] Socrates, *Hist. eccles.* V 23, în PG 67, p. 648 A; Sozomenos, *Hist. eccles.* VII 17, PG 67, 1468 A.

[4] K. Holl, *Hermes* XLIII (1908), p. 240—254.

ANEXĂ

CUVINTE AUTOHTONE (TRACO-DACE) ÎN LIMBA ROMÎNĂ

Păreri vechi asupra substratului. Limba romînă, limbile balcanice și albaneza. Cuvintele comune albaneze și romînești. Identificarea cuvintelor autohtone. Reconstruirea de forme indo-europene. Locuitorii băștinași: traco-dacii. Lista cuvintelor romîne autohtone. Semnificația lingvistică și istorică a cuvintelor autohtone.

Considerînd că din cadrul unei monografii a limbii traco-dacilor nu poate lipsi capitolul problemei lingvistice, de importanță istorică deosebită, a elementului lexical preroman (substratul) limbii romîne, prezentăm succint rezultatele la care am ajuns printr-o cercetare mai amplă și care vor fi expuse amănunțit în cadrul unei monografii lingvistice și istorice, tratînd *Cuvintele traco-dace în limba romînă*, în legătură cu problema etnogenezei romînilor din Peninsula Balcanică și Dacia carpatică.

Păreri vechi asupra substratului. De aproape două secole se discută intens chestiunea de mare importanță lingvistică și istorică a substratului autohton (limba vorbită de populațiile locale înainte de ocupația romană) în alcătuirea limbii romîne. Unii erudiți au contestat, alții au admis existența unor asemenea elemente, interpretîndu-le în chip variat. Față de obscuritatea problemei și sărăcia mijloacelor documentare directe de investigație, e firesc ca opiniile să fie contradictorii ori măcar șovăielnice, foarte rar categorice; dar într-un punct aproape toți erudiții, de la J. Thunmann (1774) și B. Kopitar (1829) pînă la contemporanii noștri, sînt de acord: limba romînă are (ori măcar „trebuie să aibă") în alcătuirea sa arhaică *elemente vechi nelatine*, contopite în structura ei romanică, mai ales în lexic. Acel ceva neroman a fost definit, interpretat și valorificat istoricește în feluri diferite, după atitudinea, mijloacele și orizontul științific al fiecărui erudit, uneori chiar după simple preferințe subiective. A existat, de la începutul secolului al XIX-lea și chiar de la Thunmann pînă azi, între cei ce au studiat limba romînă o preocupare

permanentă față de acel aspect al ei caracteristic, care, nu mai puțin decît elementul slav, o deosebește de celelalte limbi romanice și care i-a imprimat nuanța numită de cei mai mulți ,,balcanică''. La 1829, Kopitar semnala marea asemănare dintre limba romînă, bulgară și albaneză convins că în țările romîne, Bulgaria și în tot Balcanul ar exista o singură formă de grai, dar cu trei materiale de limbă, adică trei graiuri identice sub raport gramatical, deosebite ca lexic: romîna, bulgara, albaneza. Arnăuții, bulgarii și romînii nu sînt decît vechii traci, iar Kopitar vorbește chiar de ,,schimbarea sunetelor romane în gura tracă''. Ideea lui, deși exagerată, mai mult o intuiție, s-a dovedit fecundă în cursul veacului, formînd punctul de plecare al celor care, în frunte cu marele slavist vienez Franz Miklosich (1813—1891), au căutat să aprofundeze problema substratului limbii romîne, înzestrați cu o mai bună cunoaștere a ei și a limbilor vecine, cu mai vaste cunoștințe istorice generale și metode științifice mult mai solide. Kopitar, Miklosich și Hugo Schuchardt, urmați de B. P. Hasdeu (1836—1907), sînt cei care au stabilit precis și clar că limba romînă conține numeroase elemente și trăsături neromane ce nu puteau veni decît din *substrat*, limba preromană, numită traco-dacă de unii, traco-illyră de alții, termen ce nu putea fi precizat la mijlocul secolului al XIX-lea. Dar un asemenea echivoc al termenilor nu scade prin nimic valoarea ideilor juste ale învățaților amintiți, care au semnalat o realitate esențială: caracterele autohtone ale graiului romînesc, mai tîrziu puse la îndoială prin simple afirmații sau ocolite din prudență ori scepticism. Nimeni însă n-a putut să le răstoarne ori să le dovedească neîntemeiate cu argumente durabile, iar cercetarea noastră din ultimii ani a verificat și a completat teza valabilă a marilor erudiți de la mijlocul veacului trecut.

Limba romînă, limbile balcanice și albaneza. Stabilirea elementelor preromane este rezultatul comparării limbii noastre, pe de o parte, cu celelalte limbi romanice (italiana, franceza, spaniola, portugheza), iar pe de alta cu albaneza, în care se găsesc asemănătoare și uneori identice forme și cuvinte romînești neromanice. Prin punerea față în față a limbii romîne cu graiurile balcanice, în primul rînd cu cel albanez, s-a văzut că noi avem importante elemente numite ,,albaneze'', considerate fie ca împrumuturi, fie ca moșteniri din epoca formării limbii. Din cauza anumitor trăsături, limba romînă a fost considerată de unii ca o ,,limbă balcanică'' și ca debitoare idiomului albanez (sunete, cuvinte, sufixe etc.). În realitate însă ,,balcanismul'' și ,,caracterul albanez'' ale limbii romîne sînt produsul unei observări superficiale și al unor generalizări pripite, iar azi se recunoaște de cei mai de seamă erudiți că apartenența limbii romîne la așa-numita ,,uniune lingvistică balcanică'' nu are nici un temei științific. S-a observat că nu poate exista o ,,lingvistică balcanică'' în sensul celei indo-europene, romanice ori slave. Dintre limbile vorbite în Peninsula Balcanică, numai bulgara și sîrba au origine comună (slavă), celelalte (greaca, turca, albaneza, romîna) fiind de obîrșii diferite. Limbile zise balcanice prezintă unele concordanțe, ce nu merg însă pînă la identitate; au tendințe comune, uneori generale (cunoscute și în alte idiomuri), alteori limitate la Balcani. Trăsăturile comune (ori considerate ca atare) dintre limba romînă și cele balcanice nu aduc nici un aport istoric valabil

în problema încrucișării de limbă și a etnogenezei romînilor; de aceea este inutil a înșira aici exemple ce pot fi găsite în temeinice studii speciale[1]. Singurele elemente comune ale limbii romîne cu vreuna din limbile balcanice sînt o serie de c u v i n t e, sunete și sufixe existente și în albaneză. Asemenea elemente indică o serie de legături străvechi ce unesc limba romînă și pe romîni cu albanezii; în jurul acestor relații s-a învîrtit întreaga dezbatere asupra existenței (respectiv lipsei) de urme autohtone, preromane în romînește. În ultima vreme, limba romînă nu mai este considerată, ca în vremea lui Kopitar ori a lui Roesler, un idiom balcanic tributar tuturor limbilor din Europa sud-estică, ci s-a recunoscut că romîna are, pe lîngă numeroase împrumuturi, o individualitate, originalitate, nu numai în ce privește alcătuirea și conținutul ei romanic, dar și în caracterele anteromane, numite de unii ,,albaneze'', de alții ,,balcanice'', iar mai recent ,,autohtone'' și chiar traco-dace. Nu putem și nu este necesar să înșirăm aici din nou ceea ce s-a spus asupra relațiilor dintre limba romînă și albaneză, după ce asemenea examinare detaliată și integrală a fost făcută de erudiți mai demult[2]; Philippide a încercat o aprofundare pe baze mai largi a problemei, în cercetarea vastă asupra elementelor comune (de asemănare) și a celor deosebitoare ale celor două limbi. În ce privește fonetica (sunetele), există numeroase particularități comune (ca: *a* neaccentuat > *ă*; *a* + *n* ori *m* trece în *ă* (*î*) + *n*, *m*; *e* urmat de *n* și *m* > *ă* + *n*, *m* etc.); dar deosebirile sînt nu mai puțin numeroase nici mai neînsemnate, iar Philippide releva că ,,fenomenele înșirate mai sus ca asemănătoare au acest caracter numai dacă le consideră cineva în general și cu aproximație. La o mai apropiată cercetare ele prezintă, toate se poate zice, mai mult sau mai puțin remarcabile deosebiri de la o limbă la alta'' (*Orig. rom.*, II, p. 589); ,,dar apoi sînt fenomene de diftongare, de umlaut și de accent în limba albaneză care constituie o prăpastie între această limbă și cea romînească'' (p. 590). Mare este deosebirea între cele două limbi din punct de vedere al accentului: ,,în albaneză vocalele sonante din silabele accentuate sînt de șase feluri de lungimi etc.'' (p. 592); natural ,,asemenea lucruri sînt cu totul străine firii limbii romîne'' (594). ,,Grupurile de consonante intervocalice în romînește se asimilează foarte rar, în albaneză se asimilează foarte des'' (p. 595). În concluzie, ,,înrudiți vor fi ei romînii cu albanezii mai mult decît cu neamurile italice de pildă, ori cu celții, dar înrudirea este foarte îndepărtată'' (p. 569), iar ,,deosebirile mult mai mari în morfologie și sintaxă ne obligă să despărțim aceste două popoare'', ceea ce ,,se constată și din starea lor sufletească deosebită'' (p. 629). După J. G. Hahn, Philippide dă și o interesantă caracterizare a psihologiei arnăuților în comparație cu sufletul popular al romînilor (p. 630).

Foarte verosimile, părerile lui Philippide au fost împărtășite și de alți erudiți, iar azi apare evident că nu are nici un temei vechea teorie

[1] A. Graur, *Bulletin linguistique*, IV (1936), p. 31—45; S. Pușcariu, *Limba romînă*, I (1940), p. 169—175; A. Meillet, *Revue internationale des études balkaniques* (Belgrad), I/1, 1934, p. 293; Anagnostopulos, *ibid.*, p. 272—273; Belić, *ibid.* II/3—4, 1936, p. 167—171.

[2] Th. Capidan, DR II (1922), p. 444—554; Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, p. 571—802.

a „legăturilor strînse" lingvistice şi etnic-sociale (în epoca prefeudală) între romîni şi albanezi, care preconiza o „comunitate lingvistică" albano-romînă, ori în fine împrumuturi directe de cuvinte izolate dintr-o limbă în alta. Asemenea aserţiuni se întemeiau pe cîteva trăsături fonetice şi morfologice, care însă apar uşor explicabile în cadrul evoluţiei specifice a romanităţii orientale (balcanice), altoită pe un substrat asemănător ori foarte apropiat, traco-getic, eventual traco-illyric (cf. supra, p. 114—115); dar ceea ce leagă mai strîns, într-un fel cu totul deosebit, romîna de albaneză sînt cuvintele comune acestor două limbi.

Cuvintele comune albaneze şi romîneşti, exclusive celor două limbi, sînt străvechi, de esenţă indo-europeană. Caracterul specific şi fonciarmente romînesc, adică arhaic şi prin urmare autohton, al acestor elemente „albano-romîne" a fost relevat de unii lingvişti; alţii însă au procedat comod şi simplist, declarîndu-le „împrumuturi din albaneză în romînă", fără a-şi da osteneala să observe că în calea unui asemenea „împrumut" stau grele piedici de ordin fonetic, semantic şi în general istoric. De altfel, la 1892, Gustav Meyer arăta că pentru unele cuvinte „albaneze" nu se poate admite împrumutul din cauze formale ori semantice, de ex. *barză* nu poate veni din albaneză, căci acolo cuvîntul corespunzător *barth*, *bardhë* înseamnă numai „alb", nu „pasăre cu pene albe"; *mazăre* nu vine din alb. *modhullë* din cauza diferenţei de vocală *a* : *o*, cuvîntul romînesc fiind o fază mai veche decît corespondentul albanez, adică mai apropiat de arhetipul indo-european cu vocala *a* **mağh-*. Observaţia eminentului lingvist şi albanolog austriac n-a fost luată în seamă de nimeni din cei ce au studiat raporturile albano-romîne şi mai ales nu s-a scos din ea concluzia firească şi necesară: că elementele romîneşti comune cu albaneza — pe care unii (ca Barić, Jokl ş.a.) le consideră simple „împrumuturi" de-a dreptul din graiul arnăut (fără prea multă consideraţie pentru forma specifică şi adesea arhaică a cuvintelor noastre) — sînt i n d e p e n d e n t e în romînă, strîns î n r u d i t e şi paralele cu cele albaneze, pornind adică dintr-o veche sursă comună carpato-balcanică. În orice caz, cum a observat mai ales austriacul C. Treimer la 1914, în limba romînă cuvintele controversate prezintă un aspect de mare v e c h i m e, fiind prezente aici din epoca romanică, a formării limbii, înainte de începutul influenţei slave în Moesia şi Dacia (sec. VI e.n.). Cuvintele noastre albaneze au suferit în condiţii identice exact aceleaşi transformări ca şi elementele latine şi, numai ca acestea. E natural că nu toate cuvintele zise albaneze din romînă prezintă transformări exclusiv romîneşti, asemenea schimbări fiind în funcţie de structura cuvîntului respectiv. Cîteva din ele arată de departe caracterul de elemente m o ş t e n i t e în romîneşte; astfel: *brîu* dintr-o temă străromînă **brenu-* ce a pierdut pe *-n-* la fel ca *granum* > *grîu*, *frenum* > *frîu*; în alb. tema avea forma **bren-z-*, devenit *brezi* (*bres*), din care este imposibil să fie derivat rom. *brîu*, de structură morfologică mai veche, anterioară celei albaneze. Ca **brenu-* s-a dezvoltat şi **perrenu-* > *pîrău*. Numai în cuvintele latine *-l-* intervocalic trece la *-r-* : *sale-* > *sare*, *sole-* > *soare*, *singulus* > *singur* etc.; acelaşi fapt în cuvintele „albaneze": *mazăre* < **ma(d)zele-* (alb. *modhullë*), *sîmbure* < **sambule-* (alb. *thumbullë*), *viezure* < **ve(d)zule-* (alb. *vjedhullë*). Din acest fapt

elementar și evident se impune concluzia tot atît de evidentă că populația romanică (respectiv autohtonă romanizată) din Balcani și Carpați, care vorbea limba latină vulgară în cursul secolelor I—V e.n., avea atunci în graiul său o serie de cuvinte n e l a t i n e, provenite din limba vorbită anterior (și chiar simultan) și din care s-au perpetuat elemente lexicale în limba romană-romînă aflătoare în procesul de formare în preajma cursului de jos al Dunării. Dacă cineva ar vrea să presupună că romanii balcanici și carpatici ar fi împrumutat cîndva, în vechime, cuvinte izolate (ca *brîu*, *mazăre*, *pîrău*, *sîmbure*, *viezure*) de la albanezi sau de la strămoșii acestora, limba romînă îi va spune categoric că procesul de împrumutare n-a putut să aibă loc în nici un caz după secolul al VI-lea e.n., — concluzie absolut obligatorie (în aceeași măsură ca derivarea lui *sare*, *soare* din *salem*, *solem*), peste care nu se poate trece decît nesocotind normele de bază ale gramaticii istorice romîne. Alte cuvinte prezintă forme arhaice indo-europene în romînește, un stadiu mai vechi decît corespondentul albanez, ca *mazăre* (cu *a* : *o* relevat mai sus), *șopîrlă* față de alb. *šapì* etc. Cine ar vrea să ne convingă în adevăr că *mazăre* este împrumut din alb. *modhullë* are datoria elementară, între altele, să citeze măcar un exemplu de trecerea lui *ó* la *á* în cuvintele de împrumut sau în cele latine ale limbii romîne.

Unor presupuse împrumuturi de cuvinte din albaneză în romînește într-o perioadă mai mult ori mai puțin antică se opun, deci, categoric fazele de evoluție fonetică a unora din elementele romînești și din cele albaneze, față de bazele lor etimologice indo-europene ; cuvintele amintite arată că și cele cu formă identică sau foarte asemănătoare în cele două limbi (de ex. *gălbează*, *grumaz*, *moș*, *vatră*, *gard*, *groapă*, *bunget*, *gata*) nu pot fi împrumutate dintr-o limbă în alta (după cum de ex. rom. *carne* nu este împrumut din ital. *carne*, ori *ochi* din ital. *occhio*), trebuind să fie de aceeași vechime, de origine identică în ambele limbi. Concluzia obligatorie este că elementele comune din lexicul albanez și din cel romînesc în total vreo 70 de cuvinte, provin în aceste idiomuri dintr-o sursă comună, limba vorbită aici în vremea ocupării teritoriului de către romani.

Cuvintele autohtone romînești care (după ultimele noastre cercetări) au un corespondent în albaneză sînt : *abure*, *argea*, *baciu*, *balaur*, *baligă*, *baltă*, *barz* (*barză*), *bască* („lînă"), *brad*, *brîu*, *bucura*, *bunget*, *buză* (*căciulă*?), *căpușă*, *căputǎ*, *cătun*, *copac*(*iu*), *copil*, (*curma*?), *cruța*, *curpăn*, *cursă*, *dărîma*, *daș*, (*dezbăra*?), *fărîmă*, *gălbează*, *gard*, *gardină*, *gata*, *ghimpe*, *ghioagă*, *ghionoaie*, *gresie*, *groapă*, *grumaz*, *grunz*, *gușă*, *măgură*, *mal*, *mînz*, *mărat*, *mătură*, *mazăre*, *moș*, *mugure*, *murg*, *năpîrcă*, *păstaie*, *pîrău*, *pururea*, *rînză*, *sarbăd*, *scăpăra*, *scrum*, *scula*, *sîmbure*, *spînz*, *streped*, *strungă*, *șopîrlă*, *șut*, *țap*, *vatră*, *vătuiu*, *viezure*, (*zburda*?), *zgardă*.

Ancheta sumară de mai sus arată cu prisosință că elementele lexicale comune limbilor albaneză și romînă nu sînt în cea din urmă împrumuturi din epoca medievală (postromană), ci că au o vechime cel puțin tot atît de mare ca elementele latine, fiind în chip necesar relicte din idiomul epocii preromane, conservate neîntrerupt de populația locală și trecute în limba romană adoptată. Acest fapt a fost recunoscut și subliniat cu toată convingerea de lingviști, iar unii vorbesc categoric chiar de „cuvinte

trace" în limba romînă, referindu-se în primul rînd la cele comune cu albaneza. Asemenea concluzie pozitivă ar putea fi suficientă spre a proba existența cuvintelor din substrat în limba romînă pe care — stabilind etimologia lor pe cale comparativă — să le considerăm ca forme autohtone continuate de limbile romînă și albaneză, deci în chip firesc și obligatoriu ca vocabule traco-dace, dat fiind că altă sursă indo-europeană cam greu li se poate atribui. S-ar putea considera astfel ca rezolvată în principiu problema elementelor lexicale autohtone prin stabilirea unui număr de vreo 70 cuvinte pe care limba romînă, avîndu-le comune cu albaneza, le păstrează ca străvechi moșteniri din graiul indo-european carpato-balcanic, anterior ocupației romane. Principala concluzie de natură istorică este în acest caz : dăinuirea substratului lingvistic și etnic-social în graiul și alcătuirea poporului romîn, după romanizarea populației băștinașe.

Dar limba romînă are un capitol prea puțin cunoscut, ce constituie o realitate lingvistică și social-istorică de însemnătate covîrșitoare : o grupă de *cuvinte prelatine*, cam 90, care lipsesc în albaneză și a căror existență nu a fost observată pînă acum, afară de vagi aluzii pentru vreo 3—4 din ele și nereușite încercări etimologice comparative indo-europene. Sînt, cum e firesc, o serie de cuvinte străvechi romînești ce nu pot fi de origine latină, nici slavă ori de alt fel, și din care nu există nici o urmă la albanezi sau se cunosc forme ce nu se aseamănă decît foarte puțin cu cele romînești. Majoritatea acestora au fost considerate greșit de erudiți ca latine și explicate etimologic după criterii și procedee asupra cărora nu insistăm aici ; amintim doar trei exemple dintr-o sută ; verbele *răbda*, *rădica*, *rezema*[1]. Ar fi de prisos a multiplica asemenea exemple de pseudo-etimologii, care pot să discrediteze disciplina etimologiei (cum spunea F. Diez ; cf. supra, p. 49) și care amintesc celebra butadă a lui Voltaire „l'étymologie est une science où les voyelles ne valent rien et les consonnes fort peu de chose".

Identificarea cuvintelor autohtone. Cum s-a spus, lexicul romînesc n-a fost studiat integral cu mijloace științifice adecvate pentru fiecare din fondurile componente : exclusiv romanice pentru elementul latin, slave pentru cel slav, grecești, ungurești etc. E o greșeală de principiu întrebuințîndu-se mijloace nepotrivite ce au dus la rezultate în consecință (de exemplu încercarea[2] de a deriva verbul slav *îmblăciu* din latinește) ; dar asemenea tendințe sînt pe cale de dispariție. În ce privește limbile bine cunoscute din care romîna are elemente lexicale (latina, slava, greaca

---

[1] Verbul *răbda* considerat „de origine latină sigură" a fost legat în Dicționarul lui Bobb (Cluj, 1823) cu gr. *rhabdos* „băț", *rhabdizo* „bat cu un băț" ; Cihac (1870) cu lat. **reobdurare* admis de unii ; Herzog, DR I, p. 222—224, V, p. 495—497 a confecționat un **rig(i)dare*, **rigdare* „a face rigid" (forma, sensul ? ?), Giuglea, DR IV, p. 380 **regidare* (forma ?), Pușcariu, DR VIII, p. 127—131, *Limba rom.* I, p. 122 *rabidare* „a turba" (? ! sensul ?), Scriban, *Dicț.* 1091 *repedare* „a te retrage" (!). — Verbul *ridica* din **adrecticare* sau numai **recticare* (pentru Cihac și Laurian) a fost scos apoi din *ridica* „par de vie" ori din *eradicare*, din *rigidus* **rigidicare* (forma, sensul ?). A *rezema* din *sterizo* (Lex. Buda, 1825), pentru cei mai noi (Giuglea, Scriban) vine din lat. *re* + *medium*, **remediare* metatezat și trecut printr-o metamorfoză semantică total neverosimilă.

[2] LL II (1943), p. 21—24.

etc.), stabilirea cuvintelor împrumutate și a normelor după care s-au modificat a putut fi făcută aproape fără nici o greutate; dar acolo unde a dispărut graiul din care avem în romînește elemente lexicale fără alte urme vii decît aceste enigmatice cuvinte ale noastre, al doilea termen de comparație nu mai există, fiind astfel lipsiți de baza atestată în scris pentru explicarea obîrșiei și etapelor străbătute de ele.

La întrebarea firească dacă se poate vorbi la noi mai ușor de perpetuarea cuvintelor decît a formelor gramaticale din idiomul (substratul) dispărut prin înlocuire și încrucișare — răspunsul pare dubios ori echivoc numai în aparență. După cum se știe, cuvintele sînt elementele ce se moștenesc și transmit de la un grai la altul cu mai multă ușurință decît formele gramaticale. Proveniența cuvintelor poate fi mult mai ușor indicată prin operațiuni etimologice, unde cuvîntul cu întreaga lui osatură fonetică și conținutul semantic îți arată, adesea cu admirabilă simplitate și precizie, filiația și legăturile lui de înrudire în alte idiomuri, astfel în chip firesc calea, respectiv caracterul limbii din care sau prin care a venit dintr-o fază străveche. Care să fie aceste elemente autohtone și „obscure", cum pot fi ele identificate cu precizie? Calea cea mai simplă pentru detectarea lor este criteriul eliminării, cu ajutorul limbii romîne și al idiomurilor înconjurătoare; tot ce nu este explicat în mod convingător sau a fost declarat de origine „necunoscută" trebuie (ori poate) să fie de proveniență autohtonă, anteromană, în măsura în care află o explicare firescă în domeniul comparativ indo-european cu ajutorul criteriilor oferite de resturile limbii traco-dace.

E știut că începînd de prin a. 1900 (după Hasdeu) foarte puțini erudiți au negat categoric posibilitatea existenței în romînă a unor elemente lexicale autohtone preromane care să nu se afle în albaneză. Chiar O. Densusianu admitea la 1901 că n-ai putea să contești prezența cuvintelor dace în limba romînă, „dar orice filolog trebuie să renunțe de a le admite dacă ele nu pot fi dovedite de știință"[1]; afirmație judicioasă, deplin valabilă și azi. Dar numai ipotetic, fără a le putea dovedi geneza etimologică, au fost admise cuvinte traco-dace în limba romînă, de unii pe un ton mai categoric, de alții mai cu rezervă (chiar și Pușcariu, începînd de prin anul 1935). În privința cuvintelor autohtone s-a recomandat, cum e firesc, multă prudență chiar de către cei care erau convinși că ele trebuie să existe. Astfel, s-a spus că „pentru recunoașterea cuvintelor moștenite de la strămoșii noștri daco-geto-traci avem un mijloc mai puțin nesigur decît reconstruirea tipurilor indo-europene. E asemănarea pe care o prezintă vocabularul nostru cu limba albaneză ..."[2]. Povața este în adevăr folositoare (dar nu chiar în felul cum a aplicat-o autorul ei) pentru explicarea cuvintelor romînești numite albaneze, iar recomandația de prudență, cu preferința dată formelor atestate în locul celor reconstruite și prevăzute „cu steluță", este bună și prețioasă, fiind necesară mai ales pentru unii din foștii colaboratori ai lui Sextil Pușcariu la „Muzeul limbii

[1] Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, I (1901), p. 20.
[2] S. Pușcariu, *Limba romînă*, I (1940), p. 176.

romîne" din Cluj[1]. Pentru detectarea elementelor lexicale străvechi ale limbii romîne, care evident nu țin de limba latină, nici de slavă (ori greacă, maghiară etc.), fără a fi cunoscute la albanezi, este absolut necesar să părăsim „calea sigură" a formelor de cuvinte atestate (care din nenorocire nu au nici o atestare, în aceste cazuri), trecînd la „mijlocul ... nesigur" al „reconstrucțiilor de tipuri indo-europene", care (deși discreditat de Hasdeu și de continuatorii lui) rămîne singura ieșire din dilemele lingvistice și istorice ale substratului în limba și în structura etnic-socială a poporului romîn.

Reconstruirea de forme indo-europene. Punctul de plecare îl formează limba romînă de azi, al cărei lexic a fost supus unei examinări critice integrale : prin alegerea elementelor sigur latine (romanice), a celor slave ori a împrumuturilor ulterioare (de proveniență certă), au rămas, alături de cele comune cu albaneza (cf. supra, p. 122—123), o grupă de cuvinte romînești ce *nu pot fi* latine, slave ori albaneze și care sînt fără obîrșie identificată, fără extrasul de naștere al unei etimologii evidente ori verosimile. Rezultatul acestei operațiuni de triaj sever este numărul impozant de 90 cuvinte din cele mai autentice și exclusiv romînești (necunoscute în albaneză), pentru care este de la început eliminată putința unui împrumut din vreo limbă străină (de ex. : *aprig*, *arunca*, *băiat*, *baier*, *răbda*, *rezema*, *ridica*, *vătăma* etc.). Pentru asemenea vocabule, mult și inutil discutate pînă acum, este necesar a căuta adevărata etimologie, spre a li se da o justă interpretare istorică. Ele sînt supuse operațiunilor de reconstruire etimologică, prin mijloacele oferite de limba romînă și de lingvistica indo-europeană, prin metoda comparativ-istorică, a cărei aplicare la studiul etimologic al lexicului romînesc este cît se poate de utilă și necesară ; încercarea noastră în acest sens — printr-un nou efort ermeneutic — a dat rezultate concrete și deplin concludente.

Cum s-a văzut, pentru elementele noastre „albaneze" operațiunea de reconstruire etimologică este în unele cazuri de la început ușurată în mare măsură de formele paralele și corespunzătoare din albaneză, din a căror confruntare se ivește mai repede arhetipul comun ; de ex. rom. *viezure* cu alb. *vjedhullë* au o bază comună **ve(d)zul-*, i.-e. **u̯eĝh-o-l*; *mazăre* și *modhullë* din **maĝ(h)-o-l-*, iar în unele cazuri (*viezure*, *vătui*, *moș*, *pîrău*) cuvintele albaneze cu același element radical au arătat cu precizie mai de mult etimologia acestor vocabule pe care le cunoaște și limba romînă. Dar pentru cuvintele noastre anteromane, inexistente la albanezi, limba romînă este la început singurul factor disponibil pentru reconstruirea arhetipului străromîn ce urmează să fie legat de bazele comune oferite de compararea limbilor indo-europene, făcînd uz de criteriile unui idiom mort din această grupă, adică traco-daca.

Toate reconstrucțiile făcute de noi se întemeiază pe un punct sigur și controlabil de oricine : limba romînă vie de azi și evoluția ei

---

[1] Unde se manifestau pronunțate înclinări pentru legături etimologice temerare în domeniul romanic și în cel comparativ, tolerate fără critică de fostul șef al școlii filologice clujene, care nu se lăsa mai prejos cu „etimologiile" sale ca *răbda* din *rabidare* „a turba", ori *Turda* din ... „*Turidava" (!), tipărite și acestea alături de alte etimologii neverosimile în DR I—X.

istorică în cursul celor 16—17 secole de existență. E adevărat că nu avem nici o atestare documentară înainte de secolul al XVI-lea (ori XV?) de cuvinte romîne actuale (pentru unele abia din secolul al XIX-lea, de ex. *droaie*); ele se prezintă însă cu forme precise și conținut semantic sigur, lipsit de echivoc. Fazele anterioare (pentru noi azi ipotetice, dar reale în trecut) sînt cele îngăduite și impuse în primul rînd de semantica generală și de evoluția fonetică a lexicului romînesc moștenit (latin-romanic), apoi de criteriile dictate de gramatica indo-europeană comparată, prin filiera unei limbi de tip satem i.-e.

Este vorba de operații etimologice necesare, îmbrățișînd epoci de 5—6 milenii, care leagă vocabule romînești atestate abia în secolul al XIX-lea ori, cel mai de vreme, al XVI-lea cu străvechi arhetipuri, reconstruite din corespondențele limbilor indo-europene, pentru mileniul III ori IV î.e.n. Sînt distanțe de timp considerabile, în care nu toate cuvintele s-au putut perpetua fără alterări fonetice și uneori ciudate metamorfoze semantice, nu totdeauna străvezii, unde se lucrează aproape numai cu surogatul arhetipurilor „reconstruite", de care se ferea prudent Pușcariu și alți filologi după el. Motivul pentru care sîntem nevoiți să recurgem la aceste mijloace ipotetice dificile, dar nu ireale, este faptul observat de mult și relevat mai sus că lipsește o atestare documentară pentru cuvintele romînești preromane mai veche decît secolul al XVI-lea, iar limba indo-europeană din care ele provin a dispărut fără alte urme afară de puține glose și numeroase nume proprii, majoritatea neexplicate etimologic; lipsește deci o foarte importantă și necesară punte între romînă și acea presupusă (reconstruit) limbă primitivă a popoarelor numite indo-europene. Dacă ar exista în autorii antici sau în inscripții asemenea atestări de la traco-daci, chestiunea ar fi simplă, iar adevărata origine a cuvintelor noastre controversate ar fi fost de mult arătată, de latinistul Petru Maior la 1820, sau chiar cu un veac mai înainte de către eruditul domn moldovean Dimitrie Cantemir. Dar din nenorocire, în acest sector nu avem atestări antice și e puțin probabil că se vor descoperi în viitor.

Aceasta fiind situația reală, ce ne îndreptățește totuși să postulăm și să admitem că era *tracă* și *dacă* limba din care au venit în romînește cuvintele autohtone? — de vreme ce nici unul nu este atestat direct, întreg și sigur la traco-daci, foarte puține din ele putînd fi parțial identificate cu multe greutăți între rămășițele de limbă (glose și nume proprii) cunoscute de la aceste populații. Răspunsul la această întrebare esențială rezultă din două fapte: *a*) populația teritoriilor carpato-balcanice în perioada ocupației romane (a romanizării provincialilor) și *b*) caracterele limbii ei.

Locuitorii băștinași: traco-dacii. Nefiind de proveniență latină (italică), slavă ori din altă limbă cunoscută și totuși de veche origine indo-europeană, e firesc și necesar ca aceste cuvinte romînești să provină din idiomul „barbar" vorbit în regiunile unde a fost transplantată și altoită limba latină prin fenomenul de înlocuire și încrucișare (cf. infra, p. 131) și unde a luat ființă graiul romanic oriental și „romanii" de aici (romînii). În acest teritoriu balcanic și carpatic (Moesia, o parte din Tracia și Dacia) se știe cu siguranță că locuia o populație relativ unitară și omogenă sub

raport etnic-social și lingvistic: t r a c i i și g e t o - d a c i i, fapt de mult clarificat și confirmat prin numeroase documente istorice, epigrafice și arheologice (cf. supra, p. 15—23). Aceste populații n-au fost nimicite de ocupanții romani, ci, dimpotrivă, încorporate și subjugate spre exploatarea resurselor materiale și umane, supuse unui proces lent ori violent de romanizare prin limbă și nume, prin cultură și credință, atît în regiunile traco-getice din dreapta Dunării de jos, cît și în teritoriul geto-dac din stînga fluviului[1]. Este fenomenul binecunoscut al deznaționalizării populațiilor din imperiul roman, din care s-au format în perioada medievală popoarele de limbă neolatină; francezii înainte de invaziile germanice, înainte de fuziunea cu francii, burgunzii etc., nu erau decît populația celtică romanizată din Gallia, adică gallo-romani. În același sens, în orientul carpato-balcanic nu se poate vorbi (cum s-a relevat) de romani italici ori din Roma, ci de localnici (autohtoni) romanizați: *traco-romani*, respectiv *moeso-* și *daco-romani*, fapt de multă vreme cunoscut și recunoscut. În consecință, chiar dacă n-ar exista nici un indiciu și nici o urmă din limba traco-dacilor, afară de amintirea numelui lor pe aceste meleaguri, logica istorică ar spune că elementul preroman indo-european al limbii romîne vine de la aceste populații autohtone, care au locuit teritoriile înainte și în timpul ocupației romane, alcătuind baza etnico-socială a provinciilor unde s-au format limba și poporul romîn. De aceea, ținînd seamă de realitățile istorice ale epocii antice, nu trebuie și nu poate să fie ocolit — în tratarea problemei noastre istorico-lingvistice — termenul „trac", sau, în sens mai larg, „traco-dac", ce a putut să apară totuși unor erudiți ca nesigur, echivoc ori nedovedit.

Este necesar deci să utilizăm (fie chiar numai cu titlu de ipoteză și pentru simplificare) termenul de „traco-dac", deocamdată pentru a desemna cuvintele prelatine (autohtone) ale graiului romînesc. Dar procedeul nu trebuie să lase impresia că s-ar învîrti într-un cerc vicios, și anume că se ia drept bază sigură (sau foarte probabilă) un lucru ce urmează tocmai să fie dovedit, adică esența traco-dacă a acelor obscure elemente lexicale indo-europene din limba romînă. Adevărat că metoda noastră se justifică deocamdată numai prin criterii de ordin general, aceleași care-l determinaseră pe Hasdeu să vorbească de cuvinte „trace, dace" în limba romînă; aceste considerente de ordin general istoric sînt, însă, prin ele înșile destul de puternice pentru a arăta anticipat că este necesar și just să introducem termenul de „cuvinte traco-dace", deci substrat și bază etnico-socială tracă, nu scitică, celtică ori veche germanică, în Moesia și Dacia.

Admițîndu-se existența cuvintelor preromane autohtone în limba romînă, realitatea lor este legată de condiția să prezinte trăsăturile particulare de evoluție formală (fonetică) a elementelor latine (moștenite), să nu fie contrare, ci conforme acestor criterii. Tot așa arhetipurile străromîne ale epocii romanice (stabilite pentru cuvintele considerate autohtone) vor trebui să fie explicate ca derivînd din bazele comune indo-euro-

---

[1] Vezi *Daco-geții în Dacia romană*, în *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 39—56.

pene *potrivit* și nu împotriva *legilor fonetice* ale graiurilor traco-dace (cf. supra, p. 93—97), condiție la fel de importantă ca prima, pentru a se putea vorbi cu certitudine de cuvinte traco-dace în limba romînă. Trăsăturile principale fonetice în cuvintele noastre autohtone indo-europene corespund întocmai cu cele constatate în resturile traco-dace explicate etimologic, atît în *vocalism* (de ex. conservarea seriei i.-e. *a-e-o* cu tendință de trecere a lui *o* la *a*), cît și în *consonantism* (de ex. caractere „satem" trecerea lui $\acute{k}$ în *s*, $\acute{g}(h) > z$, $q^{u} > k$, $g^{u} > g$; $gh > g$, $dh > d$, $bh > b$; păstrarea nealterată a consoanelor *k*, *g*, *t*, *p*, *b*, *m*, *n*, *r*, *l*, *s*). Constatarea acelorași modificări fonetice în formele romînești (adică în raportul dintre prototipurile străromîne-preromane și cele corespunzătoare i.-e.) și resturile de limbă traco-dacă arată că acestea din urmă nu exclud, ci admit și includ putința și necesitatea ca chiar prin acest idiom de tip satem și nord-estic indo-european să fi trecut cuvintele noastre autohtone, păstrate în gura populațiilor traco-dace de la despărțirea idiomurilor indo-europene pînă la formarea limbii romîne în Moesia și Dacia.

Nu putem intra în detaliate demonstrații etimologice, care vor trebui făcute în altă parte; aici schițăm sumar numai rezultatele și concluziile unei minuțioase cercetări etimologice a lexicului romînesc, din care unele exemple au fost discutate detaliat[1], arătîndu-se metoda comparativă de studiu necesară pentru cele vreo 160 cuvinte romîne anteromane indo-europene. Vom mai semnala numai trei exemple din cele mai concludente : *răbda*, *rezema* și *droaie*. Primul aparține la rădăcina i.-e. **orbho-*, **robh-* „lipsit de ceva, impilat, chinuit, muncit", din care lat. *orbus* „fără vedere", gr. ὀρφανός „lipsit de părinți", germ. *arbeit* „muncă", slav *robŭ*, *robota*, *robie* etc.; rom. *răbda* intră în această grupă etimologică fără a putea să fie cuvînt latin, grec, nici slav, german, venind dintr-o limbă în care *-bh-* trece la *b*, *o* eventual la *a*(?); structura lui morfologică (derivarea cu *-d-*) e de asemenea specifică, străveche. A *rezema* vine din **re(d)zem-* „sprijin, susținere, îndreptare", rădăcina **reǵ-*, lat. *rego*, *regimen*, germ. *recken*, gr. ὀρέγω etc., care numai într-o limbă satem cum era traca (cu $\acute{g} > z$) putea să ia forma actuală romînească, cu sufixul i.-e. *-m-*. *Droaie* vine dintr-un mai vechi **drugia* cu *u* trecut la *o* (ca *pluvia* — *ploaie* etc.), *g* căzut (ca în *ego* — *eu*, *magis* — *mai*), aparținînd la baza i.-e. **dhreugh-* „grupă, bandă, droaie", celtic *drungos*, *drong*, sl. *drugŭ* „tovarăș, ortac", *družina* etc.

În acest fel se poate dovedi comparativ și evolutiv că cele 160 cuvinte specific romînești sînt anteromane indo-europene, aparținînd ca atare graiului populației care în timpul expansiunii romane locuia în teritoriile carpato-balcanice, adică traco-geto-dacii.

Lista cuvintelor romîne autohtone. *Abure*, *adia*, *agăța*, *ameți*, *amurg*, *anina*, *aprig*, *argea*, *arunca*, *baci*, *baier*, *balaur*, *balegă*, *baltă*, *barz*, *barză*, *bască* (lînă), *băga*, *băiat*, *beregată*, *boare*, *bordei*, *brad*, *brîndușă*, *brînză*, *brîu*, *brusture*, *bucura*, *buiestru*, *bunget*, *burlan*, *burtă*, *butuc*, *butură*, *buză*,

[1] În DR XI, 1948, p. 148—183 : *aprig*, *beregată*, *pleoapă*(?), *a se uita*, *zgrăbunță*(?), *străghiată*, *cîrlan*, *buiestru*, *morman*, *înseila*; *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, Cluj, 1958, p. 135—156 (elemente autohtone în terminologia pastorală).

caier, carîmb, cață, căciulă, căpușă, căputā, cătun, cîrlan, cîrlig, copac, copil, creț, cruța, curma, curpăn, cursă, (a)darari, daș, dărîma, deretica, dezbăra, droaie, druete, fărîmă, gard, gardină, gata, gălbează, genune, gheară, ghimpe, ghioagă, ghionoaie, gorun, grapă, gresie, groapă, grui, grumaz, grunz, gudura, gușă, încurca, înghina, (desghina) îngurzi, înseila, întrema, leagăn, lepăda, lespede, leșina, mal, mare, mazăre, măgură, mărat, mărcat, mătură, melc, mieru, mire, mistreț, mișca, mînz, morman, moș, mugure, munună, murg, mușat, năpîrcă, nițel, noian, păstaie, păstra, pînză, pîrău, prunc, pururea, răbda, reazem, ridica, rînză, scăpăra, scrum, scula, scurma, searbăd, sîmbure, speria, spînz, stărnut, steregie, sterp, străghiată, strepede, strugure, strungă, sugruma, sugușa, șopîrlă, șoric, șut, tare, țap, țarc, țarină, țăruș, (a se) *uita, undrea, urca, urdă, urdina, vatră, vătăma, vătui, viezure, zăr, zară, zburda, zestre, zgardă, zgîria, zgîrma.*

Semnificația lingvistică și istorică a cuvintelor autohtone. Trăsăturile acestor elemente lexicale pot fi rezumate pe scurt astfel : cuvinte sigur indo-europene, dintr-un idiom de tip satem european, străvechi în vorbirea populară romînească, mai vechi decît cele slave, contemporane cu elementele latine, adică prezente deodată cu acestea din urmă în gura populației antice din care se va forma poporul romîn. Ele au o deosebită însemnătate în economia generală a vorbirii noastre populare, ceea ce apare limpede din simpla lor înșirare. Cele mai multe dintre ele sînt chiar elemente din fondul principal lexical[1], avînd o largă circulație și frecvență, majoritatea avînd numeroase derivate ; ele aparțin tuturor domeniilor terminologiei (corpul uman, procese psihice, casa, unelte, animale, plante etc.) ; sînt substantive, adjective, adverbe și, deosebit de semnificative și numeroase, 40 verbe din cele mai importante (a arunca, băga, bucura, dărîma, încurca, răbda, rezema, ridica, scula, urca, vătăma etc.). Remarcabilă este de asemenea proporția lor față de celelalte elemente de bază ale limbii romîne (socotind numai cuvintele-tip, din care se formează familia derivatelor) : 160 autohtone, 1550 latine (după un nou control mai riguros făcut de noi), peste 2000 slave ; în cadrul elementului lexical moștenit (anteslav) cuvintele autohtone reprezintă cam 1/10, deci vreo 10%.

La întrebarea firească de unde, cînd și cum au pătruns ele în limba romînă, răspunsul se impune singur : de la o populație de limbă indo-europeană care a venit în strîns contact cu romanitatea în spațiul carpato-balcanic, în epoca formării graiului romînesc (secolele III—V e.n.), și anume, cum s-a spus, de la traco-geto-daci. Ar fi însă greșit să credem că ocupanții romani (coloniști, militari, veterani, funcționari, liberți, negustori etc.) veniți dinafară (din toate provinciile imperiului) ar fi împrumutat pentru limba lor latină (fie chiar populară, ,,vulgară", sermo rusticus et provincialis) cuvinte ,,barbare" de la locuitorii autohtoni subjugați care locuitori să fi dispărut apoi fără să aibă nici un rol în procesul de formare a comunității populare romane de aici. Nu este de loc

---

[1] Despre această problemă, vezi Em. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii romîne*, în *Limba romînă* 1, an II, ian.-febr. 1953, p. 21—27 : Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, 221 p ; G. Ivănescu, *Studii și cercetări științifice*, Iași, seria III (șt. sociale), VI (1955), p. 183—205.

probabil că pătura suprapusă, stăpînitoare, a romanilor să fi împrumutat de la populația cucerită, exploatată, inferioară culturalicește, vreo 160 (sau ceva mai multe) cuvinte de importanța lui *aprig*, *arunca*, *băiat*, *bucura*, *mare*, *răbda*, *rezema*, *tare*, *vătăma*, *vatră*, *zestre* etc. Potrivit cu realitățile cunoscute din lumea sclavagistă și provincială romană, putem spune, fără primejdia de a greși ori a exagera, că situația era tocmai inversă : nu romanii veniți din toate provinciile, ci localnicii autohtoni au *împrumutat un idiom*, cel oficial, în timpul stăpînirii și sub presiunea militară, politică, administrativă, economică, socială, religioasă a aparatului de stat și a elementelor favorizate ale stăpînirii romane. Masele rustice de plugari și păstori ale traco-geto-dacilor (amestecați cu illyri, sarmați, celți), la care s-au adăugat coloniștii din alte provincii și elementele militare au adoptat limba oficială, latina populară, iar idiomul lor „barbar" autohton de tip satem indo-european a fost înlăturat ca organism viu, ca țesut gramatical, înlocuit cu limba nouă generalizată treptat, devenind graiul comun al întregii mase de locuitori provinciali dintr-o bună parte a teritoriului traco-geto-dac. În noul său idiom de tip latin rustic, populația traco-romană a transmis și perpetuat (în epoca bilingvismului) numeroase cuvinte izolate, din care au putut fi identificate vreo 160. Este aici prima încrucișare în cursul istoriei limbii romîne, „cea care a avut loc între limba latină populară și graiurile trace ale dacilor, geților și misilor"[1], din care a ieșit biruitoare latina, î m b o g ă ț i t ă cu un mare număr de cuvinte din limba înlăturată, înlocuită, a traco-dacilor autohtoni[2], desigur mai mult decît cele 160 identificate de noi pînă azi. Acest proces lingvistic și etnic-social de mare însemnătate istorică va fi ilustrat în monografia exhaustivă privind elementul autohton și problema fundamentală ce se leagă de el : formarea limbii și a poporului romîn.

---

[1] E. Petrovici, *Învățătura lui I. V. Stalin cu privire la știința limbii și sarcinile lingviștilor din Republica Populară Romînă*, în *Academia R.P.R., Lucrările sesiunii generale științifice din 21—25 martie 1951*, București, 1951, p. 22—49, în special p. 34.

[2] Despre fenomenul „încrucișării" (integrării), cu privire specială la limba romînă, vezi Șt. Pașca, *În legătură cu „integrarea" limbilor și a dialectelor*, în *Limba romînă*, II/3 (1953), p. 84—91.

ФРАКО-ДАКИЙСКИЙ ЯЗЫК

СЛОВАРНЫЙ СОСТАВ И ФОНЕТИКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В этой лингвистической монографии автор широко знакомит читателя с современными сведениями об индоевропейском языке фрако-дакийцев, исчезнувшем еще в конце древней эпохи, и вносит ряд поправок и уточнений. Начиная с середины XIX века, материалы фракийского языка, выбранные из литературных и эпиграфических греческих и латинских текстов, папирусов и монет, были последовательно подвергнуты сравнительному критическому исследованию. Эти материалы состоят из неясных отрывков с пробелами часто сомнительного характера с этимологической и научно-исторической точки зрения. Они делятся на глоссы (бытовые слова), собственные фракийские имена и несколько фраз, взятых с фригийских надписей Малой Азии. Об этих материалах много и разноречиво писали и говорили различные авторы, но не всегда приходили к одинаковым результатам, так как достоверные и ценные находки часто смешивались со множеством неясных, противоречивых или совершенно ошибочных утверждений, происходящих либо вследствие самого качества неудачно выбранного материала (собственных имен, глосс), искаженного в рукописях или надписях, либо по причине странных мнений, высказанных некоторыми исследователями, и лингвистических критериев, чуждых духу и внутренним законам фракийского языка, не всегда правильно установленным и понятым. Их неправильное применение приводило иногда к более или менее ошибочным выводам частного или общего характера.

Это отчасти неясное положение (происшедшее, в особенности, благодаря некоторым работам о фракийском языке, появившимся после второй мировой войны), так же как и постоянное и существенное обогащение эпиграфо-папирологических материалов и сравнительных критериев, вызвало необходимость новой попытки, основанной на более богатой документации и на строгом отборе, привести в порядок данные о фрако-дакийском языке, отделив достоверные или весьма приближенные

к ним элементы от неправильных или недостоверных. На основе проверенного лингвистического материала, собранного в течение многих лет, этимологически исследованного новыми и многократными зондированиями и сопоставлениями, особенно в области собственных имен, автор излагает фрако-дакийскую фонетику и лексику, палео-этнологические и историко-лингвистические вопросы, связанные с остатками фрако-дакийского языка, а также дает исторический обзор этих исследований в свете значения фрако-дакийцев и их языка для изучения этногенеза румын и других народов на территории Балкан и Карпат.

I. ФРАКИЙЦЫ, ИХ СТРАНА, КУЛЬТУРА И ИСТОРИЯ

Для общей ориентации в отношении фрако-дакийских народностей автор приводит некоторые данные информативного характера о племенах, географическом положении, формах социально-экономической и культурной жизни фракийцев, а также указывает необходимую историко-археологическую и лингвистическую библиографию. Далее автор дает значение этногеографического термина „Thraces" распространяющегося на группу племен и на территорию Фракии, этнические и территориальные границы которой указаны и иллюстрированы на приложенной карте. Фракийцы делятся на две большие группы: a) европейскую (Thrace, Moésia, Dacia) и б) малоазиатскую (Bithȳnia, Mysia, Phrygia, Lydia и т.д.). „Thraces" (Θρᾷξ, Θρᾷκες), собственное имя с греческой фонетикой (th—), было дано греками одному или нескольким южным племенам, а потом оно распространилось на остальные племена, ставши их общим названием. Имена были у фракийцев по племенам. Общего национально-этнического имени у них не было до поздних времен, вплоть до эпохи классицизма, так как они не были ни политической единицей, ни единым государством, а составляли племенные формации, некоторые из которых достигали временно доминирующей роли гегемона (одризы, дако-геты и т.д.). Автор дает алфавитный перечень названий фрако-дакийских племен, затем краткое описание соматического характера и психических возможностей фракийцев и их духовной культуры (религии, музыки, народной эмпирической медицины, искусства). Существует фрако-фригийский вклад в эллинскую культуру: божества (Dionysos, Semele, Sabazios, Silenos, Aesculapius и т.д.), историки (Thucȳdides артисты (Brygos, Doidalses), грамматики (Dionysios Thrax), а также вклад в римскую историю (имена военных, фрако-римские императоры и т.д.), особенно начиная с III века и кончая VI веком н.э. Указываются вкратце характерные черты фракийских поселений и больших населенных пунктов—сел и городов (—dava, —para), укреплений (—bria, — dizos). Дальше следует краткий исторический обзор Фракии, в котором выявляется роль греческой колонизации на территории фрако-гетов, а также влияние скифов и кельтов на фракийцев. Из политических событий упоминается ряд внутренних междоусобиц, за которыми последовала македонская экспансия до самого Дуная, затем упорное сопротивление фракийцев римскому внедрению и вторжению, приведшим к покорению

наибольшей части фракийских племен и созданию римских провинций: Фракии, Мезии и Дакии. Гето-дакийцы являлись северной и западной ветвями фракийцев и говорили на том же языке, что и южные племена, отличающемся, по всей вероятности, лишь диалектально; показаны также их взаимоотношения и дается историко-археологическая библиография.

II. ФРАКИЙСКИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ

Индоевропейский язык фракийского населения, исчезнувший из разговорной речи благодаря его замене латинским, греческим и славянским, оставил лишь фрагментарные следы, и нет ни одного текста или предложения, кроме надписи на эзеровом золотом кольце и формул, взятых с фригийских надписей. ,,Книжка гетских стихов'' поэта Овидия была утеряна, а существование других текстов на фракийском языке до сих пор остается весьма сомнительным. В настоящее время существуют лишь фрагменты: слова (глоссы) и собственные имена на фрако-дакийском языке, которые могут быть использованы (за отсутствием текстов) для изучения фонетики и лексики, а также, отчасти, и морфологии (суффиксы, словопроизводство, состав). Фрако-дакийский лингвистический материал делится на пять категорий: надпись на эзеровом кольце, глоссы, названия растений, собственные имена, фригийские тексты.

1. Надпись на эзеровом золотом кольце, сделанная греческими буквами (scriptio continua), не могла быть приемлемо прочитана (разделение слов) и истолкована даже частично; ни одно слово не может считаться правдоподобно прочитанным и объясненным, так что надпись до сих пор остается неприменимой для исследования фракийского языка.

2. Глоссы, числом около 70—80, были сохранены лексикографами (особенно Hesychios и Photios) и другими греческими авторами, а де Лагард, Фик и Томашек (de Lagarde, Fick, Tomaschek) собрали и изучили их; большинство глосс не поддается этимологическому объяснению, а имеющие достоверную или вероятную этимологию содержатся в лексикоэтимологическом перечне (гл. V).

3. Дакийские названия целебных трав, общим числом 57, сохранены в Dioscoride и Pseudo-Apuleius; из них едва 10 или 15 пригодны для лингвистического исследования (с более или менее вероятной этимологией); остальные либо искажены по форме, либо другого происхождения (латинского, греческого) или имеют сомнительный смысл.

4. Собственные имена людей, племен, божеств, населенных пунктов и географических элементов, известные из различных авторов, по надписям, папирусам, монетам, представляют собой лингвистический материал первостепенной важности, качественная и количественная ценность которого и его социально-лингвистическое значение рассмотрены в V главе (этимологическое исследование фракийского языка) а также в VIII главе. В связи с литературной и эпиграфической традицией фракийского материала отмечается, что в нем есть много пропусков и ошибок, отмеченных учеными Сером (Seure), Дечевым (Dečev) и др. происшедших

при написании и переписке как в греческой, так и в латинской литературе и эпиграфике, с искажениями, возможно преднамеренными, на основе народной этимологии. К этому необходимо прибавить множество местных и диалектальных фракийских вариантов и т.д. Подобные частичные искажения не означают, все же, что фонетический строй фракийского языка „запутан'', так как проверка и критическое сравнение могут восстановить действительные формы собственных имен, а следовательно, и все элементы фрако-дакийской фонетической системы.

5. Малоазиатский фригийский говор известен и по надписям (греческим буквам), открытым во Фригии, Галатии и Ликаонии, объяснение которых, однако, является, по большей части, ненадежным или совершенно маловероятным (смесь греческих слов и т. д.) Происхождение фригийских надписей относится к двум периодам: а) древнему, VII—VI века до н.э. и б) новому. Всего существует около 90 текстов, большинство которых представляет собой обыкновенные формулы угроз или проклятий в конце греческих эпитафий. Словарный материал собственных фригийских имен отличается от фракийского и битинского тем, что ему незнакомы сложные имена; в нем встречаются почти исключительно простые гипокористические имена „асианского'' типа (Atta, Nana Tatta и т.д.). Некоторые из фригийских глосс имеют ясную этимологию (azen, balen, bedy, zelcia, zemelen) и содержатся в лексико-этимологическом перечне (гл. V).

III. ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЙ (БИБЛИОГРАФИЯ)

Эта часть содержит более пространное описание эволюции изучения фрако-дакийского языка, начиная с середины XIX века. Якоб Гримм (I. Grimm, 1848) и Лео (Leo, 1854) занялись изучением дакийских названий растений. П. Де Лагард (1866) исследовал глоссы (числом 36) и пришел к выводу, что фрако-фригийцы являются иранцами. В 1873 году А. Фик указывает, что этот вывод не соответствует действительности, так как фракийцы, будучи индоевропейского происхождения, жили в Европе и имели свой собственный язык. В Томашек, „Нестор фракологии'', в нескольких более мелких трудах (1868—1883), а затем в большой монографии „Die alten Thraker'' (1893—1894) собрал почти все литературные и эпиграфические сведения о фракийцах и о следах их языка, на основании чего установил их положение в индоевропейской среде. Густав Майер (G. Meyer, 1894) и Ф. Солмсен (F. Solmsen, 1897) внесли несколько ценных вкладов в этимологию глосс, а П. Кречмер (P. Kretschmer, 1896) произвел широкую и систематическую разработку остатков фракийского и фригийского языков в индоевропейском ансамбле (Einl.), оставшуюся до сих пор одним из наилучших обзоров фрако-дакийской фонетики, морфологии и лексики, несмотря на некоторые недочеты и ошибки, объяснимые для конца XIX века. Г. Гирт (H. Hirt, 1905) проводит краткий анализ фрако-фригийских глосс и эпиграфических текстов. В ряде статей (1914—1927) Д. Дечев дает несколько этимологий (не всегда приемлемых) фракийских глосс и собственных имен. Этимологические выводы С. Младенова в большинстве случаев неправдо-

подобны для фракийской гидронимии (1915—1927). Г. Сер (G. Seure) в течение нескольких десятилетий собирал и исследовал богатый фракийский словарный материал собственных имен, так же как и Г. Г. Матееску (G. G. Mateescu), выдающийся румынский эпиграфист и историк; но вклад их в этимологическое и морфологическое изучение словарного материала собственных имен фрако-дакийцев остается скромным из-за отсутствия достаточной филологической и лингвистической подготовки. То же самое приходится сказать и о вкладе румынского эпиграфиста и археолога — историка Василия Пырвана в изучение фрако-дакийского языка (1914—1926). Шрадер-Неринг (Schrader—Nehring) в 1929 году дал сжатый обзор этнологии, языка и культуры фракийцев; тогда же Н. Йокль (N. Jokl) провел первую систематизацию сведений, имевшихся в его время о фракийском и фригийском языках. Он указал некоторые пробелы и ошибки, вызванные недостаточной критической оценкой результатов, достигнутых предшественниками в исследовании фракийских собственных имен и некоторых элементов фонетики и этимологии. В. Бранденштейн (W. Brandenstein, 1936) пишет статью, основанную только на выводах Йокля. И. И. Руссу (I. I. Russu) вносит (1938—1958) свой вклад в изучение фрако-дакийского словарного материала собственных имен и в этимологию. Д. Дечев разрабатывает более подробно и систематично фонетику фракийского языка (Charakt., 1952) на основе более старых или более новых этимологий, из которых большинство противоречит, однако, закономерностям фракийского языка и общей семантики. Он утилизирует много алогенных элементов (греческих, иранских, иллирийских и т.д.) и поэтому приходит, большей частью, к ошибочным результатам. Все же он приводит около 20 новых действительных и полезных этимологий для изучения фрако-дакийской фонетики и лексики. Коллекция ,,остатков фракийского языка'' (Sprachreste, 1957) Д. Дечева является богатым и внушительным перечнем документального материала, который успешно заменяет и превосходит со всех точек зрения вторую часть ,, Die alten Thraker'' Томашека. Но в этом труде есть значительные пробелы и грубые ошибки, в особенности, благодаря нынешнему состоянию и пробелам в результатах работы по собиранию и по сравнительному изучению словарного материала собственных имен древних народонаселений. В ,,Sprachreste“ существует много названий другого происхождения (африканские, кельтские, египетские, греческие, иллирийские, иранские, латинские, семитские), есть названия плохо прочитанные, и ошибочные этимологии; отсутствуют некоторые фракийские имена и примеры, что вызывает необходимость почти полнейшей переработки этого перечня. В. Георгиев (V. Georgiev) составил в 1957 году монографию с большими пробелами, так как основывался больше на результатах, полученных Дечевым, чем на своих собственных.

IV. ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ФРАКИЙСКОГО ЯЗЫКА

Большинство фрако-дакийских фрагментов (слова, собственные имена) еще этимологически необъяснены и непоняты, то есть неприменимы для истории языка и для его изучения при помощи сравнительно-

исторического метода. Основной проблемой в данном случае является этимология, генетическое объяснение (родственность) лексических элементов, на основании чего можно определить фонетику, морфологию и лексику языка. В отношении изучения фракийского языка существует много ошибочных мнений и выводов, несоответствующих реальностям фрако-дакийского языка. Много ошибок было допущено в далеком прошлом (1880—1890) из-за того, что иногда работа производилась поверхностно, а в особенности в настоящее время: ошибочный отбор материала, считавшегося фракийским (Томашек, Сер, Матееску, Йокль и др.), неправильное применение греческих, кельтских и других фонетических закономерностей к фракийскому языку, нереальные этимологии благодаря несоблюдению фракийских фонетических закономерностей и общей семантики. Поэтому этимологические связи лексических фракийских элементов (слова, собственные имена) нужно отбирать с максимальной требовательностью и строгостью, применяя с осторожностью сравнительно-исторический метод и исключая не только все, что не соответствует, но и все, что является сложным и сомнительным. Необходимо естественно и полностью утилизировать приемлемые и положительные вклады предшественников. В настоящем труде применяются фонетические законы фракийского языка и общая семантика. Уделяется также особое внимание фракийским собственным именам, весьма многочисленным и разнообразным, содержащим древний и ценный материал живого языка. В их состав входят: *a*) антропонимы (имена людей, племен, божеств) и *b*) топонимы (названия населенных пунктов, местностей, рек и т.д.) различного семантического содержания, которое констатируется из сравнения фрако-дакийской номенклатуры с греческой, славянской, кельтской и др. При помощи морфологического разбора, часто простого, выделяется из слов или собственных имен корневой элемент, который группируется с индоевропейской семьей корня (основы), согласно фракийским фонетическим законам и общей семантике. Не все эти связи ясны и надежны: некоторые из них являются лишь вероятными, другие менее вероятными или даже сомнительными. Все эти случаи показаны на отдельных примерах в V главе.

V. ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ И ИХ ЭТИМОЛОГИЯ

В этой главе группируются в алфавитном порядке фрако-дакийские слова (глоссы) и собственные имена, которым дано или возможно дать этимологическое решение на основании их связи с корнем (группой слов) или хотя бы с одним словом какого-нибудь индоевропейского идиома. В этой части монографии, после лексического элемента и указания документального источника и библиографии, вариантов или производных слов, указываются: корень и, если возможно, несколько родственных слов, по словарю Вальде-Покорного (Walde-Pokorny), а затем — автор этимологии. Иногда указываются ошибочные этимологии, и циркулировавшие в некоторых публикациях и поддерживаемые ими. Этот перечень является „словарем (словарным составом языка)" более

полным, чем предыдущий составленный предшественниками по лексике фрако-дакийского языка; этот „словарь", конечно, пополнился в результате будущих этимологических исследований.

VI. ПЕРЕЧЕНЬ КОРНЕЙ. РУМЫНСКИЙ ГЛОССАРИЙ

А. Индоевропейские корни (основы) в словах и именах с этимологией (из алфавитного перечня гл. V). Для более легкого пользования при сравнительных исследованиях корни расположены в перечне в порядке словаря Вальде-Покорного.

Б. Румыно-фракийский глоссарий содержит румынские понятия (расположенные в алфавитном порядке), точно или хотя бы приблизительно и вероятно идентифицированные во фрако-дакийских словах и именах, этимологически объясненных в V главе.

VII. ФОНЕТИКА И ПОЛОЖЕНИЕ ФРАКО-ДАКИЙСКОГО ЯЗЫКА

Фонетическая система фракийского языка довольно хорошо известна на основании многочисленных этимологических связей, ясных или весьма вероятных, установленных еще во второй половине XIX века (Фик, Томашек, Кречмер). Однако позже, особенно в последние годы, произошла путаница (Йокль, Дечев, Георгиев и др.), в которой все же легко разобраться, пересмотрев старые и изучив новые этимологии (см. гл. V). На основании этого обширного лингвистического материала, большей частью этимологически разъясненного и, следовательно, пригодного для сравнительно-исторического исследования, выведены фонетические законы фрако-дакийского языка.

А. Вокализм. Старая серия индоевропейских гласных a — e — o сохраняется во фракийском языке, как это показывают многочисленные и достоверные случаи индоевропейских a, e и o во фракийских словах и именах. Автор приводит списки примеров и указывает исключения и поздние местные диалектальные произношения, начертания и т.д. (передача e через a или i); o в большинстве случаев сохраняется; примеры перехода в a немногочисленны (дублеты или параллельные формы); отмечается несколько чередований u с y; u сохраняется как таковое и редко передается через y; сохраняются дифтонги ai, ei (?) oi, au, eu. В конце книги дается сводная таблица вокализма.

Б. Консонантизм u > v (несколько случаев b); глухие взрывные k, p, t и звучные b, d, g сохранены как таковые; во фракийском языке не может быть речи о перемещении согласных (Lautverschiebung), а отдельные случаи начертаний th, kh или ph представляют собой скорее позднюю грецизацию фракийских имен на t, k, p; индоевропейские среднепридыхательные bh, dh, gh теряют придыхание, переходя в b, d, g; палатально-взрывные k и ĝh представлены заднезубными спирантами (фрикативные звуки) s и z, феномен „сатем", так же как и делабиализация губонебных ku̯ и gu̯(h) в k и g; плавные l, r отчетливо сохранены

(в некоторых поздних случаях наблюдается диссимиляция и взаимосмешение), так же как m и n; согласный s сохранен во всех положениях, а в группу sr включается t (Istros, Strymon). В конце монография содержит сводную таблицу индоевропейских согласных во фрако-дакийском языке.

В. Положение фрако-дакийского языка в индоевропейском ансамбле. Главной характеристикой фракийского языка является его явно выраженный консерватизм в преемственности звуков старой индоевропейской фонетической системы. Большинство этих звуков сохранено без изменений, согласно правилам идиома сатема, в котором искажены только средне-придыхательные палатально-взрывные и лабиовелярные. В отношении положения фракийского языка в общих чертах действительны и в настоящее время мнения, сформулированные Фиком, Томашеком и Кречмером, подтвержденные новыми лексическими материалами с ясной или весьма вероятной этимологией. Фрако-дакийский язык является самостоятельным, принадлежащим к европейской группе идиомов сатем, и, следовательно, родственным больше иллирийскому, балто-славянскому и иранскому языкам. Это родство, все же, не следует понимать превратно, как например, ,,иллиро-фракийское'' единство, так как, хотя фонетические законы обоих индоевропейских идиомов сатем тождественны, системы их словарного материала собственных имен (поскольку можно определить по этим данным даже основную лексику) различны. В отношении вопроса происхождения албанского языка от фракийского (что кажется вероятнее всего) или от иллирийского можно сказать, что в настоящее время исследования находятся лишь в фазе предположений (см. гл. IX и приложение).

VIII. СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА ФРАКО-ДАКИЙЦЕВ

А. Общие соображения. Топонимия и антропономастика (словарный материал собственных имен людей) фрако-дакийцев весьма богаты и разнообразны. Этот именной материал, как было уже указано, обладает особенной лингвистической ценностью и социально-историческим значением для психологии и структуры человеческого общества. Подавляющее большинство фрако-дакийских имен присущи и типичны этому населению, а остальная, гораздо меньшая часть имеет аналогии соответствия у других народностей (иллиров, греков и др.). Выявляя характерную оригинальность словарного материала фрако-дакийских собственных имен автор сообщает сведения о категориях собственных имен: а) в антропонимии и б) в топонимии, а также о взаимоотношениях этих групп (несколько коренных элементов и большинство суффиксов являются общими, отличаясь эвентуально лишь по семантике). Далее указывается количество собственных имен: а) 1150 антропонимов (860 простых, 290 сложных двучленных), б) 900 топонимов (690 простых, 210 сложных). Характерные особенности собственных имен. Нужно отметить, что имена людей у фрако-дакийцев были совершенно индивидуальными, без родовых добавлений: каждый инди-

видуум получал вначале одно имя, а родственная связь указывалась именем отца в родительном падеже. Под влиянием грецизации и романизации фракийцы начали постепенно избегать старинных имен, заменяя их греческими и латинскими, факт, наблюдавшийся от поколения к поколению. Фракийские имена часто сохранились в качестве cognomen (третьего имени: Aelius *Bitus*, Ulpius *Aulucentus*) как свободными людьми так и отпущенниками. Иногда эти имена появлялись вместо signum (прозвища: Aelius Valens qui et *Esbenus*). Частота употребления имен лиц иллюстрируется примерной таблицей, в которой указываются имена, встречавшиеся более 6 раз. Топонимы повторяются реже в различных местах, дублеты также редки, но элементы топономастики, означающие „деревня," „крепость", —dava —para, —basta, или —bria, —dizas, повторяются обычно в различных топонимах.

Б. Структура собственных имен. 1) Коренные элементы. Фракийские собственные имена бывают или сложными двучленными (Aulucentus, Dece-balus Germi-sara, Comi-dava и т.д.), или простыми с суффиксом или без него (Bendis, Abro-zes и т.д.); в большинстве случаев преобладают простые, состоящие из одного коренного элемента. Сложные имена у фрако-дакийцев составляют приблизительно около четверти общего количества собственных имен. Автор дает несколько определений морфологической и семантической функции составных элементов: первый, будучи, вероятно, прилагательным, определяет второй (существительное), например: Germi-sara „горячая вода", Diu-zenus „богом рожденный" или „божественного происхождения". Составные элементы фракийских сложных имен обыкновенно имеют определенное место: вначале (Aulu—, Dini—, Dio—, Dia—, Epta—) или в конце (—centus, —dava и т.д.). 2) Морфемы. Фрако-дакийские простые имена (состоящие из одного коренного элемента) и даже некоторые из сложных имеют и производные суффиксы, те же серии у антропонимов и топонимов, тождественных по форме, но, очевидно, различных по семантике. К труду приложена таблица обеих групп собственных имен.

IX. ИСЧЕЗНОВЕНИЕ ФРАКИЙСКОГО ЯЗЫКА И ЕГО ЖИВЫЕ РЕЛИКВИИ

Сведения о фракийцах и фрагменты их языка относятся приблизительно к периоду, между VII веком до н.э. и VI веком н.э. Предполагается, что в VII (или VI) веке н.э. фрако-римское население Балкан или, по крайней мере часть его, еще говорило на фракийском (бесском) языке. Приблизительно к этому периоду относится и исчезновение фракийского языка или, вернее, его трансформация на основе экономических, политических и культурно-просветительных преобразований, через которые прошли фрако-гетские земли. Последние фракийцы, носящие имена, относятся к VI веку (Belisarius, Boraides Buzes, Zimarchus и т.д.); потом эти имена бесследно исчезают, будучи заменены другими: греческими и латинскими, а позднее славянскими и т.д. С VI века известно несколько документальных данных из религиозных текстов (которые, все же не являются вполне убедительными и верными), указывающих на

возможность того, что фракийский язык (бесский) был разговорным языком группы монахов и верующих; там же упоминается и ,,Monasteria Bessorum'' (536) и т. д. В связи с исчезновением фракийского языка автор устанавливает, что из быта провинциального фрако- и дако-римского населения в первую очередь был изъят обыденный фракийский язык и заменен греческим и, в особенности, латинским; затем были заменены собственные имена людей и племен; наконец — названия местностей, связанные с территорией и населенными пунктами, перенятые новыми правителями или населением, вошедшие в язык, распространившиеся и уложившиеся на прежнюю этнолингвистическую основу. Достоверно известно, что фрако-дакийская антропономастика окончательно исчезла в VI—VII веке н.э. и была совершенно забыта романизированным или славинизированным населением; у народов, населявших Юго-Восточную Европу, не осталось ни одного собственного имени лица. Топонимы оказались более устойчивыми и некоторые из них сохранились до наших дней. В гидронимии остался ряд названий рек, в большинстве со славянской фонетикой Agrianes (Эргине), Almus (Лом), Asamus (Осем), Oiscos (Искэр) и т.д. Названий населенных пунктов осталось меньше: Durostorum (Силистрия), Serdica (Сердец, София), Pulpudeva (Пловдив) и т.д.; остальные названия были заменены славянскими, турецкими и другими топонимами. По-видимому, в Дакии фрако-дакийский язык служил дольше, чем фрако-мезийский к югу от Дуная, особенно, благодаря влиянию свободных фрако-дакийцев (непокоренных римлянами в 106 году), находившихся вне пределов карпатской провинции. Все же, вследствие нашествий, войн и отсутствия связи между населенными пунктами, от дако-римской топонимии не осталось ничего; остались так же как и к югу от Дуная, лишь гидронимы: Aluta, Crisius, Marisia, Samus, Tibisis со славянской фонетикой (Олт, Криш, Муреш, Сомеш, Тимиш). Но романизированное население все же осталось на этой территории, перемещаясь лишь больше в сторону предгорных и горных районов старой карпатской Дакии. Об индоевропейском албанском языке сатем (фракийского или иллирийского происхождения) указано, что он скорее может быть продолжателем фракийского, возможно, при посредстве группы фракийского населения, не вполне романизированного (каким являются румыны) и не ославянившегося после VII века (что случилось со всеми остальными жителями прежних фрако-римских провинций). Албанцы не унаследовали от фракийцев или иллиров ни одного культурного элемента (например, собственных имен), а в их языке невозможно распознать исключительно иллирийские или фракийские элементы, что является показателем того, что в течение древней эпохи и средневековья, по восходящей линии родства, албанцы, как народ и язык, формировались не поблизости от румын, как ошибочно говорили и предполагали многие ,,балкановеды'' (о том, что касается албано-румынских лингвистических соотношений, см. приложение). Фракийские говоры в Малой Азии (фригийский, миссианский) продержались вплоть до V—VI веков н. э., когда были полностью и окончательно заменены греческим языком, а потом и турецким.

Приложение

АВТОХТОННЫЕ (ФРАКО-ДАКИЙСКИЕ) СЛОВА В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

1. Субстрат румынского языка послужил предметом долгих и нескончаемых дискуссий, причем мнения исследователей разделились: одни принимали, а другие опровергали лингвистическую действительность, которую довольно ясно различил И. Тунманн (J. Thunmann, 1774) и Б. Копитар (B. Kopitar, 1829): старинные элементы нелатинского происхождения, особенно в лексике, были затем выявлены и определены Ф. Миклосичем, Г. Шухардти и Б. П. Хыждэу (F. Miklosich, H. Schuchardt, B. P. Hasdeu). Это положение находит полное подтверждение в сравнительных исследованиях автора.

2. Румынский язык, балканские языки и албанский язык не находятся в соотношении генетического родства, так как их происхождение совершенно разное: румынский язык является латинским (романским), албанский и греческий являются различными индоевропейскими языками, а болгарский и сербский — славянскими и т.д. Таким образом, здесь не может быть речи о ,,балканском лингвистическом единстве" (вроде индоевропейского или романского и т.д.). У балканских языков существуют лишь некоторые общие элементы, происходящие от взаимных заимствований и влияний лексического, морфологического и синтаксического характера. В первую очередь у них являются общими группы слов, происхождение которых возможно установить этимологически. В этом-то и заключается связь между румынским и албанским языками: в группе из 70 общих слов дороманского происхождения, унаследованных из автохтонного субстрата. По структуре, фонетике, лексике и морфологии румынский язык коренным образом отличается от албанского (что подробно доказал Филиппиде).

3. Общие албанские и румынские слова, в равной мере унаследованные обоими языками, происходят из одного общего источника — карпато-балканского субстрата — и ни в коем случае не могут считаться заимствованными одним от другого. Как бы то ни было, их присутствие в румынском языке являлось бы совершенно необъяснимым, если бы они не считались унаследованными элементами (до славянского влияния), что совершенно ясно доказывают фонетические особенности некоторых из них, как например: brîu ,,пояс", pîrău ,,речка" (с падением междугласного n), mazăre ,,горох", sîmbure ,,косточка", viezure ,,барсук" (междугласное l, переходящее в r) и т.д.; они встречаются исключительно в латинских (унаследованных) элементах языка. Автор дает полный перечень общих албанских и румынских слов. Наряду с этими словами существует в румынском языке и другая более важная и многочисленная группа нелатинских элементов (около 90) также автохтонного происхождения, не встречающихся в других языках.

4. Идентификация слов автохтонного происхождения была произведена после полной и тщательной проверки всех румынских этимологий, причем не были приняты во внимание все слова латинского, славянского или другого известного происхождения; лексические элементы, оставшиеся после подобного отбора, были отнесены к дороманскому словар-

ному фонду и то лишь в том случае, если эти слова носили отпечаток народного характера и обладали большой давностью бытования в румынском языке. Для того чтобы доказать их происхождение, необходимо восстановить соответствующие индоевропейские этимологические формы при помощи сравнительно-исторического метода.

5. Восстановление индоевропейских форм автохтонных слов в румынском языке производится с учетом, в первую очередь, критериев румынской исторической грамматики (романского элемента языка) и затем фонетических критериев фракийского идиома типа европейского сатема, при помощи которых восстановленные формы могут быть связаны с индоевропейским прототипом, являющимся общей основой (корнем). Подобные восстановления, кажущиеся иногда искусственными или неправдоподобными, все же необходимы для слов неясного происхождения, как „суррогат”, в виду отсутствия письменных памятников древней эпохи или средневековья. Эти слова фрако-дакийского происхождения уже по тому, что в этих местах жили фрако-дакийцы, представлявшие автохтонное население, которое, романизируясь, потеряло свой национальный язык. Характер этого индоевропейского языка—сатем хорошо известен, а применение автором этого критерия для этимологических операций привело к вполне убедительным результатом. Далее даются три примера подобных слов: răbda „терпеть”, rezema „опирать” и droaie „множество”, связи которых с другими индоевропейскими языками совершенно ясны. По таблице, содержащей 160 автохтонных румынских слов, указывается их историческое и лингвистическое значение в том смысле, что здесь идет речь об остатках фрако-дакийского языка, замененных латинским языком в разговорной речи населения провинции, которое, романизировавшись, получило новый официальный язык римского владычества. Сельское фрако-гето-дакийское население, состоявшее из хлебопашцев и пастухов (смешанных с иллирами, сарматами, кельтами, такими же представителями востока, как и колонисты других провинций а также с большим количеством военных элементов), приняло язык римских властей — народную латынь, между тем как их „варварский” автохтонный идиом типа европейского сатема был устранен, как живой организм, и постепенно заменен новым языком, распространившимся и ставшим общим разговорным языком, всей массы жителей значительной части фрако-гето-дакийской территории. В своем новом латинском сельском языке фрако-дакийское население передало и сохранило для потомства (в эпоху билингвизма) множество отдельных слов, из которых до сих пор могли быть идентифицированы 160. Из этого первого скрещения в течение истории румынского языка победителем вышел латинский язык, обогатившийся при этом большим количеством слов, взятых из устраненного и замененого языка автохтонных фрако-дакийцев.

LA LANGUE DES THRACO-DACES

VOCABULAIRE ET PHONÉTIQUE

RÉSUMÉ

Cette monographie linguistique comprend une ample présentation des connaissances que l'on possède actuellement sur la langue indo-européenne des Thraco-Daces, disparue à la fin de l'époque antique ; l'auteur y ajoute également bon nombre de rectifications et de précisions de détail. Ce fut à partir du milieu du XIXe siècle que l'on commença à soumettre à un examen critique comparatif le matériel de langue thrace puisé dans les textes littéraires et épigraphiques grecs et latins, dans les papyrus et les monnaies. Mais ce matériel est composé de fragments obscurs et lacunaires, voire équivoques, au point de vue étymologique et culturel-historique : gloses (mots communs) et noms propres thraces, ainsi que les quelques phrases des inscriptions phrygiennes d'Asie Mineure. Les discussions, nombreuses et variées, portées à ce sujet n'aboutirent qu'à des conclusions assez discordantes, mêlant les acquisitions précises et de valeur aux assertions confuses, contradictoires ou tout à fait fausses ; ces erreurs sont dues soit à la qualité même du matériel (noms, gloses), mal choisi et corrompu dans les manuscrits ou inscriptions, soit aux opinions bizarres de certains chercheurs, soit, enfin, à des critériums étrangers à l'esprit et aux lois internes de la langue thrace, que l'on n'identifia et ne comprit pas toujours avec justesse. Leur application, parfois erronée, donna lieu à des conclusions de détail ou d'ordre général plus ou moins fausses.

Cette situation, en partie confuse (due, surtout, à certains travaux sur la langue thrace, parus après la deuxième guerre mondiale), ainsi que l'enrichissement continuel et substantiel du matériel épigraphique-papyrologique et des critériums comparatifs, ont imposé une nouvelle tentative de mettre en ordre les connaissances sur la langue des Thraco-Daces, c'est-à-dire de séparer les éléments certains ou très probables, des éléments faux ou improbables, en s'appuyant, cette fois-ci, sur une documentation plus ample et sur une sélection plus rigoureuse. Ce matériel linguistique, recueilli pendant plusieurs années — contrôlé et vérifié, étudié au

point de vue étymologique par des sondages et confrontations nombreux et répétés, particulièrement dans le secteur des noms propres—a permis à l'auteur de présenter la phonétique et le lexique thraco-dace, les questions linguistiques, historiques et paléo-ethnologiques ayant trait aux vestiges de la langue des Thraco-Daces, ainsi que l'historique des recherches, en tenant compte de l'importance de ces populations et de leur langue pour l'étude de l'ethnogénèse des Roumains et des autres peuples habitant les territoires carpatiques et balkaniques.

I. LES THRACES. PAYS, CULTURE, HISTOIRE

Afin de donner une vue d'ensemble sur les populations thraco-daces, l'auteur présente quelques données informatives concernant leurs tribus, leur situation géographique, les formes de leur vie sociale-économique et culturelle, ainsi que la principale bibliographie historique, archéologique et linguistique au sujet des Thraces. Il explique l'acception du terme ethno-géographique « Thraces » étendu à un groupement de tribus et au territoire de la Thrace, dont les limites territoriales et ethniques sont indiquées et illustrées sur la carte annexée. Les Thraces se divisent en deux grands groupes : *a*) ceux d'Europe (Thrace, Mésie, Dacie) et *b*) ceux d'Asie Mineure (Bithynie, Mysie, Phrygie, Lydie, etc.). Les Grecs ont donné à des tribus du Sud le nom propre à phonétisme grec (*Th*-), de « Thraces » (Θρᾷξ, Θρᾷκες) ; c'est de là qu'il se diffusa, pour se généraliser, finalement, aux autres tribus. Les Thraces possédaient des noms, selon leurs tribus ; mais ils ne reçurent que bien tard, à l'époque classique, un nom ethnique-national unitaire, car ils ne constituaient ni une unité politique ni un Etat unitaire, mais seulement des formations tribales dont certaines touchèrent temporairement à l'hégémonie (tels les Odryses, les Daco-Gètes, etc.). L'auteur dresse également une liste alphabétique, des noms de tribus thraco-daces, suivie de la description sommaire des traits physiques-somatiques et psychologiques des Thraces, ainsi que de leurs qualités intellectuelles (religion, musique, médecine populaire empirique, art). On relève un apport thraco-phrygien à la culture hellénique — à savoir : divinités (Dionysos, Sémélé, Sabazios, Silène, les Sirènes, Æsculapios, etc.), historiens (Thucydide), artistes (Brygos, Doidalses), grammairiens (Dionysios Thrax) — ainsi qu'à l'histoire romaine (militaires, empereurs thraco-romains, etc.), surtout à partir du IIIe siècle et jusqu'au VIe siècle de notre ère. On décrit encore brièvement les traits caractéristiques des sites et des localités thraces, de leurs villages et bourgs (*-dava*, *-para*), de leurs fortifications (*-bria*, *-dizos*), et on présente ensuite une esquisse sommaire de l'histoire de la Thrace, en relevant le rôle de la colonisation grecque dans les régions thraco-gètes, ainsi que l'influence des Scythes et des Celtes. Parmi les événements politiques, l'auteur mentionne les nombreuses luttes intestines suivies de l'expansion macédonienne jusqu'au Danube, puis la résistance obstinée des Thraces à la pénétration et à la conquête des Romains qui entraîna la soumission de la plupart des tribus thraces des provinces romaines de Thrace, Mésie

et Dacie. Les Géto-Daces représentent la branche septentrionale et occidentale des Thraces ; leur langue est la même que celle des Thraces du Sud, mais s'en distingue, probablement, au point de vue dialecte. Suit la description de leurs relations réciproques, ainsi qu'une bibliographie historique-archéologique.

II. MATÉRIEL LINGUISTIQUE THRACE

Disparue à la suite de son remplacement par le latin, le grec et le slave, la langue indo-européenne des Thraces n'a laissé que quelques vestiges fragmentaires, mais nul texte et nulle proposition, excepté celle de l'anneau en or d'Ezérovo et les formules des inscriptions phrygiennes. « Le livret de vers gètes» du poète Ovide s'est perdu et l'existence d'autres textes thraces demeure, pour l'instant, fort douteuse. On n'en possède, actuellement, que des fragments : mots (gloses) et noms propres thraco-daces pouvant servir (faute de textes) à l'étude de la phonétique et du lexique et, partiellement, à celle de la morphologie aussi (pour les suffixes, la dérivation et la composition). Le matériel linguistique thraco-dace comprend cinq catégories : inscription de l'anneau d'Ezérovo, gloses, noms de plantes, noms propres, textes phrygiens.

1° *L'inscription de l'anneau* en or d'Ezérovo, en lettres grecques, *scriptio continua*, ne peut être lue (séparation des mots), ni interprétée, même en partie, d'une manière convenable ; nul mot ne peut être considéré avoir reçu une lecture et une explication convaincantes ; l'inscription demeure donc, jusqu'à présent, inutilisable pour l'étude de la langue thrace.

2° *Les gloses*, environ 70—80, conservées par les lexicographes (surtout Hesychios et Photios) et par d'autres auteurs grecs, ont été recueillies et étudiées par Lagarde, Fick et Tomaschek ; elles sont, pour la plupart, inexplicables au point de vue étymologique ; celles qui jouissent d'une étymologie certaine, ou probable, sont incluses dans le répertoire lexical-étymologique (au Ve chapitre).

3° *Les noms daces de plantes* médicinales au nombre de 57, conservés dans Dioscoride et Pseudo-Apulée, dont à peine 10 ou 15 (à étymologie plus ou moins probable) peuvent servir à l'étude linguistique, le reste ayant soit une forme corrompue, soit une origine différente (latine, grecque) et une signification douteuse.

4° *Les noms propres* de personnes, tribus, divinités, localités et éléments géographiques — connus grâce aux auteurs, inscriptions, papyrus, monnaies — constituent un matériel linguistique de première importance ; on en examine la valeur quantitative et qualitative, ainsi que la signification sociale et linguistique au IVe chapitre (étude étymologique de la langue thrace) et au VIIIe chapitre. Pour ce qui est de *la tradition littéraire* et épigraphique du matériel thrace, on y remarque bon nombre de lacunes et d'erreurs d'écriture et de transcription, relevées par des érudits tels que Seure, Détchev, etc., tant en littérature que dans l'épigraphie grecque et latine ; il se peut que les déformations aient été provoquées par l'étymologie populaire, à laquelle s'ajoutent les nombreuses variantes

locales et dialectales thraces, etc. Mais de telles déformations partielles ne prouvent nullement que l'aspect phonétique de la langue thrace soit « confus » ; on peut, au contraire, établir, à l'aide du contrôle et de la comparaison critique, les formes authentiques des noms propres et, par conséquent, tous les éléments du système phonétique des Thraco-Daces.

5° *Le parler phrygien* d'Asie Mineure est également connu grâce aux inscriptions (en alphabet grec) découvertes en Phrygie, Galatie, Lycaonie ; leur interprétation est cependant plutôt incertaine, voire tout à fait improbable (mélange de mots grecs, etc.). Les inscriptions phrygiennes se rattachent à deux périodes : *a*) ancienne, des VIIe —VIe siècles avant notre ère ; *b*) nouvelle — 90 textes — dont la plupart sont de simples formules de menace ou de malédiction, gravées à la fin des épitaphes grecques. L'onomastique phrygienne se distingue de celle des Thraces et des Bithyniens, car elle ignore les noms composés et ne possède, presque exclusivement, que des noms simples du type « asianique », hypocoristiques (Atta, Nana, Tatta, etc.). Quelques-unes des gloses phrygiennes ont une étymologie précise (*azen*, *balen*, *bedy*, *zelcia*, *zemelen*) et sont inclues dans le répertoire lexical étymologique du Ve chapitre.

III. HISTORIQUE DES RECHERCHES (BIBLIOGRAPHIE)

Ce chapitre comprend une esquisse plus ample de l'évolution des études faites à partir du milieu du XIXe siècle sur la langue thraco-dace. Jakob Grimm (1848) et Léo (1854) s'occupent des noms daces de plantes ; Paul de Lagarde (1866), de 36 gloses, dont il tire la conclusion que les Thraco-Phrygiens avaient été des Iraniens, assertion que A. Fick (1873) dément, en prouvant que les Thraces étaient des Indo-Européens d'Europe, parlant une langue distincte. W. Tomaschek, « le Nestor de la thracologie », dans quelques travaux plus restreints (1868—1883) et, plus tard, dans sa grande monographie *Die alten Thraker* (1893—1894), recueille presque toutes les données littéraires et épigraphiques sur les Thraces et les vestiges de leur langue, et en fixe la position dans l'ensemble des populations indo-européennes. Gustav Meyer (1894) et F. Solmsen (1897) apportent des contributions à l'étymologie des gloses. P. Kretschmer (1896) traite d'une manière ample et systématique les restes des langues thrace et phrygienne dans le cadre indo-européen (*Einl.*) ; son travail demeure, jusqu'à nos jours, l'un des meilleurs exposés de la phonétique, de la morphologie et du lexique thraco-daces, malgré ses lacunes et erreurs qui sont explicables, étant donné l'époque — la fin du XIXe siècle. H. Hirt fait (en 1905) une analyse succincte des gloses thraco-phrygiennes et des textes épigraphiques. D. Détchev présente, au cours d'une série d'articles (1914—1927), quelques étymologies (pas toujours valables) de gloses et de noms propres thraces. St. Mladenov donne des solutions étymologiques — la plupart invraisemblables — pour des hydronymes thraces (1915—1927). G. Seure recueille et étudie, pendant quelques dizaines d'années, un riche matériel onomastique thrace, de même que G. G. Mateescu, éminent épigraphiste et historien roumain ; mais la valeur de leur contribution à l'étude ety-

mologique et morphologique de l'onomastique des Thraco-Daces est bien modeste et réduite, car ils n'étaient pas suffisamment préparés au point de vue philologique et linguistique. On doit affirmer la même chose, pour l'apport à l'étude de la langue thraco-dace (1914—1926) de l'archéologue, historien et épigraphiste roumain Vasile Pârvan. Schrader et Nehring (1929) donnent un exposé succinct sur l'ethnologie, la langue et la culture des Thraces ; c'est à la même époque que N. Jokl systématise pour la première fois les connaissances de son temps sur la langue thrace et phrygienne (avec certaines lacunes et erreurs, dues à un insuffisant discernement critique à l'égard des résultats obtenus par ses prédécesseurs dans certaines questions d'onomastique, de phonétique et d'étymologie thraces). W. Brandenstein (1936) écrit un article en s'appuyant uniquement sur les résultats de Jokl. I. I. Russu apporte (1938—1958) quelques contributions à l'onomastique et à l'étymologie thraco-daces. D. Détchev reprend, d'une manière plus ample et plus systématique, la phonétique de la langue thrace (*Charakt.*, 1952), à partir d'étymologies plus anciennes ou nouvelles, mais qui, pour la plupart, contredisent aux lois du thrace et de la sémantique générale ; il y utilise bien des éléments allogènes (grecs, iraniens, illyriens, etc.), c'est pourquoi les résultats auxquels il aboutit sont, généralement, erronés ; une vingtaine d'étymologies nouvelles demeurent toutefois valables et utiles à l'étude de la phonétique et du lexique thraco-dace. La collection de « vestiges de la langue thrace » (*Sprachreste*, 1957) de D. Détchev est un riche et imposant répertoire de matériel documentaire qui remplace avec succès, en le dépassant à tous les points de vue, l'ouvrage *Die alten Thraker*, IIe partie, de Tomaschek ; mais cette collection contient des lacunes importantes ainsi que de graves erreurs, dues surtout à l'état actuel des recherches et aux résultats — incomplets encore — du travail de découverte et d'étude comparative du matériel onomastique des populations antiques en général ; dans *Sprachreste* se trouvent bien des noms d'une autre origine (africaine, celtique, égyptienne, grecque, illyrienne, iranienne, latine, sémite), ainsi que des noms mal lus, des étymologies erronées ; certains noms thraces et bon nombre d'exemples n'y sont point enregistrés, ce qui prouve qu'une refonte presque intégrale du répertoire s'impose. Vl. Georgiev publie (1957) une monographie, ayant beaucoup de lacunes, qui s'appuie, en premier lieu, sur les résultats de Détchev, et ne contient qu'un nombre infime de conclusions personnelles valables.

IV. ÉTUDE ÉTYMOLOGIQUE DE LA LANGUE THRACE

La plupart des fragments (mots, noms propres) thraco-daces sont encore i n e x p l i q u é s, du point de vue étymologique, et incompris, partant inutilisables pour l'histoire et l'étude historique comparée de la langue. La question fondamentale demeure l ' é t y m o l o g i e, c'est-à-dire l'explication génétique (la parenté) des éléments lexicaux à partir desquels on étudie la phonétique, la morphologie et le lexique de la langue. Dans les recherches sur la langue thrace, il y a beaucoup d'opinions fausses et de solutions qui ne correspondent pas aux faits réels de cette langue,

erreurs dues à la manière superficielle dont on travaillait, jadis (vers les années 1880—1890) et surtout, plus récemment, au choix erroné d'un matériel considéré thrace (Tomaschek, Seure, Mateescu, Jokl, etc.), à l'application incorrecte des lois phonétiques du grec, celtique, etc., à la langue thrace, aux étymologies invraisemblables, par suite de la négligence des lois phonétiques thraces et de la sémantique générale. C'est pourquoi l'on doit établir les liens étymologiques des éléments lexicaux (mots, noms propres) thraces avec un maximum d'exigence et de sévérité, en appliquant prudemment la méthode historique comparée et en éliminant, non seulement tout ce qui n'y correspond pas, mais aussi ce qui semble difficile à expliquer ou suspect. Il est évidemment nécessaire d'utiliser d'une manière intégrale la contribution positive et valable des prédécesseurs. L'auteur respecte d'une manière conséquente dans cet ouvrage les lois phonétiques du thrace et la sémantique générale, en accordant une attention particulière aux *noms propres*, fort nombreux et variés, qui contiennent un matériel de langue vivante des plus précieux et anciens : *a*) anthroponymes (noms de personnes, tribus, dieux) ; *b*) toponymes (noms de localités, endroits, cours d'eaux, etc.), ayant un contenu sémantique distinct ; ce dont on se rend compte en comparant la nomenclature des Thraco-Daces à celle des Grecs, Slaves, Celtes, etc. Par une analyse morphologique, souvent des plus simples, on détache, du mot ou du nom propre, l'élément radical, qui est ensuite rattaché à la famille indo-européenne d'une racine (base), selon les lois phonétiques thraces et celles de la sémantique générale. Tous ces liens ne sont ni évidents, ni certains ; les uns semblent plus probables, les autres moins, ou même douteux — ce qui est relevé, selon les cas, au cours du Ve chapitre.

V. ÉLÉMENTS LEXICAUX ; LEUR ÉTYMOLOGIE

On a groupé, dans l'ordre alphabétique, les mots (gloses) et les noms propres thraco-daces auxquels il est possible de donner une solution étymologique, en les rattachant à la racine (groupe de mots) ou, du moins, à un mot d'un idiome indo-européen. Après l'élément lexical suivent l'indication de la source documentaire et de la bibliographie, des variantes et dérivés, puis la racine et, éventuellement — d'après le dictionnaire Walde-Pokorny — quelques mots apparentés et, enfin, l'auteur de l'étymologie ; on y consigne parfois aussi les fausses étymologies ayant joui d'une grande circulation et auxquelles certaines publications ont accordé crédit. Ce répertoire représente un « dictionnaire (vocabulaire) » du lexique de la langue thraco-dace ; plus ample que ceux des précurseurs, il sera sans doute enrichi par les recherches étymologiques à venir.

VI. RÉPERTOIRE DES RACINES. GLOSSAIRE ROUMAIN

A. Les racines (*bases*) *indo-européennes* des mots et noms à étymologie (du répertoire alphabétique inclus au Ve chapitre) sont disposées dans l'ordre du dictionnaire Walde-Pokorny, qui permet une utilisation très aisée, en vue de l'étude comparée.

B. Le glosaire roumano-thrace comprend les notions roumaines (enregistrées dans l'ordre alphabétique) que l'on a pu identifier — avec certitude, ou avec approximation et probabilité — correspondant aux mots et noms thraco-daces expliqués, au point de vue étymologique, au Ve chapitre.

VII. PHONÉTIQUE ET POSITION DE LA LANGUE THRACO-DACE

Le système phonétique de la langue thrace est assez bien connu, grâce aux nombreux liens étymologiques précis ou très probables, établis depuis la seconde moitié du XIXe siècle (Fick, Tomaschek, Kretschmer). Pourtant, ces dernières années surtout, des confusions ont pris naissance (Jokl, Détchev, Georgiev, etc.) que l'on peut aisément dissiper par la révision des anciennes et des nouvelles étymologies (v. le Ve chapitre). Ce riche matériel linguistique, en majorité élucidé au point de vue étymologique, donc utile à l'étude historique comparée, dévoile les lois phonétiques de la langue thraco-dace.

A. Vocalisme. L'ancienne série, i.-e. *a — e — o*, se conserve dans la langue thrace, ainsi que le prouvent les cas nombreux et certains d'i.-e. *a*, *e* et *o* dans des mots et noms thraces. On a dressé la liste d'exemples, en y indiquant également les exceptions et les prononciations dialectales locales, tardives, les différentes graphies, etc. (*e* rendu par *a* ou *i*); *o*, conservé dans la plupart des cas, ne présente que peu d'exemples de transformation en *a* (doublets ou formes parallèles) et quelques alternances avec *u* et *y*; *u*, conservé tel quel, est rarement rendu par *y*. *Les diphtongues ai*, *ei* (?), *oi*, *au*, *eu* se maintiennent telles quelles. A la fin, on présente un tableau récapitulatif du vocalisme.

B. Consonantisme. $\underset{\frown}{u} > v$ (quelques cas de *b*); les occlusives sourdes, *k*, *p*, *t*, et sonores, *b*, *d*, *g*, se conservent telles quelles; la langue thrace ne connaît pas de mutation consonantique (*Lautverschiebung*); les cas isolés de graphies *th*, *kh* ou *ph* représentent plutôt une hellénisation tardive des noms thraces à *t*, *k*, *p*; les *moyennes aspirées* i.-e. *bh*, *dh*, *gh* perdent leur aspiration et deviennent *b*, *d*, *g*; les *occlusives palatales* $\acute{k}$ et $\acute{g}(h)$ sont rendues par les sifflantes post-dentales *s* et *z*, phénomène «satem», de même que la délabialisation des labio-vélaires $k\underset{\frown}{u}$ et $g\underset{\frown}{u}(h)$ en *k* et *g*; les *liquides l*, *r* se conservent distinctement (on rencontre quelques cas tardifs de dissimilation et de confusion), ainsi que *m* et *n*; *s* se conserve en toute position et, dans le groupe *sr*, un *t* s'intercale (*Istros*, *Strymon*). A la fin, un tableau récapitulatif des consonnes i.-e. en thraco-dace.

C. Situation de la langue thraco-dace dans l'ensemble indo-européen. Ce qui caractérise principalement la langue thrace, c'est une remarquable tendance conservatrice dans le traitement des sons de l'ancien système phonétique indo-européen; la plupart de ces noms s'y maintiennent tels quels, sans la moindre modification, selon les règles de tout idiome satem (ou seules les consonnes moyennes aspirées, occlusives palatales et labio-vélaires s'altèrent). Pour ce qui est la position de la langue thrace, les

opinions formulées par Fick, Tomaschek et Kretschmer sont valables, aujourd'hui encore, dans leurs grandes lignes ; les nouveaux matériaux lexicaux à étymologie précise ou très probable confirment ces opinions, à savoir que le thraco-dace est une langue indépendante, appartenant au groupe indo-européen des idiomes satem, donc apparentée plutôt à l'illyrien, au balto-slave et à l'iranien ; mais de telles parentés ne doivent pas être faussement interprétées, en supposant, par exemple, l'existence d'une unité «illyro-thrace», car, bien que les lois phonétiques des deux idiomes i.-e. satem soient identiques, leur système onomastique (donc le lexique de base également) est différent. Quant à l'origine thrace (qui semble plus probable) ou illyrique de la langue albanaise, on en est encore, pour l'instant, à la phase des pures hypothèses (v. le IXe chapitre et l'Annexe).

VIII. NOMS PROPRES DES THRACO-DACES

A. Considérations générales. La toponymie et l'anthroponomastique des Thraco-Daces sont très riches et variées ; comme on vient de le dire, ce matériel de noms a une valeur linguistique particulière, ainsi qu'une signification sociale-historique expliquant la psychologie et la structure de la communauté populaire.

Dans leur majeure partie, les noms thraco-daces sont exclusifs et typiques de ces populations ; ceux qui présentent des analogies ou correspondances avec d'autres populations (les Illyriens, les Grecs, etc.) sont très rares. En relevant l'originalité du matériel onomastique thraco-dace, on apporte des indications sur : les *catégories* de noms : *a*) anthroponymes et *b*) toponymes, et sur leurs rapports réciproques (quelques éléments radicaux et la majorité des suffixes y sont communs, ne se distinguant, éventuellement, que par le sémantisme) ; la *quantité* des noms : *a*) anthroponymes, 1150 (860 simples, 290 composés à deux membres), *b*) toponymes, 900 (690 simples, 210 composés) ; les *traits caractéristiques* : il faut remarquer que les noms de personnes thraco-daces étaient absolument individuels, sans patronymes, chaque individu n'ayant eu, d'abord, qu'un seul nom ; la filiation était indiquée par le nom du père au génitif. A la suite de l'hellénisation et de la romanisation, les Thraces abandonnèrent petit à petit leurs noms ancestraux, qu'ils remplacèrent par des noms grecs et latins, changement que l'on peut remarquer d'une génération à l'autre ; le nom thrace se conserve souvent en tant que cognomen (troisième nom : P. Aelius *Bitus*, Ulpius *Aulucentus*), aussi bien chez les hommes libres que chez les esclaves affranchis ; il joue souvent le rôle d'un «signum» (surnom, Aelius Valens qui et *Esbenus*). La *fréquence* des noms de personnes est illustrée par un tableau comprenant des exemples de noms qui apparaissent plus de 6 fois ; les toponymes se répètent moins souvent dans les différents endroits, les doublets y étant rares ; mais les éléments toponymiques signifiant «village, cité», *-dava*, *-para*, *-basta* ou *-bria*, *-dizos* se répètent, naturellement, dans les différents toponymes.

B. Structure des noms propres. 1. *Eléments radicaux.* Les noms propres thraces sont soit composés de deux membres (*Aulu-centus*, *Dece-*

balus, *Germi-sara*, *Comi-dava*, etc.), soit simples, avec ou sans suffixes (*Bendis* ; *Abro-zes*, etc.) ; la plupart sont simples et proviennent d'un seul élément radical. Les noms composés représentent un quart de la totalité des noms propres thraco-daces. L'auteur apporte quelques précisions sur le rôle morphologique et sémantique des éléments constitutifs : le premier en est, probablement, un adjectif qui détermine le second (nom), par exemple *Germi-sara* «chaude eau», *Diu-zenus* «de dieu né» ou «de divine origine». Dans les composés thraces, les éléments constitutifs ont généralement une place fixe : soit la première (*Aulu-*, *Dini-*, *Dia-*, *Dio-*, *Epta-*), soit la seconde (*-centus*, *-poris*, etc.). 2. *Morphèmes*. Les noms thraco-daces simples (provenant d'un seul élément radical) et même quelques-uns des composés ont aussi des suffixes dérivatifs ; on rencontre donc les mêmes séries, dans les anthroponymes et dans les toponymes, identiques comme forme, mais, probablement, différents comme sémantisme. L'auteur dresse finalement un tableau des suffixes rencontrés dans les deux groupes de noms propres.

IX. DISPARITION DE LA LANGUE THRACE ; SES RELICTES VIVANTS

On possède des informations sur les Thraces et des fragments de leur langue, depuis la période comprise, approximativement, entre le VIIe siècle avant notre ère et le VIe siècle de notre ère. Il semble que la langue thrace (bessique) était encore parlée, au VIIe (ou VIe siècle) de notre ère, par la population thraco-romane des Balkans, ou, du moins, par une partie de cette population ; c'est vers la même époque qu'eut lieu la disparition — respectivement la transformation — de la langue thrace, à la suite des changements politiques, économiques et culturels qui affectèrent les territoires thraco-gètes. C'est au VIe siècle que l'on rencontre les derniers noms thraces (*Belisarius*, *Boraides*, *Buzes*, *Zimarchus*, etc.), qui disparurent ensuite sans laisser de trace, étant remplacés par des noms grecs et latins d'abord, slaves, etc. ensuite. On possède, sur le VIe siècle, quelques informations documentaires puisées dans les textes religieux (qui ne sont pourtant ni concluants ni certains), prétendant que la langue thrace (bessique) aurait été parlée par un groupe de moines et de croyants ; y sont également mentionnés les «monasteria Bessorum» (de 536), etc. Pour ce qui est de la disparition de la langue thrace, l'auteur précise qu'elle commence, en premier lieu, par la langue quotidienne de la population provinciale thraco- et daco-romaine, remplacée par le grec et, surtout, par le latin ; ce fut ensuite le tour des noms propres de personnes et de tribus, enfin, celui des noms de lieux, ayant trait aux terrains et aux localités, qui sont repris et perpétués par les nouvelles autorités et populations qui s'étendent et se superposent à l'ancienne base ethnique-linguistique. Il est certain que l'anthroponomastique thraco-dace, oubliée par la population, romanisée ou slavisée, des VIe—VIIe siècles de notre ère, a complètement et définitivement disparu : nul nom personnel n'en est demeuré parmi les quelques populations du Sud-Est européen. Par contre, les toponymes se sont avérés plus résistants : quelques-uns se sont conservés jusqu'à nos jours. En hydronymie,

plusieurs noms de rivière se sont maintenus — la plupart à phonétisme slavon — tels que : Agrianes (Ergine), Almus (Lom), Asamus (Osem), Oiscos (Iskăr), etc. ; et de moins nombreux noms de localités : Durostorum (Silistra), Serdica (Sredeț, Sofia), Pulpudeva (Plovdiv), etc. Le reste en fut remplacé par des toponymes slaves, turcs, etc. En Dacie, sous l'influence des Thraco-Daces libres (non soumis par les Romains en 106), habitant l'extérieur de l'ancienne province carpatique, la langue thraco-dace semble avoir résisté plus longtemps que celle des Thraco-Mésiens du Sud du Danube. La toponymie daco-romaine ne s'est pourtant pas conservée, à cause des invasions, des guerres et de la discontinuité des établissements ; seuls se sont perpétués les hydronymes Aluta, Crisius, Marisia, Samus, Tibisis, à phonétisme slavon (Olt, Criș, Mureș, Someș, Timiș), tout comme au Sud du Danube. Mais la population romanisée a persisté sur ces territoires, en ne se déplaçant que dans les zones de collines et de montagnes de l'ancienne Dacie carpatique. Quant à la langue satem indo-européenne a l b a n a i s e (à origine thrace ou illyrienne), il se peut qu'elle soit plutôt une continuatrice de la langue thrace, éventuellement par l'intermédiaire d'une partie de la population thrace qui ne s'était pas complètement romanisée (comme ce fut le cas des Roumains) et ne s'était pas, non plus, slavisée après le VIIe siècle (comme cela arriva pour tout le reste des anciennes provinces thraco-romaines). Les Thraces ou les Illyriens n'ont pas légué d'éléments de culture (par exemple des noms propres) aux Albanais ; on ne peut, non plus, identifier dans la langue de ces derniers des éléments exclusivement illyriens ou thraces, qui indiqueraient une telle ascendance, car le peuple et la langue des Albanais ne se sont point formés dans le voisinage des Roumains (comme le supposent, à tort, bien des «balkanologues») à l'époque ancienne ou médiévale (pour les rapports linguistiques albano-roumains, voir l'Annexe). Les *parlers thraces* d'Asie Mineure (phrygien, mysien) se sont maintenus jusque vers les Ve —VIe siècles, lorsqu'ils furent complètement et définitivement remplacés, d'abord par le grec, puis par le turc.

ANNEXE

MOTS AUTOCHTONES (THRACO-DACES) EN ROUMAIN

1. *Le substratum de la langue roumaine* a fait l'objet de longues discussions ; les chercheurs ne s'entendent pas à ce sujet : certains admettent, d'autres contestent la réalité linguistique — assez clairement entrevue par J. Thunmann (1774) et B. Kopitar (1829) — des éléments anciens non latins, existant surtout dans le lexique, éléments qui furent, par la suite, relevés et, en une certaine mesure, déterminés par F. Miklosich, H. Schuchardt et B. P. Hasdeu. L'étude comparative de l'auteur confirme pleinement cette thèse.

2. *Le roumain, les langues balkaniques et l'albanais*, ayant, évidemment, des origines différentes, ne se trouvent pas en rapport de parenté génétique : le roumain est une langue latine (romane), l'albanais et le grec, des langues indo-européennes distinctes, le bulgare et le serbe, des

langues slaves, etc. ; il ne peut donc être question d'une « union linguistique balkanique » (dans le genre de celle des langues indo-européennes ou romanes, etc.). Les langues balkaniques ne possèdent que peu d'éléments communs, dans le lexique, la morphologie et la syntaxe, qui proviennent d'emprunts et d'influences réciproques ; ce qu'elles ont, en premier lieu, de commun, ce sont les groupes de mots dont on peut établir l'origine par l'étymologie. Telle est aussi la relation entre le roumain et l'albanais, à savoir une série de 70 mots préromains, communs, hérités du substratum autochtone. Mais, quant à la structure, phonétique, lexique et morphologie du roumain, ceux-ci se distinguent radicalement de ceux de l'albanais (ainsi que l'a très minutieusement prouvé Philippide).

3. *Les mots communs à l'albanais et au roumain* sont hérités par les deux langues d'une source commune, le substratum carpato-balkanique ; on ne peut, sous aucun prétexte, les considérer comme des emprunts réciproques. En roumain, ils seraient inexplicables si on ne les prenait pour des éléments héréditaires (antérieurs à l'influence slave), comme le démontrent avec certitude les particularités phonétiques de certains d'entre eux, tels *brîu*, *pîrău* (avec disparition de *n* intervocalique), *mazăre*, *sîmbure*, *viezure* (*l* intervocalique changé en *r*), etc., que l'on constate exclusivement dans les éléments latins (héréditaires) de la langue. L'auteur dresse une liste complète des mots communs à l'albanais et au roumain. Il existe encore en roumain un groupe, plus nombreux et plus important, d'éléments non latins (environ 90) provenant également d'une origine autochtone, et qui sont inconnus dans les autres langues.

4. *L'identification des mots autochtones* est rendue possible par la vérification intégrale et sévère de la totalité des étymologies roumaines et par élimination de tous les mots latins, slaves ou ayant quelque autre origine connue ; les éléments lexicaux demeurés à la suite de cette sélection sont attribués au fonds préromain, s'ils sont des mots populaires ou très anciens. Afin de prouver leur origine, il est nécessaire d'en rétablir, par la méthode comparée-historique, les formes étymologiques indo-européennes.

5. *La reconstitution des formes indo-européennes* de ces mots autochtones se fait en tenant compte, en premier lieu, des critériums de la grammaire historique roumaine (élément roman de la langue) et des critériums phonétiques de l'idiome thrace de type satem européen, à l'aide desquels les formes ainsi reconstituées peuvent se rattacher au prototype indo-européen, base (racine) commune. Ces reconstitutions, paraissant souvent artificielles ou invraisemblables, jouent le rôle de « succédanés », faute d'attestations écrites, anciennes ou médiévales, de ces mots obscurs. Elles sont thraco-daces, car c'est ici qu'avaient vécu les *Thraco-Daces*, population autochtone, romanisée par la perte de sa langue nationale. Les traits caractéristiques de cette langue satem indo-européenne sont bien connus ; l'application de ces critériums aux opérations étymologiques a permis à l'auteur d'obtenir des résultats concluants. En voici trois exemples, brièvement mentionnés : *răbda*, *rezema* et *droaie*, dont les relations indo-européennes sont évidentes. Après avoir dressé le tableau des quelque 160 mots roumains autochtones, l'auteur en dégage

la signification linguistique et historique, à savoir qu'ils représentent des vestiges de la langue thraco-dace remplacée par le latin dans le parler d'une population provinciale romanisée qui reçut la nouvelle langue officielle, des autorités romaines. Les masses rustiques de laboureurs et bergers thraco-géto-daces (mélangés d'Illyriens, Sarmates, Celtes, Orientaux, colonisateurs d'autres provinces ainsi que de nombreux éléments militaires) ont adopté le latin populaire, langue des autorités romaines ; leur idiome « barbare » autochtone, de type satem indo-européen, écarté en tant qu'organisme vivant, a été remplacé par la nouvelle langue qui se généralisa graduellement, en devenant le parler commun de toute la masse des habitants d'une grande partie du territoire thraco-géto-dace. Le nouveau parler latin rustique de la population thraco-romaine a transmis et perpétué (à l'époque du bilinguisme) de nombreux mots isolés, dont 160 ont pu être identifiés, à ce jour. C'est le premier croisement qui eut lieu, au cours de l'histoire de la langue roumaine ; le latin, qui en sortit vainqueur, s'enrichit d'un grand nombre de mots de la langue thraco-dace autochtone, qui fut écartée et remplacée.

INDICE

În locul unui indice detaliat de *materii*, a se vedea *cuprinsul* alcătuit în chip ceva mai analitic în subtitlul fiecărui capitol.

Cuvintele traco-dace, inclusiv numele proprii (sau elemente din ele), cu etimologie stabilită (sau probabilă), se află în ordine alfabetică în cap. V (p. 56—82); celelalte cuvinte (nume) citate sporadic în corpul lucrării ca exemplificări (cap. VII fonetica, VIII numele proprii etc.) nu sînt repetate în indice.

Cuvintele autohtone (traco-dace) din limba romînă se află înșirate alfabetic la p. 129—130 cele comune albano-romîne la p. 123.

Rădăcini indo-europene în cuvinte trace la p. 83—87.

Glosarul de cuvinte romîno-trac la p. 88—92.

Autori moderni

(Nu sînt cuprinse în acest indice numele de cercetători citați la etimologiile din cap. V p. 56—82 ; cifrele *cursive* arată locurile principale, în cap. III, p. 33—48).

TERITORIILE LOCUITE DE TRACO-DACI
SCARA
0 25 50 75 100 Km
LEGENDA
Localități = POROLISSUM Remesiana
Regiuni = EMATHIA
Rîuri = Danuvius
Munți = Haemus
Triburi = Asti
SARMATIA
Bastarni
Tyrageti
Costoboci
Carpi
Alpes Bastarnicae
Tisia
Rucconium
Hierasus Gerasus
Trifulum
Teurisci
Patridava
Tyras (Danastris)
Pyretus
Samus F.
Samus
POROLISSUM
DACIA POROLISSENSIS
Crisia
Napoca
Caucoenses
Roxolani
Potaissa
Marisia
Petrodava
Predavenses
Salinae
Alburnus Maior
DACIA APULENSIS
Tyra
Marisia F.
Ampelum
APULUM
Piroboridava
Sangidava
Sacidava
CAUCALANDA
Biephi
Micia
GERMISARA
Ratacenses
Alutus F.
Harpis
Drica F.
Comidava
Tibiscus F.
Albocenses
Tibiscum
Aizis
SARMIZEGETUSA
Serrorum Montes
Ulpia Traiana (SARMIZEGETUSA)
Noviodunum
Aegissos
Salsovia
Berzovia
Museus F.
Troesmis
Apus F.
Burridavenses
Buridava
Saldenses
DACIA MALUENSIS
-senses
Piroboridava
Carsium
SINGIDUNUM
Viminacium
Dierna
Drubetae
Potulatenses
Istrus
Capidava
Axiopolis
Ordessus F.
Getae
Danuvius F.
Tricornenses
Picenses
Pincus F.
Margus F.
Egeta
Rabo F.
Alutus F.
Ciagissi
Tomis
Durostorum
Timacus F.
Piephigi
Prista
Callatis
MOESIA SUPERIOR
MOESIA INFERIOR
Horrea Margi
Danuvius-Istros
Ratiaria
Augustae
Sucidava
Almus F.
Obulenses
Oetenses
Angrus F.
Oescus
Novae
Dimenses
Apiarenses
Bizone
Triballi
Naissus
Remesiana
Haemus M.
Nicopolis ad Haemum
Crobyzi
Odessos
Marcianopolis
Usdicenses
Artacii Montes
Haemus
Panysus F.
DARDANIA
Sardi
SERDICA
Seleti
Nipsaei
Mesembria
Agrianes
Seuthopolis
Cabyle
Apollonia
Ulpiana
Dantheleti
Beroe Traiana Augusta
Deultum
Bessi
Odrysae
Asti
Pautalia
Germane
Bessapara
PHILIPPOPOLIS (Pulpudeva)
Hebrus F.
Scupi
Scardus M.
THRACIA
Benni
Salmydessus
Orbelus M.
Rhodope
ADRIANOPOLIS
Coelaleti
Axius F.
Astibus
PAIONIA
MAEDICA
Drosica
Sapai
Plotinopolis
Antigonea
PARORBELIA
Drilo F.
LINCESTIS
PELAGONIA
Heraclea Sintica
Satrae
DELTA
BYZANTIUM
Chalchedon
Odomanti
Rhaedestus
PERINTHUS
Lychnitis L.
Lychnidus
Erigon F.
EMATHIA
Sirrhae
EDONIS
Philippi
RUMBODONA
Porsulae
Corpilli
Dymae
Cypsela
Paeti
PROPONTIS
Heraclea
BISALTIA
CRESTONAEA
Pangeus
Maronia
Traianopolis
MACEDONIA
ALMOPIA
Cyrrus
AMPHIPOLIS
Abdera
Caeni
Aenus
Aphrodisia
Astracenus
Nicaea
Cordaicus F.
Pellum
PELLA
ANTHEMUS
PIERIA
Thasus
ARCTONNESUS
CYZICUS
Ascania L.
Tomarus M.
ORESTIS
THESSALONICA
Bolbe L.
Samothrace
Cius
Celetrum L.
Beroea
Apollonia
Strymonicus
Melas S.
Parium
Priapus
Apollonia
ERODAEA
Haliacmon F.
Pydna
CHALCIDICE
CHERSONESUS
Lampsacus
Olympus M.
PARAUAEA
Auas F.
Boius M.
Cassandrea
Athos M.
Singiticus
Imbros
Abydus
Rhyndacus F.
ATINTANIA
ELIMEA
Olympus M.
Toronaicus
MARE THRACICUM
Ilium
Dardanos
MYSIA
Phoenice
TYMPHAEA
PERRHAEBIA
Mende
Scione
Tenedos
Scamander F.
PONTUS EUXINUS

Redactor de carte: Stela Cismaș
Tehnoredactor: Petru Brumă

Dat la cules 11.12.1958. Bun de tipar 20.04.1959. Tiraj 1300. Hîrtie semivelină 65. g. m^2. Format 16/70 × 100. Coli editoriale. 12,8. Coli de tipar 10. A. 01921/1958.
Indicele de clasificare pentru biblioteci mari: = 491.995
Indicele de clasificare pentru biblioteci mici: = 49

Tiparul executat sub com. nr. 2416 la Întreprinderea poligrafică nr. 3
B-dul 6 Martie nr. 29, București, R.P.R.

E R A T Ă

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
13	15 de sus	37—41	27—30
14	4 de jos	*au-l-*	**au-l-*
17	6 ,, ,,	odrysi	odrysii
28	14 ,, ,,	est	es
38	6 ,, ,,	ursprünlglich	ursprünglich
41	19 ,, ,,	*Sudii*	*Studi*
43	25 de sus	nota 3	p. 44, nota 1
45	3 de jos	530—536	536—542
45	3 ,, ,,	SCLV	SCIV
76	7 ,, ,,	βιθυνῶν	Βιθυνῶν
90	21 ,, ,,	*zber-, zbeł-*	*Zber-, Zbel-*
99	11 ,, ,,	lässt sie	lässt sich
124	14 ,, ,,	verbul	apelativul
139	9 ,, ,,	u	u̯
139	3 ,, ,,	k	k'
141	12 de sus	-dizas	-dizos
151	4 de jos	noms	sons

C. 2416. — I. I. Russu. Limba traco-dacilor

Lei 6,35